

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

Факультэт інфармацыйна-дакументных камунікацый

Кафедра тэорыі і гісторыі інфармацыйна-дакументных камунікацый

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры

_____ В.А.Касап
_____ 2017 г.

УЗГОДНЕНА

Дэкан факультэта

_____ М.А.Яцэвіч
_____ 2017 г.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС

БІБЛІАГРАФАНАЎСТВА. РАЗДЗЕЛ 2. ГІСТОРЫЯ
для спецыяльнасці 1-23 01 11 Бібліятэчна-інфармацыйная
дзеянасць (па напрамках)

Складальнікі: В.І. Саітава, кандыдат педагагічных навук, дацэнт.
Т.В. Кузьмініч, кандыдат педагагічных навук, дацэнт.

Разгледжана і рэкамендавана на пасяджэнні Савета ўніверсітэта
20 чэрвеня 2017 г.
пратакол № 10

Складальнікі

В. І. Сайтава, прафесар кафедры тэорыі і гісторыі інфармацыйна-дакументных камунікацый установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат педагагічных навук, дацэнт

Т. В. Кузьмініч, намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, кандыдат педагагічных навук, дацэнт

Рэцэнзенты:

кафедра культуралогіі і псіхалага-педагагічных дысцыплін дзяржаўнай установы адукацыі «Інстытут культуры Беларусі»;

С. В. Зыгмантовіч, загадчык кафедры менеджменту інфармацыйна-дакументнай сферы ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат педагагічных навук, дацэнт

Разгледжан і рэкамендаван да зацвярджэння:

кафедрай тэорыі і гісторыі інфармацыйна-дакументных камунікацый установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў» (пратакол ад 2017 №);

Саветам факультэта інфармацыйна-дакументных камунікацый установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў» (пратакол ад 2017 №)

ЗМЕСТ

1. ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА	4
2. ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	5
2.1 Вучэбны дапаможнік “Сусветная гісторыя бібліяграфіі”	6
2.2 Тэксты лекцый “Гісторыя беларускай бібліяграфіі”	120
3. ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	215
3.1 Тэматыка семінарскіх і практычных заняткаў	215
3.2 Метадычныя парады да семінарскіх і практычных заняткаў	216
3.3 Метадычныя парады для выканання курсавой работы	217
3.4 Тэмы курсавых і дыпломных работ	218
3.5 Тэмы дыпломных работ	218
4. РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ	219
4.1 Пералік пытанняў па тэмах семінарскіх і практычных заняткаў	219
4.2 Графік самастойнай работы студэнтаў студэнтаў па дысцыплін	245
4.3 Метадычныя парады да СРС	245
4.4 Пытанні да экзамену для студэнтаў ФІДК і ФЗН	261
4.5 Рэйтынгавы рэгламент па дысцыпліне “Бібліяграфазнаўства. Гісторыя”	264
4.6 Крытэрыі ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці, якія выкарыстоўваюцца па вучэбнай дысцыпліне	265
5. ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ	267
5.1 Вучэбная праграма	267
5.2 Асноўная літаратура	275
5.3 Дадатковая літаратура	276
5.4 Вучэбна-метадычныя карты вучэбнай дысцыпліны	282
5.5 Электронныя адукацыйныя рэсурсы	285

1. ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Электронны вучэбна-метадычны комплекс (ЭВМК) дысцыпліны “Бібліяграфазнаўства. Раздзел 2. Гісторыя” прызначаны для суправаджэння адукацыйнай дзейнасці студэнтаў 2-га курса пры вывучэнні адпаведнай дысцыпліны. Яго структура і напаяўненне адпавядаюць загаду рэктара БДУКМ ад 26.04.2017 № 69 “Палажэнне аб вучэбна-метадычным комплексе па вучэбнай дысцыпліне”.

У адпаведнасці з Палажэннем ЭВМК уключае: тлумачальную запіску, тэарэтычны раздзел, у які ўключаны вучэбны дапаможнік В.І. Саітавай “Сусветная гісторыя бібліяграфіі”, тэксты лекцый “Гісторыя беларускай бібліяграфіі” В.І. Саітавай і Т.В. Кузьмініч, практычны раздзел, дзе прыводзяцца метадычныя рэкамендацыі па выкананні практычных работ і падрыхтоўку да семінарскіх заняткаў; раздзел кантроля ведаў, у якім прыводзяцца рэкамендацыі і заданні да кіруемай самастойнай работы студэнтаў, метадычныя рэкамендацыі да кантрольнай работы студэнтаў-завочнікаў, тэставыя заданні, а таксама пытанні да іспыту.

Апошні раздзел ЭВМК уключае тэкст тыпавай вучэбнай праграмы (прадстаўленай у РІВШ), вучэбна-метадычную карту дысцыпліны, спісы асноўнай і дадатковай літаратуры, інфармацыйна-аналітычныя матэрыялы.

Дадаткова да гэтага ў 5 раздзеле размяшчаюцца электронныя прэзентацыі, якія суправаджаюць лекцыі і садзейнічаюць нагляднаму засваенню тэарэтычнага матэрыялу.

2. ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

2.1 ВУЧЭБНЫ ДАПАМОЖНІК

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў

В.І.САІТАВА

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ БІБЛІЯГРАФІІ
(да сярэдзіны XX ст.)

Вучэбны дапаможнік

Мінск 2005

УДК 01 (И) (9)
ББК 78.53 +78.54 (0)ж
С 149

Рэцэнзенты

С.В.Зыгмантовіч, кандыдат педагагічных навук, загадчык кафедры менеджменту інфармацыйна-дакументнай сферы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў;

Л.І.Ракавецкая, кандыдат педагагічных навук, вучоны сакратар Беларускага інстытута праблем культуры

Рэкамендаваны да друку прэзідыумам вучэбна-метадычнай рады Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў

Саітава, В.І.

С149 Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.): вучэб. дапам. / В.І.Саітава. – Мн.: Бел. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2005. –131 с.
ISBN 985-6579-95-3.

Дапаможнік падрыхтаваны ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай курса. Паказаны асноўныя этапы бібліяграфіі, арганізацыя вытворчасці бібліяграфічнай інфармацыі на кожным з іх, уклад выдатных дзеячаў і вядучых устаноў, асноўныя крыніцы агульнай і спецыяльнай бібліяграфіі, якія складаюць яе залаты фонд, дасягненні ў распрацоўцы тэорыі бібліяграфіі і метадыкі бібліяграфавання.

Для студэнтаў вышэйшых і навучэнцаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў бібліятэчнай галіны.

ББК 78.53 +78.54 (0)ж

ISBN 985-6579-95-3

© В.І.Саітава, 2005г.

ЗМЕСТ

Прадмова	5
Раздзел 1. Бібліяграфія ў старажытным свеце	8
1. Вытокі бібліяграфіі. Бібліяграфія на старажытным Усходзе	8
2. Старажытная Грэцыя. Узнікненне тэрміна “бібліяграфія”	12
3. Бібліяграфія ў Старажытным Рыме ў перыяд позняй антычнасці	16
Раздзел 2. Бібліяграфія ў перыяд сярэднявекі (V–XV стст.)	22
1. Бібліяграфія ў Візантыі	22
2. Бібліяграфія на Усходзе	26
3. Бібліяграфія ў Заходняй Еўропе	30
Раздзел 3. Бібліяграфія ў перыяды адраджэння і асветніцтва (XVI–XVIII стст.)	35
1. Кнігагандлёвая бібліяграфія	35
2. Навукова-дапаможная бібліяграфія	38
3. Спробы міжнароднага бібліяграфічнага ўліку кніг	41
4. Нацыянальная бібліяграфія	44
5. Бібліяфільская бібліяграфія	47
6. Узнікненне бібліяграфазнаўства	48
Раздзел 4. Бібліяграфія ў новы і найноўшы час (XIX – першая палова XX ст.)	53
1. Бягучая нацыянальная бібліяграфія	53
<i>Францыя</i>	54
<i>Германія</i>	56
<i>Англія</i>	59
<i>Расія</i>	62
<i>СССР</i>	65
<i>Польшча</i>	66
<i>Чэхаславакія</i>	68
<i>Балгарыя</i>	69
<i>Італія</i>	69
<i>Іспанія</i>	70
<i>ЗША</i>	

<i>Краіны Лацінскай Амерыкі</i>	73
2. Рэтраспектыўная нацыянальная бібліяграфія	74
<i>Расія</i>	74
<i>Францыя</i>	78
<i>Германія</i>	81
<i>Польшча</i>	82
<i>Англія</i>	86
<i>ЗША</i>	86
<i>Краіны арабскага Усходу</i>	87
<i>Краіны Лацінскай Амерыкі</i>	89
3. Універсальныя друкаваныя каталогі галоўных бібліятэк свету	91
4. Навукова-дапаможная бібліяграфія	93
5. Рэкамендацыйная бібліяграфія	97
6. Развіццё тэорыі і методыкі бібліяграфіі	103
7. Міжнароднае бібліяграфічнае супрацоўніцтва. Прычыны і ўмовы ўзнікнення	112
<i>Дзейнасць Міжнароднага бібліяграфічнага інстытута</i>	118
<i>Дзейнасць міжнародных бібліяграфічных інстыту- таў Г.Бека. Бібліяграфічныя праекты Лігі Нацый</i>	125
Літаратура	129

ПРАДМОВА

Прафесіянальная бібліятэчна-бібліяграфічная адукацыя прадугледжвае засваенне гісторыка-бібліяграфічных ведаў, якія фарміруюць круггляд і эрудыцыю будучых спецыялістаў. Ва ўсіх галінах вышэйшай адукацыі вывучэнне іх гісторыі і тэорыі ўплывае на фундаментальную прафесіянальную і агульнаадукацыйную падрыхтоўку. Вывучэнне сусветнай і айчыннай гісторыі бібліяграфіі накіравана на дасягненне высокага ўзроўню прафесіянальных ведаў і фарміраванне гуманістычных поглядаў. Гісторыка-бібліяграфічныя дысцыпліны з'яўляюцца адной з асноўных крыніц фактычнага і метадалагічнага забеспячэння іншых частак бібліяграфазнаўства. Самыя вядомыя бібліяграфы-знаўцы былі аўтарамі манаграфій і вучэбных дапаможнікаў па гісторыі бібліяграфіі. Фундаментальна развіццё бібліяграфіі ў свеце даследавалі Г.Шнейдэр ("Кіраўніцтва па бібліяграфіі", 1923, 1924, 1926); М.М.Куфаеў, які ў 1934 г. выпусціў кнігу "Замежная бібліяграфія. Кароткі нарыс яе развіцця і сучасны стан"; К.Р.Сімон, аўтар "Замежнай агульнай бібліяграфіі" (1941) і "Гісторыі замежнай бібліяграфіі" (1963); Л.Н.Мальклес ("Бібліяграфія", 1956). Гісторыю бібліяграфіі ў асобных краінах вывучалі: беларускую – В.Е.Лявончыкаў, візантыйскую – Б.А.Семяноўкер, літоўскую – В.Жукас, польскую – Ю.Корпала, рускую – М.В.Здобнаў і М.В.Машкова, украінскую – І.І.Карнейчык, французскую – Л.Н.Мальклес і інш. Шмат прац прысвечаны гісторыі бібліяграфіі асобных відаў, галін ведаў і інш.

Даследчыкі сусветнай гісторыі бібліяграфіі вырашалі складаныя метадалагічныя пытанні, у тым ліку вызначэнне мэт сваіх прац, абгрунтаванне прынцыпаў адбору бібліяграфічных фактаў і з'яў, на аснове якіх робяцца аналіз і абагульненне, размежаванне бібліяграфічных і небібліяграфічных фактаў і з'яў, якія разумеліся імі па-рознаму, стварэнне перыядызацыі і інш. Гэтыя пытанні падрабязна разгледжаны К.Р.Сімонам ва ўводзінах да сваёй кнігі "Гісторыя замежнай бібліяграфіі".

Сусветная гісторыя бібліяграфіі даўно стала адной з вучэбных дысцыплін для падрыхтоўкі бібліятэкараў-бібліёграфістаў ва ўніверсітэтах і бібліятэчных школах у замежных краінах. Асновай для вучэбна-метадычнага забеспячэння курса былі падручнік І.В.Гудаўшчыковай і К.В.Лютавай "Агульная замежная бібліяграфія" (М., 1978) і навуковая кніга К.Р.Сімона "Гісторыя замежнай бібліяграфіі" (М., 1963). Аднак гэтыя выданні не стварылі належную вучэбна-метадычную базу, паколькі змест падручніка "Агульная замежная бібліяграфія" абмежаваны відамі бягучай і рэтраспектыўнай нацыянальнай

бібліяграфіі, а манаграфія К.Р.Сімона не разлічана на вучэбныя мэты. У абедзвюх кнігах адсутнічаюць звесткі аб развіцці бібліяграфіі на Усходзе, а таксама ў СССР і Расіі. Вельмі кароткая інфармацыя аб некаторых фактах з мінулага замежнай бібліяграфіі прыведзена І.Л.Палатоўскай у вучэбным дапаможніку “Агульнае бібліяграфазнаўства: айчыннае і замежнае” (СПб., 1996). У падручніку Л.Б.Грузінавай “Бібліяграфія. Раздзел 2: Замежная бібліяграфія” (М., 2003) разглядаецца развіццё нацыянальнай, выдавецкай і кнігагандлёвай бібліяграфіі ў шэрагу краін, але не закранаюцца віды спецыяльнай бібліяграфіі і дасягненні бібліяграфазнаўства.

Мэта дапаможніка “Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны ХХ ст.)” – дапамагчы студэнтам вывучыць дадзеную дысцыпліну, якая выкладаецца для ўсіх спецыялізацый факультэтаў інфармацыйна-дакументных камунікацый і завочнага навучання. Напісаны ён на падставе вучэбнай праграмы курса і ахоплівае асноўныя падзеі, з’явы, тэндэнцыі і этапы развіцця бібліяграфічнай дзейнасці ад пачатку яе ўзнікнення да сярэдзіны ХХ ст. У ім таксама даюцца характарыстыка выдатных бібліяграфічных крыніц, сціслая інфармацыя аб знакамітых бібліёграфіках. Вывучэнне курса дапаможа студэнтам павялічыць аб’ём гісторыка-бібліяграфічных ведаў, уявіць і асэнсаваць прычыны ўзнікнення бібліяграфіі, яе ролю ў інфармацыйным забеспячэнні грамадства, асноўныя гістарычныя перыяды развіцця, станаўленне складанай відавой структуры бібліяграфічнай інфармацыі, дасягненні выдатных бібліёграфікаў і бібліяграфічных арганізацый, удасканаленне метадыкі састаўлення бібліяграфічных запісаў і дапаможнікаў, шляхі тэарэтычнага асэнсавання бібліяграфіі, узнікненне міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва. Гісторыка-бібліяграфічныя веды дапамогуць фарміраванню ў студэнтаў практычных уменняў выкарыстання бібліяграфічных крыніц розных відаў, часоў стварэння (выдання) на розных мовах для бібліяграфічнага пошуку, іх аналізу і ацэнкі.

Матэрыял размеркаваны па буйнейшых гістарычных этапах развіцця бібліяграфіі. У аснову перыядызацыі пакладзены этапы існуючай перыядызацыі сусветнай гісторыі і этапы гісторыі інфармацыйнай культуры грамадства. Паколькі матэрыял асвятляецца толькі да сярэдзіны ХХ ст., аўтар палічыла мэтазгодным аб’яднаць новы і найноўшы перыяды ў адзін раздзел. Унутры раздзелаў вылучаны тэмы, прысвечаныя развіццю бібліяграфіі ў краінах і буйнейшых рэгіёнах свету. Значная ўвага надаецца асобным відам бібліяграфіі і кірункам бібліяграфічнай дзейнасці. Сярод відаў бібліяграфіі вылучаецца бягучая і рэтраспектыўная нацыянальная бібліяграфія, якая забяспечвае самую большую паўнату адлюстравання нацыянальнай друкаванай

прадукцыі. Матэрыял, прадстаўлены ў дапаможніку, адабраны з улікам значнасці фактаў і з'яў для таго, каб адлюстраваць шляхі развіцця бібліяграфіі, яе значэнне на асобных гістарычных этапах, сувязі з іншымі грамадскімі з'явамі: кнігадрукаваннем, бібліятэчным абслугоўваннем, ростам навукова-тэхнічнага прагрэсу і інш. Вывучэнне “Сусветнай гісторыі бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.)” дапаможа ў фарміраванні прафесіянальнай свядомасці будучых спецыялістаў.

Для лепшага вывучэння дадзенай дысцыпліны неабходна засваенне курсаў “Сусветная гісторыя кнігі”, “Тэорыя бібліяграфіі”, “Сусветная гісторыя бібліятэчнай справы”.

Дапаможнік можа быць выкарыстаны пры азнаямленні з крыніцамі бібліяграфічнай інфармацыі, якія адлюстроўваюць нацыянальную друкаваную прадукцыю шэрага краін, а таксама з бібліяграфічнымі крыніцамі з міжнародным ахопам дакументаў у курсах “Уводзіны ў спецыяльнасць”, “Інфармацыйная культура студэнтаў”, што чытаюцца ў вышэйшых навучальных установах краіны.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУИМ

Раздел 1. БИБЛИОГРАФИЯ У СТАРАЖЫТНЫМ СВЕЦЕ

1. Вытокі бібліяграфіі.

Бібліяграфія на старажытным Усходзе

Зараджэнне бібліяграфіі звязана са стварэннем і выкарыстаннем пісьмовых крыніц інфармацыі ў старажытных усходніх краінах. Звыш чатырох тысяч гадоў таму ў найбольш развітым грамадстве ўжо існаваў попыт на спажыванне дакументных крыніц з рэлігійна-культавымі, адукацыйнымі, навуковымі і іншымі мэтамі. Расійскі бібліяграфазнавец Б.А.Семяноўкер першым у свеце прывёў доказы існавання бібліяграфічных з'яў і помнікаў у Месапатаміі і Старажытным Егіпце ў III тысячагоддзі да н.э.

Пазнавальная і камунікатыўная дзейнасць адукаваных людзей і тагачасных цэнтраў стварэння і распаўсюджвання ведаў і рэлігіі патрабавала вынаходніцтва сродкаў захавання звестак аб дакументаваных тэкстах, арыентацыі ў іх патоку, дакладнай ідэнтыфікацыі патрэбнага матэрыялу. Гэтым было абумоўлена ўзнікненне спецыфічнай бібліяграфічнай дзейнасці па адлюстраванні дакументаваных тэкстаў і іх патокаў на метаінфармацыйным узроўні. На з'яўленне першых бібліяграфічных тэкстаў паўплывалі такія грамадскія фактары, як пераход ад вуснай традыцыі назапашвання і перадачы ведаў да пісьмовай; бесперапыннае павелічэнне колькасці пісьмовых дакументаў, іх тэматычнай і жанравай разнастайнасці; устанаўленне пэўных правіл афармлення дакументаваных тэкстаў; пераход ад ананімнасці літаратурных твораў да ўказання іх аўтараў. Уплыў гэтых фактараў даследаваны Б.А.Семяноўкерам. Ён таксама вывучыў відавы склад бібліяграфічных матэрыялаў старажытнасці і вылучыў іх наступныя асноўныя віды:

- 1) бібліяграфічнае абрамленне тэкстаў: бібліяграфічныя ўводзіны, калафоны ў канцы тэксту для таблічак і інскрыпцыі ў пачатку тэксту для навошчаных дошак тыпу кодэксаў і інш.;
- 2) бібліяграфічныя спіскі і бібліятэчныя каталогі;
- 3) бібліятэчныя этыкеткі;
- 4) унутрытэкставая бібліяграфічная інфармацыя.

Гэтыя віды бібліяграфіі, вылучаныя па фармальных прыметах, дазваляюць зрабіць вывад аб яе арганізацыі (каналах стварэння і функцыянавання), функцыях і кірунках. Відавочна, што на этапе ўзнікнення бібліяграфічнай інфармацыі была непарыўна звязана са старажытнымі пісьмовымі крыніцамі, яе элементы арганічна ўключаліся ў тэксты. Гэтым быў пакладзены пачатак развіцця афіннай і латэнтнай бібліяграфіі, якія на

кожным гістарычным этапе былі і застаюцца вынікамі працы аўтара, складальніка, рэдактара і іншых спецыялістаў, адказных за падрыхтоўку і выпуск дакумента. Адначасова бібліяграфічная інфармацыя становілася сродкам арыентацыі ў кнігазборах, бібліятэках. Бібліяграфічныя матэрыялы ў старажытнасці дапамагалі весці пошук у бібліятэках дакументаў па іх фармальным і змястоўным прыметах. Такім чынам, паралельна фарміравалася шматфункцыянальнасць бібліяграфіі, у прыватнасці, узніклі такія яе функцыі, як пошукавая, камунікатыўная, а таксама ацэначная (ацэначная функцыя больш ярка праявілася пазней).

1. Бібліяграфічнае абрамленне тэкстаў у старажытных егіпцянаў, жыхароў Месапатаміі і іншых усходніх народаў было даволі разнастайным.

Бібліяграфічныя ўводзіны асабліва прымяняліся ў павучэннях, куды ўключаліся такія элементы бібліяграфічнай інфармацыі, як імя павучаючага, назва жанру і чытацкае прызначэнне.

Калафоны былі асноўнай крыніцай звестак аб творах і іх размяшчэнні на гліняных таблічках. У калафонах падавалася інфармацыя, якая сёння паведамляецца на тытульным і выхадным лістах выдання. Калафон мог размяшчацца не толькі ў канцы таблічкі, але і ў канцы канкрэтнага тэксту незалежна ад яго месцазнаходжання на таблічцы. У такіх выпадках ён аддзяляўся ад тэксту рыскамі. У іх даваліся звесткі аб змесце (для серыі), рэдакцыях, перапісцы і зверцы, сакрэтнасці ці неабходнасці прапаганды тэксту, аб аўтарах, перапісчыках, заказчыках і ўладальніках, аб парадку выдачы і захавання таблічак, датах. Галоўным сродкам ідэнтыфікацыі сачыненняў у калафонах былі іх пачатковыя словы і ўвесь першы радок; для серыі – пачатковыя словы першай таблічкі. Падаваліся таксама звесткі аб колькаснай характарыстыцы і аўтарстве. Колькасная характарыстыка ўключала звесткі аб нумарах таблічак у серыі, аб колькасці радкоў у творы і аб'ёме фрагмента. У якасці аўтара маглі быць Бог, мудрэц, продак перапісчыка, кіраўнік школы, рэдактар, перапрацоўшчык, перапісчык тэксту, а таксама крыніца вуснай інфармацыі.

Традыцыя бібліяграфічнага абрамлення старажытных тэкстаў праз некалькі тысяч гадоў перарасла ў бібліяграфічнае аснашчэнне выданняў і іншых крыніц інфармацыі. Гэта адна з даўнейшых і сталых традыцый інтэлектуальнай працы і стварэння дакументаў.

2. Бібліяграфічныя спіскі і бібліятэчныя каталогі належаць да найбольш буйных формаў старажытнай бібліяграфіі.

Бібліяграфічныя спіскі, якія ствараліся на старажытным Усходзе, сучасныя даследчыкі даволі падрабязна дыферэнцыруюць па жанравых і

тэматычных прыметах. Так, у Месапатаміі выяўлены бібліяграфічныя спіскі літаратуры розных жанраў, літаратуры аднаго жанру, гімнаў багам, царскіх гімнаў, пакаянных псалмоў, прадказанняў, аўтараў і інш. Вядома, што падобныя бібліяграфічныя матэрыялы існавалі і ў Старажытным Егіпце.

Прыкладна за два тысячагоддзі да н.э. на Усходзе існавалі бібліятэкі з тэкстамі на гліняных таблічках. Такімі былі храмавыя бібліятэкі ў Ніпуры з фондам звыш 60 000 клінапісных табліц, бібліятэка ў старажытным вавілонскім горадзе Эрэхі і інш.

Знакамітым збіральнікам і арганізатарам капіравання твораў пісьменнасці быў заснавальнік адной з буйнейшых бібліятэк старажытнасці ў Ніневіі асірыйскі цар Ашурбаніпал (цяпер частка фонду бібліятэкі прыкладна з 27 000 гліняных табліц з клінапіснымі запісамі захоўваецца ў Брытанскім музеі). Для арыентацыі ў такіх вялікіх зборах прымяняліся сістэматызацыя і каталагізацыя дакументаў. (Зразумела, што гэтыя тэрміны тут указваюць на пэўныя працэсы, якія прымяняліся для структуравання фонду і вызначэння асаблівасцей канкрэтных дакументаў і істотна адрозніваюцца ад іх сучаснага значэння.) З гліняных таблічак, якія змяшчалі бібліяграфічныя паведамленні, састаўлялі каталогі і інвентарныя спісы. Да ліку найбольш старажытных бібліятэчных каталогаў адносяцца каталогі на гліняных таблічках новашумерскага перыяду. У Ніпуры знойдзены старажытнейшыя новашумерскія і старававілонскія бібліяграфічныя спіскі.

Старажытныя каталогі былі выяўлены ў храмавых бібліятэках Егіпта. Яны размяшчаліся сярод шматлікіх запісаў на сценах храмаў. Напрыклад, у каталогу храма ў Эдфу пералічана 37 назваў. Пад № 1 значылася “Кніга – інвентар храма...”, пад № 10 – “Закон перыядычнага руху нябесных свяціл...”, № 19 – “Служэбнік...”, № 28 – “Ахова кніг...” (гэта назва асабліва прыцягвае ўвагу сучаснага бібліятэкара. Магчыма, гэта было адно з першых настаўленняў па захаванні кніг, а магчыма, гэта быў дакумент з прававым зместам) і інш. Пад № 29 паказаны “Збор кніг аб паляванні на льва”. На аснове факта вылучэння кніг па пэўным пытанні сучасныя даследчыкі дапускаюць існаванне сістэматызацыі кніг па прадметах. На многіх табліцах слаўтай Ніневійскай бібліятэкі Ашурбаніпала стаіць штэмпель: “Маёмасць Ашурбаніпала, цара сусвету, цара Асірыі”. Бібліятэка Ашурбаніпала мела каталог табліц і серый. Мэтай аднаго з каталогаў у Ніневіі было ўстанаўленне імён аўтараў. Захаваліся і некаторыя спіскі новых паступленняў у гэтую бібліятэку. Яны ахопліваюць звесткі прыкладна аб 2000 таблічках і 300 навошчаных дошках. Указаны і крыніцы камплектавання: гэта прыватныя бібліятэкі, табліцы брата цара і аднаго з прыдворных вучоных.

Б.А.Семяноўкер мяркуе, што ў дварцовай бібліятэцы Ашурбаніпала была здзейснена спроба стварыць нацыянальную літаратурную калекцыю і прадставіць яе бібліяграфічнае адлюстраванне.

У старажытных помніках захаваліся звесткі аб выкарыстанні каталогаў для пошуку дакументаў па тэме і назве. Так, у адным з егіпецкіх тэкстаў расказваецца, як на пытанне аб прычынах засухі і разліву Ніла мудры Імхатэт, перш чым даць адказ, наведваў бібліятэку, дзе звярнуўся да раздзела “Душы Ра”. “Душы Ра” – гэта агульная назва свяшчэнных кніг, у лік якіх ўключаліся кнігі геаграфічнага і метэаралагічнага зместу. “Імхатэт пайшоў і хутка вярнуўся, і расказаў аб падняцці Ніла і ўсіх рэчах, з гэтым звязаных”. Каментатары такіх фрагментаў дапускаюць, што для хуткага пошуку па канкрэтнай тэме ў шматтысячным фондзе, як у дадзеным выпадку, патрэбен быў паказальнік, які б больш дэтальна і дакладна раскрываў змест, чым каталог раздзелаў і нават серый. Занатаваны таксама прыклады пошуку па назве. Так, Ашурбаніпал, пасылаючы ў розныя месцы Месапатаміі да-сведчаных асоб, ужо меў магчымасць указваць загаловкі кніг, у набыцці якіх ён быў асабліва зацікаўлены. Такім заглаўкам звычайна былі пачатковыя словы першай глінянай таблічкі. Калі кніга складалася з некалькіх табліц (старонак), а гэта адбывалася часта, то пачатковыя словы першай таблічкі паўтараліся на наступных табліцах.

3. Асобым бібліяграфічным жанрам былі бібліятэчныя этыкеткі. Гэтыя маленькія гліняныя пячаткі прывязваліся вярочкамі да звязак гліняных таблічак з тэкстамі, што палягчала іх пошук. На этыкетках маглі быць указаны назвы серый, звесткі аб іх змесце і колькасці таблічак у серыі. Так, у егіпецкай бібліятэцы Аменхатэпа III да папірусных скруткаў прывешваліся этыкеткі з назвамі кніг і імем уладальніка бібліятэкі. Дзве этыкеткі захоўваюцца ў калекцыі Брытанскага музея.

З’яўленне каталогаў і этыкетак паказвае, што стварэнне бібліятэк стымулявала ўзнікненне самастойных бібліяграфічных дакументаў, прызначаных для адлюстравання фондаў.

4. У старажытных дакументах сустракаюцца назвы, якія папярэднічалі самім тэкстам, выкарыстоўваліся таксама бібліяграфічныя спасылкі. Гэта сведчыла аб узнікненні самастойных формаў бібліяграфічнай інфармацыі.

Такім чынам, дзве тэндэнцыі характарызуюць развіццё бібліяграфавання: адасабленне бібліяграфічных звестак у помніках пісьменства і стварэнне асобных бібліяграфічных тэкстаў. Таму можна сцвярджаць, што камунікатыўная і пошукавая функцыі бібліяграфіі фарміраваліся ў глыбокай старажытнасці. Суб’ектам бібліяграфічнай дзейнасці былі перапісчыкі,

служыцелі храмаў, бібліятэкары – адукаваныя прадстаўнікі грамадства, прафесійна звязаныя з дакументаванымі ведамі.

2. Старажытная Грэцыя.

Узнікненне тэрміна “бібліяграфія”

У Старажытнай Грэцыі V ст. да н.э. было часам найвышэйшага росквіту Афін. Яго 70-тысячнае насельніцтва ўнесла велізарны ўклад у прагрэс чалавецтва, які і да сённяшніх дзён жывіць найлепшыя дасягненні ў палітыцы, многіх галінах навукі і мастацтва. Тады з'явіліся такія тэрміны, як “філасофія”, “рыторыка”, “біялогія”, “геаграфія”, а таксама ключавы тэрмін для разглядаемага віду дзейнасці – “бібліяграфія”. Ён быў утвораны з двух грэчаскіх слоў: *biblion* – кніга, *grapho* – пішу. Такім чынам, тэрмін “бібліяграфія” абазначаў “адлюстраванне кнігі”, “перапісанне кнігі”, г. зн. яго сэнс быў звязаны з працэсам перапіскі, капіравання рукапісных дакументаў. У Старажытнай Грэцыі асаблівасцю тэрміна “бібліяграфія” было тое, што ён ніколі не выкарыстоўваўся для абазначэння аўтарскай работы (аўтар пісаў кнігу ці дыктаваў яе), а прымяняўся толькі для абазначэння працэсу капіравання рукапісаў. Гэта істотна адрознівае сучаснае выкарыстанне тэрміна “бібліяграфія” ад першапачатковага значэння і ў той жа час адлюстроўвае яго непарыўную сувязь з узнікненнем дакументаў як формы фіксацыі ведаў і іншых інтэлектуальных здабыткаў чалавецтва.

У Старажытнай Грэцыі капіраваннем рукапісаў (бібліграфічнай работай у тагачасным разуменні) займаліся свабодныя грамадзяне і рабы, сярод якіх было нямала адукаваных людзей. Гэтая дзейнасць набыла вялікі размах, капіраванне рукапісаў вялося хутка і танна. Таму ў значнай ступені спрыялі бурлівае палітычнае жыццё, росквіт мастацтва. Перапісчыкі кніг – “бібліёграфы” – нярэдка таксама гандлявалі сваёй прадукцыяй. З VI ст. да н.э. у Грэцыі развіваўся кніжны гандаль, існавалі грамадскія, прыватныя і іншыя бібліятэкі. На жаль, толькі ў літаратурных крыніцах захаваліся ўпамінанні аб каталогах бібліятэк дзяржаўных устаноў і храмаў, школьных бібліятэк, напрыклад бібліятэкі Пталамеевай гімназіі ў Афінах, у якую кожны выпуск эфебаў павінен быў ахвяраваць кнігі. Не дайшлі да нашчадкаў каталогі бібліятэк Арыстоцеля, Тэафраста і іншых знакамітых асоб.

Асноўным пісчым матэрыялам быў папірус. Неабходныя для стварэння бібліяграфічнай інфармацыі звесткі адлюстроўваліся ў пачатку ці канцы папіруснага скруткі і менавіта яны (з прычыны слабай трываласці матэрыялу) найчасцей пашкоджваліся: абрываліся, станавіліся неразборлівымі. Магчыма, гэтым у пэўнай ступені тлумачыцца

недакладнасць ці адсутнасць імён аўтараў, вольнае прадстаўленне назваў твораў, якое сустракаецца ў ранніх грэчаскіх каталогах і інвентарных спісах.

З II ст. да н.э. пашыраецца прымяненне пергаментных кніг, са з'яўленнем якіх палепшыліся ўмовы для стварэння бібліяграфічнай інфармацыі. Гэтыя кнігі былі больш трывалымі, бібліёграфы пачалі больш уважліва адносіцца да дарагога матэрыялу і жадалі зафіксаваць даныя аб сабе (імені, месцы, часе стварэння кнігі).

Да ліку буйнейшых бібліяграфічных дапаможнікаў Старажытнай Грэцыі належалі каталогі дзяржаўнай бібліятэкі ў Пергаме (падрабязныя даныя не дайшлі) і знакамітай Александрыйскай бібліятэкі. Александрыйская бібліятэка змяшчала (паводле крыніц) ад 500 тыс. да 700 тыс. кніг на розных мовах па ўсіх галінах ведаў і была цэнтрам навуковага і культурнага жыцця. Пры бібліятэцы вяліся капіраванне кніг, іх вывучэнне і апісанне. Вялікі бібліятэчны персанал каля 260 г. да н.э. узначаліў галоўны бібліятэкар Калімах, які склаў (ці кіраваў састаўленнем) выдатны бібліяграфічны дапаможнік “Табліцы тых, хто праславіўся ва ўсіх галінах ведаў, і таго, што яны напісалі ў 120 кнігах”. Даследчыкі “Табліц...” упэўнены ў тым, што гэтая бібліяграфічная крыніца па якасці навукова-бібліяграфічнага выканання значна перавышае патрабаванні, якія існавалі для састаўлення бібліятэчных каталогаў. Такія меркаванні выказалі М.М.Куфаеў, К.Р.Сімон і інш. Велізарны аб'ём фондаў Александрыйскай бібліятэкі, імкненне складальнікаў да дакладнай ідэнтыфікацыі кніг, складанасці, якія ўзніклі пры бібліяграфаванні дакументаў пашкоджаных, несапраўдных ці тых, якія мелі істотныя прабелы, патрабавалі ад Калімаха і яго памочнікаў правядзення глыбокіх гісторыка-літаратурных даследаванняў і шматлікіх бібліяграфічных удакладненняў. Так, у “Табліцах...” расшыфроўваліся псеўданімы; пры апісанні кніг без назвы даваліся ўмоўныя назвы, якія найбольш адпавядалі зместу, ці прыводзіліся першыя словы тэксту; пры наяўнасці некалькіх загалоўкаў вызначаўся найбольш правільны з іх. Калі кніга не мела даты выхаду, то ў кароткай біяграфічнай даведцы аб аўтары імкнуліся аргументаваць час састаўлення дадзенага сачынення і прыводзілі пералік іншых твораў таго ж аўтара. Усё гэта патрабавала дадатковага пошуку інфармацыі. Наогул падобная методыка працы ў далейшым трывала ўвайшла ў працэсы падрыхтоўкі нацыянальных рэтраспектыўных і іншых бібліяграфічных дапаможнікаў. Спалучэнне біяграфічнага і бібліяграфічнага матэрыялу дазваляе адвесці Калімаху прырытэт у распрацоўцы біябібліяграфічнай інфармацыі. Калімах удакладняе і аб'ём дакументаў, паказваючы колькасць радкоў у ім. Такая пагінацыя выцякала з асаблівасцей

папірусных скруткаў, якія мелі суцэльны ці склеены доўгі ліст у адну старонку тэксту. У “Табліцах...” выкарыстана сістэматычная групоўка (па раздзелах) з дадатковым храналагічным і алфавітным размеркаваннем. Насычанаць бібліяграфічнымі і фактаграфічнымі данымі, выкарыстанне групоўкі, прыстасаванай для розных відаў бібліяграфічнага пошуку (тэматычнага і на ўдакладненне бібліяграфічных даных), таблічная форма зрабілі працу Калімаха добра прыстасаванай для выканання бібліяграфічных і фактаграфічных даведак. На жаль, да нашага часу дайшлі асобныя фрагменты працы. Калімах заслужыў, паводле меркавання многіх гісторыкаў і навукоўцаў, тытул “бацькі бібліяграфіі”. “Табліцы...” па праву аднесены да ліку сусветна вядомых бібліяграфічных крыніц.

Пазней да працы Калімаха знакаміты граматык, супрацоўнік Александрыйскай бібліятэкі, Арыстафан з Візантыі ўнёс папраўкі і дапаўненні ў сачыненні “Аб табліцах Калімаха”.

“Табліцы...” Калімаха належаць да фактаў развіцця агульнай бібліяграфіі, разам з тым росквіт мастацтва і навукі ў Старажытнай Грэцыі стымуляваў узнікненне бібліяграфічна-інфармацыі, якая была прысвечана заняткам грэкаў у гэтых галінах.

Да ліку вядомых бібліяграфічных работ адносяцца дыдаксікі – храналагічныя спісы тэатральных пастановак з пералікам імён аўтараў і назваў п’ес. У іх прыводзіліся цытаты з указаннем імя артыста, які напісаў музыку да п’есы, імён знакамітых выканаўцаў і з іншымі данымі. Падобныя даныя пазней сталі элементамі бібліяграфічных апісанняў і даведач-ных анатацый пры бібліяграфаванні драматургічных твораў.

Актыўныя гісторыка-літаратурныя даследаванні вучоных граматыкаў, асабліва ў александрыйскі перыяд, прывялі да стварэння вялікіх па аб’ёме прац па філасофіі і гісторыі. Іх падрыхтоўка патрабавала работы з многімі дакументамі і выкарыстання бібліяграфічных метадаў. Большасць сачыненняў старажытнагрэчаскіх вучоных мелі аглядны характар, што характэрна для навуковых сачыненняў на ступені станаўлення галін ведаў. У гэтых сачыненнях перадаецца і тлумачыцца змест выкарыстаных твораў, прыводзяцца звесткі аб аўтарах, тэксталагічныя вывады і іншыя даныя, якія сведчаць аб пастаяннай рабоце грэчаскіх сачыніцеляў з дакументамі і выкарыстанні імі бібліяграфічных метадаў у даследаваннях. Граматыкам належыць стварэнне бібліяграфічных крыніц: 1) спісаў класічных пісьменнікаў і іх сачыненняў і 2) бібліяграфічных матэрыялаў па галінах ведаў. Граматыкамі былі створаны вялікія па аб’ёме працы па філасофіі і гісторыі пераважна агляднага характару. Напрыклад, у дзесяцітомніку

Дыягена Лаэрцыя (I ст. н.э.) “Жыццё, вучэнне і выказванні знакамітых філосафаў” матэрыял размеркаваны па філасоф-скіх школах, характарыстыка кожнай школы заканчваецца спісам твораў філосафаў, якія яе прадстаўляюць. Дыяген Лаэрцый удакладняў, якія творы памылкова прыпісваліся некаторым аўтарам. Дзякуючы гэтай кнізе пазнейшым пакаленням вядомы назвы сачыненняў Дэмакрыта і ўрыўкі з іх, спісы кніг стоікаў, спісы несапраўдных кніг Платона і многія іншыя філасофскія творы і імёны іх аўтараў.

3. Бібліяграфія ў Старажытным Рыме ў перыяд позняй антычнасці

У Рыме часоў рэспублікі і імперыі кнігі адыгрывалі значную ролю ў адукацыі, палітычнай, навуковай і літаратурнай дзейнасці. Існавалі буйныя грамадскія бібліятэкі: Палацінская, Актавіянская, Капіталійская і інш. Багатыя рымляне Цыцэрон, Пліній Старшы, Петроній і іншыя мелі выдатныя прыватныя бібліятэкі. Актыўна вяліся капіраванне рукапісаў і гандаль імі. Кнігі карысталіся попытам сярод розных слаёў насельніцтва. Асабліва вялікі ўплыў мела грэчаская літаратура. Мноства грэчаскіх кніг трапілі ў прыватныя і грамадскія рымскія бібліятэкі пасля заваявання Грэцыі.

Нягледзячы на спрыяльныя ўмовы для распаўсюджвання кніг, аб стане бібліяграфіі ў Рыме вядома вельмі нямнога. Французскі даследчык П’ер Грымаль прыводзіць наступныя даныя: “У Рыме кнігарні і залы для дэкламацыі былі месцам сустрэчы знаўцаў, якія абмяркоўвалі літаратурныя праблемы: моладзь слухала, старыя кліенты разважалі, стоячы сярод скруткаў кніг, якія радамі ляжалі на паліцах. На дзвярах кнігарні былі надпісы, якія паведамлялі аб наяўнасці ў продажы твораў; часта змяшчаліся першыя радкі вершаў пад бюстам іх аўтара. Рэклама змяшчалася і на суседніх слупах. Гэтыя кнігарні знаходзіліся, натуральна, непадалёку ад форуму”. Такім чынам, у Старажытным Рыме ўжо існавала кнігагандлёвая бібліяграфія.

Несумненна былі і дапаможнікі каталожнай бібліяграфіі, аднак, на жаль, яны не захаваліся. Галоўная прычына іх гібелі – адзінкаваць экзэмпляраў і адсутнасць адносін да іх як да асабліва каштоўных дакументаў. Маюцца толькі ўскосныя даныя аб іх наяўнасці. Дайшлі да сучаснасці дапаможнікі па камплектаванні бібліятэк, адборы кніг, як, напрыклад, “Тры кнігі аб веданні кніг, у якіх паказваецца, якія кнігі заслугоўваюць набыцця” Тэлефоса з Пергама, “Аб набыцці і адборы кніг” Герэнія Філона з Біблоса.

У Рыме працягвалася грэчаская традыцыя стварэння латэнтнай бібліяграфічнай інфармацыі. Цыцэрон, Святоній, Плутарх і іншыя называлі аўтараў і загаловаў твораў, якія выкарыстоўвалі ў сваіх сачыненнях, часам спецыяльна афармлялі спісы літаратуры, напрыклад спіс сапраўдных п'ес Плаўта падаў у адной з кніг Аўрэлі Апіла (I ст. н.э.). Знакаміты медык Гален у сваіх сачыненнях “Аб парадку ўласных кніг” і “Аб уласных кнігах” прывёў назвы напісаных ім твораў, дапамагаючы адрозніць іх ад шматлікіх падробак.

У Рыме быў створаны шэраг энцыклапедычных прац, сярод якіх былі такія, што аказалі вялікі ўплыў на адукацыю нават у часы сярэднявекі, як “Веды” Марка Цярэнція Варона (у 9-і кнігах), “Натуральная гісторыя” Плінія Старшага (у 37-і кнігах), змест якіх адлюстроўваў матэрыялы з соцень і тысяч сачыненняў. У гэтых даследаваннях змешчана і бібліяграфічная інфармацыя. Напрыклад, у першай кнізе “Натуральнай гісторыі” маецца спіс аўтараў (больш за 2000 тамоў), твораў якіх карыстаўся Пліній Старшы.

Уключэнне элементаў бібліяграфічнай інфармацыі ў сачыненні, спробы абасаблення яе ў кнігах сталі карысным вопытам для развіцця ўнутрыкніжных і прыкніжных бібліяграфічных формаў. Бібліяграфічная інфармацыя была не толькі сродкам абвясчэння сучаснікаў, іх нашчадкаў аб пісьмовых дакументах эпохі, але і данесла гэтыя бяспэчныя звесткі да нашага часу.

Падводзячы вынікі развіцця бібліяграфіі ў Рыме за шматвяковы перыяд рэспубліканскага ладу і імперыі, нельга не звярнуць увагу на адсутнасць звестак аб існаванні буйных бібліяграфічных прац, якія былі ў Старажытнай Грэцыі.

На перыяд распаду антычнага грамадства прыйшоўся паступовы пераход ад язычніцтва да хрысціянства. У IV–V стст. ужо існавала даволі вялікая хрысціянская літаратура. Акрамя артадаксальна хрысціянскіх твораў, было нямала ерэтычных сачыненняў гностыкаў, пелагіянцаў, арыянцаў і інш. Святары – знаўцы хрысціянскай літаратуры – пачалі выкарыстоўваць бібліяграфічную інфармацыю для распаўсюджвання звестак аб творах артадаксальнага хрысціянства і выяўлення ерэтычных сачыненняў. У IV ст. з'яўляюцца бібліяграфічныя дапаможнікі, прысвечаныя адлюстраванню хрысціянскай літаратуры. Адметнай іх рысай была самастойнасць формы.

Адзін з першых і найбольш вядомых дапаможнікаў склаў знакаміты Іеранім Стрыдонскі, блажэнны Іеранім (прыкладна 340–420 гг.). Іеранім – выпускнік школы вядомага граматыка Элія Доната – быў выдатным знаўцам старазаветнай і новазаветнай літаратуры, антычнай філасофіі і культуры, плённым пісьменнікам. У гісторыі хрысціянства яму належыць адметная

роля. Яго жыццю і творам прысвечана велізарная колькасць публікацый. Прыкладна ў 392 г. у Віфлееме ён напісаў працу пад назвай “Кніга аб знакамітых мужах”. Ва ўводзінах І.Стрыдонскі засведчыў, што кніга напісана для праслаўлення Хрыста і царквы і паказу, якія вялікія філосафы, прамоўцы і вучоныя яе “заснавалі, стваралі і ўпрыгожвалі”. Змест дапаможніка складаюць даныя аб 135 хрысціянскіх пісьменніках, пачынаючы з апосталаў і да сучаснікаў Іераніма. Складальнік імкнуўся найбольш поўна прадставіць звесткі аб усіх, хто распаўсюджаў хрысціянства, адлюстроўваў яго гісторыю. Ён уключыў творы артадаксальна хрысціянскіх пісьменнікаў, а таксама язычніка Сенека, іудзеяў Філона Александрыйскага, Іосіфа Флавія, шэрага ерэтыкоў: Цэртуліяна (мантаніст), гностыкаў Арыгена, Бардэсана Сірыйскага, Доната і іншых, якія разглядалі хрысціянскае вучэнне і гісторыю хрысціянства. Уласнымі сачыненнямі Іеранім закончыў спіс. Аб кожным пісьменніку прыведзены звесткі біяграфічнага і бібліяграфічнага характару. Паказаны (па магчымасці) даты жыцця, асноўныя факты дзейнасці і літаратурнай працы. Пералік сачыненняў не вызначаецца паўнатай, часта сустракаецца заключэнне “пісаў і шмат іншых кніг”. Звесткі аб творах не заўсёды дакладныя: у шэрагу выпадкаў складальнік даў прыблізныя назвы і нават абмяжоўваўся спасылкай на тэматыку сачыненняў. Наяўнасць памылак і недакладнасцей у “Кнізе аб знакамітых мужах” тлумачыцца тым, што Іеранім не меў магчымасці звярнуцца да ўсіх упамянутых твораў, звесткі аб некаторых з іх ён прывёў па памяці.

“Кніга аб знакамітых мужах” пабудавана па самастойных персанальных главах. Складальнік імкнуўся падаць гэтыя главы ў храналагічнай паслядоўнасці жыцця пісьменнікаў. Каб палегчыць выкарыстанне дапаможніка, Іеранім прывёў яго змест, на той час гэта быў рэдкі элемент афармлення кнігі. Твор І.Стрыдонскага карыстаўся поспехам; ён і сёння не страціў значэння як адна з галоўных крыніц па гісторыі хрысціянства. Гісторыкі бібліяграфіі падкрэсліваюць значэнне “Кнігі аб знакамітых мужах” – першага самастойнага біябібліяграфічнага слоўніка.

У наступныя стагоддзі стварэнне падобных дапаможнікаў трывала ўвайшло ў практыку бібліяграфавання. Непасрэдна на дапаможнік Іераніма Стрыдонскага спасылаліся і імкнуліся прадоўжыць яго змест складальнікі такіх шырокавядомых у свой час прац, як Генадзь, прасвітэр Марсельскі, у “Кнізе аб царкоўных пісьменніках” (першая палова V ст.) і епіскап Ісідар Севільскі ў “Этымалогіях ці пачатках” і “Кнізе аб знакамітых мужах” (VII ст.). У адборы твораў гэтыя складальнікі прытрымліваліся выбарчасці і рэкамендацыйнасці, таму іх дапаможнікі доўгі час выкарыстоўваліся ў якасці

дапаўненняў да біябібліяграфічнага слоўніка І.Стрыдонскага. Ва ўступным слове да “Кнігі аб знакамітых мужах” Ісідар Севільскі патлумачыў методыку састаўлення дапаможніка, што было рэдкім фактам. Само ўступнае слова адлюстроўвае спробу стварыць уводны тэкст да бібліяграфічнага дапаможніка.

Па-за групай біябібліяграфічных слоўнікаў царкоўных пісьменнікаў можна разглядаць “Настаўленні аб духоўным і свецкім чытанні” Касіадора Сенатара (другая палова VI ст.). Касіадор Сенатар паходзіў з сям’і багатых і знатных землеўладальнікаў, быў высокім дзяржаўным чыноўнікам, літаратарам. Заснаваў манастыр Віварый, у скрыпторыі якога актыўна вяліся перапіска кніг, іх рэдагаванне, пераклад з грэчаскай мовы на латынь, ствараліся каментарыі да кніг Бібліі. Першая кніга “Настаўленні аб духоўным чытанні” мае пераважна бібліяграфічны змест з уключэннем некалькіх глаў, дзе былі пароды перапісчыкам, рэдактарам і інш. У бібліяграфічных главах адлюстраваны асноўныя, на думку Касіадора Сенатара, творы для вывучэння хрысціянскай літаратуры. Упершыню складальнік прымяніў групоўку ад найбольш важных для чытача твораў да менш значных сачыненняў. Такая групоўка пазней атрымае шырокае выкарыстанне ў рэкамендацыйнай бібліяграфіі. Другая кніга “Настаўленні аб свецкім чытанні” мела рэкамендацыйна-адукацыйную накіраванасць. У ёй прадстаўлена фактаграфічная і бібліяграфічная інфармацыя па сямі свабодных мастацтвах, якія складалі змест школьнага навучання ў антычнасці: трывіуму (граматыцы, рыторыцы, дыялектыцы) і квадрыуму (геаметрыі, арыфметыцы, музыцы, астраноміі). Характарызуюцца “Настаўленні...” канкрэтнасцю чытацкага прызначэння. Касіадор Сенатар лічыў, што да гэтай працы звернуцца юныя манахі і паслушнікі, якія найбольш здольныя для вучэння. Першая кніга “Настаўленні аб духоўным чытанні” надоўга захавала сваё значэнне. На працягу амаль усяго сярэднявечаў яна выкарыстоўвалася ў Еўропе як дапаможнік па камплектаванні манастырскіх бібліятэк. Другая кніга “Настаўленні аб свецкім чытанні” шмат разоў дапаўнялася і перапрацоўвалася ў VI–IX стст. З яе дапамогай чытачы-манахі набывалі веды.

Рэкамендацыйны характар шэрага дапаможнікаў сведчыць аб узнікненні гэтага віду бібліяграфіі і ўзмацненні ацэначнай функцыі бібліяграфіі.

Пытанні

1. Якія фактары абумовілі ўзнікненне бібліяграфіі ў старажытным грамадстве?

2. Якія віды бібліяграфіі ўзніклі ў старажытны час?
3. Патлумачце ўзнікненне і дасягненні каталожнай бібліяграфіі.
4. Каго са старажытных бібліёграфіаў называюць “бацькам бібліяграфіі”?
5. Ахарактарызуйце методыку і відавую прыналежнасць “Табліц...” Калімаха.
6. Якое бібліяграфічнае аснашчэнне мелі энцыклапедыі, падрыхтаваныя ў Старажытным Рыме?
7. Калі ўзніклі і які сэнс мелі тэрміны “бібліяграфія” і “бібліёграф”?
8. Якія тэрміны выкарыстоўваліся ў старажытным свеце для абзначэння бібліяграфічных прац?
9. Хто складаў слоўнікі хрысціянскіх пісьменнікаў?
10. Ахарактарызуйце методыку слоўнікаў хрысціянскіх пісьменнікаў.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Раздзел 2. БІБЛІЯГРАФІЯ Ў ПЕРЫЯД СЯРЭДНЕВЯКОЎЯ (V–XV стст.)

1. Бібліяграфія ў Візантыі

На працягу тысячагоддзя (V–XV стст.) у буйных рэгіёнах Азіі і Еўропы развіваліся феадальныя сістэмы. За гэты час значна змяніліся сацыяльна-эканамічныя адносіны, стан культуры. Склаліся вялікія сацыяльныя групы феадалаў і служыцеляў царквы, атрымалі значнае развіццё рамёствы, было заснавана многа гарадоў. У Заходняй Еўропе больш хуткае сацыяльна-эканамічнае развіццё прывяло да ўзнікнення капіталістычнага спосабу вытворчасці, у Азіі феадальныя адносіны захоўваліся да пачатку XX ст.

Сярэдневякоўе ў цэлым, за выключэннем асобных усходніх рэгіёнаў, характарызуецца нізкім узроўнем ведаў. Элементы познеантычнай культуры вельмі абмежавана былі сінтэзаваны еўрапейскім феадалізмам, больш шырока – славутай арабскай навукай. Цэнтрамі кнігі і адукацыі былі манастыры і царквы, затым універсітэты, у сценах якіх рыхтаваліся дзяржаўныя чыноўнікі, святары, урачы, архітэктары і іншыя спецыялісты. Патрэбнасці ў рэлігійных і нямногіх свецкіх кнігах задавальнялі манастырскія перапісчыкі, прычым да XI ст. капіраванне кніг было менш распаўсюджана, чым у познеантычны перыяд.

Візантыйская гісторыя супадае з храналагічнымі межамі сярэдневякоўя (V–XV стст.). Культурная адметнасць Візантыі заключалася ў спалучэнні хрысціянства з антычнай спадчынасцю. Па ўзроўні адукацыі Візантыя была вышэй за ўсе краіны сярэдневяковай Еўропы. Візантыйская бібліяграфія, сцвярджае сучасны даследчык Б.А.Семяноўкер, развівалася як частка культуры гэтага грамадства і непасрэдна працягвала бібліяграфічныя традыцыі грэка-рымскага свету і эліністычнага Усходу.

У Візантыі прадаўжаліся антычныя традыцыі падрыхтоўкі біябібліяграфічных слоўнікаў, уключэння бібліяграфічнай інфармацыі ў энцыклапедыі і анталогіі. Узніклі новыя кірункі, абумоўленыя грамадскімі патрэбамі забеспячэння самаадукацыйнага чытання і прафесійнай дзейнасці.

У параўнанні з заходнееўрапейскімі краінамі, дзе біябібліяграфічныя слоўнікі адлюстроўвалі творы хрысціянскіх пісьменнікаў, візантыйскія дапаможнікі набліжаліся да нацыянальных слоўнікаў грэчаскіх аўтараў. Пацвярджаннем гэтага з’яўляюцца перш за ўсё выкарыстоўваемыя прыметы адбору дакументаў, якія адпавядаюць нават сучасным метадычным патрабаванням да нацыянальных бібліяграфічных дапаможнікаў. Да такіх дапаможнікаў належалі “Анаматалогас” (“Навука назваў”) Ісіхія Мілецкага і

“Суда” невядомага аўтара. Аб “Анаматалогасе”, які не захаваўся, дакладна вядомыя толькі некаторыя даныя. Ён уключаў звесткі аб грэчаскіх пісьменніках, а таксама аб тых аўтарах элінічнага свету, якія пісалі па-грэчаску, перакладалі з грэчаскай мовы ці на яе, былі грэкамі па паходжанні. Змяшчаліся даныя аб пісьменніках, музыкантах, мастаках, знакамітых рытарах (Сакрат). Існуюць падставы для меркавання, што ў “Анаматалогасе” не былі прадстаўлены хрысціянскія пісьменнікі. Б.А.Семяноўкер тлумачыць гэтую думку пераемнасцю традыцый і патрэбамі сярэдневяковага грамадства авалодаць багаццямі грэчаскай культуры. Адметнасцю слоўніка была уніфікаваная структура персанальных артыкулаў. “Анаматалогас” быў адной з крыніц для слоўніка “Суда” (каля 1000 г.). У гэтым слоўніку больш за 31 тыс. артыкулаў, з іх 749 з’яўляюцца бібліяграфічнымі, астатнія прысвечаны асобам і прадметам, аднак не змяшчаюць бібліяграфічных звестак. Бібліяграфічныя спасылкі часцей за ўсё адносяцца да імя аўтара. У якасці ўводзін складальнік змясціў спіс аналагічных дапаможнікаў.

У Візантыі атрымала далейшае развіццё антычная традыцыя падрыхтоўкі энцыклапедый. Па сутнасці слоўнік “Суда” можна аднесці да універсальных энцыклапедый. У X ст. паводле загаду імператара Канстанціна Багранароднага былі створаны гістарычная, сельскагаспадарчая, ветэрынарная, заалагічная, медыцынская энцыклапедыі, а таксама энцыклапедыя харчавання. Агульная мэта па ўліку і назапашанні ведаў збліжала тэхналогію падрыхтоўкі энцыклапедычных і бібліяграфічных дапаможнікаў. Таму складальнікі энцыклапедый імкнуліся выкарыстоўваць бібліяграфічныя звесткі, у сваю чаргу складальнікі бібліяграфічных дапаможнікаў у большай ці меншай ступені ўжывалі фактаграфічныя звесткі. У энцыклапедыі ўключаліся наступныя бібліяграфічныя матэрыялы: спіскі выкарыстанай літаратуры і бібліяграфічныя спасылкі пры цытаванні. Высокім бібліяграфічным узроўнем вызначаліся сельскагаспадарчая і ветэрынарная энцыклапедыі. Так, у першай кнізе сельскагаспадарчай энцыклапедыі змешчаны спіс выкарыстанай літаратуры да ўсёй энцыклапедыі. Спасылкі на аўтараў маюцца ва ўсіх 490 главах. Структура бібліяграфічных спасылак у гэтых энцыклапедыях уніфікавана.

У IX ст. з’явіўся бібліяграфічны дапаможнік “Бібліятэка” патрыярха Фоція, прызначаны для дапамогі ў самаадукацыйным чытанні. “Бібліятэка” непасрэдна прысвечана маладому пляменніку Фоція і адлюстроўвала літаратуру рознай тэматыкі, каштоўнасць якой ацаніў сам складальнік. Дапаможнік можна аднесці да універсальных рэкамендацыйных паказальнікаў. Ён складаецца з 280 глаў, кожная з якіх змяшчае

бібліяграфічны запіс аднаго ці некалькіх твораў. Апісанні, як правіла, уключаюць імя аўтара, загаловак, колькасную характарыстыку. Групоўка бібліяграфічных запісаў, па ўсёй верагоднасці, падказвала рэкамендуемую паслядоўнасць чытання, г. зн. сістэму авалодвання ведамі. Галоўнай адметнасцю “Бібліятэкі” было прымяненне рэфератаў і анатацый. Выдатныя бібліёграфы мінулага і сучаснасці (К.Геснер, В.Сопікаў, Б.Семяноўкер і інш.) высока ацэньваюць “Бібліятэку” Фоція, яго наватарства ў методыцы, уплыў на далейшае развіццё бібліяграфічнай і навукова-інфармацыйнай дзейнасці. Прымененыя ім прыёмы: перадача асноўных палажэнняў зместу, пералік зместу, указанне ў бібліяграфічным запісе на мову дакумента, калі яна адрозніваецца ад мовы паказальніка, – трывала ўвайшлі ў практыку падрыхтоўкі бібліяграфічных і інфармацыйных выданняў. Спроба бібліяграфічна акрэсліць кола чытання сучаснага адукаванага чалавека, перш за ўсё маладога ўзросту, стала адной з галоўных задач рэкамендацыйнай бібліяграфіі.

Паспяховае развіццё візантыйскай бібліяграфіі знайшло адлюстраванне ў з’яўленні дапаможнікаў, разлічаных на забеспячэнне прафесіянальных патрэб. Выдатнае бібліяграфічнае афармленне мелі так званыя “Дыгесты” – зборнікі фрагментаў з сачыненняў рымскіх юрыстаў. “Дыгесты” складаюцца з 50 кніг, кнігі – з тытулаў, тытулы – з фрагментаў. Кожны фрагмент пачынаецца з бібліяграфічнага апісання сачынення канкрэтнага юрыста, з якога ён прыведзены. У апісанні паказаны імя аўтара, загаловак твора і парадкавы нумар кнігі, г. зн. часткі твора, з якой узятая вытрымка, напрыклад: “Гай у дзевятай кнізе каментарыя да правінцыяльнага эдыкту...”. Улічваючы тое, што “Дыгесты” ўключалі 9000 фрагментаў, іх бібліяграфічнае аснашчэнне можна аднесці да лепшых бібліяграфічных работ па аб’ёме, распрацаванасці, уніфікацыі.

Вядомы таксама спіс рымскіх юрыстаў і іх твораў, якія былі крыніцамі для зборнікаў “Дыгесты”. Па месцы захавання адзінага дайшоўшага да нашага часу рукапісу ён атрымаў назву “Фларэнтыйскі індэкс”. У спісе адлюстраваны творы 38 юрыстаў, апісанне якіх выканана па уніфікаванай форме.

Візантыйскія заканадаўчыя дакументы і навуковыя юрыдычныя сачыненні змяшчалі самастойныя бібліяграфічныя матэрыялы. Напрыклад, бібліяграфічны апарат візантыйскага прававога зборніка звычайна ўключаў спіскі і агляды крыніц, інскрыпцыі заканадаўчых ці прыватных юрыдычных зборнікаў з указаннем асноўных крыніц і спасылкі ў тэксце. Такое бібліяграфічнае афармленне характарызуе “Звод грамадзянскага права”,

“Алфавітную сінтагму” Матфея Уладара (знакаміты зборнік па кананічным праве) і многія іншыя прававыя работы.

Для больш зручнага выкарыстання прававых дакументаў былі распрацаваны сістэматычныя паказальнікі. У грамадзянскім праве гэтую ролю выконваў “Ціпукіт”, назва якога перакладаецца як “Што дзе знаходзіцца” (складзены каля 1090 г.). У царкоўным заканадаўстве такое ж прызначэнне меў “Намаканок”.

Такім чынам, бібліяграфічная інфармацыя стала важнай часткай інфармацыйнага забеспячэння юрыстаў. Выдзяленне іх як вялікай прафесійнай групы сведчыла, з аднаго боку, аб значнасці і развіцці прававога рэгулявання грамадскіх адносін у Візантыі, а з другога – адлюстроўвала пачаткі спецыяльнай бібліяграфіі, у прыватнасці галіновай навукова-дапаможнай.

Іншае прызначэнне мелі “спіскі сапраўдных і несапраўдных кніг”, якія распаўсюджваліся ў Візантыі і ў сербскіх і рускіх землях. Візантыйскія (грэчаскія) спіскі сапраўдных кніг уключалі пералікі кніг Старога Запавету і Новага Запавету. Спіскі несапраўдных кніг указвалі апакрыфічную і ерэтычную літаратуру. Гэтыя спіскі накіроўвалі чытача на выкарыстанне кананічных твораў і засцерагалі ад чытання небяспечных кніг. У спісках ёсць прыметы рэкамендацыйнай і забараняльнай бібліяграфіі. Да ліку першых арыгінальных рускіх спіскаў належыць “Ізборнік Святаслава” (1073 г.).

2. Бібліяграфія на Усходзе

У сярэднія вякі народы Усходу ў выніку арабскіх заваёў былі аб’яднаны ў адзіную дзяржаву – Арабскі халіфат, якая праз некаторы час пачала дзяліцца на меншыя халіфаты і эміраты. На велізарнай прасторы ад Пірынеяў да Індыі атрымала распаўсюджанне арабская культура. Вядомыя гісторыкі бібліяграфіі К.Р.Сімон, М.М.Куфаеў і іншыя не асвятлялі развіццё бібліяграфіі ў арабскім рэгіёне. Такі падыход збядняе сапраўднае мінулае бібліяграфіі, яе ролю ў развіцці цывілізацыі ў канкрэтныя перыяды.

Вывучэнне праяў арабскай кніжнай культуры, навукі і адукацыі сведчыць аб важнай ролі бібліяграфічнай інфармацыі ў іх станаўленні і развіцці. Арабы стварылі шмат арыгінальных твораў рознай тэматыкі і жанраў, вялі інтэнсіўную перакладчыцкую работу, напрыклад, вядома каля паўсотні перакладчыкаў у VIII–IX стст. У лік перакладаў увайшлі і бібліяграфічныя працы: спіскі твораў Арыстоцеля і Галена. Дарэчы, спіс твораў Арыстоцеля, выкананы бібліёграфам Пталамеем, дайшоў да нашага часу толькі ў

перакладзе на арабскую мову. У перакладзеныя сачыненні вельмі часта ўключаліся і матэрыялы арабскіх аўтараў.

Першай і найбольш чытаемай і перапісваемай кнігай быў Каран. На рубяжы VII–VIII стст. пачалі з’яўляцца каментарыі да Карана, запісы хадзісаў (апавяданні пра выказванні і ўчынкі прарока Мухамада, яго паплечнікаў і сваякоў), фікх (юрыдычных сачыненняў), твораў паэзіі, прозы, гістарычных сачыненняў і інш. Ад перакладзеных дакументаў бяруць пачатак знакамітая арабская матэматыка, медыцына, філасофія, геаграфія, астраномія і іншыя навукі.

Было шырока распаўсюджана прафесіянальнае і аматарскае перапісванне кніг. Славіліся кніжныя кірмашы ў Кардове (X ст.), Севілы (XII ст.). Цэлыя гандлёвыя рады на кірмашах Багдада, Дамаска, Каіра і многіх іншых гарадоў былі створаны з лавак-майстэрняў кніжных гандляроў – варакаў.

Бібліяграфаваннем займаліся аўтары (сярод якіх было шмат выдатных вучоных), перакладчыкі, настаўнікі, бібліятэкары і іншыя асобы, непасрэдна звязаныя са стварэннем і распаўсюджаннем кніг, захаваннем і перадачай ведаў. У перыяд сярэднявекі ў свеце арабскай культуры, напэўна, найбольш ярка праявілася роля бібліяграфіі ў перадачы ведаў. Традыцыйнае навучанне было грунтоўнае авалодванне назвамі ведамі. Гэта праявілася ў асаблівых адносінах да персаніфікацыі пісьмова фіксаваных і вусных ведаў. Не выпадкова для арабскіх сярэднявечных пісьмовых дакументаў (у адрозненне ад старажытнаўсходніх) было характэрна дакладнае вызначэнне аўтарства. Імя аўтара і тытул змяшчаліся на асобнай, першай старонцы ці перад тэкстам; часам на пераплёце пазначаліся імя ўладальніка, бібліятэкара, тытул. Захаваліся пісьмовыя выказванні аўтараў, у якіх яны вельмі высока ацэньвалі працу па стварэнні пісьмовых сачыненняў. Унікальнасць арабскай кніжнай традыцыі праявілася ў тым, што ў рукапісах прынята было называць папярэдніх аўтараў, чые працы ў тым ці іншым аб’ёме ці форме ўвайшлі ў дадзены рукапіс, называліся таксама і крыніцы вусных выказванняў. Напрыклад, у рукапісе XIV ст. можна прачытаць тэкст тытульнага аўтара, скажам, XIII ст., устанавіць яго залежнасць ад папярэднікаў (ад непасрэднага настаўніка ці папярэдняга аўтара і ўскосную залежнасць – па назве і пабудове сачынення, суме паданых фактаў і крузе выказаных думак, стылі), ад шэрага сачыненняў і групы аўтараў X–XI стст. і інш. Такім чынам, у арабскіх рукапісах існавала традыцыя ўключэння інфармацыйных звестак – звестак аб перадачы ведаў і канкрэтных сачыненняў.

Насычанасць сярэднявекowych арабскіх кніг бібліягра-фічнымі элементамі сведчыць аб развіцці бібліяграфічнай інфармацыі ў своеасаблівай унутрыкніжнай форме. Калі прыняць пад увагу, што ў арабскім свеце было створана не менш за 5 млн. рукапісных кніг (паводле А.Б.Халідава), то можна лічыць, што гэтая бібліяграфічная форма мела найбольш шырокае распаўсюджанне. Напрыклад, захаваліся пералікі сачыненняў, вывучаных канкрэтнымі асобамі для атрымання іджазы – спецыяльнага дакумента аб навучанні па кнігах. Яны ўражваюць сваімі вялікімі аб’ёмамі. Так, пералік сачыненняў, вывучаных егіпецкім кадзі Ібн Дожама’ой, займае 84 старонкі па 35 радкоў, напісаных дробным, шчыльным почыркам. Пералікі сачыненняў для атрымання іджазы з’яўляюцца фактам станаўлення вучэбна-дапаможнай бібліяграфіі.

Унутрытэкставую і ўнутрыкніжную бібліяграфічную інфармацыю ў працах, якія мелі галіновую, тэматычную, краіназнаўчую накіраванасць, можна разглядаць як пачатак дыферэнцыяцыі бібліяграфіі па змесце. Так, працы славутага навукоўца Абу Рэйхана Біруні (Ібн Сіна) “Храналогія”, “Геадэзія”, “Індыя” і іншыя змяшчалі вялікі бібліяграфічны матэрыял. Напрыклад, у фундаментальнай працы “Індыя” (1030 г.) Біруні выкарыстаў некалькі соцень дакументаў, працытаваў 207 кніг. Главы 12–14-я гэтай кнігі сучасныя даследчыкі лічаць бібліяграфічнымі. Вядомы археолаг і этнограф С.П.Талстоў адзначыў, што “Біруні строга і паслядоўна праводзіў крытыка-аналітычны метада даследавання крыніц. Крытычны падыход да крыніц здзяйсняўся, безумоўна, і яго папярэднікамі, аднак у Біруні крытыка крыніц стала асноўнай умовай для даследаванняў”. Здзяйсняць крытыка-аналітычны метада можна было толькі пры выкарыстанні бібліяграфічных метадаў.

Спісы прац асобных аўтараў сустракаюцца ў артыкулах біяграфічных слоўнікаў, вядомых з канца X – пачатку XI ст., у сачыненнях гісторыка-біяграфічнага характару (гісторыі гарадоў, анталогіі), працах, прысвечаных настаўнікам. Так, у трактаце Біруні, прысвечаным яго настаўніку ар-Разі, – буйнейшаму іранскаму прыродазнаўцу, філосафу і ўрачу, змешчаны даныя аб яго працах і спіс сачыненняў самога Біруні.

Для наймення спіскаў твораў ужывалася слова “фіхрыст”. Да сённяшняга дня яно выкарыстоўваецца ў арабскіх краінах у значэнні “бібліяграфія, паказальнік літаратуры”. Гэта адзін са старэйшых у свеце спецыяльных бібліяграфічных тэрмінаў.

Асобныя бібліяграфічныя працы сустракаліся пазнейшым даследчыкам надзвычай рэдка і лічацца вельмі каштоўнымі. Верагодна, што сярод іх па колькасці і значэнні вылучаліся каталогі славытых арабскіх бібліятэк –

“дамоў мудрасці” (прыдворных бібліятэк халіфаў), “дамоў ведаў”, у якіх працавалі вучоныя і вялося выкладанне. У шэрагу такіх бібліятэк захоўваліся дзесяткі тысяч і больш кніг; напрыклад, у Амідзе (Турцыя, XIII ст.) была бібліятэка з фундам звыш мільёна кніг. Каталогі на фонды такіх бібліятэк вызначаліся вельмі вялікімі аб’ёмамі. Так, у X ст. 10-томны каталог прыватнай бібліятэкі аднаго з вяльмож у Рэі (ірана-афганскі рэгіён) адлюстроўваў фонд звыш 200 000 кніг. Класіфікацыя навук і абласцей ведаў у каталогах, лічыць А.Б. Халідаў, здзяйснялася паводле гісторыка-іерархічнага прынцыпу, г.зн. яны размяшчаліся ў тым парадку, як разгаліноўваліся і як ацэньваліся ў тагачасным грамадстве. Узначальваліся ж каталогі спіскамі Карана. Часам замест каталогаў прымяняліся спіскі, падвешаныя да кніжных паліц. На жаль, славытыя арабскія бібліятэкі гінулі, знішчаліся і іх унікальныя каталогі.

Асобае значэнне мае “Фіхрыст” ан-Надзіма, створаны ў X ст. у Багдадзе. Аб самім складальніку вядома, што ён вырас у сям’і варака, заслужыў імя ан-Надзім, што значыць “прыемны субяседнік”. Аб сваёй бібліяграфічнай працы ан-Надзім напісаў: “Гэты паказальнік кніг усіх народаў, арабаў і неарабаў, якія маюцца на арабскай мове, і іх навуковых твораў са звесткамі аб тых, хто іх стварыў, аб класах іх аўтараў, іх паходжанні, акалічнасцях нараджэння, працягласці жыцця, часу смерці, месцазнаходжання іх гарадоў, іх вартасцях і недахопах...”. У “Фіхрысце” адлюстраваны кнігі на арабскай мове, створаныя ў Кітаі, Індыі, Афрыцы, Францыі і многіх іншых тэрыторыях. Праўда, сучасныя даследчыкі небеспадстаўна мяркуюць, што ў дапаможніку пераважаюць даныя аб кнігах, з якімі можна было азнаёміцца ў Багдадзе (хаця дакладна вядома, што ан-Надзім вывучаў кнігі, якія знаходзіліся і ў іншых гарадах). Адбор кніг па прымеце мовы дазваляе аднесці “Фіхрыст” ан-Надзіма да ліку першых нацыянальных рэтраспектыўных паказальнікаў. Выяўляюць у ім і іншыя відавочныя характарыстыкі, напрыклад, кнігагандлёвага бібліяграфічнага дапаможніка, але прыналежнасць да нацыянальных бібліяграфічных крыніц падаецца больш абгрунтаванай. “Фіхрыст” – універсальны, сістэматычны паказальнік. Мае складаную структуру. У ім 10 глаў і 34 раздзелы, якія адлюстроўвалі універсум ведаў, дасягнуты ў арабскім свеце. Сярод глаў “Дакаранічныя веды і Каран”, “Філалогія”, “Гісторыя”, “Паэзія”, “Мусульманская тэалогія”, “Філасофія, матэматыка, астраномія, медыцына” і інш.

Унутраная групоўка паказальніка складзена на падставе розных прымет, найбольш шырока па прынцыпе “настаўнік – вучань”, а таксама па храналогіі і этнічнай прымеце. Бібліяграфічная інфармацыя ў “Фіхрысце” сінтэзавана з

біяграфічным матэрыялам. Біябібліяграфічныя артыкулы пабудаваны ў большасці выпадкаў уніфікавана: імя аўтара, біяграфічная частка, бібліяграфічны спіс. Сустрэкаюцца тэматычныя бібліяграфічныя спіскі (калі аўтар пісаў па розных пытаннях), спіскі аўтараў, якія пісалі па адной тэме, пералікі асоб, якія не былі аўтарамі пісьмовых дакументаў, аднак мелі дачыненне да распрацоўкі навуковых тэм, напрыклад, “імяны вялікіх арабаў, якія вучылі вучоных”, і біябібліяграфічныя артыкулы. Уключэнне асоб, якія аставілі толькі вусную спадчыну, сведчыла, што ан-Надзім паспяхова вырашыў праблему бібліяграфавання ведаў і адлюстраванню велізарную ролю вусных ведаў і рытарычнай адукацыі, характэрных для сярэднявечага перыяду. Бібліяграфічныя часткі артыкулаў змяшчаюць да сотні назваў кніг. На жаль, не пазбег ан-Надзім распаўсюджанай у той час традыцыі не адлюстроўваць даных аб шырокавядомых аўтарах. Так, ён не ўключыў матэрыялы аб паэце Абу Нувасе, адзначаючы, што паэт такі знакаміты, “што няма неабходнасці прыводзіць падрабязнасці яго паходжання і біяграфію”. Вялікую ўвагу ан-Надзім надаваў раскрыццю зместу кніг. Для найбольш выдатных з іх даваўся паглаўны роспіс, часам з прывядзеннем пачатковых слоў ці вершаў. На некаторыя кнігі змешчаны кароткія рэфераты, прыведзены выпіскі са знішчаных кніг.

3. Бібліяграфія ў Заходняй Еўропе

У развіцці бібліяграфіі ў гэтым рэгіёне ў часы сярэднявечаў выдзяляюцца два перыяды: першы з V–VII стст. да XI ст. уключна, другі – з XII ст. да пачатку распаўсюджання кнігадрукавання. Характэрным для першага перыяду было часовае памяншэнне дзейнасці па вытворчасці і выкарыстанні кніг у параўнанні з антычным перыядам. Бібліяграфічная работа вялася манастырскімі і царкоўнымі служыцелямі. Працягвалася састаўленне біябібліяграфічных слоўнікаў царкоўных пісьменнікаў і каталогаў манастырскіх бібліятэк. Нешматлікія дайшоўшыя да нашага часу каталогі манастырскіх бібліятэк называліся “каталогі”, “індэкс”, “бібліятэкі”. У параўнанні з антычным часам, калі існавалі велізарныя бібліяграфічныя працы, каталогі раннесярэднявечных бібліятэк вызначаліся малааб’ёмнасцю і прымітыўнасцю метадыкі. Толькі ў перыяд так званых “Каралінгскага адраджэння” (канец VIII – першая палова IX ст.) на германскіх землях былі створаны новыя манастырскія бібліятэкі з буйнымі, па мерках разглядаемага часу, фондамі, напрыклад, урывак каталога Лоршскага манастыра, які захаваны, змяшчае 590 бібліяграфічных запісаў. Аб нераспрацаванасці метадыкі бібліяграфічнага апісання сведчыць

наступны тыповы прыклад: “...нейкі старадаўні том, які пачынаецца...” – і далей першыя словы кнігі. Не ўсталяваўся прыём аднолькавасці для напісання імён адных і тых жа аўтараў і назваў кніг. Спачатку ў Францыі, потым і ў іншых краінах пры састаўленні бібліяграфічных апісанняў пачалі выкарыстоўваць даныя не з першага і апошняга ліста кнігі, а з другога і перадапошняга. Гэта тлумачылася імкненнем зрабіць асновай бібліяграфічнага апісання параўнальна больш трывалыя старонкі кніг. Аднак такі падыход перашкаджаў фарміраванню тытульнага ліста як крыніцы бібліяграфічных даных. Групоўка бібліяграфічных запісаў у каталогах часцей за ўсё адлюстроўвала парадак размяшчэння кніг на бібліятэчных паліцах ці нават на пультах перапісчыкаў. Адзначаюцца алфавітная, тэматычныя групоўкі і групоўка ў нявысветленым парадку. Пры тэматычнай групоўцы раздзелы, якія былі прысвечаны духоўным дысцыплінам, як правіла, папярэднічалі раздзелам свецкіх навук. Так, адзін з лепшых дайшоўшых да нашага часу каталог бібліятэкі манастыра ў Рэйхенау быў складзены ў 821–822 гг. выдатным бібліятэкарам і мастаком-перапісчыкам кніг Рэгенбертам. Каталог пачынаўся з раздзелаў, прысвечаных кнігам Старога Запавету і Новага Запавету, твораў блажэннага Аўгусціна, твораў блажэннага Іераніма, кананічных кніг і казанняў і інш. Заканчваўся раздзеламі гісторыі, права, медыцыны і іншых свецкіх навук.

Пачатак другога перыяду развіцця сярэдневяковай бібліяграфіі быў звязаны з павышэннем грамадскай неабходнасці ў кнігах. Адродзіўся інтарэс да твораў антычных аўтараў, у тым ліку да сістэмы класіфікацыі ведаў, распрацаванай Арыстоцелем. Павялічваўся попыт на кнігі як з боку клірыкаў, так і міран, універсітэцкай моладзі і прафесараў. Узмацненне кніжнай камунікацыі праявілася ў больш актыўным перапісванні рукапісаў, фарміраванні багатых манастырскіх бібліятэк, хуткім развіцці кнігагандлю. Усё гэта павялічыла патрэбнасць у бібліяграфічнай інфармацыі і палепшыла ўмовы для бібліяграфічнай работы. Можна адзначыць, што ў XIII ст. і асабліва ў XIV ст. у кнігах больш дакладна і каратка сталі фармуляваць тытул, пазначаць аўтара. Стварэнне бібліяграфічных дапаможнікаў вялося як у раней вызначаных кірунках, так і ў адпаведнасці з новымі патрабаваннямі. Складаліся ў значнай колькасці біябібліяграфічныя слоўнікі царкоўных пісьменнікаў, адзін з іх – “Кніга аб царкоўных пісьменніках” Іагана Трыценгемскага (выдадзена ў 1494 г.) – стаў першым друкаваным бібліяграфічным дапаможнікам.

Павялічвалася колькасць бібліятэчных каталогаў. У некаторых манастырах афармляліся так званыя плакатныя каталогі, у якіх

адлюстроўваліся не ўсе кнігі, а найбольш рэкамендуемыя. Напрыклад, у адным з манастыроў Брэслаў (Вроцлаў) такі каталог быў уладкаваны вертыкальна на шарнірах. Ён быў выраблены на драўляных дошках таўшчыняй 1 см, пакрытых з двух бакоў пергаментам памерам 80×59 см. Кожны бок вертыкальна падзяляўся на чатыры калонкі, у якіх змяшчаліся назвы кніг. Новая літара пачыналася з абзаца. Пачатковыя літары бібліяграфічнага апісання былі напісаны блакітнай, чырвонай і залатой фарбамі. У адной калонцы змяшчалася да 120 назваў кніг з шыфрамі. Каля кожнай назвы мелася маленькая дзірка, куды ўкладаўся шціфцік, калі кніга была ўзятая з бібліятэкі.

У гэты перыяд у нямецкіх і англійскіх бібліятэках упершыню ў свеце ўзніклі міжбібліятэчны кнігаабмен і зводная каталагізацыя – працэсы, якія праз шмат стагоддзяў набылі вельмі важнае значэнне для бібліятэчнай дзейнасці. Ужо ў IX ст. бібліятэкі некаторых манастыроў узаемна перасылалі свае каталогі для таго, каб манахі маглі атрымаць бібліяграфічныя звесткі аб саставе іх фондаў. Захаваліся таксама прыклады рукапісных каталогаў бібліятэк асобных манастыроў, у якіх скапіраваны каталогі іншых манастырскіх бібліятэк.

З’явіліся каталогі прыватных бібліятэк. Да ліку унікальных і выдатных належыць каталог бібліятэкі эрудыта, паэта, канцлера Ам’енскай царквы Рышара дэ Фурніваля. Гэты каталог меў назву “Бібліяномія” (“Кнігазаконне”). У ім адлюстраваны многія творы антычных аўтараў: Арыстоцеля, творы якога ў той час былі забаронены, Вергілія, Авідзія, Ювенала, Цыцэрона, Сенекі і іншых; кнігі філосафаў-схаластаў былі прадстаўлены вельмі абмежавана. Уражвае колькасць сачыненняў усходніх вучоных: Авіцэны, Ал-Фарабі, Ібн-Ватфіда і інш. Састаў бібліятэчнага каталога дазваляе лічыць Фурніваля перакананым прыхільнікам антычнай культуры і ўсходняй навукі, якая пачала распаўсюджвацца на Захадзе з канца XI ст. Па форме гэты каталог таксама належыць да найбольш цікавых бібліяграфічных дакументаў сярэднявекі. Рышар дэ Фурніваль спрабуе стварыць такую сістэму размяшчэння кніг, якая б нагадвала добра ўпарадкаваны сад з трыма прыгожымі градкамі. (Гэта алегорыя: сад – бібліятэка, градкі – літаратурныя творы, згрупаваныя па тэмах, расліны – асобныя рукапісы.)

Да новых бібліяграфічных з’яў належаць спробы забеспячэння вучэбнай дзейнасці. Да нашага часу дайшоў складзены ў 1280 г. “Пералік многіх аўтараў”. Яго аўтар – Гуга з Трымберга быў школьным настаўнікам у Баварыі, пісьменнікам. “Пералік...” мае прадмову і тры часткі, якія

прысвечаны творах антычных аўтараў, паэтаў-тэолагаў і “больш дробным маралістам”. Бібліяграфічны дапаможнік прызначаўся вучням для набыцця ведаў, якія можна параўнаць з сучаснай сярэдняй адукацыяй. Выкарыстаная складальнікам форма павінна была прыцягваць увагу вучняў. Ён напісаў “Пералік...” лацінскімі рыфмаванымі вершамі, якія перамяжаюцца з урыўкамі з тэкстаў рэкамендуемых твораў. У заключэнні пададзены кароткая аўтабіяграфія складальніка і пералік яго сачыненняў.

Бібліяграфічныя дапаможнікі позняяга сярэдневякоўя па аб’ёме значна пераўзыходзілі бібліяграфічныя працы першага этапу. Вельмі нязначна ўдасканальвалася іх структура. Так, толькі ў вялікай па аб’ёме “Кнізе царкоўных пісьменнікаў” Іагана Трыценгемскага меўся дапаможны паказальнік імён.

Пытанні для самаправеркі

1. Якія віды бібліяграфіі развіваліся ў Сярэдневякоўі?
2. У чым заключаецца адметнасць візантыйскіх біябібліяграфічных слоўнікаў?
3. Якое бібліяграфічнае аснашчэнне мелі візантыйскія энцыклапедыі?
4. З якой мэтай быў складзены паказальнік “Бібліятэка” Фоція? У чым адметнасць яго методыкі?
5. У якой краіне значная ўвага надавалася падрыхтоўцы бібліяграфічных матэрыялаў для юрыстаў?
6. Якія аргументы можна прывесці, каб паказаць з’яўленне ў Візантыі спецыяльнай бібліяграфіі?
7. У чым праявілася адметнасць бібліяграфічнага аснашчэння арабскіх рукапісаў?
8. Патлумачце тэрмін “фіхрыст”. Назавіце імя аднаго са складальнікаў бібліяграфічнага дапаможніка пад такой назвай.
9. Ахарактарызуйце відавую прыналежнасць і методыку “Фіхрыста” ан-Надзіма.
10. Назавіце два перыяды ў развіцці бібліяграфіі ў сярэдневяковай Еўропе.
11. Ахарактарызуйце методыку еўрапейскіх рукапісных бібліятэчных каталогаў.
12. Дзе і якая новая з’ява назіраецца ў каталагізацыі і ў форме каталогаў?
13. Якія сучасныя бібліятэчна-бібліяграфічныя з’явы прадугадваюцца ва ўзаемным выкарыстанні каталогаў манастырскіх бібліятэк?
14. Аўтарам якой бібліяграфічнай працы быў Гуга з Трымберга? Вызначце від складзенага ім дапаможніка па грамадскім прызначэнні.

15. Ахарактарызуйце дабратворны ўплыў кнігадрукавання на бібліяграфію. У якім годзе выйшаў першы вядомы друкаваны бібліяграфічны паказальнік?

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Раздзел 3. БІБЛІЯГРАФІЯ Ў ПЕРЫЯДЫ АДРАДЖЭННЯ І АСВЕТНІЦТВА (XVI–XVIII стст.)

1. Кнігагандлёвая бібліяграфія

Распаўсюджанне кнігадрукавання садзейнічала развіццю інтэлектуальных патрэб грамадскай супольнасці, а таксама павышэнню сацыяльнай ролі сродкаў інфармацыі, сярод якіх важнае значэнне належала бібліяграфіі. Друкаваныя кнігі вельмі хутка сталі каштоўным таварам, які імкнуліся выгадна прадаваць. Не выпадкова ўзніклі арганізацыі кнігагандлёўцаў, якія вырашалі пытанні функцыянавання прыбыткавага кніжнага рынку. Яны кантралявалі распаўсюджанне новых кніг, таму кнігагандлёвыя фірмы абавязваліся падаваць у кіруючыя органы гэтых арганізацый новыя выданні, своеасаблівы абавязковы экзэмпляр. У сваю чаргу, выкарыстоўваючы бібліяграфічную інфармацыю, кнігагандлёвыя арганізацыі пачалі наладжваць інфармаванне грамадскасці аб новых выданнях, пастаўленых кнігагандлёвымі фірмамі на рынак. Напрыклад, з другой паловы XVI ст. да 1640 г. Кампанія кнігагандлёўцаў Лондана выпускала паказальнікі новых кніг на аснове паступленняў абавязковых экзэмпляраў. Складаліся яны з улікам дакладнага бібліяграфічнага адлюстравання выданняў, таму не выпадкова, што па гэтых бібліяграфічных дапаможніках пачалі арганізоўваць продаж кніг. У далейшым гэтыя паказальнікі выкарыстоўваліся пры складанні дапаможнікаў англійскай нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі.

Вядомым міжнародным цэнтрам кнігагандлю ў XVI ст. стаў Франкфурт-на-Майне, горад, у якім адбываліся два буйныя кніжныя кірмашы ў год: вясной і восенню. Для абслугоўвання кнігагандлю выкарыстоўвалі бібліяграфічныя каталогі выстаўленых на продаж кніг. З 1564 г. аўгсбургскі кнігагандлёвец Георг Вілер пачаў сістэматычна выдаваць кірмашовыя каталогі (яго пераемнікі выпускалі іх да 1627 г.). Вілераўскія каталогі былі складзены па моўнай прымеце: у асобных раздзелах адлюстроўваліся кнігі, надрукаваныя на лацінскай і іншых класічных мовах, на нямецкай мове, на замежных (у адносінах да нямецкай) мовах. У межах моўных раздзелаў бібліяграфічныя запісы групаваліся ў сістэматычным парадку. Бібліяграфічныя апісанні мелі нямала недахопаў. Акрамя Г.Вілера, кірмашовыя каталогі спрабавалі выпускаць іншыя кнігагандлёўцы, аднак гэтая справа ўдалася ім значна горш. Каталогі ж Г.Вілера і яго спадкаемцаў існавалі і пасля ўзнікнення так званых афіцыйных кірмашовых каталогаў, якія з 1598 г. пачала выдаваць рада горада Франкфурта-на-Майне.

Афіцыйныя каталогі некаторы час выдавала таксама імператарская кніжная камісія. Узнікненне гэтых каталогаў было звязана з падзеямі канфесіянальнага і палітычнага характару, якія адбываліся ў Германіі.

У сярэдзіне XVI ст. на кнігагандаль пачаў моцна ўплываць фактар канфесіянальнай нецярпімасці паміж каталікамі і пратэстантамі. Сярод шырокіх колаў гараджан пашыраўся пратэстантызм, і імператарскі двор Габсбургаў, які вызнаваў каталіцтва, імкнуўся знайсці шляхі памяншэння распаўсюджвання той літаратуры, якая мела відавочную падтрымку ў пратэстанцкім Франкфурце. У 1569 г. у горадзе была створана імператарская кніжная камісія, у якую паступалі кнігі ад кнігагандлёўцаў, як тыя, што атрымалі прывілеі (ад 2 да 7 экзэмпляраў у розныя гады), так і кнігі, якія не мелі прывілеяў (1–3 экзэмпляры). Гэтая камісія праводзіла канфіскаванне антыкаталіцкіх кніг і лістоў і імкнулася карэкціраваць бібліяграфічныя каталогі, што складаліся для абслугоўвання кірмашоў. Паступленне ў імператарскую кніжную камісію экзэмпляраў прывезеных на кірмаш кніг з’явілася базай для іх бібліяграфічнай рэгістрацыі. На падставе гэтай рэгістрацыі камісіяй выпускаліся афіцыйныя кірмашовыя каталогі антыпратэстанцкага характару.

З 1598 г. да 1749 г. гарадская рада на падставе арганізаванай бібліяграфічнай рэгістрацыі таксама выпускала кірмашовыя каталогі. Паўната і дакладнасць бібліяграфічных элементаў у каталогах спрыялі продажу кніг. Назіраецца павышэнне ўвагі да якасці бібліяграфічнага запісу, асабліва да дакладнага адлюстравання аўтара і назвы, фармату, часу выдання, месца друку, тыпаграфіі і іншых элементаў. У афіцыйных каталогах (у параўнанні з вілераўскімі) палепшылася і бібліяграфічная групоўка: бібліяграфічныя запісы размяркоўваліся па галінах навукі, а затым па мовах.

Аднак абвастрэнне міжканфесіянальнай барацьбы і пачатак вайны паміж прыхільнікамі каталіцызму і пратэстантызму прывялі да паніжэння ролі франкфурцкага кірмашу як міжнароднага цэнтра кніжнага гандлю. Адна за адной кнігагандлёвыя арганізацыі адмаўляліся ад паставак прадукцыі ў ахоплены вайной горад. З 1749 г. спынілася складанне кірмашовых каталогаў. У гэтых умовах адбываецца ўзрастанне ролі лейпцыгскіх кнігагандляроў, якія аб’ядналіся ў 1765 г. у “Кнігагандлёвае таварыства Германіі” і сталі найбольш моцнай кнігагандлёвай карпарацыяй, а лейпцыгскі кніжны кірмаш набыў сусветную славу. Для абслугоўвання яго дзейнасці пад кантролем гарадской рады і спецыяльнай кніжнай камісіі выпускаліся бібліяграфічныя каталогі, якія рэгулярна выходзілі да 1861 г.

Кірмашовыя каталогі адыгралі станоўчую ролю ў развіцці бібліяграфічнай metodyкі, у выпрацоўцы патрабаванняў да якасці бібліяграфічных запісаў. Яны былі і застаюцца аднымі з асноўных бібліяграфічных крыніц для ажыццяўлення рэтраспектыўнага бібліяграфічнага ўліку выданняў, здзейсненых у еўрапейскіх краінах.

Пачынаючы з другой паловы XVII ст. адбываецца значнае павышэнне ролі бягучай бібліяграфічнай інфармацыі ў галіне кнігагандлю. Менавіта бягучая бібліяграфічная інфармацыя стала аптымальным сродкам абвясчэння патэнцыяльных пакупнікоў аб прадукцыі кнігавыдавецтва і кнігагандлёвых устаноў. Высокая прыбытковасць кнігавыдавецкай і кнігагандлёвай дзейнасці і канкурэнцыя прымусалі ўдзельнікаў гэтага рынку ўдасканалваць яго арганізацыю. Так, у краінах з высока развітым кнігагандлем – Германіі, Англіі – ствараюцца нацыянальныя кампаніі кнігагандлёўцаў, у абавязкі якіх увайшлі меры па ўмацаванні адпаведных нацыянальных галін, пашырэнні рынкаў збыту для нацыянальнай друкаванай прадукцыі. Таму бягучая бібліяграфічная інфармацыя набыла для кнігагандлёўцаў і выдаўцоў значэнне аднаго з найбольш эфектыўных сродкаў.

У XVII і XVIII стст. у Англіі неаднаразова кнігагандлёўцы спрабавалі наладзіць бягучую бібліяграфію аб новых айчынных выданнях, якія паступілі на рынак. Найбольшы аўтарытэт атрымалі “Каталогі на тэрмін...”, якія стварыў прэзідэнт Кампаніі кнігагандлёўцаў Лондана Р.Клевэл. Асноўнай мэтай яго было адлюстраванне лонданскай друкаванай прадукцыі. “Каталогі на тэрмін...” выходзілі звыш 40 гадоў. Нягледзячы на істотныя недахопы (памылкі ў бібліяграфічных звестках, неуніфікаванасць бібліяграфічных апісан-няў), каталогі набылі папулярнасць у сферы кніжнага гандлю.

Вопыт бібліяграфічнай працы падказаў Р.Клевэлу, што маюць значэнне не толькі новыя выпускі каталогаў, але і папярэднія, таму што ў цэлым кнігапродаж здзяйсняецца даволі павольна. Улічваючы гэтую акалічнасць, ён арганізаваў выданне “Агульнага каталога” (чатыры выпускі, 1673–1696). У кожным з яго выпускаў была адлюстравана кніжная прадукцыя, пачынаючы з 1666 г. (у гэтым годзе ў Лондане адбыўся спусташальны пажар, у выніку якога было знішчана мноства кніг), з дабаўленнем новых выданняў. Так Р.Клевэлам быў прыменены новы метадычны прыём кумуляцыі бібліяграфічнай інфармацыі, які паступова атрымаў значнае распаўсюджанне. У “Агульных каталогах” разам з англійскімі кнігамі бібліяграфаваліся выданні на лацінскай мове з замежных еўрапейскіх краін. Уключэнне інфармацыі аб іх сведчыла аб попыце і патрэбах пакупнікоў.

Вопыт бібліяграфічнай кумуляцыі Р.Клевэла быў пераняты ў XVIII – пачатку XIX ст. кнігагандлёўцамі У. і Р.Бентамі. У. Бент у 1766 г. заснаваў выпуск бягучых бібліяграфічных “Лонданскіх каталогаў”. Каталогі ахоплівалі кнігі Вялікабрытаніі з рэтраспектыўным ахопам (з 1700 г.), але пастаянныя абнаўленні зрабілі выданне зручнай крыніцай бягучай бібліяграфічнай інфармацыі. Выпуск гэтых каталогаў спыніўся ў XIX ст.

Акрамя гэтых буйнейшых бібліяграфічных органаў, былі і іншыя бібліяграфічныя дапаможнікі, складальнікі якіх імкнуліся да забеспячэння патрэб кніжнага гандлю. У цэлым бібліяграфічная інфармацыя ў шэрагу еўрапейскіх краін стала эфектыўным сродкам садзейнічання кнігапродажу, важным элементам высокаразвітага кніжнага рынку. Адносная ж паўната адлюстравання англійскіх кніг у бягучых кнігагандлёвых дапаможніках дазволіла пазнейшым даследчыкам разглядаць іх і як крыніцы нацыянальнай бібліяграфіі.

2. Навукова-дапаможная бібліяграфія

На працягу XVII–XVIII стст. еўрапейская навука дасягнула вялікіх поспехаў: адно за адным здзяйсняюцца выдатныя адкрыцці ў прыродазнаўстве і дакладных навуках, ствараецца фундамент новых філасофскіх школ. Даследаванні і творчасць І.Ньютана, Р.Дэкарта, М.В.Ламаносава, Т.Гобса, Дж.Лока, Б.Спінозы, Ш.Л. дэ Мантэск’ё, Вальтэра, Ж.-Ж.Русо і многіх іншых далі сусветнай супольнасці велізарны аб’ём навуковых ведаў, якія аказалі істотны ўплыў на грамадскую дзейнасць у розных галінах.

Адбываецца ўдасканаленне арганізацыі навукі; акрамя універсітэтаў ствараюцца акадэміі. Істотныя змены адбыліся ў навуковых камунікацыях. У сярэдзіне XVIII ст. у большасці заходнееўрапейскіх краін страціла значэнне лацінская мова як адзіная мова навукі. Вучоныя пачалі ствараць навуковыя тэксты на родных мовах, імкнуліся апублікаваць вынікі даследаванняў.

Навука гэтага перыяду ўжо не магла існаваць без актыўнага выкарыстання бібліяграфічнай інфармацыі. Важнае значэнне ў яе развіцці і распаўсюджванні набылі навуковыя часопісы, якія ўзніклі ў сярэдзіне XVII ст. Тагачасны сэнс слова “часопіс” раскрыты ў славутай “Энцыклапедыі” Дзідро: “...перыядычнае выданне, якое змяшчае вытрымкі з новых надрукаваных кніг, са справаздачай аб адкрыццях, якія штодзённа робяцца ў мастацтвах і навуках”. Такім чынам, гэтыя перыядычныя выданні лічыліся крыніцамі інфармацыі аб новых кнігах і ведах. На працягу XVII–XVIII стст. змест навуковых часопісаў складалі разнастайныя па жанрах і тыпах

бібліяграфічныя матэрыялы: анатацыі, рэфераты, сігнальныя паведамленні аб выхадзе новых кніг. Дапаўнялі іх падзеі навуковай хронікі. Акрэслены характар навуковых часопісаў сведчыў аб вялікай неабходнасці ў аператыўнай бібліяграфічнай інфармацыі. Вучоным, якія цікавіліся канкрэтнымі прадметнымі абласцямі, бібліяграфічная інфармацыя ў часопісах дапамагала даведацца аб выхадзе новых кніг, атрымаць уяўленне аб іх змесце.

Усе тыповыя характарыстыкі часопісаў XVII–XVIII стст. адлюстроўваў “Часопіс вучоных”, заснаваны ў 1665 г. у Парыжы. Створаны па прыватнай ініцыятыве, часопіс хутка стаў органам французскага ўрада, што вызваліла яго з-пад цензуры і надала асаблівую аўтарытэтнасць. У “Часопісе вучоных” друкаваліся бібліяграфічныя паведамленні аб выхадзе новых кніг, біябібліяграфічныя спіскі, рэфераты і рэцэнзіі на кнігі, выпушчаныя ў розных еўрапейскіх краінах (часта ў Галандыі). Асноўная ўвага надавалася кнігам па фізіцы, хіміі, гісторыі царквы, філасофіі, тэалогіі.

Асаблівую ўвагу неабходна звярнуць на выпрацоўку метадыкі рэферыравання. Супрацоўнікі часопіса імкнуліся вылучыць з кніг найбольшую колькасць тых фрагментаў, якія перадавалі галоўнае ў змесце, і звязвалі іх уласнымі, амаль безацэннымі заўвагамі. Такім чынам, намеціўся падыход да асэнсавання аднаго з асноўных прынцыпаў рэферыравання: найбольш дакладнае адлюстраванне зместу, хаця метадыка і тэхналогія згортвання інфармацыі для рэфератаў у далейшым змянілася. “Часопіс вучоных” набыў прызнанне далёка за межамі Францыі. Па яго ўзоры ў іншых краінах стваралі перыядычныя органы для патрэб вучоных. Рэцэнзіі і рэфераты на новыя кнігі займалі ў іх значнае месца.

Разнастайнасць зместу, перыядычны характар часопісаў і вялікі чытацкі попыт на гэтыя выданні паўплывалі на ўзнікненне паказальнікаў зместу – своеасаблівых бібліяграфічных паказальнікаў, якія дапамагалі весці пошук неабходнай інфармацыі па гадавых камплектах і часам ахоплівалі працяглыя храналагічныя перыяды выдання.

З канца XV ст. у еўрапейскіх краінах паступова павялічваецца падрыхтоўка паказальнікаў спецыяльнай бібліяграфіі па тых галінах ведаў і практычнай дзейнасці, якія мелі істотнае значэнне: медыцына, права, багаслоўе, геаграфія, фізіка, філасофія і інш. Састаўленнем іх звычайна займаліся кнігагандляры і асабліва вучоныя. Найбольшая колькасць бібліяграфічных дапаможнікаў была складзена па медыцыне і праве, што сведчыла аб значнасці для спецыялістаў гэтых галін інфармацыі пра новыя і раней выдадзеныя кнігі. Цікава адзначыць, што кнігагандляры ў параўнанні з

вучонымі лепш валодалі бібліяграфічнай методыкай. Спатрэбіўся некаторы час, каб вучоныя ўдасканалілі састаўленне бібліяграфічных дапаможнікаў. У сярэдзіне XVII ст. пачалі выдавацца галіновыя бібліяграфічныя паказальнікі, якія характарызаваліся высокай якасцю і актыўна выкарыстоўваліся. Так, сярод дапаможнікаў па медыцыне некалькі разоў перавыдаваўся паказальнік прафесара Й.А.Ван дэр Ліндэна “Дзве кнігі аб медыцынскіх пісьменніках”, які поўна і дакладна адлюстроўваў медыцынскія кнігі.

Акрамя асобных выданняў, друкаваліся ўнутрыкніжныя бібліяграфічныя паказальнікі, якія першапачаткова не звязвалі з тэматыкай кніг. Выключэннем з’яўляліся кнігі па медыцыне і біялогіі вучонага і бібліёграфа XVI ст. Конрада Геснера, дзе ён змяшчаў бібліяграфічныя матэрыялы, тэматычна звязаныя са зместам кніг. Неабходна падкрэсліць станоўчы ўклад гэтага выдатнага вучонага і бібліёграфа ва ўдасканаленне аснашчэння выданняў прыкніжнай бібліяграфічнай інфармацыяй.

3. Спробы міжнароднага бібліяграфічнага ўліку кніг

Факты бібліяграфічнай дзейнасці ў Заходняй Еўропе ў XVI–XVIII стст. сведчаць аб актыўных захадах па бібліяграфаванні кніг незалежна ад месца іх выдання ці захоўвання, г. зн. развівалася бібліяграфаванне з міжнародным ахопам кніг. Спрыяла гэтаму кірунку бібліяграфавання і эпоха, у якую тварылі Леанарда да Вінчы, Дж.Бруна, А.Дантэ, Г.Галілей, С.Батычэлі, У.Шэкспір. Гэтыя геніяльныя людзі і мноства менш вядомых увасаблялі імкненне да ўсебаковай і дасканалай вучонасці.

Прадстаўніком плеяды вучоных-энцыклапедыстаў быў ураджэнец Цюрыха Конрад Геснер (1516–1565). К.Геснер увайшоў у гісторыю навукі перш за ўсё як біёлаг, хаця таксама быў доктарам медыцыны, прафесарам філасофіі, даследчыкам старажытнагрэчаскай філалогіі. На жаль, выдатны вучоны і цюрыхскі доктар заўчасна памёр падчас эпідэміі ў родным горадзе. Грунтоўныя веды і якасці даследчыка ён набыў, калі вучыўся ў многіх еўрапейскіх гарадах і працаваў ва ўніверсітэцкіх і іншых бібліятэках. Чэрпаючы веды з кніг, ён высока ацаніў як каштоўныя кнігазборы, так і значэнне дакладнага бібліяграфічнага адлюстравання кніжнай спадчыны мінулага і сучаснасці. Зварот К.Геснера да бібліяграфічнай працы было асэнсаванай прагай істотна палепшыць стан бібліяграфічнай арыентацыі вучоных і іншых чытачоў у свеце кніг. Конраду Геснеру належыць бібліяграфічны паказальнік “Універсальная бібліятэка”, які выдаваўся на працягу дзесяці гадоў у Цюрыху (1545–1555). Прызначэнне гэтага паказальніка ён бачыў перш за ўсё ў карысці для ўсіх, хто заняты вывучэннем

любой науці ці мастацтва. Ён звяртаў увагу будучых карыстальнікаў на тое, што бібліятэкі і кнігі могуць знікаць без следу. “Усё ў гэтым жыцці можа загінуць, – пісаў К.Геснер у прысвячэнні да паказальніка. – Загінула самая багатая бібліятэка старажытнага свету – Александрыйская бібліятэка. Ад многіх вялікіх твораў антычнасці да нас дайшлі толькі назвы. Яшчэ нядаўна загінула цудоўная бібліятэка венгерскага караля Матвея Корвіна...”. Бясспрэчна, лічыў К.Геснер, кнігадрукаванне палегчыла задачу захавання ведаў. Аднак шмат каштоўных старажытных прац засталіся ў рукапісах, колькасць якіх вельмі абмежаваная ці нават не існуе дублікатаў.

У складзеным К.Геснерам паказальніку чатыры часткі, якія адрозніваюцца па структуры, хаця адлюстроўваюць агульны масіў дакументаў. Першая частка “Універсальнай бібліятэкі” ахоплівае кнігі на лацінскай, грэчаскай і яўрэйскай мовах незалежна ад часу іх стварэння, якія былі выяўлены складальнікам у бібліятэках Венецыі, Балоні і Ватыкана, па шматлікіх бібліяграфічных дапаможніках. Кнігі на родных мовах бібліяграфаваліся К.Геснерам як выключэнне, напрыклад, прыведзены звесткі аб творах Лютэра і Парацэльса на нямецкай мове. Асноўны масіў навуковых і іншых ведаў і мастацкіх твораў існаваў на той час на класічных мовах. К.Геснер аддаў перавагу творах свецкай тэматыкі. Гэта была новая тэндэнцыя, якая адрознівала еўрапейскую бібліяграфічную інфармацыю разглядаемага часу па змесце аб’ектаў бібліяграфавання ад бібліяграфічнай інфармацыі перыяду сярэднявекі. Групоўка бібліяграфічных запісаў зроблена па алфавіце імён аўтараў. Аб кожным аўтары прыведзена біяграфічная даведка. Друкаваныя творы атрымалі найбольш падрабязныя бібліяграфічныя апісанні, а многія і ацэнку, дадзеную самім складальнікам. Другая і трэцяя часткі паказальніка прадстаўляюць бібліяграфічны масіў у сістэматычным парадку. Гэтыя часткі ў скарачэнні пачалі называць Пандэкт – звод. Другая частка ахоплівае мноства галін ведаў і пабудавана паводле вельмі падрабязнай класіфікацыйнай схемы, распрацаванай складальнікам. Унутры сістэматычных рубрык размешчаны бібліяграфічныя апісанні ў лагічнай паслядоўнасці. Як адзначае К.Р.Сімон, атрымалася некаторае падабенства з прадметным размяшчэннем матэрыялу, але прадметныя паняцці пададзены не ў алфавітнай паслядоўнасці, а па логіцы, каб адлюстравалі змястоўныя сувязі паміж паняццямі. Другая частка змяшчае звыш трыццаці тысяч прадметных паняццяў, г. зн. большасць кніг аднесены ў некалькі прадметных паняццяў. Прымененая К.Геснерам у Пандэксе схема не была зручнай для выкарыстання, меліся шматлікія недахопы ў фармулёўцы паняццяў, аднак вучоны адчуваў існуючую ў карыстальнікаў

бібліяграфічнай інфармацыі патрэбу ў адлюстраванні дакументага масіву па змесце. У трэцяй частцы сістэматызавана прадстаўлена тэалагічная літаратура, у чацвёртай – дапаўненні. Агульны аб’ём ўсіх частак каля 15 000 кніг, напісаных прыблізна пяццю тысячамі аўтараў.

“Універсальная бібліятэка” К.Геснера атрымала шырокае прызнанне, асабліва актыўна выкарыстоўвалася да сярэдзіны XVIII ст., мела працяг, з’яўлялася аб’ектам плагіяту. Самому складальніку імператар Карл V надаў шляхецкі герб. У XX ст. ставілася пытанне аб ажыццяўленні навуковага перавыдання гэтага вельмі карыснага для гісторыкаў заходнееўрапейскай культуры паказальніка.

Пасля працы К.Геснера многія бібліёграфы імкнуліся саставіць паказальнікі з мэтай “ахапіць мора кніг” (адзін з іх нават меў назву “Вялікае мора”), аднак ажыццявіць гэтую мэту не здолеў ніхто. Сярод лепшых прац, якія ўвайшлі ў лік выдатных бібліяграфічных крыніц, быў “Усеагульны еўрапейскі паказальнік кніг” у пяці тамах (Лейпцыг, 1742–1758) Тэафіля Геаргі. Здзейсніць бібліяграфічнае апісанне ўсіх еўрапейскіх кніг Т.Геаргі не змог і абмежаваўся ў асноўным адлюстраваннем кніжнай прадукцыі Германіі і Францыі. У паказальніку адлюстравана больш за 120 000 кніг на нямецкай, лацінскай і французскай мовах ад пачатку кнігадрукавання да 1757 г. Паказальнік пабудаваны ў таблічнай форме, групоўка бібліяграфічных апісанняў выканана па храналогіі выхаду кніг, а ўнутры кожнага года – па алфавіце аўтараў. Вялікі масіў бібліяграфічных апісанняў і іх дакладнасць зрабілі “Усеагульны еўрапейскі паказальнік кніг” каштоўнай крыніцай бібліяграфічнай інфармацыі для многіх пакаленняў карыстальнікаў.

У іншых бібліяграфічных і гісторыка-літаратурных працах, выпушчаных у розных краінах, таксама не была дасягнута мэта поўнага адлюстравання твораў друку. Хуткі рост кніжнай прадукцыі, абмежаваныя магчымасці працы бібліёграфаў, адсутнасць магчымасці аператыўна знаёміцца з выданнямі розных краін і іншыя ўмовы не дазвалялі ажыццявіць міжнародны бібліяграфічны ўлік выданняў.

4. Нацыянальная бібліяграфія

У XVI–XVIII стст. значна ўмацаваліся асобныя дзяржавы, узрасла нацыянальная самасвядомасць. Гэта абумовіла ўзрастанне патрэбнасцей у дакументаваных ведах аб здабытках пэўнага народа, краіны ў галіне духоўнай культуры. З другой паловы XVII ст. у краінах Еўропы літаратурная праца на лацінскай мове пачала саступаць дзейнасці на нацыянальных мовах. Усе праявы нацыянальнага, звязаныя са стварэннем і спажываннем

дакументных крыніц інфармацыі: выкарыстанне нацыянальных моў, нацыянальная прыналежнасць аўтараў, выпуск кніг на тэрыторыі пэўнай краіны, – былі магутнымі стымуламі развіцця нацыянальнай бібліяграфіі, галоўнай мэтай якой стаў бібліяграфічны ўлік нацыянальнай літаратуры.

У XVI–XVII стст. нацыянальныя бібліяграфічныя паказальнікі выйшлі ў Італіі, Францыі, Англіі, Германіі. Гэтыя працы значна адрозніваліся па якасці бібліяграфічнай інфармацыі, храналагічных межах і некаторых іншых прыметах. У лепшых з іх складальнікі дасягнулі даволі значных храналагічных рамак адлюстравання кніг, змясцілі пераважна дакладныя бібліяграфічныя і біяграфічныя звесткі аб аўтарах, ахапілі значныя аб’ёмы нацыянальнай літаратуры. Аднак не ўсе бібліяграфічныя дапаможнікі былі ўдалымі: праяўляліся непадрыхтаванасць асобных складальнікаў у бібліяграфічнай методыцы (зразумела, на ўзроўні свайго часу), а таксама няздольнасць вызначыць кола нацыянальных аўтараў і нацыянальнай літаратуры – праблемы, якія і на сённяшні дзень застаюцца складанымі для бібліяграфіі.

У кожнай з краін свету паяўленню нацыянальных бібліяграфічных паказальнікаў спрыялі канкрэтныя прычыны і абставіны. Так, у Англіі на іх з’яўленне аказала ўплыў секулярызацыя рухомай і нерухомай маёмасці манастыроў, праведзеная каралём Генрыхам VIII. Справа па перавозе багатых манастырскіх бібліятэк у каралеўскую бібліятэку, даручаная яе захавальніку Джону Леленду Малодшаму (1506–1552), была арганізавана няўдала, і ў каралеўскую бібліятэку паступіла невялікая частка манастырскіх кніг. Аднак кіраўнік акцыі атрымаў магчымасць даволі шырока азнаёміцца з літаратурай роднай краіны. На падставе сабраных матэрыялаў Джон Леленд Малодшы каля 1545 г. завяршыў працу над біябібліяграфічным слоўнікам “Каментары аб брытанскіх пісьменніках”. Слоўнік змяшчаў шмат звестак аб жыцці і творах англійскіх аўтараў. Аднак імкнучыся найпаўней адлюстраванню літаратурных дасягненняў суайчыннікаў, Леленд уключыў у кола аўтараў нават казачных і легендарных асоб (чараўніка Мэрліна, друідаў), а таксама некаторых дзеячаў, чыя прыналежнасць да англійскай літаратуры ў далейшым не пацвердзілася. Нягледзячы на адзначаныя недахопы, слоўнік выкарыстоўваўся, і пачатая Лелендам справа знайшла прадаўжальнікаў. У XVIII ст. “Каментары аб брытанскіх пісьменніках” былі апублікаваны тыпаграфскім спосабам.

Звяртаўся да “Каментароў аб брытанскіх пісьменніках” Джон Бэйл – святар, актыўны ўдзельнік рэлігійнай барацьбы (перайшоў з каталіцтва ў пратэстанцтва, прымусява пакінуў Англію). На працягу ўсяго жыцця,

насычанага вострымі па- дзеямі, ён цікавіўся нацыянальнай літаратурнай спадчынай. Менавіта Джону Бэйлу належыць першы друкаваны нацыянальны рэтраспектыўны бібліяграфічны паказальнік “Пералік знакамітых пісьменнікаў Вялікай Брытаніі, г.зн. Англіі, Камбрыі [Уэльса] і Шатландыі...” (1549). У ім аб кожным пісьменніку Д.Бэйл падаў даволі шырокія біяграфічныя звесткі з указаннем напісаных твораў, рэзка адмоўна ацэньваў адных аўтараў ці бязмерна ўхваляў другіх. Аднак ён не пазбавіўся ад памылак, падобных да тых, што зрабіў Д.Леленд Малодшы. Д.Бэйл удала склаў дапаможны алфавітны паказальнік імён пісьменнікаў, выкарыстаўшы метадычны вопыт К.Геснера. Падчас чарговай эміграцыі, выкліканай удзелам у рэлігійных і палітычных падзеях у Англіі, Д.Бэйл працягваў працу над удасканаленнем “Пераліку знакамітых пісьменнікаў...” і ў 1557–1559 гг. выпусціў новае выданне пад назвай “Каталог знакамітых пісьменнікаў Вялікай Брытаніі, якую цяпер называюць Англіяй і Шатландыяй...”. У “Каталогу знакамітых пісьменнікаў Вялікай Брытаніі...” быў значна павялічаны ўлік брытанскіх пісьменнікаў. Біябібліяграфічныя працы Д.Бэйла даследчыкі адносяць адначасова да прац па гісторыі літаратуры і бібліяграфічных дапаможнікаў, падкрэсліваючы тым самым тагачасную недыферэнцыраванасць галін навукі і практыкі. Істотным недахопам у працах Д.Бэйла былі непаўната і ненадзейнасць значнай часткі бібліяграфічнай інфармацыі.

Гэтыя хібы ў бібліяграфаванні пазбег англійскі бібліёграф, выдавец і кнігагандлёвец Э.Маўнсел, які склаў бібліяграфічны паказальнік высокай якасці “Каталог англійскіх друкаваных кніг” (1595). Паставіўшы перад сабой мэту бібліяграфічна ўлічыць усе выдадзеныя ў Англіі кнігі, Э.Маўнсел дбаў аб даставернасці бібліяграфічнай інфармацыі. Дзеля гэтага ён не палічыў магчымым без праверкі выкарыстоўваць спіскі кніг, якія складаліся de visu на падставе абавязковага экзэмпляра Кампаніі кнігагандлёўцаў Лондана і сам праглядаў кнігі для састаўлення іх бібліяграфічнага апісання. Такая методыка працы вельмі замарудзіла падрыхтоўку бібліяграфічных запісаў і “Каталог...” быў прыпынены складальнікам пасля двух выпускаў, у якіх было адлюстравана каля 3000 кніг. Вядомы нямецкі бібліёграф Г.Шнейдэр назваў бібліяграфічны паказальнік Э.Маўнсела кнігагандлёвым, аднак іншыя даследчыкі не падзяляюць яго меркавання і адносяць “Каталог...” да нацыянальных рэтраспектыўных паказальнікаў, спасылаючыся на рэгістрацыйны характар бібліяграфічнага ўліку, паўнату і іншыя асаблівасці.

З другой паловы XVII ст. цікавасць да складання нацыянальных рэтраспектыўных паказальнікаў у Англіі зменшылася. У XVIII ст. развіваўся

пераважна толькі ўлік інкунабулаў. У гэты час назіраўся росквіт кнігагандлёвай бібліяграфіі, асобныя бібліяграфічныя дапаможнікі якой з цягам часу пачалі разглядацца як крыніцы нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі.

У Францыі імпульс развіццю нацыянальнай бібліяграфіі надаў пад'ём бібліяфільства. Арыстакраты, дваранства, вышэйшае духавенства, вучоныя, універсітэцкія прафесары, прадстаўнікі буржуазіі валодалі выдатнымі бібліятэкамі. Да ліку багацейшых прыватных бібліятэк, мэтанакіравана сфарміраваных як зборы французскіх кніг, адносіліся бібліятэкі Ф.Г. Дэ Ла Круа Дзю Мэна і Антуана Дзю Вердзье. Друкаваныя каталогі бібліятэк абодвух збіральных выйшлі амаль адначасова (адпаведна ў 1584 і 1585 гг.) і мелі аднолькавую назву “Французская бібліятэка”, прычым складаліся бібліёграфамі незалежна адзін ад аднаго, адлюстроўвалі нацыянальныя рукапісныя і друкаваныя кнігі XVI ст. У XVIII ст. гэтыя каталогі былі аб'яднаны ў агульнае выданне і фактычна захавалі значэнне бібліяграфічнай крыніцы на наступныя стагоддзі.

Палітычная нестабільнасць у краіне ў XVII ст. адмоўна адбілася на стане бібліяграфіі. Развіццё нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі прыпынілася, а важнейшым вынікам бягучай было выданне на працягу 11 гадоў кармеліцкім манахам, бібліятэкарам і бібліёграфам Луі Жакобам штогоднікаў “Гальская бібліяграфія” і “Парыжская бібліяграфія”. Складальнік імкнуўся да адлюстравання кніг, выдадзеных у краіне (“Гальская бібліяграфія”), аднак неспрыяльныя палітычныя абставіны, выкліканыя дзейнасцю Фронды, прымусілі ў асобных выпусках абмежавацца ўлікам толькі парыжскіх выданняў (“Парыжская бібліяграфія”). Між іншым абмежаванне аб'ектаў бібліяграфавання невялікімі тэрыторыямі паклала пачатак бібліяграфіі мясцовага друку.

Асобныя паказальнікі нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі з'явіліся ў XVI–XVIII стст. і ў іншых краінах. Аднак у іх не было сістэматычнага і храналагічна пераемнага ўліку. Людзі, якія займаліся бібліяграфічнай працай, і тагачаснае грамадства яшчэ не мелі патрэбы, а таксама арганізацыйных умоў для ажыццяўлення паўнаважнага ўліку нацыянальнай друкаванай прадукцыі.

5. Бібліяфільская бібліяграфія

Адным з характэрных кірункаў развіцця бібліяграфіі ў гэты перыяд, асабліва ў XVIII ст., была бібліяфільская бібліяграфія. Яе развіццё звязана з распаўсюджаннем бібліяфільства – любові да кніг як па іх змесце, так і ў

якасці прадуктаў матэрыяльнай культуры. Захапленне кнігазбіральніцтвам суправаджалася бібліяграфаваннем кніжных калекцый. Гэта дазваляла дакладна ўлічваць сабранае, структураваць збор, а таксама інфармаваць зацікаўленых асоб аб ім. У сярэдзіне XVII ст. некалькі бібліяфільскіх бібліяграфічных дапаможнікаў былі складзены ў Германіі, а з канца XVII ст. і асабліва ў XVIII ст. бібліяфільская бібліяграфія найбольш развівалася ў Францыі. У гэты час у Францыі кнігі, бібліятэкі адыгрывалі вельмі важную ролю ў фарміраванні і распаўсюджанні адукацыі, культуры і грамадскіх ідэй. Для адукаваных і маёмасна забяспечаных людзей уласная бібліятэка стала неабходным атрыбутам інфармацыйнай дзейнасці. Пачалі развівацца кніжныя аматарствы, асабліва па зборы унікальных кніг. Такія кнігазборы мелі французскія царкоўныя іерархі, арыстакраты, фінансісты і інш. Самым вядомым бібліяфілам быў герцаг Луі Лавальер, які сабраў каштоўнейшую бібліятэку інкунабулаў, выданняў на пергаменце і кніг французскіх паэтаў і драматургаў. “Каталог кніг бібліятэкі герцага дэ Лавальера” (Парыж, 1783–1788, у 6 тамах), складзены кнігагандляром Гільёмам Дэбюрам Старшым, змяшчаў звыш 32 тыс. твораў. Сярод іншых бібліяграфічных прац, якія атрымалі прызнанне бібліяфілаў, была “Павучальная бібліяграфія, або Трактат аб вывучэнні рэдкіх і адмысловых кніг...” (Парыж, 1763–1768, у 7 тамах) Гільёма Франсуа Дэбюра Малодшага, стрыечнага брата складальніка каталога бібліятэкі герцага Лавальера. “Павучальная бібліяграфія...” пабудавана па галінах ведаў і адлюстроўвала унікальныя кнігі (звыш 6 тыс. назваў) з фондаў бібліятэкі герцага Лавальера і каралеўскай бібліятэкі, якія прызнаваліся каштоўнымі сярод бібліяфілаў. Г. Франсуа Дэбюр Малодшы змясціў у тэксе дапаможніка шмат канкрэтных звестак і парад, карысных для бібліяфілаў.

Ствараліся бібліяграфічныя дапаможнікі бібліяфільскага характару і ў наступны час. У гэтых дапаможніках выпрацоўвалася метадыка скрупулёзнага апісання кніжных помнікаў.

6. Узнікненне бібліяграфазнаўства

Выключна важнае значэнне меў пачатак выкарыстання з сярэдзіны XVII ст. тэрміна “бібліяграфія” для наймення бібліяграфічных апісанняў кніг і бібліяграфічных дапаможнікаў. Гэты тэрмін, які ўзнік больш за дзве тысячы гадоў таму, набыў новы сэнс, яго пачалі ўжываць як адно з паняццяў, якімі традыцыйна абазначаліся бібліяграфічныя кнігі: “бібліятэка”, “кніга аб...”, “спіс” і інш. Першымі ў разглядаемую эпоху пачалі выкарыстоўваць яго складальнікі бібліяграфічных дапаможнікаў у Францыі. Так, у 1618 г. быў

зацверджаны статут вучонай кангрэгацыі маўрыстаў, дзе змяшчалася патрабаванне аб тым, каб на чале бібліятэкі “быў вопытны ў навуках і бібліяграфіі” чалавек. Затым Габрыэль Надэ і Луі Жакоб у назвы некаторых сваіх прац уключылі слова “бібліяграфія”. Першапачаткова тэрмінам “бібліягра-фія” абазначалася, як адзначаюць гісторыкі, бібліяграфічнае апісанне кніг, а з канца XVII ст. пачалі пад ім разумець і літаратурна-крытычную апрацоўку і ацэнку твораў. Аднак не ўсе даследчыкі звярталі ўвагу на тое, што адноўлены тэрмін выкарыстоўваўся і для абазначэння бібліяграфічных дапаможнікаў. У далейшым адбываліся геаграфічнае пашырэнне выкарыстання дадзенага тэрміна і ўсё больш часты зварот да яго, дзякуючы чаму з’явілася магчымасць вылучаць адмысловую бібліяграфічную прадукцыю з агульнага масіву друкаў і вывучаць яе асаблівасці.

Аднаўляецца ўжыванне тэрміна “бібліёграф”. У “Энцыклапедыі” Дзідро і д’Аламбера згодна з тагачаснымі ўяўленнямі бібліёграф ахарактарызаваны як спецыяліст па старажытных рукапісах, знаўца палеаграфіі і дыпламатыкі.

Аднак у цэлым бібліяграфічная тэрмінасістэма яшчэ не была распрацавана. Нават Міхаіл Дэнис, бібліятэкар імператрыцы Марыі Тэрэзіі, аўтар кнігі “Нарыс бібліяграфіі” (Вена, 1774, перапрацаванае выданне ў 1777–1778 г.), атаясамліваў тэрміны “бібліяграфія” і “гісторыя кнігі”. У названай працы ён разглядаў развіццё кнігі ад старажытнасці да XVIII ст. У пачатку свайго даследавання М.Дэнис разгледзеў класіфікацыю ведаў і вызначыў месца бібліяграфіі. Ён аднёс яе ў апошні буйнейшы раздзел сваёй класіфікацыйнай схемы “Філагія”, дзе бібліяграфія з’яўлялася падраздзелам і ахоплівала дыпламатыку, тыпаграфіку, бібліятэказнаўства і каталогі кніг.

Бесперапынны рост бібліяграфічных прац адлюстроўваў павышэнне грамадскага значэння бібліяграфіі. Бібліяграфічная прадукцыя XVII–XVIII стст. была складанай па відах, тыпах, жанрах. Адною з актуальных тагачасных праблем была распрацоўка сістэм класіфікацыі, якія можна было прымяняць для групоўкі бібліяграфічных запісаў. Падлічана, што ў XVII ст. мелася не менш чым 17 бібліягра-фічных класіфікацыйных сістэм. На гэтыя сістэмы, як і на тыя, што выкарыстоўваліся ў XVIII ст., велізарны ўплыў аказала класіфікацыя навук знакамітага філосафа Фрэнсіса Бэкана. Сярод бібліяграфічных сістэм найбольш значнымі былі класіфікацыі Г.Надэ, Ж.Гарн’е, Г.Лейбніца і іншых, якія знайшлі прымяненне ў розных бібліяграфічных паказальніках, уключаючы каталогі бібліятэк. У гэтых сістэмах выдзялялася розная колькасць асноўных раздзелаў: 5–10 з іх

наступным больш дробным падзелам. Самую ж бібліяграфію адносілі да раздзела “Гісторыя літаратуры”, так, напрыклад, зрабіў Лейбніц.

У XVII ст. палепшылася бібліяграфічная методыка: узраслі дакладнасць і паўната бібліяграфічных апісанняў, пачала развівацца методыка рэферывання, анатавання і іншых відаў бібліяграфічных характарыстык. Для падрыхтоўкі бібліяграфічных запісаў вучоныя-бібліёграфы К.Геснер, Ч.Дзюканж, складальнікі слоўнікаў і, магчыма, бібліятэкары ўжывалі картачкі – зручны носьбіт для фіксацыі паадзінкавых бібліяграфічных паведамленняў.

Усё большае кола бібліятэкараў, кнігагандлёўцаў, вучоных, спецыялістаў, бібліяфілаў удзельнічалі ў падрыхтоўцы бібліяграфічных дапаможнікаў. У 1686 г. А.Тэсье выпусціў даволі вялікі слоўнік бібліёграфіі.

Павелічэнне ўвагі да асэнсавання бібліяграфіі адбылося ў сувязі з яе арганізацыйнымі праектамі падчас Вялікай французскай рэвалюцыі. З мэтай удасканалення бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці ў краіне планавалася саставіць агульнафранцузскі зводны каталог. Для яго выканання было створана Бюро бібліяграфіі – першая ў свеце арганізацыйна аформленая бібліяграфічная структура (Парыж, 1791). Кіраўнік Бюро бібліяграфіі Ю.Дамерг і епіскап А.Грэгуар выступілі ў Камітэце грамадскай адукацыі Канвента з дакладамі, прысвечанымі бібліяграфіі.

Паводле А.Грэгуара, бібліяграфія – гэта навука кнігагандлёўца, якая складаецца з ведаў аб назвах кніг і іх кошце. Разам з тым ён лічыў зводны каталог неабходным для бібліятэчнай работы, а таксама спадзяваўся, што на яго аснове магчыма стварэнне новай гісторыі Францыі, слоўніка ананімаў і псеўданімаў, падрыхтоўка новай класіфікацыі навук і інш. Непасрэдна пералічаныя задачы выходзяць за межы бібліяграфічнай работы. Таму неабходна адзначыць перабольшванне А.Грэгуарам магчымасцей бібліяграфіі. Аднак, верагодна, ён уяўляў, што добра арганізаваны і поўны бібліяграфічны масіў даных аб дакументах у краіне – гэта аснова інтэлектуальнай дзейнасці.

Ю.Дамерг таксама лічыў, што зводны каталог “дапаможа айчынным і замежным навукоўцам пашырыць межы чалавечых ведаў”.

Больш практычны і канкрэтны падыход да характарыстыкі бібліяграфіі праявіў яшчэ адзін прадстаўнік Францыі перыяду рэвалюцыі юрыст, гісторык і бібліёграф, член Нацыянальнага інстытута навукі і мастацтваў А.Г.Камю. Свае погляды на бібліяграфію ён адлюстравваў у спецыяльным дакладзе. Камю ацаніў бібліяграфію як “бясконца карысныя ўводзіны да выкарыстання любога кніжнага збору”. Ён лічыў, што існуюць два роды бібліяграфіі: адна

бібліяграфія – надзвычайных кніжных каштоўнасцей, з’яўляецца біблія-
фільскай, абслугоўвае інтарэсы калекцыянераў. Другая бібліяграфія
адрасавана вучоным і літаратарам. Яна павінна адлюстроўваць па кожнай
галіне ведаў найбольш карысныя кнігі. У гэтай бібліяграфіі павінны быць
заўвагі (паводле сучаснай тэрміналогіі – анатацыі), у якіх трэба паказваць
дату лепшага выдання; добрае і больш даступнае па цане выданне; тып кнігі і
чытача, на якога яна разлічана ў першую чаргу; наяўнасць рэцэнзій. У
меркаваннях А.Г.Камю можна бачыць адну з першых спроб вызначыць
сучасны яму састаў ведаў бібліяграфіі (бібліяфільскай і навукова-
дапаможнай), распрацоўку метадыкі бібліяграфічнай характарыстыкі кніг.
Аднак сучаснікі А.Г.Камю і нават дзеячаў пачатку XIX ст. працягвалі
звязваць бібліяграфію з веданнем каштоўных і рэдкіх кніг. Яе дапаможная
роля ў інфармацыйным забеспячэнні галіновых навуковых даследаванняў
яшчэ не была зразумелая.

Пытанні

1. Патлумачце прычыны хуткага развіцця кнігагандлёвай бібліяграфіі,
а характарызуйце яе дасягненні.
2. Хто і калі першым наладзіў сістэматычны выпуск кірмашовых
каталогаў у Франкфурце-на Майне?
3. Пад уплывам якіх фактараў пачала развівацца спецыяльная
бібліяграфія?
4. У чым праявіўся бібліяграфічны характар часопісаў у XVII–XVIII
стст.?
5. Пад уплывам якіх фактараў развіваўся бібліяграфічны ўлік кніг з
міжнародным ахопам?
6. А характарызуйце бібліяграфічную дзейнасць К.Геснера.
7. Якія гістарычныя, сацыяльна-эканамічныя і культурныя фактары
паўплывалі на ўзнікненне ў краінах Еўропы рэтраспектыўнай нацыянальнай
бібліяграфіі?
8. Назавіце пачынальнікаў нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі ў
Англіі і Францыі.
9. Дзе ўзнікла бібліяграфія мясцовага друку?
10. Назавіце буйнейшыя паказальнікі бібліяфільскай бібліяграфіі.
11. Які сэнс набыў тэрмін “бібліяграфія” ў XVII ст.? Хто выкарыстоўваў
гэты тэрмін у ліку першых?
12. Якія сістэмы бібліяграфічнай класіфікацыі атрымалі найбольшае
прымяненне ў XVII–XVIII стст.?

13. Як разумелі паняцце “бібліяграфія” кіраўнікі бібліятэчна-бібліяграфічнай справы ў Францыі перыяду рэвалюцыі канца XVIII ст.?

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Раздел 4. БИБЛИОГРАФИЯ Ў НОВЫ І НАЙНОЎШЫ ЧАС (XIX – першая палова XX ст.)

1. Бягучая нацыянальная бібліяграфія

Роля інфармацыі ў цывілізацыйным прагрэсе ў XIX ст. узрасла ў параўнанні з папярэднімі перыядамі і пастаянна павялічвалася на яго працягу і ў першай палове XX ст. Бесперапынна паскараліся інфармацыйныя працэсы ў грамадстве, што абумоўлена як павышэннем ролі інфармацыі, так і ўкараненнем навукова-тэхнічнага прагрэсу ў тагачасныя інфармацыйныя тэхналогіі. У якасці адной з найбольш значных грамадскіх патрэб, якія вызначыліся ў XIX ст., стала неабходнасць рэгулярна атрымліваць бібліяграфічную інфармацыю аб новых выданнях. Бібліяграфічны ўлік новых кніг і некаторых іншых відаў дакументаў, апублікаваных у асобных краінах, патэнцыяльна стварае велізарныя магчымасці для інфармацыйнага забеспячэння навукі, адукацыі, духоўнага развіцця грамадзян, эканамічнага прагрэсу, таму што ажыццяўляецца інфармаванне аб выданнях, якія адлюстроўваюць сучасныя веды, з'яўляюцца найбольш даступнымі народу па мове, змесце, магчымасцях набыцця і іншых фактарах. Аднак нават у найбольш развітых краінах культурна-гістарычнае значэнне гэтага бібліяграфічнага ўліку было асэнсавана паступова, як і яго арганізацыя. У XIX ст. удасканаленне кнігагандлю і цэнзурнай дзейнасці сталі магучымі стымуламі арганізацыі бягучай бібліяграфічнай інфармацыі аб новых выданнях. Пospех гэтых відаў дзейнасці непасрэдна залежаў ад выкарыстання бягучай бібліяграфічнай інфармацыі. Паступова ўзрастаў удзел нацыянальных бібліятэк краін у вядзенні бібліяграфічнага ўліку новых выданняў, якія паступалі на падставе законаў аб абавязковых экзэмплярах, у выпуску органаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. Вялікую ўвагу арганізацыі бягучай нацыянальнай бібліяграфіі надавалі ў новых еўрапейскіх краінах, створаных пасля заканчэння першай сусветнай вайны. У гэтых краінах былі заснаваны цэнтры нацыянальнай бібліяграфіі пры нацыянальных бібліятэках ці ў якасці спецыяльных бібліяграфічных інстытутаў.

Францыя

Важнай перадумовай арганізацыі бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў краіне было ўвядзенне закона аб абавязковым экзэмпляры (1793). Абавязковыя экзэмпляры атрымлівалі бібліяграфічнае адлюстраванне ў спецыяльным часопісе пад назвай “Тыпаграфскі і бібліяграфічны часопіс”, які пачаў выдавацца з 1797 г.

Умацаванне імператарскай улады Напалеона Банапарта суправаджалася падпарадкаваннем кнігадрукавання пільнаму цэнзурнаму кантролю. Была створана сістэма цэнзуры, якая павінна была забяспечыць выхад толькі прыхільнай да знешняй і ўнутранай палітыкі імператара літаратуры. Інфармацыя аб гэтых выданнях прадаўжала змяшчацца ў “Тыпаграфскім і бібліяграфічным часопісе”, хаця праводзілася яго рэарганізацыя і змянялася назва. Нарэшце, дэкрэтам ад 14 кастрычніка 1811 г., падпісаным Напалеонам, Галоўнаму упраўленню па справах друку і кніжным гандлі было даручана выданне штотыднёвіка “Бібліяграфія Французскай імперыі”. У дапаможніку адлюстроўваліся кнігі, дазволеныя цэнзурай да выдання ў Францыі. Пасля падзення ўлады імператара Напалеона орган бягучай нацыянальнай бібліяграфіі атрымаў назву “Бібліяграфія Францыі”, якая захавалася да нашага часу. Фактычна гэта быў орган бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі.

Да 1856 г. змест “Бібліяграфіі Францыі” састаўлялі бібліяграфічныя апісанні кніг, якія паступілі ў “Афіцыйны запас” – установу ў складзе Міністэрства ўнутраных спраў. Бібліяграфічныя апісанні былі вельмі поўнымі. Групоўка бібліяграфічных запісаў здзяйснялася па мовах, на якіх былі надрукаваны кнігі. Да выпускаў “Бібліяграфіі Францыі” рыхтаваліся гадавыя дапаможныя паказальнікі: аўтараў, назваў і сістэматычны.

“Бібліяграфію Францыі” за 1811–1856 гг. прынята называць “першай серыяй” бягучай нацыянальнай бібліяграфіі гэтай краіны.

Немалаважна адзначыць, што камплект выданняў з “Афіцыйнага запасу” перадаваўся ў Нацыянальную (Імператарскую) бібліятэку ў Парыжы.

Хаця “Бібліяграфія Францыі” стваралася з цэнзурнымі мэтамі, яе магчымасці для распаўсюджвання айчынай кнігі імкнуліся выкарыстаць кнігагандлёўцы. Аб’яднанне кнігагандлёўцаў і тыпографаў у 1857 г. дабілася ўдзелу ў выпуску “Бібліяграфіі Францыі” і рэарганізавала выданне. З гэтага часу пачалося выданне “другой серыі” (па храналогіі) французскай бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. Бягучая бібліяграфічная інфармацыя аб новых французскіх выданнях змяшчалася ў першай частцы, якая атрымала назву “Бібліяграфія Францыі. Афіцыйная частка.” Як і раней, складалася гэта бібліяграфічная інфармацыя на аснове абавязковых экзэмпляраў. Акрамя

таго, у сваіх мэтах Аб'яднанне кнігагандлёўцаў і тыпографу стварыла новыя часткі ў “Бібліяграфіі Францыі”: гэта частка другая – “Хроніка” і частка трэцяя – “Аб’явы”. У “Хроніцы” друкаваліся законы і распараджэнні па справах друку і кнігагандлі, па аўтарскім праве, інфармацыя аб бібліятэчнай рабоце, персанальныя матэрыялы; у “Аб’явах” – матэрыялы рэкламнага характару, выдавецка-кнігагандлёвыя бібліяграфічныя формы. Да гэтага раздзела з 1921 г. увялі дапаможныя сістэматычныя паказальнікі: “Кнігі за тыдзень”, “Кнігі за месяц”, “Кнігі за год”. Аднак гэтая бібліяграфічная інфармацыя не дасягнула ні паўнаты, ні дакладнасці, ні метадычнай уніфікаванасці, якія існавалі ў першай, “Афіцыйнай частцы”.

З цягам часу ў “Афіцыйнай частцы” “Бібліяграфіі Францыі” акрамя кніг пачалі бібліяграфаватца новыя перыядычныя выданні, гравюры, эстампы і фотаздымкі, музычныя творы, п’есы, кінасцэнарыі, картаграфічная прадукцыя. Інфармацыя аб асобных відах дакументаў змяшчалася ў самастойных выпусках – дадатках да “Бібліяграфіі Францыі”. З 1932 г. у якасці дадатку выпускаецца паказальнік “Дысертацыі”. З 1950 г. складаецца “Бібліяграфія Францыі. Афіцыйныя выданні”.

Паступова ў стварэнні “Бібліяграфіі Францыі” павышалася роля Нацыянальнай бібліятэкі краіны. Гэтаму спрыялі адмена цэнзуры і забеспячэнне Нацыянальнай бібліятэкі абавязковымі экзэмплярамі розных відаў дакументаў. Напрыклад, да 1921 г. яе выпуск “Кнігі” рыхтаваўся ўпраўленнем “Афіцыйнага запасу”. У 1921 г. работа па яго састаўленні была перададзена Нацыянальнай бібліятэцы, тое ж адбылося з паказальнікам “Дысертацыі” і інш.

На працягу ўсяго перыяду “Бібліяграфія Францыі” характарызавалася дакладнасцю і паўнотой бібліяграфічных апісанняў дакументаў.

Германія

У арганізацыю бягучай бібліяграфічнай інфармацыі ў Германіі ў першай палове XIX ст. вялікі ўклад зрабіў Біржава саюз нямецкіх кнігагандлёўцаў, які канчаткова быў аформлены ў 1825 г. Праўленне саюза размясцілася ў Лейпцыгу. Гэтая магутная арганізацыя ўзяла пад кантроль рынак збыту кніжнай прадукцыі на тэрыторыі нямецкіх зямель, Аўстрыі і нямецкіх кантонаў Швейцарыі. Таму ўсе без выключэння кнігавыдавецкія і кнігагандлёвыя ўстановы гэтых краін сталі членамі Біржавага саюза. Роля Біржавага саюза ў арганізацыі кніжнага рынку пастаянна ўзрастала.

Біржавы саюз нямецкіх кнігагандлёўцаў з 1835 г. пачаў выдаваць прафесіянальны бібліяграфічны часопіс “Біржавы лісток нямецкага кніжнага гандлю”. Да 1866 г. ён выпускаўся штотыднёва, пасля – штодзённа.

Дасягненне такой частай перыядычнасці – унікальны факт у сусветнай бібліяграфіі, ён сведчыць аб высокім арганізацыйным узроўні нямецкай кнігагандлёвай бібліяграфіі. Асноўнай часткай “Біржавага лістка...” стаў бібліяграфічны паказальнік новых выданняў, размешчаных па алфавіце тыпаграфій. Каштоўнасць яго – у апэратыўным давядзенні інфармацыі аб апошніх навінах друку і магчымасцях устанаўлення датавання часу выхаду дадзенага выдання. Вельмі важна і тое, што “Біржавы лісток...” стаў крыніцай для іншых бягучых бібліяграфічных дапаможнікаў з большым храналагічным інтэрвалам і для рэтраспектыўных паказальнікаў. Аднак для пошуку асобнай кнігі паказальнік быў нязручны. Змяшчаліся ў “Біржавым лістку...” таксама матэрыялы хронікі, бібліяграфічныя агляды, перспектыўная бібліяграфічная інфармацыя. Выдавецкая праграма гэтага бібліяграфічнага часопіса захоўвалася на працягу ўсяго разглядаемага перыяду.

Арыентаванасць “Біржавага лістка...” на патрэбы кнігагандлёўцаў выклікала неабходнасць у стварэнні бібліяграфічных органаў з іншай метадыкай, якая была б больш прыстасаванай для бібліяграфічнага пошуку. Такія бібліяграфічныя дапаможнікі стварыла вядомая кнігагандлёвая фірма Хінрыхса. Яшчэ з канца XVIII ст. гэтая фірма выдавала “Паўгадавы каталог кніг, геаграфічных карт і г.д., якія з’явіліся ў нямецкім кніжным гандлі” (з 1798 г.). Без парушэнняў перыядычнасці (толькі мяняючы назвы) “Паўгадавы каталог...” праіснаваў да 1915 г. уключна, а затым быў набыты Біржавым саюзам нямецкіх кнігагандлёўцаў і стаў яго афіцыйным органам. Гэты паказальнік выходзіў у дзвюх частках: у першай змяшчаліся бібліяграфічныя апісанні кніг у алфавітным парадку, а ў другой – дапаможны паказальнік. Спачатку складалася прадметны дапаможны паказальнік, а ў 1890 г. яго замянілі слоўнікавым, у які ўключаліся галоўныя словы з назваў (Stichwort) і сістэматычныя рубрыкі. Такая метадыка слоўнікавага дапаможнага паказальніка, нягледзячы на недасканаласць многіх рубрык, дазволіла весці пошук кніг па зместу. Галоўнымі перавагамі “Паўгадавога каталога...” былі паўната і дакладнасць бібліяграфічных апісанняў у першай частцы. Гэтыя вартасці забяспечваліся непасрэдным выкарыстаннем кніг для стварэння бібліяграфічных запісаў. Станоўчыя характарыстыкі “Паўгадавых каталогаў...” дазволілі ім пераўзыйсці па якасці іншыя бягучыя бібліяграфічныя дапаможнікі.

Акрамя гэтага выдання, фірма Хінрыхса ў 40-я гг. XIX ст. заснавала “Штотыднёвы паказальнік навін нямецкага кнігагандлю” і “Штоквартальны каталог навін нямецкага кнігагандлю”.

Сярод бягучых бібліяграфічных дапаможнікаў, прысвечаных перыядычнаму друку, адным з найлепшых быў бібліяграфічны даведнік “Адрасная кніга па часопісах і газетах. Даведнік па нямецкай прэсе”, які пачаў выходзіць у 60-я гг. XIX ст., у далейшым яго назва мянялася. Гэты паказальнік на працягу 1889–1947 гг. выдаваўся вядомым кнігавыдаўцом Генрыхам Ота Шпэрлінгам і лічыўся адным з найдакладнейшых бібліяграфічных выданняў па перыядыцы. З 1902 г. прозвішча Шпэрлінга было ўключана ў пачатак назвы паказальніка “Sperling’s Zeitschriften Adressbuch...”.

Не меншую вядомасць атрымаў і паказальнік фірмы Дытрыха “Бібліяграфія нямецкай часопіснай літаратуры”, які пачаў выдавацца з 1897 г. Аб’ектам бібліяграфавання ў ім з’яўляліся артыкулы, размешчаныя па прадметных рубрыках у алфавіце ўдарных слоў. Па змесце галін ведаў гэты паказальнік быў універсальным, па перыядычнасці – паўгадавым выданнем.

У першыя дзесяцігоддзі XX ст. у шэрагу краін свету былі створаны лепшыя арганізацыйныя ўмовы для ажыццяўлення бягучага бібліяграфічнага ўліку новых кніг і іншых дакументаў.

Істотныя змены адбыліся ў арганізацыі агульнанацыянальнага бібліяграфічнага ўліку ў Германіі, якая заставалася буйнейшым еўрапейскім вытворцам друку. Пераўтварэнні адбыліся па праграме, распрацаванай Біржавым саюзам нямецкіх кнігагандлёўцаў, улад і пры падтрымцы грамадскіх колаў. Найважнейшае значэнне мела стварэнне Нямецкай бібліятэкі ў Лейпцыгу (1913), якой быў нададзены статус нацыянальнага кнігасховішча і бібліяграфічнага цэнтра з правам атрымання абавязковага экзэмпляра кніг і перыядычных выданняў. Вялікая ўвага надавалася набыццю замежных нямецкамоўных дакументаў. Біржавы саюз ажыццявіў і іншыя мерапрыемствы, накіраваныя на перадачу Нямецкай бібліятэцы выключных правоў па выданні дапаможнікаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. Сярод іх важнае значэнне мела набыццё ў вядомых кнігагандлёвых фірмаў Хінрыхса, Кайзера і Георга правоў на выпуск перыядычных бібліяграфічных дапаможнікаў. Гэтыя захаваны пераўтварылі Нямецкую бібліятэку ў галоўнага вытворцу органаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. Бібліятэка пачала выданне двух бібліяграфічных дапаможнікаў: 1) “Штотыднёвы паказальнік” (“Wochentliches Verzeichnis”) і 2) “Штодзённы паказальнік” (“Tagliches Verzeichnis”), – а таксама рыхтавала рэфераты на важнейшыя кнігі і часопісныя артыкулы. Да Нямецкай бібліятэкі перайшло і выданне “Біржавага лістка...”; бібліятэка забяспечыла яго штодзённы выпуск на аснове бібліяграфавання паступленняў абавязковых экзэмпляраў.

Такім чынам, у выніку дзейнасці Біржавага саюза нямецкіх кнігагандлёўцаў функцыі па бягучай нацыянальнай бібліяграфіі перайшлі ад кнігагандлёвых фірмаў да нацыянальнай бібліятэкі, была наладжана сістэма яе органаў і створана перыядычная крыніца па рэтраспектыўным уліку кніг. У методыцы дапаможнікаў захоўваліся і ўдасканальваліся здабыткі папярэдніх бягучых кнігагандлёвых бібліяграфічных крыніц.

З 1931 г. “Нямецкая нацыянальная бібліяграфія” пачала выдавацца ў дзвюх серыях. У першай (серыя А) адлюстроўваліся асобныя выданні, якія паступалі на кніжны рынак; у другой (серыя В) – выданні, якія не паступалі ў продаж. Паказальнікі серыі А выходзілі штотыднёва, серыі В – два разы ў месяц. У адборы дакументаў улічвалася моўная прымета, таму нямецкая нацыянальная бібліяграфія інфармавала аб літаратуры, выдадзенай у свеце на нямецкай мове. Частка тыражу бягучых бібліяграфічных паказальнікаў прызначалася для выкарыстання ў каталогах і друкавалася з тэкстам на адной старонцы ліста.

Усталяванне гітлераўскага рэжыму прывяло да скарачэння кнігадрукавання ў краіне, а крах фашызму ў 1945 г. да кароткатэрміновага спынення органаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. У канцы 1944 г. – красавіку 1945 г. перасталі выходзіць серыі “А” і “В” “Нямецкай нацыянальнай бібліяграфіі” і “Біржавы лісток нямецкага кніжнага гандлю”.

Стварэнне на тэрыторыі Германіі пасля другой сусветнай вайны дзвюх нямецкіх дзяржаў ГДР і ФРГ садзейнічала аднаўленню бягучай нацыянальнай бібліяграфіі.

У ГДР бягучая нацыянальная бібліяграфія стала функцыяй Лейпцыгскай бібліятэкі і ажыццяўлялася на аснове дзяржаўнага забеспячэння. Першым адноўленым органам быў “Біржавы лісток...”. У 1949 г. Біржавы саюз быў ліквідаваны і яго выдавецтва нацыяналізавана. Гэта выдавецтва працягвала выпуск “Нямецкай нацыянальнай бібліяграфіі” (серыі “А”; “В”; “С”, прысвечанай уліку дысертацый).

У ФРГ у Франкфурце-на-Майне былі арганізаваны Аб’яднанне нямецкіх кнігагандлёўцаў і Нямецкая бібліятэка. Іх намаганнямі адноўлена і сістэма органаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі пад назвай “Нямецкая нацыянальная бібліяграфія”.

Такім чынам, у дзвюх нямецкіх краінах была адноўлена сістэма органаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі па ўзоры, які склаўся ў першай палове ХХ ст. Нязменным засталіся моўны і пашыраны тэрытарыяльна-геаграфічны прынцыпы ўліку дакументаў, што прывяло да паралельнага

бібліяграфічнага адлюстравання нямецкіх выданняў. Існаванне такога стану рэчаў было магчыма толькі з-за склаўшыхся палітычных умоў.

Англія

Бягучая бібліяграфічная інфармацыя ў Англіі не задавальняла яе шматлікіх спажыўцоў. Галоўнай прычынай таму была своеасаблівая арганізацыя кніжнага гандлю, дзе пакупнікі краіны, за выключэннем Лондана, маглі выпісваць літаратуру толькі праз кнігагандлёвыя бібліяграфічныя каталогі. Кнігагандлёўцы і выдаўцы шукалі магчымасць палепшыць якасць бібліяграфічнага адлюстравання новых кніг. Найбольш удалы заход быў зроблены Сэмсанам Лоў. У 1837 г. ім быў заснаваны “Цыркуляр выдаўцоў”, які існаваў да 1959 г. Часопіс выходзіў двойчы ў месяц (з 1891 г. “Цыркуляр выдаўцоў” выходзіў штотыднёва). Бібліяграфічнымі былі раздзелы часопіса – спачатку “Кнігі за два тыдні”, а потым “Кнігі за тыдзень”. Бібліяграфічныя апісанні новых кніг падаваліся ў слоўнікавым парадку (адзіны алфавіт аўтараў, назваў і прадметных рубрык). С.Лоў з энтузіязмам працаваў над стварэннем бягучай бібліяграфічнай інфармацыі. Гэты орган заняў трываласць месца ў забеспячэнні патрэб англійскага кніжнага гандлю і прызнаваўся крыніцай нацыянальнай бягучай бібліяграфіі да сярэдзіны ХХ ст. Станоўчае значэнне “Цыркуляра выдаўцоў” было як у яго большай паўнамоцнасці ў параўнанні з іншымі бягучымі бібліяграфічнымі дапаможнікамі, частай перыядычнасці і бесперапынным выданні на працягу вялікага храналагічнага перыяду, так і ў паляпшэнні метадыкі.

Пачынаючы з 1835 г. С.Лоў спрабаваў выдаваць бібліяграфічныя штогоднікі. Пасля набыцця ў аднаго з кнігагандлёўцаў права на выданне бібліяграфічнага дапаможніка пад назвай “Лонданскі каталог” ён выкарыстаў яго для публікацыі кумулятыўных бібліяграфічных матэрыялаў. У далейшым “Лонданскі каталог” неаднаразова быў перайменаваны, а з 1864 г. за ім замацавалася назва “Англійскі каталог кніг”, пад якой ён друкаваўся і ў ХХ ст. “Англійскі каталог кніг” меў гадавыя і шматгадовыя выпускі. З 1906 г. шматгадовыя выпускі пачалі ахопліваць друкаваную прадукцыю за пяцігадовы перыяд. У дадатках змяшчаліся адрасы выдаўцоў і алфавітны паказальнік навуковых таварыстваў і літаратурных аб’яднанняў.

Варта звярнуць увагу на тое, што ўсе бібліяграфічныя праекты, распачатыя С.Лоў, аказаліся даўгавечнымі, а гэта сведчыла аб іх неабходнасці. Праўда, вядомыя бібліёграфы ўказвалі на недахопы дапаможнікаў фірмы Лоў у бібліяграфічнай групоўцы, апісаннях кніг.

Паспяховая дзейнасць С.Лоў заахваціла кнігагандлёвую фірму Уайтэкер выступіць у ролі канкурэнта на рынку бібліяграфічнай прадукцыі. У 1858 г. фірма Уайтэкер арганізавала выданне штотыднёвага “Кнігагандлёвец”, прызначэнне і змест якога былі падобнымі да “Цыркуляра выдаўцоў”. З 1909 г. часопіс стаў выходзіць штотыднёва. У “Кнігагандлёўцы” друкаваліся матэрыялы кнігавыдавецкай і кнігагандлёвай хронікі і змяшчаўся пастаянны бібліяграфічны раздзел (“Кнігі за месяц”, затым “Кнігі за тыдзень”). Бібліяграфічныя апісанні групаваліся па алфавіце аўтараў і назваў, самі назвы скарачаліся. “Цыркуляр выдаўцоў” вызначаўся бібліяграфічнай дакладнасцю, “Кнігагандлёвец” – паўнотой адлюстравання кніг. Падабенства ў падыходзе да адлюстравання новых англійскіх кніг не пашкодзіла існаванню гэтых двух часопісаў, што з’яўляецца сведчаннем вялікага поспеху на бягучую бібліяграфічную інфармацыю ў англійскім грамадстве і сярод замежных яе спажыўцоў.

У 1908 г. фірма Уайтэкер стварыла новы штотыднёвы “Бягучая літаратура” з пастаянным раздзелам “Выданні за месяц”. У гэтым раздзеле кумуляваліся даныя аб кнігах са штотыднёвых выпускаў “Кнігагандлёўца”.

Пад уплывам бібліяграфічнай прадукцыі ЗША фірма Уайтэкер заснавала “Даведачны каталог бягучай літаратуры”(1877) і “Кумулятыўны спіс кніг”(1924).

“Даведачны каталог бягучай літаратуры” – гэта канвалюты, якія складаліся з розных выдавецкіх каталогаў, размешчаных па алфавіце выдавецтваў, да якіх у якасці асобнага тома рыхтаваўся дапаможны паказальнік аўтараў і назваў.

У “Кумулятыўным спісе кніг” без бібліяграфічнай перапрацоўкі перадрукоўваліся даныя з дапаможнікаў “Бягучая літаратура” і “Кнігагандлёвец”. Паколькі метадыка бібліяграфавання ў іх розная, то матэрыялы з іх размяшчаліся ў асобных частках кумулятыўнага спіса. Як і выданні С.Лоў, дапаможнікі фірмы Уайтэкер не спынілі свайго існавання. Падкрэсліваючы доўгатэрміновасць бягучых бібліяграфічных выданняў англійскіх фірмаў і грамадскую патрэбнасць падобных дапаможнікаў, адзначаліся метадычныя недахопы гэтых крыніц. Існуючыя ў краіне бягучыя бібліяграфічныя дапаможнікі не забяспечвалі поўнага адлюстравання выдадзеных кніг. У сувязі з гэтым пасля другой сусветнай вайны для Вялікабрытаніі праблема наладжвання бягучай нацыянальнай бібліяграфіі на высокім арганізацыйным узроўні паўстала з асаблівай вострынёй.

Расія

У першай палове XIX ст. бягучае бібліяграфічнае інфармаванне спрабавалі наладзіць рэдакцыі вядомых часопісаў Расіі. Стваральнікі часопісаў былі перакананыя ў неабходнасці апэратыўнага апавяшчэння аб новых выданнях, але забяспечыць іх поўнае бібліяграфічнае адлюстраванне былі не ў стане. Бягучая дзяржаўная бібліяграфія была наладжана Міністэрствам народнай асветы, якое выконвала цэнзурную функцыю. У бібліятэку міністэрства паступалі ўсе кнігі, якія прайшлі цэнзуру, акрамя таго, ініцыятыўны дырэктар канцылярыі міністэрства Васіль Дзмітрыевіч Камоўскі дамогся атрымання спіскаў выданняў, якія разглядаліся іншымі ведамствамі. Гэты чыноўнік меў шырокія веды і вопыт бібліяграфічнай, літаратурнай і рэдакцыйнай працы. В.Д.Камоўскі распрацаваў праект бібліяграфічнага паказальніка, прызначанага для адлюстравання новых кніг. Так, у 1837 г. быў заснаваны “Паказальнік новых выходзячых кніг”, які да 1855 г. друкаваўся на старонках ведамаснага “Часопіса Міністэрства народнай асветы”. Рэдактар часопіса К.С.Сербіновіч (выхадзец з Беларусі, выпускнік Полацкай езуіцкай акадэміі) сачыў за рэгулярнай публікацыяй паказальніка. Кнігі ў ім групаваліся па раздзелах класіфікацыйнай схемы, складзенай Камоўскім, бібліяграфічнае апісанне вызначалася даволі поўным наборам элементаў. У “Часопісе Міністэрства народнай асветы” з некаторымі перапынкамі пачалі публікаваць і спісы “Перыядычныя выданні ў Расіі”. Матэрыялы бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі, апублікаваныя ў “Часопісе Міністэрства народнай асветы”, выкарыс-тоўваліся чыноўнікамі ўстаноў гэтага міністэрства, цэнзарамі пры выкананні некаторых даведак (звесткі аб папярэдніх выданнях і інш.), прадстаўнікамі мясцовых улад і іншымі чытачамі.

На жаль, пасля спынення дзейнасці В.Д.Камоўскага і К.С.Сербіновіча новы рэдактар цэнзар А.В.Нікіценка палічыў, што ў спецыяльным часопісе павінна быць прадстаўлена бібліяграфічная інфармацыя па гуманітарных дысцыплінах, у прыватнасці па педагогіцы, а не “ўсялякі збор”. На працягу наступных амаль паўтара дзесятка гадоў у Расіі не ўдалося здавальняюча наладзіць рэгулярную бібліяграфічную інфармацыю аб новых выданнях.

Змянілася сітуацыя вакол праблемы бягучага бібліяграфічнага ўліку расійскіх выданняў пасля рэформы 1865 г., калі папярэдняя цэнзура для большасці выданняў была заменена карнай цэнзурай. Арганізацыя дзяржаўнай рэгістрацыі твораў друку была даручана Галоўнаму ўпраўленню па справах друку (1865), якое было ўтворана ў складзе Міністэрства ўнутраных спраў. Гэта ўстанова займалася ўсімі пытаннямі цэнзуры і друку.

З 1869 г. па 1902 г. звесткі аб новых кнігах цэнзурнае ведамства змяшчала ў афіцыйнай газеце “Урадавы веснік”. Гэтыя спіскі з’яўляліся прадуктам дзяржаўнай бібліяграфіі. Для выкарыстання бібліяграфічнай інфармацыі публікацыя яе ў газетах была найменш зручнай, якасць спіскаў была значна горшай, чым у “Паказальніку новых выходзячых кніг”. У 1872–1878 гг. матэрыялы дзяржаўнай рэгістрацыі друкаваліся таксама ў “Паказальніку па справах друку”, органе Галоўнага ўпраўлення. Заснаваў гэты паказальнік начальнік Галоўнага ўпраўлення па справах друку вядомы бібліёграф, бібліяфіл і гісторык літаратуры М.М.Лангінаў, сумна вядомы пераследам “шкоднай” літаратуры. З 1884 г. пачаўся выпуск штогоднікаў “Спіскі кніг, выйшаўшых у Расіі”, якія з 1904 г. пачалі выдавацца штотыднёвымі і штоквартальнымі выпускамі.

На працягу XIX ст. бягучы бібліяграфічны ўлік новых кніг вялі вядомыя часопісы “Московский телеграф”, “Библиотека для чтения”, “Отечественные записки” і інш. Аднак яны не абавязаліся на абавязковы экзэмпляр, не мелі магчымасці забяспечыць доўгатэрміновае існаванне і паўнату адлюстравання новых выданняў, параўнальныя з афіцыйнымі органамі дзяржаўнай бібліяграфіі.

Залежнасць ад цэнзуры не магла не прынізіць інфармацыйную ролю крыніц бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. Расійская грамадскасць патрабавала палепшыць якасць бягучага бібліяграфічнага ўліку, таму што вузкаведамасны характар адпаведных бібліяграфічных органаў, адставанні ў выхадзе, памылкі, прабелы зніжалі магчымасці іх выкарыстання. Аднак толькі пасля першай рускай рэвалюцыі былі здзейснены меры для істотнага паляпшэння стану. Урад шукаў сродкі для больш дзейснага кантролю за кніжным рынкам. Дасягненне некаторай свабоды друку сумяшчалася з сістэмай судовага пераследу аўтараў і выданняў, якія адлюстроўвалі погляды, што не адпавядалі існуючым у дзяржаве прынцыпам. Урад імкнуўся наладзіць поўную і дакладную сістэму інфармацыі аб новых выданнях, для гэтай мэты было выдзелена дастаткова сродкаў, каб наладзіць сістэму іх аператыўнага ўліку і выпускаць бягучы бібліяграфічны орган.

Гэтым органам з’явіўся “Кніжны летапіс” – штотыднёвы паказальнік, які стаў выдавацца Галоўным упраўленнем па справах друку з 1907 г. Рэдактарам і пэўны час адзіным складальнікам “Кніжнага летапісу” быў бібліёграф і кнігазнаўца А.Д.Торапаў (1851–1927). А.Д.Торапаў вельмі адказна і з вялікай зацікаўленасцю падышоў да наладжвання бягучага бібліяграфічнага ўліку новых кніг у Расіі. Важна, што існавала надзейная аснова для бібліяграфічнага ўліку – цэнтралізаваная дастаўка абавязковых

экзэмпляраў у Галоўнае ўпраўленне па справах друку. Колькасць іх у пачатку 1917 г. складала 13 бясплатных абавязковых экзэмпляраў, з іх 5 цэнзурных і 8 бібліятэчных. У “Кніжным летапісе” бібліяграфічныя запісы групуваліся па мовах: спачатку на рускай мове, кнігавыданне на якой пераважала ў Расіі, затым па алфавіце іншых моў. Унутры кожнага моўнага рада прымянялася алфавітная групоўка. Бібліяграфічныя запісы састаўляліся на аснове экзэмпляраў новых кніг па уніфікаванай методыцы і змяшчалі значную колькасць элементаў. Гэты бібліяграфічны паказальнік быў лепшым органам бягучай нацыянальнай бібліяграфіі дарэвалюцыйнай Расіі. Акрамя адлюстравання кніг, у “Кніжным летапісе” ў асобным раздзеле быў наладжаны ўлік новых і перайменаваных перыядычных выданняў і выдаваліся два спісы выданняў (айчынных і замежных), забароненых цэнзурнымі ведамствамі.

У 1917 г. Часовы ўрад для функцыянавання бягучай нацыянальнай бібліяграфіі стварыў Расійскую кніжную палату ў Петраградзе. Гэта было важнае арганізацыйнае мерапрыемства для ўмацавання бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў краіне і надання ёй шырокіх інфармацыйных і культурна-гістарычных функцый. Дзякуючы палітычнаму курсу Часовага ўрада “Кніжны летапіс” цалкам страціў цэнзурнае значэнне.

СССР

Наступіўшыя ваенныя дзеянні ў 1918–1919 гг. адмоўна адбіліся на дастаўцы абавязковых экзэмпляраў, на выданні “Кніжнага летапісу”. У 1919 г. паказальнік наогул перастаў друкавацца.

Толькі ў 1920 г. урад РСФСР прыняў спецыяльныя рашэнні, паводле якіх уведзілася абавязковая рэгістрацыя ўсіх твораў друку, выдадзеных у краіне. Выкананне гэтага абавязку было ўскладзена на новую бібліяграфічную ўстанову – Расійскую цэнтральную кніжную палату ў Маскве. Кніжная палата была адкрыта ў тым жа 1920 г., першым яе дырэктарам прызначылі вядомага бібліёграфа Б.С.Баднарскага. Пасля стварэння СССР аналагічныя кніжныя палаты стварылі ў рэспубліках.

Цэнтральная кніжная палата РСФСР размяркоўвала па галоўных бібліятэках абавязковыя экзэмпляры, вяла іх рэгістрацыю, выдавала “Кніжны летапіс”. З 1924 г. ёй надалі паўнамоцтвы каардынацыйнага цэнтра бібліяграфічнай работы, і супрацоўнікі палаты заняліся распрацоўкай навукова-метадычных, арганізацыйных і іншых праблем дзяржаўнай бібліяграфіі. У “Кніжным летапісе” некаторы час прымяняліся тагачасныя міжнародныя правілы бібліяграфічнага апісання і міжнародныя табліцы для

групоўкі бібліяграфічных запісаў. Аднак неўзабаве выявілася імкненне перайсці да распрацоўкі методыкі, якая б не супярэчыла тым ідэалагічным прынцыпам, што ўсталёўваліся ва ўсіх сферах грамадства, у тым ліку ў бібліяграфіі. У далейшым палатай былі распрацаваны правілы бібліяграфічнага апісання для розных відаў дакументаў і схемы для сістэматычнай групоўкі.

У 1935 г. кніжная палата была пераўтворана ва Усесаюзную кніжную палату. Кніжная палата абавязвалася атрымліваць і размяркоўваць абавязковыя экзэмпляры, ажыццяўляць бібліяграфічнае інфармаванне аб новых выданнях, весці даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне спажыўцоў інфармацыі, здзяйсняць агульнае кіраўніцтва рэспубліканскімі кніжнымі палатамі і ажыццяўляць іншыя кірункі дзейнасці.

Пачынаючы з 1926 г. кніжная палата прыступіла да выпуску новых органаў бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі. Да 1936 г. былі створаны летапісы: часопісных артыкулаў, перыядычнага друку, карт, нот, выяўленчага друку, рэцэнзій, газетных артыкулаў. У 1925 г. пачалося выданне штогодніка кніг СССР, а ў 1941 г. – штогодніка “Бібліяграфія савецкай бібліяграфіі”, у якім адлюстроўваліся бібліяграфічныя матэрыялы.

Такім чынам, да пачатку Вялікай Айчыннай вайны ў СССР была пабудавана на ўсесаюзным і рэспубліканскім узроўнях сістэма цэнтраў дзяржаўнай бібліяграфіі (кніжных палат) і наладжаны выпуск бягучых бібліяграфічных органаў, якія інфармавалі аб розных відах новых друкаваных дакументаў, што было істотным дасягненнем у фарміраванні дзяржаўнай інфармацыйнай інфраструктуры і ў галіне культуры ў цэлым.

Падчас Вялікай Айчыннай вайны дзяржаўная бібліяграфія панесла велізарныя страты. У выніку бамбардзіравання згарэў будынак Усесаюзнай кніжнай палаты, была знішчана і кніжная палата БССР. Аднак нягледзячы на цяжкасці ваеннага часу Усесаюзная кніжная палата выпускала “Кніжны летапіс”, “Летапіс часопісных артыкулаў” і “Летапіс газетных артыкулаў”, а таксама “Летапіс выяўленчага мастацтва Вялікай Айчыннай вайны” і “Летапіс музычнай літаратуры Вялікай Айчыннай вайны”. Двум апошнім летапісам быў нададзены тэматычны характар, што павышала іх значэнне для выкарыстання ў культурнай і агітацыйна-прапагандысцкай рабоце, якая праводзілася на фронце і ў тыле. Часова былі прыпынены “Картаграфічны летапіс”, “Летапіс перыядычных выданняў СССР” і “Бібліяграфія савецкай бібліяграфіі”. Аднаўленне гэтых органаў і далейшае развіццё бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі ў СССР пачалося пасля Вялікай Айчыннай вайны.

Польшча

На працягу XIX ст. у падзеленай Польшчы не існавала належных умоў для сістэматычнага вядзення бягучага бібліяграфічнага ўліку новых выданняў. Галоўным цэнтрам навуковага жыцця і нацыянальнага кнігавыдавецтва былі Кракаў і славуты Ягелонскі універсітэт. Аўстрыйскі ўрад, у зоне якога знаходзіўся гэты старажытны універсітэцкі горад, дапускаў развіццё нацыянальнага польскага навуковага і культурнага жыцця. Таму абсалютная большасць усіх бібліяграфічных пачынанняў адбывалася пры ўдзеле супрацоўнікаў Ягелонскага універсітэта. Натуральна, што патрэбнасць арыентацыі ў новых выданнях выклікала з'яўленне бягучых бібліяграфічных дапаможнікаў. Першым стаў “Бібліяграфічны даведнік: Штомесячнік для выдавецтваў, кнігагандлю, гандляроў антыкварнай кнігай, а таксама для чытачоў і пакупнікоў кніг”. Гэты дапаможнік выдаваўся па ініцыятыве і пад рэдакцыяй бібліятэкара Ягелонскага універсітэта Уладзіслава Віслоцкага (ён рэдагаваў паказальнік да 1900 г.). Яго выданне было звязана з вялікімі цяжкасцямі: бібліятэка Ягелонскага універсітэта не мела магчымасці па вызначаных Віслоцкім прынцыпах уліку сабраць дакументы, якія выходзілі ў розных краінах. Цяжка было і распаўсюджваць “Бібліяграфічны даведнік...”, таму што расійскі ўрад, пад уладай якога знаходзілася большая частка польскіх зямель, наогул забараніў яго продаж. Толькі самаадданая праца У.Віслоцкага і ўсведамленне ім культурна-гістарычнага і патрыятычнага значэння выконваемай бібліяграфічнай працы, а пазней і дапамога Польскай акадэміі навук у Кракаве дазволілі здзяйсняць выданне да пачатку першай сусветнай вайны. У “Бібліяграфічным даведніку...” адлюстроўваліся ўсе кнігі, выдадзеныя на землях былой Рэчы Паспалітай у яе межах да 1772 г., а таксама кнігі на польскай мове і кнігі аб Польшчы незалежна ад месца іх выдання. Паўната адлюстравання кніг і высокая якасць бібліяграфічных апісанняў у даведніку, які выпускаўся ў такіх неспрыяльных умовах, атрымалі высокую ацэнку вядомых бібліяграфістаў, як, напрыклад, К.Р.Сімона. З пачаткам першай сусветнай вайны выданне “Бібліяграфічнага даведніка...” было прыпынена, аднак бягучая бібліяграфічная інфармацыя аб новых польскіх кнігах працягвалася. Апошні рэдактар “Бібліяграфічнага даведніка...” Ян Чубэк узамен гэтага штомесячніка арганізаваў выпуск новага бібліяграфічнага паказальніка “Польская бібліяграфія”. Спачатку паказальнік выходзіў як штогоднік (гэта было абумоўлена ваенным становішчам), а ў 1917–1919 гг. забяспечвалася яго штомесячная перыядычнасць. Найбольш буйным бібліяграфічным праектам было аднаўленне выпуску “Бібліяграфічнага даведніка...” пад

рэдакцыяй У.Віслоцкага. Ён выдаваўся з 1922 г. па 1934 г. спачатку ў Львове, а затым у Варшаве.

Пасля абвяшчэння незалежнай Польшчы ўрад пастаянна займаўся пытаннямі арганізацыі бібліяграфіі ў краіне і асабліва бягучым бібліяграфічным улікам новых выданняў. Пэўны час згодна з прэзідэнцкім дэкрэтам існавалі так званыя бібліяграфічныя рэгіёны, у межах якіх вялося стварэнне бягучых паказальнікаў. Напрыклад, у Віленскім бібліяграфічным рэгіёне ствараліся бягучыя бібліяграфічныя органы, у якіх падавалася бібліяграфічная інфармацыя аб новых кнігах і перыядычных выданнях на тэрыторыі Заходняй Беларусі. У канцы 20-х гг. бібліяграфічныя рэгіёны былі скасаваны і наладжана бягучая нацыянальная бібліяграфія. Яе арганізацыйным цэнтрам стала Нацыянальная бібліятэка. З 1928 г. пачаў выходзіць “Урадавы спіс друкаў, выдадзеных у Рэчы Паспалітай Польскай. Друкі, зарэгістраваныя ў Нацыянальнай бібліятэцы”. У якасці дадаткаў да органа па ўліку кніг пачалі выдаваць “Урадавы спіс перыядычных выданняў” (1929–1939) і паказальнік палонікі “Спіс друкаў польскіх ці прысвечаных Польшчы, выдадзеных за мяжой, апрацаваныя ў Нацыянальнай бібліятэцы” (1928–1939). У пачатку другой сусветнай вайны былі знішчаны дасягненні Польшчы па арганізацыі бягучай нацыянальнай бібліяграфіі.

Падчас другой сусветнай вайны польская літаратура за 1939–1942 гг. адлюстроўвалася ў штогодніках, якія складаў і выдаваў у Вялікабрытаніі Тадэвуш Савіцкі.

Пасля другой сусветнай вайны бягучая нацыянальная бібліяграфія ў Польшчы была адноўлена ў 1946 г. У новым яе органе былі аб’яднаны назвы асноўных папярэднікаў: “Бібліяграфічны даведнік. Афіцыйны паказальнік друкаў, выдадзеных у Рэчы Паспалітай”. З 1947 г. паказальнік набыў штотыднёвую перыядычнасць. У схему груповкі бібліяграфічных запісаў былі ўнесены змяненні, якія наблізілі “Бібліяграфічны пуцэвадзіцель...” да “Кніжнага летапісу” СССР.

Чэхаславакія

У Чэхіі да першай сусветнай вайны непрацяглы час выдаваўся штогоднік “Чэшскі бібліяграфічны каталог”(15 выпускаў, 1889–1903). Пасля першай сусветнай вайны у Чэхаславакіі быў адкрыты Бібліяграфічны інстытут (Прага), які з 1923 г. выпускаў “Бібліяграфічны каталог – чэшскія кнігі”, у ім адлюстроўваліся выданні на аснове абавязковага экзэмпляра. Пазней у “Бібліяграфічным каталогу...” пачалі паказваць і перыядычныя выданні. Такім чынам, пры дапамозе дзяржавы ўзніклі цэнтр і дапаможнікі бягучай нацыянальнай бібліяграфіі краіны.

У другой палове 20-х гг. і ў 30-я гг. у Чэхаславакіі адбываецца значны ўздым бібліяграфічнай дзейнасці, гэтаму спрыялі грамадскія суполкі кнігагандляроў і выдаўцоў, бібліятэкараў, бібліёграфіаў, асобных кнігаведаў. Іх намаганнямі былі створаны бягучыя бібліяграфічныя крыніцы, якія па колькасці відаў бібліяграфуемых дакументаў нават пераўзыходзілі афіцыйны “Бібліяграфічны каталог...”.

Балгарыя

У Балгарыі з-за панавання турэцкіх акупантаў доўгі час не існавала неабходных умоў для станаўлення нацыянальнай адукацыі, навукі, выдавецкай справы і іншых галін дзейнасці, якія станюцца ўплываюць на развіццё бібліяграфіі. Толькі пасля вызвалення ў выніку руска-турэцкай вайны 1877–1878 гг. пачаўся рост нацыянальнай эканомікі і культуры, узнікла патрэбнасць у бібліяграфічнай інфармацыі аб балгарскіх выданнях. У 1897 г. у Балгарыі была ўведзена дзяржаўная рэгістрацыя друкаў, абавязковыя экзэмпляры якіх паступалі ў Сафійскую народную бібліятэку. Бібліятэка адлюстроўвала бібліяграфічныя запісы на гэтыя выданні ў “Бібліяграфічным бюлетэні кніг, часопісаў і газет, якія паступілі ў Сафійскую народную бібліятэку” (1897–1928), а з 1929 г. замест гэтага бюлетэня пачала выдавацца “Балгарская бібліяграфія”. Доўгі час гэтыя бібліяграфічныя дапаможнікі выпускаліся ў выглядзе штогоднікаў і толькі з 1949 г. набылі штомесячную перыядычнасць.

Італія

У Італіі важную ролю ва ўстанаўленні нацыянальнай бягучай бібліяграфіі адыгралі кнігагандлёвыя колы і Нацыянальная цэнтральная бібліятэка ў Фларэнцыі. Таварыства тыпографіаў і кнігагандлёўцаў краіны наладзіла выданне штогодніка “Італьянская бібліяграфія”, у якім з 1867 г. па 1885 г. вёўся ўлік новых выданняў на аснове абавязковых экзэмпляраў, што паступалі ў Нацыянальную цэнтральную бібліятэку ў Фларэнцыі. У ім таксама друкаваліся матэрыялы хронікі і аб’явы. Такім чынам, змест італьянскага органа бягучай нацыянальнай бібліяграфіі быў падобны да адпаведнага органа французскай бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. У далейшым гэты штогоднік быў падзелены на два самастойныя часопісы: першы выходзіў штомесячна і адлюстроўваў матэрыялы бягучага бібліяграфічнага ўліку – кнігі і музычныя п’есы, другі быў кнігагандлёвым часопісам, у якім друкаваліся таксама спісы новых кніг.

Бібліяграфічнае адлюстраванне новых італьянскіх кніг і музычных твораў працягвала Нацыянальная цэнтральная бібліятэка ў Фларэнцыі. Яна

выпускала з 1886 г. штомесячны «Бюлетэнь італьянскіх выданняў, атрыманых паводле заканадаўства аб друку», да якога складаліся гадавыя дапаможныя паказальнікі, а таксама змяшчаліся статыстычныя звесткі аб стане кнігадрукавання. Адкрыты ў 1919 г. у Фларэнцы Італьянскі бібліяграфічны інстытут спецыялізаваўся на выкананні даведак, перакладаў і іншых інфармацыйных паслуг.

Іспанія

У Іспаніі нацыянальная бягучая бібліяграфія была арганізавана на дзяржаўныя сродкі. У 1918 г. былі створаны дзве дзяржаўныя кніжныя палаты ў Мадрыдзе і Барселоне, якія на аснове абавязковых экзэмпляраў твораў друку і відаў графікі, што паступалі ў Нацыянальную бібліятэку ў Мадрыдзе, вялі іх рэгістрацыю і выдавалі тры бібліяграфічныя паказальнікі. Дзяржаўная падтрымка забяспечыла паўнату бібліяграфічнай інфармацыі, рэгулярнасць выдання бягучых паказальнікаў. Гэта станоўча паўплывала на павышэнне аўтарытэту іспанскай бібліяграфіі ў свеце.

У іншых еўрапейскіх краінах (Аўстрыя, Венгрыя, Галандыя, Данія, Нарвегія, Швецыя і інш.) на працягу XIX і першай паловы XX ст. нацыянальнымі кнігагандлёвымі і кнігавыдавецкімі таварыствамі ажыццяўляліся бягучыя бібліяграфічныя выданні, у якіх пераважна адлюстроўваліся новыя кнігі.

ЗША

Бягучая бібліяграфічная інфармацыя аб амерыканскім друку развівалася прыватнымі фірмамі і бібліятэкамі. Удзел прыватных фірмаў найбольш адпавядаў асаблівасцям эканамічнага і культурнага ўкладу краіны, распаўсюджаным формам інфармацыйнага забеспячэння. Разам з тым бібліятэчная справа ў другой палове XIX ст. дасягнула высокага ўзроўню і амерыканскія бібліятэкі актыўна і паспяхова развівалі бібліяграфічную дзейнасць, паказаўшы на гэтым кірунку прыклад бібліятэкам шэрага іншых краін. Не выпадкова буйнейшыя бібліятэкі ЗША пачалі выкарыстоўваць формы бібліяграфічнага інфармавання аб новай літаратуры, у тым ліку аб выданнях, здзейсненых у ЗША.

Кнігагандлёвец Ф.Лейпольд у 1872 г. заснаваў “Штотыднёвік выдаўцоў”, які выходзіць да цяперашняга часу. У гэтым часопісе ў раздзеле “Штотыднёвая справаздача аб новых выданнях” падавалася бібліяграфічная інфармацыя аб новых кнігах, разлічаных на шырокі продаж, і кнігах, якія не мелі камерцыйнага інтарэсу. Пазней “Штотыднёвік выдаўцоў” пачала выпускаць вядомая фірма Баўкер (“R.R.Bowker LLC”). Яе заснавальнік

Рычард Роджэр Баўкер выконваў абавязкі рэдактара “Штотыднёвіка выдаўцоў”, набыў у фірме Ф.Лей-польда багаты вопыт арганізацыі інфармацыйнай дзейнасці.

У 1873 г. Ф.Лейпольд арганізаваў выпуск “Штогодніка выдавецкіх каталогаў”. Па форме гэта быў канвалют новых гандлёвых каталогаў буйнейшых амерыканскіх выдавецтваў. “Штогоднік...” складаўся з двух вялікіх тамоў, пабудаваных па алфавіце выдавецтваў. У каталогах адлюстроўваліся кнігі, якія меліся на складах асобных выдавецтваў незалежна ад часу іх выхаду. Выданне “Штогодніка...” таксама перайшло да фірмы Баўкер.

З 1948 г. да двух тамоў “Штогодніка...” пачалі выдаваць дапаможны паказальнік аўтараў і назваў “Books in print” (“Кнігі ў друку”). Так быў пакладзены пачатак сучаснаму славутаму бібліяграфічнаму паказальніку.

З канца XIX ст. вялікую бібліяграфічную работу разгарнула фірма Хаслі Уільяма Уілсана. Х.У.Уілсан (1868–1954) у 1898 г. арганізаваў буйнейшае бібліяграфічнае выдавецтва “Х.У. Wilson Company”, доўга кіраваў ім, быў сапраўдным наватарам у арганізацыі і методыцы бібліяграфіі, стварыў шырокі асартымент бібліяграфічнай прадукцыі, выдатна прыстасаванай да патрэб і попыту на бібліяграфічныя паслугі бібліятэк і іншых спажыўцоў, дасягнуў значнага камерцыйнага поспеху ў новай справе функцыянавання інфармацыйнага рынку. Адным з найбольш удалых бібліяграфічных пачынанняў Х.У.Уілсана быў “Кумулятыўны паказальнік кніг” (1898). Шырокае распаўсюджанне атрымалі 11 назваў іншых бягучых бібліяграфічных дапаможнікаў, у якіх распісваліся артыкулы з перыядычных выданняў, рэцэнзіі, бібліяграфічныя матэрыялы, перыядычныя выданні, а таксама паказальнікі па галінах ведаў, напрыклад “Даведнік па перыядычнай літаратуры” (з 1901 г.), “Паказальнік па сельскай гаспадарцы” (з 1916 г.), “Бібліятэчная літаратура” (з 1933 г.), “Бібліяграфічны паказальнік” (1937 г.) і інш.

У “Кумулятыўным паказальніку кніг” (СВІ) адлюстроўваліся кнігі на англійскай мове, выдадзеныя ў ЗША, Канадзе і Вялікабрытаніі. Аўтарытэт выдання сфарміраваўся не толькі з-за высокага попыту на кнігі гэтых высокаразвітых краін, але і дзякуючы методыцы, зручнай для апэратыўнага выканання бібліяграфічных даведак. Кумулятыўны характар паказальніка дазваляў накопліваць у новых выпусках інфармацыю з папярэдніх нумароў. Аднак у СВІ кумулятыўныя выпускі чаргаваліся са звычайнымі. Кумуляцыя прымянялася ў ліпенскіх і снежаньскіх выпусках за год, выдаваліся тамы з двухгадовай кумуляцыяй і да 1957 г. былі тамы з пяцігадовай кумуляцыяй.

Хуткаму бібліяграфічнаму пошуку спрыяла і прымененая слоўнікаявая групоўка бібліяграфічных запісаў, пры якой кожная кніга апісвалася некалькі разоў: на яе аўтара, на назву і прадмет ці прадметы, калі змест кнігі вызначаўся складанасцю. Найбольш поўнае бібліяграфічнае апісанне змяшчалася пры апісанні пад аўтарскім загалоўкам, астатнія апісанні скарачаліся. Мастацкія творы не аб'ядноўваліся па тэмах, а адлюстроўваліся ў рубрыках па жанрах. Прымененая слоўнікаявая групоўка да-зваляла весці пошук, выкарыстоўваючы такія вядомыя спажыўцу інфармацыі элементы, як прозвішча аўтара кнігі, яе назва ці змест, а таксама пазбаўляла ад неабходнасці складаць дапаможныя паказальнікі.

У 1891 г. у Бібліятэцы Кангрэса было арганізавана бюро рэгістрацыі, у якім рэгістраваліся друкаваныя творы, што было юрыдычна неабходнай працэдурай для афармлення аўтарскіх і выдавецкіх правоў у ЗША (норма распаўсюджвалася і на неамерыканскія выданні). Без дадзенай рэгістрацыі гарантый на абарону гэтых правоў не існавала. Таму большасць выданняў паступалі ў Бібліятэку Кангрэса, аднак поўны іх улік у краіне не забяспечваўся. Заканадаўства аб абавязковым экзэмпляры адсутнічала. Бібліятэка выпускала некалькі бягучых бібліяграфічных каталогаў і спісаў, якія адлюстроўвалі зарэгістраваныя выданні. Гэта былі:

- 1) “ЗША. Бюро рэгістрацыі. Каталог паступленняў”, выходзіў 3 разы ў тыдзень, адлюстроўваліся кнігі;
- 2) спісы ліставых выданняў і музычных твораў. Яны друкаваліся штомесячна;
- 3) спісы перыядычных выданняў, выходзілі штоквартальна.

Да гадавых камплектаў усіх выпускаў друкаваліся дапаможныя паказальнікі. Напрыклад, каталог кніг за 1926 г. змяшчаў 293 166 бібліяграфічных запісаў. Спісы выданняў, якія былі зарэгістраваны ў бюро, таксама штогод змяшчаліся ў друкаваных справаздачах бібліятэкі. З 1935 г. пачаў выдавацца штогадовы паказальнік новых паступленняў “Публікацыі Бібліятэкі Кангрэса”.

Ацэнкі стану бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ЗША рознымі спецыялістамі-бібліёграфамі ў пэўнай ступені супярэчлівыя. Некаторыя не пагаджаліся, што ў гэтай краіне існуе дзяржаўная рэгістрацыя нацыянальных друкаў. Іншыя адзначалі, што яна вялася своеасабліва, на базе заканадаўства аб аўтарскім праве, намаганнямі кнігагандлёвых фірмаў, што не забяспечвала вычарпальнай паўнаты ўліку нацыянальных выданняў. Больш адпавядаючай рэчаіснасці ўяўляецца менавіта апошняя пазіцыя.

Краіны Лацінскай Амерыкі

Бягучая нацыянальная бібліяграфія ў краінах Лацінскай Амерыкі пачала фарміравацца пераважна ў XX ст. У XIX ст. кнігавыданне, кніжны гандаль, бібліятэчная справа знаходзіліся яшчэ ў стане, няздольным забяспечыць функцыянаванне гэтага віду бібліяграфіі. Патэнцыяльныя спажыўцы бягучай бібліяграфічнай інфармацыі з-за шэрага абставін аддавалі перавагу друку Іспаніі і іншых замежных краін. У першай палове XX ст. сярод сродкаў умацавання нацыянальнай дзяржаўнасці ў сферах адукацыі, навукі, культуры пачалі выкарыстоўваць інфармаванне грамадзян аб новых выданнях. Абавязкі па яго ажыццяўленні брала на сябе, як правіла, дзяржава. У адрозненне ад краін Паўночнай Амерыкі ці многіх еўрапейскіх кніжны гандаль тут няздольны быў наладзіць бягучую бібліяграфію. Таму ў лацінаамерыканскіх краінах з дапамогай дзяржавы фарміруюцца выданні, у якіх адлюстравана бягучая нацыянальная бібліяграфія. Так, новы мексіканскі Бібліяграфічны інстытут пачаў выданне з 1910 г. бюлетэня, у якім адлюстроўвалася друкаваная прадукцыя краіны. З 1918 г. Нацыянальная бібліятэка ў Рыю-дэ-Жанейра пачала выпуск штоквартальнага “Бібліяграфічнага бюлетэня”. Падобныя органы бягучай бібліяграфіі былі створаны і ў іншых краінах.

Акрамя кніг і перыядычных выданняў на працягу XVIII – пачатку XX ст. у крыніцах бягучай нацыянальнай бібліяграфіі пачаўся ўлік іншых дакументаў. У табл. 1 паказаны час і месца ўзнікнення бібліяграфавання некаторых відаў дакументаў.

Табліца 1

Віды дакументаў	Час пачатку рэгістрацыі	Краіна
Карты	XVIII ст.	Германія
Ноты	Пачатак XIX ст.	Францыя
Патэнты (прывілеі)	1814 г.	Расія
Выяўленчыя матэрыялы	1825 г.	Францыя
Афіцыйныя (урадавыя) выданні	Трэцяя чвэрць XIX ст.	Бельгія
Дысертацыі	1885 г.	Францыя

		я
Стандарты	1907 г.	ЗША
Бібліяграфічныя матэрыялы	1913 г.	Расія

2. Рэтраспектыўная нацыянальная бібліяграфія

Павышэнне навуковых, адукацыйных і культурных патрэб грамадства ў розных краінах свету ў XIX – першай палове XX ст. абумовіла стварэнне нацыянальных бібліяграфічных паказальнікаў. Трэба адзначыць, што грунтоўныя нацыянальныя рэтраспектыўныя паказальнікі доўгі час складаліся аматарамі ці прафесіянальнымі бібліятэкарамі, бібліёграфамі, кнігагандлёўцамі. Буйныя бібліятэкі, нават нацыянальныя, не асэнсавалі яшчэ сваёй ролі ў бібліяграфічным падагульненні здабыткаў нацыянальнага друку.

Расія

У Расіі марыў ажыццявіць бібліяграфічны ўлік усіх выдадзеных кніг і перыядычных друкаў Васіль Сцяпанавіч Сопікаў (1765–1818). В.С.Сопікаў з ранняй маладосці працаваў у пецябургскім кнігагандлі, пазней адкрыў уласную кніжную лаўку і бібліятэку пры ёй. Шляхам самаадукацыі ён дасягнуў высокага ўзроўню ведаў па розных галінах, выдатна валодаў замежнымі мовамі (друкаваўся як перакладчык навуковай літаратуры). Аднак з пэўнага часу галоўнай жыццёвай мэтай для В.С.Сопікава стала складанне бібліяграфічнага паказальніка ўсіх рускіх выданняў. Ён старанна працаваў над выяўленнем друкаваных твораў. Для гэтага ліквідаваў сваё кнігагандлёвае прадпрыемства і ўладкаваўся на пасаду памочніка бібліятэкара ў Імператарскую публічную бібліятэку, якая мела найбольшую калекцыю рускіх кніг. В.С.Сопікаў наладзіў сувязі з вядомымі бібліёграфамі і навукоўцамі: мітрапалітам Яўгеніем (Я.А.Балхавіцінавым), К.Ф.Калайдовічам, В.Р. Анастасевічам і іншымі знаўцамі айчынных кніг.

Вынікам руплівай працы В.С.Сопікава быў пяцітомны бібліяграфічны паказальнік “Вопыт расійскай бібліяграфіі” (СПб., 1813–1821). У ім былі адлюстраваны звыш 13 тыс. апісанняў кніг і часопісаў, выдадзеных на царкоўнаславянскай (першы том) і рускай мовах (другі–чацвёрты тамы) ад пачатку кнігадрукавання да 1813 г., а часткова і да 1818 г. Пяты том уключаў дапаможныя паказальнікі і выйшаў пасля смерці складальніка. Першым расійскім кнігадрукаром В.С.Сопікаў лічыў Францыска Скарыну (верагодна,

таму, што падчас складання дапаможніка беларускія землі былі ўжо ў складзе Расійскай імперыі).

Бібліяграфічнае апісанне дакументаў у паказальніку кароткае, змяшчае, як правіла, важнейшыя элементы: назва, аўтар (перакладчык), месца выдання, год, памер аркуша. Групоўка бібліяграфічных запісаў здзейснена па назвах твораў (па першым слове ці па першым назоўніку ў назоўным склоне). Аднак сачыненні найбольш вядомых аўтараў размешчаны пад іх прозвішчамі. Былі выдзелены таксама і перыядычныя выданні.

В.С.Сопікаў асэнсоўваў пагрозу знішчэння твораў друку, якую ствараюць час, войны, пажары і многія іншыя прычыны. Ён лічыў, што адным са сродкаў захавання інфармацыі, адлюстраванай у рэдкіх дакументах, можа быць перадрукаванне фрагментаў тэкстаў у “Вопыте расійскай бібліяграфіі”. Там ён змясціў шэраг фрагментаў з тых кніг, якія былі бібліяграфічнай рэдкасцю. Гэтыя даволі рэдка прымяняемы ў сусветнай бібліяграфіі метадычны прыём спрыяў захаванню зместу тэкстаў.

Акрамя імкнення найбольш поўна прадставіць рускія кнігі, што, паводле яго выразу, карысна было для “малой колькасці аматараў нашай славеснасці”, В.С.Сопікаў лічыў патрэбным параіць найлепшыя творы чытачам. Для гэтага ён курсівам выдзеліў у паказальніку каля 350 кніг па мастацкай літаратуры, гісторыі, філасофіі, рэлігіі. Гэта былі творы, у якіх увасабляліся сацыяльныя і эстэтычныя ідэалы французскіх асветнікаў XVIII ст. і прагрэсіўных расійскіх літаратараў.

У прадмове да “Вопыту расійскай бібліяграфіі” В.С.Сопікаў асвяціў гісторыю кнігадрукавання і выказаў тэарэтычныя погляды як бібліяграфазнаўца.

Адлюстраваць з вычарпальнай поўнатой усе выданні на царкоўнаславянскай і рускай мовах В.С.Сопікаў не змог. На тое існавалі аб’ектыўныя прычыны: адсутнасць кнігасховішча, дзе былі б поўна прадстаўлены айчынныя выданні; на працягу некалькіх стагоддзяў развіцця кнігадрукавання не існавала рашэння аб абавязковым экзэмпляры і інш. Аднак нягледзячы на некаторыя памылкі і пропускі, гэты паказальнік з’явіўся выдатным укладам у расійскую бібліяграфію, быў прыхільна сустрэты міжнароднай культурнай грамадскасцю і выкарыстоўваўся не толькі расійскімі спажыўцамі, але і славістамі ва ўсім свеце.

На жаль, прадаўжальніка справы бібліяграфічнага ўліку рускіх кніг, пачатай В.С.Сопікавым, не знайшлося. У другой палове XIX ст. яго “Вопыт расійскай бібліяграфіі” быў адрэдагаваны і перавыдадзены, што пацвярджае высокі попыт на выкарыстанне паказальніка.

У далейшым рускія бібліёграфы засяродзілі ўвагу на бібліяграфічным уліку перыядычных выданняў. Важкі ўклад у гэтую справу ўнеслі Аляксандр Мікалаевіч Няўстроеў (1825–1902) і Мікалай Міхайлавіч Лісоўскі (1854–1920), якія падрыхтавалі ґрунтоўныя бібліяграфічныя дапаможнікі, прысвечаныя рускаму перыядычнаму друку.

Бібліяфіл і бібліёграф А.М.Няўстроеў усё жыццё збіраў рукапісы і выданні на рускай і царкоўнаславянскай мовах. Ён сабраў унікальную (аб’ёмам звыш 100 тыс.) бібліятэку дакументаў і з энтузіязмам працаваў над выяўленнем рускіх перыядычных выданняў і іх бібліяграфаваннем. У 1874 г. ён апублікаваў паказальнік “Гістарычнае адшуканне аб рускіх перыядычных выданнях і зборніках за 1703–1802 гг., апісаных у бібліяграфічным і храналагічным парадку”. У паказальніку адлюстраваны 138 назваў перыядычных выданняў, аб якіх, акрамя бібліяграфічных апісанняў, пададзены гістарычныя даведкі і змест кожнага выдання. Апошні метадычны прыём – удалая знаходка складальніка – у далейшым атрымаў трывалае прымяненне пры раскрыцці зместу новых выпускаў навуковых перыядычных выданняў. Значна пазней А.М.Няўстроеў надрукаваў “Паказальнік да рускіх перыядычных выданняў і зборнікаў за 1703–1802 гг. і да гістарычнага адшукання аб іх” (1898). Гэты паказальнік таксама быў адлюстраваннем метадычнага наватарства А.М.Няўстроева, таму што з’яўляўся рэдкім для расійскай бібліяграфіі слоўнікавым дапаможным паказальнікам. У ім у алфавітным парадку змяшчаліся прадметныя, геаграфічныя і персанальныя рубрыкі. Прычым складзены ён быў да артыкулаў, апублікаваных у перыядычных выданнях, улічаных у “Гістарычным адшуканні...”. Дзякуючы дзвюм бібліяграфічным работам А.М.Няўстроева з’явілася магчымасць весці бібліяграфічны пошук рускіх перыядычных выданняў XVIII ст. і апублікаваных у іх артыкулаў.

М.М.Лісоўскі – вядомы бібліёграф і кнігазнаўца – таксама бібліяграфоваў рускія перыядычныя выданні. Вынікам яго працы былі ґрунтоўныя бібліяграфічныя дапаможнікі “Рускі перыядычны друк. 1700–1903 гг.” у чатырох выпусках (1895–1915) і “Бібліяграфія рускага перыядычнага друку 1700–1903 гг. Матэрыялы да гісторыі рускай журналістыкі” ў адным томе (1915). Гэтыя працы атрымалі прызнанне як найдакладнейшыя бібліяграфічныя крыніцы і трывала ўвайшлі ў бібліяграфічнае выкарыстанне.

Хаця ў далейшым расійская грамадскасць неаднаразова ўздымала праблему стварэння поўнага бібліяграфічнага рэпертуару нацыянальнага друку, аднак спробы яго рэалізацыі не завяршыліся выпускам закончаных

бібліяграфічных дапаможнікаў. Уздым нацыянальна-вызваленчага руху ў Расійскай імперыі прывёў да з'яўлення бібліяграфічных работ, прысвечаных рэтраспектыўнаму бібліяграфічнаму ўліку друку на нацыянальных мовах народаў, якія ўваходзілі ў склад краіны. Складальнікамі гэтых прац былі прыватныя асобы, даследчыкі нацыянальнай кніжнай культуры, мовы, гісторыі. У міжваенны час у СССР таксама не здолелі арганізаваць выданне агульных рэтраспектыўных паказальнікаў.

Францыя

У першай палове XIX ст. у Францыі адчувалася неабходнасць у крыніцах нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі. Першым бібліяграфічным паказальнікам гэтага віду была “Літаратурная Францыя” (у дзесяці тамах, 1827–1839), складзеная Жазэфам Мары Керарам. Ж.М.Керар (1797–1865) з дзяцінства працаваў у кніжным гандлі, шляхам самаадукацыі дасягнуў высокага ўзроўню ведаў, быў выдатным знаўцам французскай кнігі. Вызначаўся Ж.М.Керар, як і многія тагачасныя французы, адданасцю імператару Напалеону Банапарту, непрыманнем рэжыму Рэстаўрацыі; ён прыхільна ставіўся да філасофіі славытых суайчыннікаў-асветнікаў XVIII ст. Бібліяграфічны дапаможнік “Літаратурная Францыя” складаўся ва ўмовах вострых ідэалагічных супярэчнасцей у грамадстве. У гэты час у Францыі ў сувязі з палітычнымі ўступкамі ўлад стала магчымым выданне твораў Вальтэра, Дзідро, Гельвецыя, Гольбаха, Русо і іншых, якія раней маглі друкавацца падпольна толькі за мяжой. Гэтай літаратуры супрацьстаялі патокі выданняў з іншымі палітычнымі і ідэалагічнымі канцэпцыямі. Уплыў склаўшаяся сітуацыя ў грамадстве і асабістыя палітычныя прыхільнасці Ж.М.Керара праявіліся ў падрыхтаваным ім бібліяграфічным дапаможніку. У “Літаратурнай Францыі” былі адлюстраваны кнігі на французскай мове, выдадзеныя як у Францыі, так і за мяжой на працягу XVIII і ў першай чвэрці XIX ст. Ж.М.Керар не ставіў перад сабой задачу поўнага ўліку кніг на французскай мове. Ён адбіраў выданні, аднак пры гэтым кіраваўся ідэалагічнымі і змястоўнымі крытэрыямі ацэнкі кніг – крытэрыямі, зразумела, найменш прымальнымі для дапаможнікаў гэтага віду бібліяграфіі. З-за пазіцыі бібліяграфа ў дачыненні да адбору дакументаў у “Літаратурную Францыю” трапілі пераважна мастацкія творы і грамадска-палітычная літаратура. Кнігі прыродазнаўчага зместу, па дакладных навуках, тэхніцы адлюстраваны з істотнымі прабеламі. Аднак і ў дачыненні да грамадска-палітычнай літаратуры Ж.М.Керар не застаўся аб'ектыўным: ён з найбольшай паўнатай прадставіў выданні асветнікаў і энцыклапедыстаў, а сярод аўтараў максімальную ўвагу ўдзяліў Вальтэру і Русо, прывёўшы не

толькі пералікі іх кніг, але і прысвечанай ім літаратуры. Вельмі поўна адлюстраваны выданні Вальтэра і літаратура аб ім, сгрупаваныя па прынцеце “за” і “супраць” Вальтэра (займалі 182 старонкі тэксту і з’яўляліся найбольш поўнай бібліяграфічнай Вальтэр’янай амаль да канца XIX ст.). Групоўка бібліяграфічных запісаў у першых дзесяці тамах – па алфавіце аўтараў; ананімных твораў у гэтых тамах няма. Працягам паказальніка сталі тамы 11–13, у якіх Ж.М.Керар раскрыў псеўданімы і ананімы, пачынаючы з 1500 г. і да 1845 г. Апошні, 13-ы том не быў завершаны. Нягледзячы на своеасаблівыя падыходы да ўліку французскіх кніг, бібліяграфічная праца Керара была з захапленнем прынята грамадствам, аўтар атрымаў урадавую субсідыю. Гэты паказальнік надоўга захаваў значэнне адной з важнейшых бібліяграфічных крыніц па французскай літаратуры і яшчэ больш як даведнік па ананімных творах і творах, падпісаных псеўданімамі.

Працягам “Літаратурнай Францыі” з’явіліся пяць выпускаў паказальніка “Сучасная французская літаратура”, які ахопліваў кнігі за 1827–1849 гг., і выдатныя бібліяграфічныя дапаможнікі Ота Лорэнца пад назвай “Усеагульны каталог французскага кніжнага гандлю”. Ота Лорэнц (1831–1895), немец па паходжанні, прыняў французскае грамадзянства, меў вопыт падрыхтоўкі бягучай бібліяграфічнай інфармацыі кнігагандлёвага прызначэння. Галоўнай яго бібліяграфічнай працай стаў “Усеагульны каталог французскага кніжнага гандлю”, задуманы як працяг знакамітай “Літаратурнай Францыі” Ж.М.Керара. У гэтых паказальніках бібліяграфаваліся французскія кнігі на ўсіх мовах і замежныя выданні на французскай мове. Маючы галоўнай мэтай садзейнічанне кніжнаму гандлю, О.Лорэнц не ўключаў інфармацыю аб ведамасных, універсітэцкіх, некаторых правінцыяльных выданнях, друках разнастайных таварыстваў і іншых творах, якія не паступалі на кніжны рынак. Такім чынам, бібліяграфавалася частка нацыянальнага дакументнага патоку, прадстаўленая выданнямі, прызначанымі для шырокага распаўсюджвання: навуковая і навукова-папулярная літаратура, мастацкія творы і інш. Большасць тамоў пабудаваны па алфавіце аўтараў; таксама складаліся асобныя тамы, што ўяўлялі сабой прадметныя паказальнікі да тамоў “Аўтары”. Напрыклад, у першых шасці тамах (“Аб аўтарах”) складальнік прыводзіў поўнае імя, псеўданімы і сапраўдныя прозвішчы, кароткія біяграфічныя звесткі. Крыніцай для паказальнікаў О.Лорэнца былі выпускі “Бібліяграфіі Францыі”. Усяго О.Лорэнцам было выпушчана 11 тамоў, пачынаючы з 12-га складаннем паказальніка займаліся іншыя бібліёграфы. Спынілася выданне гэтых паказальнікаў (па прозвішчы стваральніка іх часта называюць “лорэнцамі”) у

1945 г. на 33–34 тамах, здзейсненых вядомым кнігавыдавецкім і кнігагандлёвым прадпрыемствам “Ашэт”. Гэтыя дапаможнікі надоўга захавалі значэнне крыніц бібліяграфічнага пошуку па французскай літаратуры. Дзякуючы прыватнай ініцыятыве асобных бібліёграфаў, у Францыі быў здзейснены рэтраспектыўны бібліяграфічны ўлік кніг за XVIII – першую палову XX ст. Хаця ён не вызначаўся высокай ступенню паўнаты, але прадстаўляў вялікі масіў бібліяграфічнай інфармацыі, даволі зручна арганізаванай для рэтраспектыўнага пошуку.

Асноўныя метадычныя рашэнні, прынятыя М.Керарам і О.Лорэнцам у падрыхтаваных імі бібліяграфічных дапаможніках, можна прасачыць па табл. 2.

Табліца 2

Назва, колькасць тамоў, год выдання	Прыметы адбору аб’ектаў уліку	Аб’екты ўліку	Храналагічныя межы	Групоўка БЗ
“Літаратурная Францыя”, 12, 1827 – 1839	Французская мова	Кнігі і некаторыя іншыя асобныя выданні	XVIII – першая чвэрць XIX ст.	Алфавіт аўтараў
“Усеагульны каталог...”, 34, 1867 – 1945	Тэрытарыяльна-дзяржаўная прымета і кнігі на французскай мове, выдадзеныя ў Бельгіі	Кнігі і некаторыя іншыя асобныя выданні	1840–1925	Алфавіт аўтараў

У сярэдзіне XIX ст. асобным аб’ектам уліку ў агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі Францыі сталі перыядычныя выданні. Сярод некалькіх прац бібліяграфічнага і гісторыка-літаратурнага характару вылучаецца “Гістарычная і крытычная бібліяграфія французскага перыядычнага друку...” (1866) Эжэна Атэна. Гэта вялікі анатаваны паказальнік, у якім прыведзены звесткі аб газетах і часопісах, пачынаючы з XVII ст.

Германія

У Германіі стварэнне рэтраспектыўных нацыянальных паказальнікаў было звязана з інтарэсамі кніжнага гандлю, і менавіта выдавецкія і

кнігагандлёвыя фірмы ўнеслі значны ўклад у гэтую справу. Першым доўгатэрміновым бібліяграфічным праектам было выданне “Усеагульнага кніжнага слоўніка” выдаўца Вільгельма Хейнзіўса (1768–1817), якое пачалося ў канцы XVIII ст. Слоўнік ахопліваў кнігі, апублікаваныя ў XVIII ст. У 1812–1813 гг. у выдавецтве Гледзіча слоўнік перавыдалі ў чатырох тамах, уліковы перыяд даводзіўся да 1810 г. У ім бібліяграфічныя апісанні групаваліся па алфавіце аўтараў. Аднак творы мастацкай літаратуры (за выключэннем паэзіі) не атрымалі поўнага бібліяграфічнага апісання пад прозвішчамі іх аўтараў, а ад прозвішчаў былі дадзены спасылкі на жанравыя рубрыкі: раманы, п’есы. Поўнае апісанне гэтых твораў было змешчана ў жанравых рубрыках у асобных алфавітах, пабудаваных па найбольш значных і характэрных словах у назвах. Гэты прыём, відавочна, быў разлічаны на прыцягненне ўвагі патэнцыяльных пакупнікоў. Так пачала фарміравацца спецыфічная методыка нямецкай бібліяграфіі, якая пазней атрымае яшчэ большую адметнасць. Наступныя выданні слоўніка Хейнзіўса выходзілі як перыядычныя паказальнікі, ахоплівалі выданні за пяць гадоў. З восьмага тома слоўнік выпускаўся выдавецтвам Бракгаўза і існаваў да 1894 г. Усяго выйшла 19 тамоў. Іх падрыхтоўкай пасля смерці В. Хейнзіўса займаліся вядомыя нямецкія бібліёграфы Х.Г.Кайзер, Ю.А.Шульц і інш.

Вялікае значэнне набыў другі бібліяграфічны слоўнік – “Поўны кніжны слоўнік”, пачаты Хрысціянам Готлабам Кайзерам (1782–1857). Гэты слоўнік быў блізкі па мэце і методыцы да слоўнікаў В.Хейнзіўса. Усяго з 1834 г. да 1911 г. выйшла 36 яго тамоў, дзе былі ўлічаны кнігі ад 1750 г. (калі спыніліся каталогі франкфурцкіх кірмашоў) да канца 1910 г. Даследчыкі нямецкай бібліяграфіі адзначалі, што “Поўны кніжны слоўнік” характарызуваўся больш дакладнымі і поўнымі бібліяграфічнымі апісаннямі, чым слоўнікі В.Хейнзіўса, аднак у цэлым гэтыя два бібліяграфічныя дапаможнікі дубліравалі адзін аднаго і былі вынікам раздробленасці краіны і сіл бібліёграфаў. Такое меркаванне выказваў, напрыклад, Ю.Петцхольд. Аднак нельга не ўлічваць, што выданне падобных слоўнікаў адпавядала інтарэсам кнігагандлю. Пацвярджэннем гэтай думкі з’яўляецца тое, што акрамя названых слоўнікаў у сярэдзіне і ў другой палове XIX ст. узніклі новыя падобныя бібліяграфічныя выданні, якія таксама праіснавалі доўгі час. Гэта былі паказальнікі, якія атрымалі назвы “Каталог Хінрыхса” (выдаваўся з 1856 г. да 1913 г.) і “Каталог па ўдарных словах” К.Георга (выдаваўся з 1889 г. да 1913 г.). Толькі рэформы ў арганізацыі бягучай і рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі, праведзеныя Біржавым саюзам нямецкіх кнігагандлёўцаў, прывялі да ліквідацыі рэтраспектыўных бібліяграфічных

слоўнікаў Кайзера, Хінрыхса і Георга. Замест іх пачалі выпускаць з пяцігадовай перыядычнасцю “Нямецкі паказальнік кніг”, у якім былі выкарыстаны лепшыя метадычныя прыёмы папярэдніх слоўнікаў.

Польшча

Пасля падзелу Рэчы Паспалітай польскія землі ўвайшлі ў склад Аўстрыі, Прусіі і Расіі. У адрозненне ад Расіі пад уладай Аўстрыі і Прусіі існавалі больш-менш цярпімыя ўмовы для развіцця кнігадрукавання на польскай мове, вывучэння айчыннай гісторыі і захавання нацыянальнай свядомасці. На тэрыторыі аўстрыйскага ўладарання цэнтрам польскай навукі і культуры заставаўся Ягелонскі універсітэт, выкладчыкі якога рабілі ўсё магчымае, каб існаваў польскі нацыянальны рух. Бібліяграфічна адлюстраванне здабыткі польскага кнігадрукавання – значыла вырашыць задачу вялікага патрыятычнага і навуковага значэння. Выканаўцамі гэтай надзвычай складанай і цяжкай задачы сталі Фелікс Бянткоўскі, Ежы Самуіл Бандтке, Іаахім Лелевель, Адам Бенедыкт Ёёхер, Караль Эстрэйхер і інш.

Ф.Бянткоўскі, выкладчык польскай літаратуры і бібліятэкар Варшаўскага ліцэя, выпусціў у 1814 г. у Варшаве двухтомны бібліяграфічны дапаможнік “Гісторыя польскай літаратуры, прадстаўленая ў спісе твораў, абнародаваных друкам”. Асноўны змест першага тома складае анатаваны спіс польскай мастацкай літаратуры і драматургічных твораў. У другім томе адлюстравана літаратура па іншых галінах ведаў. Сучаснікі адзначалі, што назва гэтага выдання не адпавядае яго бібліяграфічнаму зместу. Аднак у пачатку XIX ст. розніца паміж бібліяграфічнымі працамі і гісторыка-літаратурнымі, гісторыка-кніжнымі даследаваннямі яшчэ вельмі слаба ўсведамлялася асобнымі дзеячамі, найчасцей яны ўспрымаліся як адзіны комплекс.

Е.С.Бандтке напісаў две працы, прысвечаныя бібліяграфіі і гісторыі кнігі, з якіх больш значнай была “Гісторыя тыпаграфій у Каралеўстве Польскім і Вялікім княстве Літоўскім” (т. 1–3, Кракаў, 1826); І.Лелевель – выдатныя “Дзве бібліяграфічныя кнігі”(т. 1–2, Вільня, 1823–1826). А.Б.Ёёхер, памочнік бібліятэкара Віленскай медыка-хірургічнай акадэміі, апублікаваў трохтомнік “Бібліяграфічны і гістарычны нарыс літаратуры і навук у Польшчы ад узнікнення ў ёй друку да 1830 года ўключна” (т.1–3, Вільня, 1840–1857). Складальнік распрацаваў план адлюстравання выданняў ад 1474 г. (калі з’явіўся першы польскі інкунабул) да 1830 г. Дапаможнік павінен быў мець сістэматычную структуру з унутранай храналагічнай групойкай бібліяграфічных апісанняў. На жаль, цалкам здзейсніць план выдання А.Б.Ёёхер не здолеў. Выдадзеныя тамы прысвечаны: першы –

літаратуры па класічнай філалогіі, выданням агульнага зместу, зборнікам і літаратуры па паліграфіі; другі і трэці – багаслоўскім сачыненням. Складальнік капіраваў тытульныя лісты. Падобныя прыёмы састаўлення бібліяграфічных апісанняў былі ўжо рэдкай з’явай для сярэдзіны XIX ст. Хаця назва дапаможніка А.Б.Йёхера характарызуецца некаторай няпэўнасцю, як і ў Ф.Бянткоўскага, аднак па сутнасці гэта нацыянальны рэтраспектыўны паказальнік, у якім выкарыстаны гісторыка-літаратурныя ўводзіны.

Караль Эстрэйхер (1827–1908) – сусветна вядомы бібліёграф, доктар філасофіі, дырэктар бібліятэкі Ягелонскага універсітэта, адзін з заснавальнікаў Польскай акадэміі навук – паходзіў з сям’і прафесара Ягелонскага універсітэта Алоіза Эстрэйхера. Многія гады свайго жыцця К.Эстрэйхер прысвяціў стварэнню бібліяграфічных дапаможнікаў пад назвай “Польская бібліяграфія”. Працуючы ва ўмовах, калі не існавала польскай нацыянальнай бібліятэкі, а тыя славутыя бібліятэкі, што былі ў Рэчы Паспалітай, былі разрабаваны, К.Эстрэйхер праявіў надзвычайную ўпартасць і працавітасць для збору звестак аб выданнях. Цалкам падзяляў імкненні К.Эстрэйхера яго сын Станіслаў і ўдзельнічаў у зборы і апрацоўцы матэрыялу. Парадамі і прадастаўленнем канкрэтных бібліяграфічных апісанняў Каралю Эстрэйхеру дапамагалі многія людзі, звязаныя з кніжнай справай. Аднак неспрыяльныя ўмовы працы, адсутнасць бібліяграфічнага вопыту ўскладнілі шляхі, якія выкарыстаў К.Эстрэйхер для стварэння рэпертуару нацыянальнага кнігадрукавання. Сярод яго шматлікіх бібліяграфічных паказальнікаў, выдадзеных Ягелонскім універсітэтам, важнейшымі з’яўляюцца:

“Польская бібліяграфія” (ч. 1. XIX ст.). Выходзіла на працягу 1872–1882 гг. у сямі тамах. Адлюстроўвала літаратуру, выдадзеную на землях былой Рэчы Паспалітай за перыяд 1800–1880 гг., і літаратуру аб ёй, якая з’явілася ў розных краінах. У першай частцы “Польскай бібліяграфіі” прынята алфавітная групоўка бібліяграфічных запісаў. У агульны алфавіт уключаны таксама прадметныя рубрыкі. Раскрыты змест часопісаў і зборнікаў. Высока ацэньваючы значэнне незавершанай бібліяграфічнай працы А.Б.Йёхера, Караль Эстрэйхер змясціў дапаможны алфавітны паказальнік аўтараў да “Бібліяграфічнага і гістарычнага нарыса літаратуры і навук у Польшчы ад узнікнення ў ёй друку да 1830 года ўключна” (гэты дапаможны паказальнік быў ім у 1873 г. выдадзены і як асобнае выданне). Працуючы над бібліяграфічным адлюстраваннем літаратуры XIX ст., бібліёграф збіраў матэрыялы аб старажытных друках. У 1875 г. ён апублікаваў “Польскую бібліяграфію XV–XVI стагоддзяў”, у якой

прадстаўлены 7200 друкаў. Гэты паказальнік атрымаў умоўную назву “малы Эстрэйхер” і быў выкарыстаны пры састаўленні другой часткі “Польскай бібліяграфіі”.

Другой часткай “Польскай бібліяграфіі” з’яўляюцца чатыры тамы са складанай падвоянай нумарацыяй, якія К.Эстрэйхер надрукаваў у 1882–1890 гг. У гэтых тамах змешчаны кароткія бібліяграфічныя апісанні кніг за 1455–1889 гг., размеркаваныя ў храналагічнай паслядоўнасці. К.Эстрэйхер палічыў, што паказальнік не задавальняе спажыўцоў з-за кароткасці бібліяграфічных апісанняў, цяжкасцей адшукання кніг аднаго аўтара. Таму адразу пасля заканчэння яго выпуску прыступіў да выдання трэцяй часткі “Польскай бібліяграфіі”.

Трэцяя частка “Польскай бібліяграфіі” змяшчала дакладныя і падрабязныя бібліяграфічныя апісанні кніг і часопісаў за XV–XIX стст. па алфавіце аўтараў і назваў. Быў раскрыты змест часопісаў і зборнікаў, а таксама названы бібліятэкі-захавальніцы. Пры жыцці К.Эстрэйхера выйшлі толькі адзінаццаць тамоў.

У 1906 г. К.Эстрэйхер пачаў выданне чацвёртай часткі “Польскай бібліяграфіі” (XIX ст. 1881–1900). Гэты паказальнік завяршаў бібліяграфічнае адлюстраванне выданняў XIX ст., распачатае ў першай частцы. Выданне чатырохтомнага дапаможніка было завершана ў 1916 г.

Структуру выпускаў “Польскай бібліяграфіі” можна прасачыць па табл. 3.

Табліца 3

Часткі “Польскай бібліяграфіі”	Колькасць тамоў	Групоўка БЗ	Храналагічныя межы	Гады выдання
Першая	7 (6 і 7 дадатковыя)	алфавітная	1800–1880	1872–1882
Другая	4 (з 8-га па 11)	храналагічная	1455–1889	1882–1890
Трэцяя	23 (з 12-га па 34)	алфавітная	1455–1880	1891–1951
Чацвёртая	4 (самастойная нумарацыя)	алфавітная	1881–1900	1906–1916

Неабходна адзначыць, што К.Эстрэйхер упершыню ў польскай бібліяграфіі прымяніў дакладную паслядоўнасць элементаў бібліяграфічнага апісання.

Пасля смерці К.Эстрэйхера незавершанай заставалася толькі трэцяя частка так званага “вялікага Эстрэйхера”. Станіслаў Эстрэйхер (1869–1939), які меў бібліяграфічны вопыт і валодаў метадыкай, прымененай у трэцяй частцы, здзейсніў яе працяг і выпусціў да пачатку другой сусветнай вайны тамы 12–22 (ці 23–33), давёўшы алфавіт да літары V уключна. Гэтыя тамы выйшлі на працягу 1910–1939 гг. Відны дзеяч польскай культуры Станіслаў Эстрэйхер – выдатны бібліёграф, гісторык права, прафесар, рэктар Ягелонскага універсітэта – стаў ахвярай нямецка-фашысцкіх захопнікаў падчас другой сусветнай вайны і загінуў у канцлагеры Заксенхаўзен у снежні 1939 г. Але ў 1951 г. сын Станіслава Караль Эстрэйхер-малодшы, бібліёграф, прафесар, гісторык мастацтва, дырэктар музея Ягелонскага універсітэта, завяршыў бібліяграфічную працу, саставіўшы апошні, 34 том (гл. табл. 3). У гэты том увайшлі выданні на літару Z і біябібліяграфічныя матэрыялы, прысвечаныя Юзэфу Анджэю Залускаму. Ён падрыхтаваў да другога выдання першую частку “Польскай бібліяграфіі...” за 1800–1880 гг., якая была бібліяграфічнай рэдкасцю. Такім чынам, тры пакаленні Эстрэйхераў унеслі неацэнны ўклад у польскую бібліяграфію, сталі беспрэцэдэнтным прыкладам служэння айчыннай культуры.

Англія

Рэтраспектыўная нацыянальная бібліяграфія ў Вяліка-брытаніі ў разглядаемы перыяд развівалася слаба, асабліва ў дачыненні да ўліку кніжнай прадукцыі. Напрыклад, бібліёграфы Пэдзі і Уідзінгтон склалі “Англійскі каталог кніг. 1801–1836”, мэтай якога было адлюстраванне тую частку кніжнай прадукцыі, якая выйшла да з’яўлення бягучага бібліяграфічнага выдання “Цыркуляр выдаўцоў”. Аднак фактычна ў краіне не знайшлося дзеячаў культуры ці ўстаноў, якія б узялі на сябе адказнасць і цяжар гіганцкай працы па бібліяграфаванні айчынных кніг, як гэта адбывалася ў шэрагу іншых краін.

Сярод бібліяграфічных крыніц, якія былі створаны для ўліку брытанскай перыёдыкі, заслужыў прызнанне “Даведачны спіс англійскіх і уэльскіх газет, літаратурных і крытычных часопісаў за трыста гадоў”, выдадзены газетай “Таймс” у 1920 г. Дапаможнік адлюстроўвае перыядычныя друкі Англіі і Уэльса, якія захоўваліся ў Брытанскім музеі. Некалькі паказальнікаў, прысвечаных брытанскай перыёдыцы да 1800 г., выйшлі ў ЗША.

ЗША

У ЗША станаўленне рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі адбываецца ў другой палове XIX ст. Да ліку першых адносяцца паказальнікі О.Рурбаха і Дж. Кэлі, якія адлюстроўвалі кніжную прадукцыю краіны да 1870 г. Гэтыя выданні насілі кнігагандлёвы характар і характарызаваліся непаўнатой бібліяграфічнага ўліку і недасканаласцю бібліяграфічных апісанняў.

Высокай якасцю вызначаецца паказальнік Чарлза Эванса “Амерыканская бібліяграфія”, прысвечаны ўліку інкунабулаў ЗША – выданняў да 1820 г. Чарлз Эванс (1850–1935) – вядомы бібліяфіл, старанна збіраў рэдкія выданні, кожнае з якіх было фактам зараджэння кнігадрукавання на яго радзіме. Усе дакументы атрымалі падрабязнае і дакладнае бібліяграфічнае апісанне, суправаджаліся гісторыка-кніжнымі і гісторыка-літаратурнымі анатацыямі. Ход развіцця кнігадрукавання адлюстроўвала прымененая храналагічная групоўка (па гадах, унутры года – па алфавіце). Ч.Эванс прывёў біяграфічныя звесткі аб аўтарах і сіглы бібліятэк-захавальніц экзэмпляраў адлюстраваных выданняў. Кожны том меў дапаможныя паказальнікі аўтараў і сістэматычны, а таксама спіс тыпаграфій і выдавецтваў. Ч.Эванс выпусціў 12 тамоў гэтага выдатнага бібліяграфічнага дапаможніка. Пасля яго смерці па ініцыятыве амерыканскіх культурных колаў быў выдадзены апошні, 13-ы том (1955), а пазней былі складзены і апублікаваны зводныя дапаможныя паказальнікі, а таксама аб’ёмныя дапаўненні. Разам з дапаўненнямі “Амерыканская бібліяграфія” ахапіла больш за 50 000 дакументаў.

У першай палове XX ст. у ЗША была праведзена значная работа па бібліяграфічным уліку перыядычных выданняў. Бібліяграфічны дапаможнік Брайгема “Бібліяграфія амерыканскіх газет (1690–1820 гг.)” (вып. 1–2, 1947) адлюстравалі 1900 газет, сгрупаваных па алфавіце штатаў. Гэты паказальнік храналагічна прадоўжыў зводны каталог “Амерыканскія газеты за 1821–1936 гг.” (1937). Зводны каталог быў выдадзены фірмай Уілсана, рэдагавала яго вядомы бібліёграф Уініфрэд Грэгары. У паказальніку былі пададзены звесткі аб 52 000 газет, якія захоўваліся ў бібліятэках ЗША і Канады.

Краіны арабскага Усходу

У XIX ст. народы арабскага Усходу перажывалі заняпад: каланіяльнае становішча, феадальны характар вытворчых адносін адмоўна адбіліся на нацыянальна-культурным і эканамічным развіцці велізарнага рэгіёна. У першай

палове XIX ст. тут пераважала рукапісная кніга (першая дзяржаўная тыпаграфія была заснавана ў ваколіцах Каіра ў 1821 г.). Распаўсюджанне кнігадрукавання дапамагло размножыць тысячы літаратурных помнікаў сярэднявекі, а таксама выдаваць новыя творы на арабскай мове. У канцы XIX – пачатку XX ст. узмацніўся рух за адраджэнне нацыянальнай культуры, які пазней перарос у нацыянальна-вызваленчы рух. У Ліване, Егіпце і Сірыі былі адчынены ўніверсітэты, створаны нацыянальныя бібліятэкі. Гэтыя і іншыя фактары спрыялі павышэнню патрэбнасцей у бібліяграфічным абагульненні спадчыны, прадстаўленай рукапіснай і друкаванай кнігай.

Сярод створаных у гэты перыяд бібліяграфічных крыніц дадзена мэта найбольш шырокую рэалізацыю атрымала ў вялікім рэтраспектыўным паказальніку Ісмаіла Бурія Аль-Буждзі “Хвост расейвання”. Храналагічна гэты паказальнік з’яўляецца працягам вядомага бібліяграфічнага дапаможніка Хаджы Халіфа “Развясць сумненні аб назвах кніг і мастацтваў” (XVII ст.). У паказальніку “Хвост расейвання” атрымалі адлюстраванне арабскія, персідскія і цюркскія творы за перыяд XVIII–XIX стст. Улічаны 15 000 кніг.

Шэраг паказальнікаў быў прысвечаны бібліяграфаванню менавіта арабскамоўных кніг. Вучоны і бібліёграф Юсэф Асад Дагір склаў своеасаблівы зводны каталог “Арабская бібліятэка ў Хафікайні”, у якім падаў звесткі аб арабскіх рукапісных і друкаваных творах, якія захоўваліся ў найбольш вядомых бібліятэках свету. Складальнік выкарыстоўваў друкаваныя каталогі і вопісы гэтых бібліятэк.

Друкаваная кніга на арабскай мове была аб’ектам уліку ў “Слоўніку арабскага і перакладзенага на арабскую мову друку” Юсэфа Ільяна Саркіса. Ён з найбольшай паўнатай адлюстраваў арабскія кнігі, выдадзеныя ў розных краінах свету ад пачатку кнігадрукавання да 1919 г. Акрамя бібліяграфічнага апісання, на кожную кнігу напісана кароткая даведачная анатацыя.

Найбольш буйным сярод здзейсненых бібліяграфічных прац дадзенага перыяду быў бібліяграфічны “Слоўнік аўтараў” Амар Рыда Кахаля, выдадзены ў 15 тамах.

У слоўніку змяшчаліся біяграфіі арабскіх аўтараў ад пачатку ўзнікнення пісьменнасці і да 1950 г., а таксама бібліяграфічная інфармацыя аб напісаных імі кнігах са старажытнага часу да 1827 г.

У першай палове XX ст. аб’ектам бібліяграфічнага ўліку ўпершыню сталі перыядычныя выданні. У чацвёртым томе даследавання Ф.Таразі “Гісторыя арабскай журналістыкі” (1933) атрымалі бібліяграфічнае апісанне 3023 перыядычных выданні, якія выйшлі на арабскай мове ва ўсіх краінах свету да 1929 г.

У XIX – першай палове XX ст. выяўленнем і апісаннем арабскіх кніг займаліся многія вучоныя-арабісты свету. Напрыклад, у другой палове XIX ст. выйшаў шэраг друкаваных каталогаў асобных еўрапейскіх збораў арабскай пісьменнасці (В.Альварда, М.Аўмэра, В.Р.Розэна, Г.Флюгеля і інш.). Асаблівая каштоўнасць гэтых работ заключаецца ў дакладным і поўным навуковым апісанні рукапісаў.

У канцы XIX – першай палове XX ст. былі здзейснены спробы на аснове друкаваных каталогаў саставіць поўны біябібліяграфічны слоўнік арабскіх аўтараў. Над ажыццяўленнем такога грандыёзнага праекта паасобна працавалі К.Брокельман і Г.Граф. Цікава, аднак, што гэтыя навукоўцы раздзялялі арабскіх аўтараў па веравызнанні. К. Брокельман выпусціў два выданні біябібліяграфічнага слоўніка арабскіх мусульманскіх аўтараў, Г.Граф – слоўнік арабскіх хрысціянскіх пісьменнікаў.

Краіны Лацінскай Амерыкі

Доўгае каланіяльнае становішча краін Лацінскай Амерыкі затармазіла не толькі іх эканамічнае і палітычнае развіццё, але і ўздзеянне іншых аб'ектыўных фактараў, якія абумоўліваюць поспехі нацыянальнай бібліяграфіі. Працяглы час пераважалі невялікія бібліяграфічныя матэрыялы, якія адлюстроўвалі выданні, здзейсненыя ў гарадах – цэнтрах кнігадрукавання. У такіх умовах паляпшэнне стану нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі часцей за ўсё залежыць ад суб'ектыўнага фактара, ад з'яўлення таленавітага бібліёграфа-даследчыка, які прысвечыць многія гады жыцця выяўленню і бібліяграфаванню твораў друку. Сапраўдны росквіт лацінаамерыканскай рэтраспектыўнай бібліяграфіі быў дасягнуты дзякуючы выдатнаму чылійскаму пісьменніку, даследчыку і бібліёграфу Хасэ Тарыбіо Медыне (1852–1931). Х.Т.Медыне належыць адметная роля ў вывучэнні іспанска-амерыканскай культуры каланіяльнага перыяду, ён даследаваў гісторыю кнігадрукавання, быў буйнейшым бібліяфілам. Гэты славетны і паважаны навуковец працаваў у буйнейшых кнігасховішчах, у тым ліку ў Іспаніі, дзе захоўваліся старажытныя лацінаамерыканскія кнігі. Шырока выкарыстоўваючы бібліяграфічны метады ў гістарычных даследаваннях кніжнай культуры, ён саставіў вялікую колькасць бібліяграфічных дапаможнікаў, прысвечаных кнігадрукаванню ў лацінаамерыканскіх краінах і гарадах. Па падліках Л.Н.Мальклес, Х.Т.Медына апублікаваў не менш за 400 бібліяграфічных, гісторыка-кніжных і гістарычных работ. Улік выданняў у бібліяграфічных працах спыняўся на дадце набыцця незалежнасці; напрыклад, у дапаможніку аб выданнях г.Сант-Яга (Чылі) улік даведзены да лютага 1817 г. Сярод яго бібліяграфічнай

прадукцыі асабліва вылучаюцца дапаможнікі “Гісторыя і бібліяграфія друку ў былым віцэ-каралеўстве Рыо дэ ла Плата” (гэта каралеўства ахоплівала сучасныя Аргенціну, Парагвай, Уругвай, Балівію) і “Іспана-амерыканская бібліятэка”. У першым з іх улік літаратуры даведзены да 1810 г., калі пачаліся вызваленчыя войны; само выданне аформлена з раскошай. “Іспана-амерыканская бібліятэка” была выдадзена ў сямі выпусках і адлюстроўвала 8731 назву кніг, згрупаваных у храналагічнай паслядоўнасці. Для ўсіх бібліяграфічных прац Х.Т.Медыны характэрны падрабязнае і дакладнае бібліяграфічнае апісанне дакументаў, прымяненне гісторыка-кніжных анатацый. Неабходна адзначыць таксама, што большасць бібліяграфічных дапаможнікаў Х.Т.Медыны былі надрукаваны на сродкі аўтара. Дзякуючы яму рэтраспектыўная бібліяграфія краін Лацінскай Амерыкі ўпершыню была аддзелена ад іспанскай рэтраспектыўнай бібліяграфіі, у якой вёўся ўлік друкаванай прадукцыі гэтага кантынента. Імя Х.Т.Медыны стала прыкладам самаахвярнай і плённай працы на карысць прагрэсу культуры.

Разглядзеўшы дасягненні розных краін у бібліяграфаванні кніг і перыядычных выданняў, якія з’яўляюцца важнейшымі крыніцамі ведаў, адначым пачатак рэтраспектыўнага бібліяграфічнага ўліку і іншых відаў дакументаў. Табл. 4 адлюстроўвае ўзнікненне такога ўліку.

Табліца 4

1	Від дакументаў	Час пачатку рэгістрацыі	Краіна
	Карты	VII ст.	Іспанія
	Ноты	1550 г.	Італія
	Артыкулы з перыёдыкі	1790 г.	Германія
	Дысертацыі	1778–1780 гг.	Швецыя
	Бібліяграфічныя матэрыялы	1858 г.	Расія
	Стандарты	1948 г.	ЗША

3. Універсальныя друкаваныя каталогі галоўных бібліятэк свету

У канцы XIX ст. буйнейшыя бібліятэкі свету пачалі выпуск друкаваных каталогаў. Яны нярэдка прысвячаліся асобным раздзелам і калекцыям фондаў, але сапраўды выдатнай падзеяй стаў выпуск універсальных каталогаў кніг і перыядычных выданняў. Дзякуючы адлюстраванню вельмі вялікіх фондаў, каталогі мелі характар міжнародных бібліяграфічных паказальнікаў, паколькі адлюстроўвалі кнігі, выдадзеныя ў многіх краінах свету. Каталогі шырока выкарыстоўваліся. З іх дапамогай выконваліся ўдакладняльныя і адрасна-бібліяграфічныя даведкі, раскрываліся псеўданімы

і крыптанімы, устанаўліваліся аўтары ананімных твораў і інш. Такія каталогі былі выдадзены бібліятэкай Брытанскага музея, Нацыянальнай бібліятэкай Францыі, Бібліятэкай Кангрэса ЗША. Стварэнне універсальных каталогаў друкаваных кніг суправаджалася велізарнай падрыхтоўчай працай: спецыяльныя камісіі пачалі рыхтаваць праекты каталогаў бібліятэкі Брытанскага музея і Нацыянальнай бібліятэкі Францыі задоўга да выпуску першых тамоў.

“Агульны каталог друкаваных кніг бібліятэкі Брытанскага музея” выйшаў у 393 тамах і 44 тамах дадаткаў (выдаваўся з 1881 г. па 1905 г.) У ім было адлюстравана звыш 4,5 млн. назваў кніг на мовах лацінскага шрыфту, якія выйшлі да 1899 г. уключна. Выкарыстана алфавітная групоўка бібліяграфічных запісаў па аўтарах, назвах і прадметах. У далейшым бібліятэка Брытанскага музея забяспечыла выпуск працягу друкаванага каталога, адлюстроўваючы новыя паступленні кніг. У асобны каталог былі ўключаны перыядычныя выданні. Адзначаючы станоўчае значэнне рэалізацыі гэтага грандыёзнага праекта, рэцэнзенты ўказвалі на наяўнасць недахопаў: памылак ці спрэчных метадычных рашэнняў па канкрэтных пытаннях; напрыклад, перакладзеныя працы беспадстаўна апісваліся не пад іменем аўтара, а пад прозвішчам перакладчыка і інш.

Паколькі “Каталог кніг бібліятэкі Брытанскага музея” выйшаў малым тыражом (менш за 300 экз.), то з 1931 г. бібліятэка пачала новае выданне каталога, выхад якога вельмі зацягнуўся з-за велізарнай падрыхтоўчай работы. Каб паскорыць падрыхтоўку каталога, было прыменена фоталітаграфаванне карткавага службовага каталога. У 1966 г., калі гэты бібліяграфічны праект быў завершаны, ён ахопліваў 263 тамы, у якіх змяшчаліся звыш 6 мільёнаў бібліяграфічных запісаў. У гэтым выданні каталога быў адлюстраваны фонд бібліятэкі Брытанскага музея да 1955 г.

У далейшым гэтая бібліятэка працягвала выпуск друкаваных каталогаў. Яе дзейнасць па дадзеным кірунку была ўдалай: усе выданні былі завершаныя і аказвалі вялікую дапамогу карыстальнікам.

Другім вялікім выданнем каталога, які выконваў ролю міжнароднага бібліяграфічнага рэпертуару, быў “Агульны каталог друкаваных кніг Нацыянальнай бібліятэкі”, выпуск якога пачаўся ў канцы XIX ст. у Францыі. Паводле зацверджанага праекта гэты каталог павінен складацца з трох серый: 1) кнігі, якія маюць аўтараў, 2) ананімныя кнігі, 3) спецыяльныя віды друку. У сапраўднасці ўдалося ажыццявіць толькі серыю кніг, якія маюць аўтараў.

На жаль, складальнікі не ацанілі ролі дакладнага вызначэння верхняй храналагічнай даты адбору кніг і ў чарговыя новыя выпускі ўключалі кнігі за

большы храналагічны перыяд, чым у папярэднія. Знікла магчымасць аддзяліць кнігі, адлюстраваныя ў каталогу, ад новых паступленняў. Значна зручней для карыстальнікаў было б мець такую магчымасць. Бібліяграфічнае апісанне кніг выканана так поўна і дакладна, што атрымала найвышэйшыя ацэнкі самых патрабавальных рэцэнзентаў. Аднак каталог выдаваўся вельмі павольна: у 1978 г. выйшла 226 тамоў, але алфавіт яшчэ не быў закончаны. Таму ў разглядаемы перыяд Нацыянальная бібліятэка Францыі не здолела выканаць друкаваны каталог у тэрмін паводле плана, акрамя таго, патрабавалася ствараць дапаўненні для таго, каб адлюстраваць з канца мінулага века новыя паступленні тых аўтараў, прозвішчы якіх пачыналіся з першых літар алфавіта, і рэалізаваць другую і трэцюю серыі праекта. Толькі пазней, у 60-я гг., праект падрыхтоўкі і выдання друкаванага каталога быў перагледжаны і пачалося выданне новых серый. Вопыт Нацыянальнай бібліятэкі Францыі быў менш удалым у параўнанні з дзейнасцю бібліятэкі Брытанскага музея, аднак высокая якасць бібліяграфічнай інфармацыі і вялікі аб'ём надалі каталогу значэнне важнай бібліяграфічнай крыніцы.

У ЗША у вельмі кароткі тэрмін (усяго за пяць гадоў) выйшаў 167-томны “Каталог кніг, прадстаўленых друкаванымі карткамі Бібліятэкі Кангрэса, выдадзенымі да 31 ліпеня 1942 г.” Бібліятэка Кангрэса прымяніла зручную тэхналогію: фотакапіраванне карткавага каталога, які з 1898 г. вёўся на падставе друкаваных картак на новыя паступленні бібліятэкі. “Каталог кніг...” змяшчаў каля 2 млн. бібліяграфічных запісаў на многіх мовах. Для храналагічнага працягу друкаванага каталога Бібліятэка Кангрэса выкарыстала дапаўненні (да 31 снежня 1947 г.), а затым пачала выпускаць штомесячныя спіскі новых паступленняў, даючы таксама іх штоквартальную кумуляцыю. З 1956 г. спіскі новых паступленняў ахапілі буйнейшыя бібліятэкі ЗША і Канады. З цягам часу гэтае выданне атрымала назву “Нацыянальны зводны каталог”.

Вопыт буйнейшых бібліятэк па выданні друкаваных каталогаў у разглядаемы перыяд паказаў іх вялікае значэнне як універсальных бібліяграфічных крыніц, адлюстраваў многія метадычныя і арганізацыйныя праблемы іх стварэння.

4. Навукова-дапаможная бібліяграфія

Дасягненні спецыяльнай бібліяграфіі ў XIX – першай палове XX ст. надзвычай вялікія. Гэтая бібліяграфія надзейна выконвала ролю аднаго з асноўных сродкаў інфармацыйнага забеспячэння імклівага росту навукі і

прагрэсу ва ўсіх сферах грамадскай дзейнасці, які быў дасягнуты ў свеце і ў асобных краінах. У гэтай сувязі і сама яна перажывала істотныя змяненні.

Сярод тэндэнцый развіцця навукова-дапаможнай бібліяграфіі былі:

- бесперапынны колькасны рост крыніц бібліяграфічнай інфармацыі;
- пашырэнне жанрава-тыпалагічнага складу бібліяграфічнай прадукцыі;
- павелічэнне ролі бягучай галіновай навукова-дапаможнай бібліяграфіі па прыродазнаўчых навукх і тэхніцы; распаўсюджанне рэфератыўных крыніц;

- арганізацыя спецыяльных бібліяграфічных устаноў (інстытутаў, фірм), прызначаных для вытворчасці навукова-дапаможнай бібліяграфічнай інфармацыі;

- пачатак інфармацыйна-бібліяграфічнай дзейнасці навуковых арганізацый і суполак, устаноў па забеспячэнні галін навукі і вытворчасці.

Беспрэцэдэнтны колькасны рост крыніц навукова-дапаможнай бібліяграфіі, выкліканы тэмпамі навукова-тэхнічнага прагрэсу, суправаджаўся прыцягненнем найбольш кваліфікаваных прафесіянальных бібліёграфістаў, навукоўцаў і спецыялістаў з розных галін навукі. Вытворчасць бібліяграфічных прадуктаў упершыню праявіла сябе як прыбытковая справа. Асобныя менеджэры і інвестары наладзілі функцыянаванне спецыяльных устаноў – бібліяграфічная фірма Х.Уілсана (ЗША), Міжнароднае бібліяграфічнае бюро П.Атле і А.Лафантэна, Міжнародныя бібліяграфічныя інстытуты Г.Бека (Германія), – удалая арганізацыя якіх яскрава адлюстроўвала павышэнне ролі бібліяграфічнай інфармацыі для развіцця фундаментальных і прыкладных даследаванняў, тэхнікі і прамысловасці.

Па розных галінах навукі і практычнай прафесіянальнай дзейнасці было падрыхтавана мноства рэтраспектыўных бібліяграфічных дапаможнікаў, якія паказвалі вынікі навуковых дасягненняў, зафіксаваныя ў галіновай літаратуры. Разам з падрыхтоўкай рэтраспектыўных бібліяграфічных паказальнікаў ажыццяўлялася шырокае аснашчэнне бібліяграфічнай інфармацыяй навуковых і даведачных выданняў.

Ужо ў другой палове XIX ст. па большасці галін прыродазнаўства, тэхнікі, па дакладных навукх (матэматыцы, астраноміі, хіміі, фізіцы і інш.) узніклі перыядычныя бібліяграфічныя выданні.

Напрыклад, у Германіі яшчэ ў 1830 г. быў заснаваны “Цэнтральны фармацэўтычны лісток”, затым яго перайменавалі ў “Цэнтральны хімічны лісток”, які выходзіў і ў XX ст. З 1897 г. гэты сусветна вядомы часопіс выдаецца Нямецкім хімічным таварыствам. У ЗША і Вялікабрытаніі ў першай палове XX ст. таксама ўзніклі славутыя часопісы: “Рэфераты па хіміі” (ЗША), “Брытанскія рэфераты па хіміі”, у якіх рэферыраваліся

артыкулы, а на кнігі складалася толькі бібліяграфічнае апісанне. Амерыканскі часопіс “Рэфераты па хіміі” выходзіў два разы ў месяц і адлюстроўваў штогод каля 60 000 дакументаў, рэфератыўныя часопісы “Брытанскія рэфераты па хіміі” і нямецкі “Цэнтральны хімічны лісток” прадастаўлялі меншыя аб’ёмы інфармацыі.

Па біялогіі рэфератыўныя часопісы пачалі выпускацца ў першай чвэрці XX ст. у Германіі, затым у ЗША і інш.

Бягучыя сігнальныя бібліяграфічныя і рэфератыўныя дапаможнікі мелі вялікі попыт, разам з тым карыстальнікі выказвалі пэўную незадаволенасць недастатковасцю інфармацыі, высокім коштам выданняў. Так, бібліятэка Упраўлення галоўнага хірурга ЗША, якая ў другой палове XIX ст. пераўтварылася ў буйнейшую медыцынскую бібліятэку ў свеце, стварыла шэраг выдатных бягучых бібліяграфічных паказальнікаў, якія перапыніліся з прычыны высокага кошту. Захаваўся і атрымаў сусветнае прызнанне штотомесячны часопіс “Index medicus”, які выходзіць і ў наш час.

У параўнанні з прыродазнаўчымі навукамі па сацыяльна-гуманітарных дысцыплінах стварэнне сігнальных бібліяграфічных і рэфератыўных бягучых дапаможнікаў вялося ў заметна меншых памерах. Выключэннем былі юрыдычныя навукі, якія мелі даўнія традыцыі бібліяграфічнага забеспячэння. Пачынаючы з сярэдзіны XIX ст. і да другой сусветнай вайны ў Германіі і Францыі на працягу многіх дзесяцігоддзяў выдаваліся бягучыя паказальнікі “Бібліяграфія права і навук аб дзяржаве”, “Усеагульная бібліяграфія літаратуры па юрыспрудэнцыі” і інш.

Аднак у XX ст. адбылося пашырэнне бібліяграфічнага забеспячэння і гэтых навук. У пачатку XX ст. Герман Бек у Германіі арганізаваў міжнародныя інстытуты бібліяграфіі сацыяльных, тэхнічных, медыцынскіх і юрыдычных навук. Дзейнасць іх перапынілася з пачаткам першай сусветнай вайны і аднавілася пасля яе заканчэння, але ў больш сціплых памерах. З 1905 г. па 1928 г. выйшлі 24 тамы “Бібліяграфіі сацыяльных навук”. Гэта была бягучая бібліяграфічная інфармацыя аб кнігах і часопісных артыкулах з міжнародным ахопам. Паказальнікі да яе мелі сістэматычную групоўку матэрыялу, пошукавыя магчымасці паглыбляліся з дапамогай падрабязнага сістэматычнага паказальніка.

Прыведзеныя назвы – гэта толькі адзінкавыя прыклады з бясконцага патоку бягучых і рэтраспектыўных бібліяграфічных дапаможнікаў, якія ўзнікалі па галінах навукі ў разглядаемы перыяд. Але яны паказваюць, што бібліяграфічнае і інфармацыйнае забеспячэнне галін навукі стала магучым фактарам і сродкам іх развіцця.

Тэндэнцыя да арганізацыйных пераўтварэнняў у навукова-дапаможнай бібліяграфіі праявілася ў спробах дзейнасці навуковых арганізацый і суполак, устаноў па інфармацыйна-бібліяграфічным забеспячэнні галін навукі і вытворчасці. Упершыню ўзніклі фірмы і інстытуты, спецыялізаваныя на вытворчасці бібліяграфічнай інфармацыі ў дапамогу навукоўцам і спецыялістам. Для іх у бібліяграфічных працах вельмі значнай стала такая характарыстыка, як адлюстраванне літаратуры па галіне ці тэме незалежна ад месца выдання, мовы твора, г.зн. міжнародны ўлік навуковых друкаў. Варта адзначыць, што прафесіянальныя бібліёграфы не адразу адчулі новыя патрабаванні вучоных. Таму ініцыятарамі і нярэдка складальнікамі бібліяграфічных дапаможнікаў, у якіх адлюстроўвалася навуковая літаратура, з'яўляліся непасрэдна навукоўцы. Так, лонданскае Каралеўскае навуковае таварыства з 1867 г. пачало выдаваць “Каталог навуковых артыкулаў” (1867–1902, 1914–1925 гг., вып. 1–19). На працягу амаль 60 гадоў гэтая арганізацыя ўлічвала артыкулы з 1500 прыродазнаўчых часопісаў розных краін за стагоддзе (1800–1900), прадаставіўшы 400 тыс. бібліяграфічных запісаў. Стварэнне такога буйнога бібліяграфічнага праекта было цяжкай працай для Каралеўскага навуковага таварыства. Не выпадкова ў 1874 г. лонданскае Каралеўскае навуковае таварыства звярнулася да 200 акадэміяў навук і навуковых суполак з прапановай аб удзеле ў гэтым праекце. Пагадзіліся супрацоўнічаць 35 арганізацый, у тым ліку Расійская акадэмія навук. Лонданскае Каралеўскае навуковае таварыства правяло тры канферэнцыі па вырашэнні арганізацыйна-метадычных аспектаў падрыхтоўкі бібліяграфічных дапаможнікаў. Паводле прынятых рашэнняў у краінах-удзельніцах былі створаны бюро міжнароднай бібліяграфіі, якія адказвалі за падрыхтоўку спісаў айчыннай літаратуры. У іх склад увайшлі вядомыя вучоныя-прыродазнаўцы. Відавочна, што лонданскаму Каралеўскаму навуковаму таварыству ўдалося выдатна арганізаваць бібліяграфічнае ўзаемадзеянне паміж навуковымі арганізацыямі. Акрамя таго, у Германіі, Расіі і Францыі пачалі састаўляцца бібліяграфічныя дапаможнікі, у якія ўключалася толькі айчынная літаратура.

Важнае значэнне меў “Міжнародны каталог навуковай літаратуры” (1902–1919), у стварэнні якога прымалі ўдзел навукоўцы многіх краін. У 17 галіновых серыях гэтага дапаможніка адлюстраваны кнігі і часопісныя артыкулы з 34 краін за 1901–1914 гг. Лонданскае Каралеўскае навуковае таварыства выконвала ролю яго рэдактара і выдаўца.

Бібліяграфічныя дапаможнікі, здзейсненыя па ініцыятыве лонданскага Каралеўскага навуковага таварыства, да сённяшняга часу не страцілі свайго значэння крыніц пошуку навуковай літаратуры. Не выпадкова, што ў 1968 г.

амерыканскае выдавецтва “Джонсан прынт кампані” перавыдала “Міжнародны каталог навуковай літаратуры” за 1901–1914 гг. у 32 тамах.

У шэрагу краін (ЗША, Італія, СССР) міжнародныя аграрныя навуковыя інстытуты і бібліяграфічныя фірмы пачалі выданне бягучых паказальнікаў літаратуры па сельскай гаспадарцы, прамысловасці і тэхніцы з міжнародным ахопам кніг, часопісных артыкулаў, рэцэнзій і іншых дакументаў. У многіх краінах пачалі выпускаць бягучыя дапаможнікі нацыянальнай і часткова замежнай сельскагаспадарчай літаратуры. Падобным чынам адбывалася і стварэнне крыніц бягучай бібліяграфічнай інфармацыі па тэхніцы, прамысловасці, прыродазнаўчых навуках. Так, набылі шырокае прызнанне ў асяродку спецыялістаў, навукоўцаў, бібліятэкараў, бібліёграфаў і інфармацыйных работнікаў штомесячны “Паказальнік прамысловай літаратуры” фірмы Уілсана (заснаваны ў 1913 г.), які інфармаваў аб кнігах і часопісных артыкулах, шэраг дапаможнікаў, выпускаемых у Германіі, і інш.

5. Рэкамендацыйная бібліяграфія

У другой палове XIX ст. набірае моц рэкамендацыйная бібліяграфія. Яе пад’ёму спрыялі важныя грамадскія фактары:

- значнае пашырэнне ў краінах Еўропы і ЗША чытання сярод шырокіх колаў насельніцтва, пачаўся адлік так званага масавага чытання;

- лідзіруючы статус чытання ў вольны час інтэлігенцыі, які захаваўся як мінімум да першай сусветнай вайны;

- стварэнне ў краінах сетак публічных бібліятэк, кантынгент чытачоў якіх шукаў самыя цікавыя ці карысныя кнігі. Для кожнага з іх кнігі станавіліся цікавымі і нецікавымі, даступнымі і незразумелымі пад уплывам шэрага прычын, не толькі ў залежнасці ад узроўню адукацыі і агульнай культуры, але і ад узросту, псіхалагічных асаблівасцей і інш.

Супрацоўнікі публічных бібліятэк пачалі выступаць у ролі дарадчыкаў, з дапамогай якіх чытачы выбіралі аўтараў, канкрэтныя творы і інш. Гэта патрабавала ад бібліятэкараў вывучаць асаблівасці чытачоў, ведаць кнігі; прывяло да фарміравання ўмення бачыць у канкрэтных выбарах мэту чытання, інфармацыйныя патрэбнасці.

Рэкамендацыйная бібліяграфія дапамагала бібліятэкарам паспяхова выконваць новыя задачы. Захавалася многа сведчанняў, якія пацвярджаюць, што рэкамендацыйная бібліяграфічная інфармацыя атрымала шырокае распаўсюджанне і актыўна выкарыстоўвалася бібліятэкарамі, настаўнікамі, чытачамі. Не ва ўсіх краінах бібліяграфічная інфармацыя ў дапамогу самаадукацыйнаму і адукацыйнаму чытання, выбару лепшых кніг для

чытання ў вольны час атрымала назву рэкамендацыйнай. Гэты тэрмін увайшоў у прафесіянальную тэрміналогію ў Расіі, дзе быў прапанаваны М.А.Рубакіным. У іншых краінах часцей за ўсё паказальнікі, якія выконвалі аналагічныя функцыі, называліся выбарачнай бібліяграфіяй.

У Расіі рэкамендацыйная бібліяграфія дасягнула асабліва адметнага ўзроўню, таму што, акрамя вышэйпералічаных агульных фактараў, прагрэсіўная інтэлігенцыя краіны спачувальна ставілася да пад'ёму культурнага ўзроўню народа, які вельмі позна ў параўнанні з іншымі еўрапейскімі народамі быў вызвалены ад прыгоннага рабства. Лепшыя прадстаўнікі інтэлігенцыі выкладалі ў школах, на курсах, імкнуліся з дапамогай кнігі адкрыць народу шлях да ведаў, асэнсавання свайго прызначэння і нават да сацыяльнай справядлівасці. У выніку працы па вывучэнні асартыменту кніжнай прадукцыі, бібліятэчнай і настаўніцкай работы з рознымі групамі насельніцтва былі падрыхтаваны рэкамендацыйныя бібліяграфічныя дапаможнікі, якія знайшлі шырокае выкарыстанне і сталі ўзорамі методыкі рэкамендацыйнага бібліяграфавання. Да іх ліку адносяцца бібліяграфічныя дапаможнікі Х.Д.Алчэўскай “Што чытаць народу?”, М.А.Рубакіна “Сярод кніг”, калектыўная праца групы вучоных “Кніга аб кнігах” і інш.

Выдатная асветніца Хрысціна Данілаўна Алчэўская (1843–1920) узначаліла кола харкаўскіх настаўніц, з якімі выкладала ў нядзельнай жаночай школе, а таксама праводзіла рэгулярныя чытанні для малаграматых і няграматых сялян навакольных вёсак. Настаўніцы вельмі ўважліва ставіліся да выбару літаратуры для чытання, занатоўвалі ўражанні, меркаванні і пытанні чытачоў, свае пытанні да іх аб прачытаным, свае вывады. Вынікам гэтай шматгадовай працы з’явіўся бібліяграфічны дапаможнік “Што чытаць народу?” (т. 1–3, 1884–1906). У дапаможніку знайшлі бібліяграфічнае адлюстраванне некалькі тысяч кніг па ўсіх галінах ведаў. Варта адзначыць, што ўсе яны былі дапушчаны цэнзурай для народнага чытання. Матэрыял пададзены ў сістэматычным парадку. Цяжка вызначыць жанр гэтага бібліяграфічнага дапаможніка. У ім даюцца унікальныя бібліяграфічныя характарыстыкі кніг. У раздзелах і рубрыках прымененай схемы групойкі змешчаны бібліяграфічныя апісанні кніг, разгорнутыя анатацыі з ацэнкамі і крытычнымі заўвагамі, спасылкі на рэцэнзіі, назіранні настаўніц за ходам чытання і прыклады рэакцый чытачоў, іх водгукі аб кнігах, вывады настаўніц аб іх карысці і іншыя звесткі. Упершыню пры стварэнні бібліяграфічнай працы быў выкарыстаны велізарны матэрыял сацыялагічных назіранняў. Па ім і сёння можна

вывучаць не толькі састаў чытаньня ніжэйшых сацыяльных слаёў, але і даследаваць іх чытацкую псіхалогію, агульны светапогляд. Бібліяграфічны дапаможнік Х.Д.Алчэўскай атрымаў медаль і быў высока ацэнены Г.І.Успенскім і Л.М.Талстым.

Прыхільна былі прыняты грамадскасцю і іншыя бібліяграфічныя працы, разлічаныя на развіццё чытаньня сярод народа, г.зн. сацыяльна ніжэйшых слаёў расійскага грамадства і чытачоў-дзяцей.

Для тых, хто цікавіўся асобнымі галінамі ведаў, прызначаліся “Праграмы для дамашняга чытаньня”, якія складаліся ў грамадскіх арганізацыях Масквы і Пецярбурга, занятых распаўсюджваннем ведаў. Бібліяграфічныя праграмы набылі вялікую папулярнасць, таму што аказвалі істотную дапамогу ў самаадукацыі людзям, што не мелі магчымасці атрымаць вышэйшую спецыяльную адукацыю. На гэта звярнулі ўвагу выдатныя рускія вучоныя, супольнымі намаганнямі якіх быў падрыхтаваны адзін з лепшых бібліяграфічных дапаможнікаў “Кніга аб кнігах. Тлумачальны паказальнік для выбару кніг па важнейшых галінах ведаў” (ч. 1–2, 1892). Названы паказальнік быў падрыхтаваны знакамітымі прадстаўнікамі расійскай навукі: К.А.Ціміразевым, І.М.Сечанавым, М.М.Кавалеўскім, А.Г.Сталетавым, І.І.Янжулам і інш. Ён уключаў адабраную і кампетэнтна праанатаваную літаратуру на рускай і замежных мовах і прызначаўся для самастойнага набывання ведаў на ўзроўні універсітэцкага выкладання.

Асаблівую ўвагу бібліяграфічнаму забеспячэнню чытаньня надаваў знакаміты асветнік, кнігазнаўца, бібліятэказнаўца, бібліёграф, пісьменнік, грамадскі дзеяч Мікалай Аляксандравіч Рубакін (1862–1946). Выхаваны ў атмасферы высокай кніжнай культуры, таленавіты і надзвычай працавіты чалавек М.А.Рубакін атрымаў сярод сучаснікаў славу бібліёграфа-эрудыта, энцыклапедыста, выдатнага знаўцы кніжнага свету. М.А.Рубакін высока ацэньваў ролю чытаньня, імкненне людзей да пашырэння ведаў і актыўна выкарыстоўваў бібліяграфічную інфармацыю для дапамогі як асобным з іх, складаючы, напрыклад, рэкамендацыйныя бібліяграфічныя праграмы і спісы для мноства людзей, якія звярталіся з просьбамі за дапамогай у самаадукацыйным чытанні, так і распрацоўваючы універсальныя бібліяграфічныя мадэлі сучасных ведаў, адрасаваныя многім. З 1907 г. М.А.Рубакін жыў у эміграцыі ў Швейцарыі і працягваў займацца бібліяграфічнай дзейнасцю. Бібліяграфаванне рускіх кніг назаўжды заставалася адной з галоўных мэт яго працы. У 1911–1915 гг. у Маскве выйшла ў свет у трох тамах бібліяграфічная праца М.А.Рубакіна “Сярод кніг. Вопыт агляду рускіх кніжных багаццяў у сувязі з гісторыяй навукова-

філасофскіх і літаратурна-грамадскіх ідэй". У ёй адлюстраваны кнігі па мовазнаўстве, літаратуразнаўстве, мастацтве, публіцыстыцы, этыцы (т. 1), грамадскіх навук (т. 2), геаграфіі, этнаграфіі і нацыянальным пытанні (т. 3, ч.1). Праца гэтая не завершана: не выйшла другая частка трэцяга тома, якая прызначалася для бібліяграфавання прыродазнаўчых, дакладных і некаторых іншых навук. Паказальнік адлюстроўваў звыш 16 тыс. назваў выданняў пераважна на рускай, а таксама на ўкраінскай і заходнееўрапейскіх мовах. У аснову структуры паказальніка была пакладзена трохузроўневая канцэпцыя працэсу самаадукацыі, заснаваная на асаблівасцях пазнавальнай дзейнасці чалавека. Чалавек, лічыў М.А.Рубакін, як і многія педагогі і псіхологі яго часу, прагне дасягнуць ідэалаў, імкнецца мець падабенства з эпохальнымі грамадскімі эталонамі. Самаадукацыю, лічыў М.А.Рубакін, варта пачынаць з вывучэння літаратуры, якая адлюстроўвае самыя высокія ідэалы чалавецтва. Раздзелы паказальніка пачынаюцца з "папярэдніх заўваг" – так назваў складальнік агляды літаратуры па канкрэтнай тэматыцы. Яны змяшчаюць сціслыя характарыстыкі навуковых парадыгмаў, філасофскіх, мастацкіх і іншых школ, рухаў, іх аўтарскага корпуса, асноўных літаратурных крыніц, парады для камплектавання бібліятэк. Да цяперашняга часу гэтыя агляды могуць быць узорам метадычнага майстэрства для бібліяграфаў. Неабходна адзначыць, што М.А.Рубакін запрасіў да ўдзелу ў дапаможніку спецыялістаў розных галін, што таксама станоўча адбілася на якасці бібліяграфічнай інфармацыі. На жаль, выданне "Сярод кніг..." супала з падзеямі першай сусветнай вайны, з-за чаго праца не толькі не была завершана, але і не адыграла ў поўнай ступені сваёй ролі ў забеспячэнні самаадукацыйнага чытання ў Расіі, хаця і атрымала шмат станоўчых водгукаў у краіне і за мяжой. Лёс гэтага бібліяграфічнага дапаможніка звязаны таксама з абгрунтаваннем метадалогіі савецкай бібліяграфіі. Напісаная У.І.Леніным рэцэнзія на паказальнік "Сярод кніг..." дала штуршок для распрацоўкі ў якасці галоўнага метадалагічнага прынцыпу савецкай бібліяграфіі – прынцыпу камуністычнай партыйнасці.

У СССР рэкамендацыйная бібліяграфія атрымала значную ўвагу з боку спецыялістаў бібліятэчнай справы і бібліяграфіі і падтрымку ўлад, якая аказвалася праз вызначэнне актуальных задач у сферы палітычнай асветы, камуністычнага выхавання, павышэння культурнага і прафесійнага ўзроўню савецкіх грамадзян. Таму ў адрозненне ад дарэвалюцыйнага часу, калі стварэнне рэкамендацыйных бібліяграфічных прац было вынікам творчасці таленавітых асветнікаў, з першых гадоў існавання савецкай улады да рэкамендацыйнага бібліяграфавання звярнуліся шматлікія арганізацыі і

ўстановы, занятыя палітычнай прапагандай. Ствараемая імі рэкамендацыйна-бібліяграфічная прадукцыя па змесце адлюстроўвала “бягучы палітычны момант” і інфармавала аб масавай палітычнай літаратуры. У 20-я гг. XX ст. сістэматычна рэкамендацыйна-бібліяграфічныя матэрыялы рыхтаваліся Галоўпалітасветай, у далейшым – Наркамасветай, на базе бібліяграфічнага падраздзялення якога па ініцыятыве Л.Н.Трапоўскага быў створаны спецыяльны Інстытут рэкамендацыйнай бібліяграфіі, які ў далейшым рэарганізоўваўся. Аднак пастаяннымі задачамі гэтых устаноў заставаліся задачы “ацэнкі кніжнай прадукцыі з пункту гледжання яе адпаведнасці задачам сацыялістычнага будаўніцтва”, так яны былі сфармуляваны ў шэрагу партыйных і ўрадавых пастаноў. Для іх выканання ствараліся рэкамендацыйна-бібліяграфічныя матэрыялы бягучай тэматыкі, невялікага аб’ёму, з яркімі палітычнымі ацэнкамі літаратуры. Яны знаходзілі найбольшае выкарыстанне ў палітыка-прапагандысцкай рабоце бібліятэк і іншых арганізацый і ўстаноў. У міжваенны час у СССР у рэкамендацыйнай бібліяграфіі былі страчаны багатыя традыцыі расійскага бібліяграфічнага асветніцтва, накіраванага на ўсебаковае культурнае і адукацыйнае развіццё асобы, на адлюстраванне кніжных багаццяў з мэтай стварэння шырокіх магчымасцей для чытацкага выбару. Наадварот, з дапамогай рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі пачалося рэгламентаванне чытання, заснаванае на пануючых у грамадстве ідэях і палітычных арыенцірах.

У краінах Заходняй Еўропы і ЗША рэкамендацыйная бібліяграфічная інфармацыя развівалася ў гэты перыяд публічнымі бібліятэкамі, дабрачыннымі асветніцкімі арганізацыямі, школамі і іншымі арганізацыямі і ўстановамі, якія імкнуліся распаўсюджваць чытанне і веды. Пераважалі невялікія формы рэкамендацыйна-бібліяграфічных матэрыялаў: тэматычныя спісы, анатацыі на кнігі, агляды. Часта такія матэрыялы друкаваліся ў перыядычных органах, выпускаемых бібліятэкамі, ці ў іншых мясцовых выданнях. У буйных формах рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў імкнуліся адлюстраваць лепшую айчынную і замежную літаратуру, якая састаўляла кола чытання для самаадукацыі, адукацыі, адпачынку і спрыяла культурнаму развіццю насельніцтва. Напрыклад, у Польшчы ў часопісе “Бібліятэкар” рэгулярна друкаваўся каталог новай літаратуры “Кніга ў бібліятэцы”; ён жа выпускаўся таксама самастойным выданнем. Бібліяграфічныя запісы ў ім групаваліся па буйных мэтава-тэматычных комплексах; бібліяграфічныя апісанні суправаджаліся рэкамендацыйнымі анатацыямі. Складаўся каталог бібліятэчным саветам

Саюза бібліятэкараў Польшчы. У 1934 г. быў выдадзены рэтраспектыўны каталог “Кніга ў бібліятэцы” пад рэдакцыяй вядомых бібліёграфіаў Ванды Дамброўскай і Яна Мушкоўскага. Каталог ахопліваў звыш чатыры з паловай тысячы кніг, надрукаваных на працягу апошніх 15 гадоў. Для групойкі матэрыялу была ўжыта дзесятковая сістэма, а для ацэнак кніг пад вуглом патрэб публічных бібліятэк прыцягнуты вядомыя навукоўцы і бібліятэкары. З дапамогай умоўных абазначэнняў кнігі ранжываліся па трох ступенях складанасці. Гэты каталог быў распаўсюджаны па ўсіх публічных бібліятэках краіны.

Папулярываць бібліяграфічнымі сродкамі лепшыя кнігі, створаныя ў розных краінах, у мэтах паяднання народаў праз распаўсюджанне іх духоўных каштоўнасцей – такую задачу ставіў Інстытут інтэлектуальнай кааперацыі (ІК) Лігі нацый. ІК пачаў ажыццяўляць унікальны бібліяграфічны праект – “Спіс выдатных твораў, выдадзеных у розных краінах за ... год”, які пачалі публікаваць з 1926 г. У гэтых рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможніках кожнай краіне ў залежнасці ад аб’ёму яе кніжнай прадукцыі адводзілася месца для адлюстравання 40, 20, 10 ці 5 кніг. Напрыклад, на рускай мове даваліся бібліяграфічныя даныя на 40 кніг, уключаючы друк СССР, на украінскай мове – даныя на 20 кніг. Да састаўлення гэтых дапаможнікаў прыцягваліся лепшыя бібліёграфы свету, такія як М.А.Рубакін і інш. На жаль, цудоўны гуманістычны праект не мог доўга існаваць у неспрыяльных умовах палітычнага расколу свету.

6. Развіццё тэорыі і метадыкі бібліяграфіі

На працягу ўсяго перыяду кнігазнаўцы, бібліятэкары, бібліёграфы імкнуліся паглыбіць уяўленні аб бібліяграфіі, яе ролі ў грамадскім функцыянаванні кнігі, уздзейні на чытанне, даследаваць яе гісторыю, удасканаліць метадыку.

У першай палове XIX ст. панавалі кнігазнаўчыя трактоўкі бібліяграфіі. Іх развівалі Э.Г.Пеньё, Ш.Ф.Ашар, Т.Х.Хорн, В.С.Сопікаў, В.Р.Анастасевіч і інш. Вядомы французскі кнігазнаўца, бібліятэкар і бібліёграф Эцъен Габрыэль Пеньё ў знакамітым “Тлумачальным слоўніку па кнігазнаўстве” (Парыж, 1802 – 1804) даў азначэнне бібліяграфіі і кнігазнаўства і паспрабаваў размежаваць гэтыя, на яго думку, навуковыя дысцыпліны. “Кнігазнаўства, – пісаў Пеньё, – гэта свайго роду сістэматычная энцыклапедыя пісьменнасці, якая сцісла і апісальна, мяркуючы аб усіх творах духу, паказвае кожнаму з іх месца, якое належыць яму ў агульнай бібліятэцы”. Кнігазнаўства, паводле Пеньё, таксама з’яўляецца тэорыяй бібліяграфіі. Гэта палажэнне істотна

паўплывала на погляды многіх дзеячаў, якія імкнуліся да вывучэння бібліяграфіі.

Бібліяграфіі ў “Тлумачальным слоўніку...” Пеньё даў два азначэнні. У першым з іх ён назваў бібліяграфію навукай, якая “ахоплівае, дакладна кажучы, толькі апісанне і класіфікацыю кніг, тады як кнігазнаўства, якое ёсць тэорыя бібліяграфіі, дае аналіз прыведзеных у сістэму чалавечых ведаў”. Наступнае азначэнне па сутнасці абвяргае папярэдняе: “Бібліяграфія з’яўляецца самай шырокай і ўсеагульнай галіной чалавечых ведаў”. Пеньё лічыў, што, для таго каб авалодаць усеагульнымі бібліяграфічнымі ведамі, бібліёграфу патрэбна быць кампетэнтным у мовазнаўстве, логіцы, крытыцы, філасофіі, рыторыцы, матэматыцы, геаграфіі, храналогіі, гісторыі, дыпламатыцы; ведаць гісторыю і тэхніку кнігадрукавання. Ніхто не зможа стаць дасканалым бібліёграфам, сцвярджаў Пеньё, таму што для гэтага “патрэбна было б ахапіць усе навукі, усе мастацтвы і ведаць усе звязаныя з імі работы, або ...усе работы, якія існуюць”. Таму, падкрэсліваў ён, надзвычай рэдка можна заслужыць званне бібліёграфа і неверагодна цяжка пацвердзіць сапраўдныя правы на яго. Так Э.Г.Пеньё спрабаваў акрэсліць прафесіяграфічныя рысы бібліёграфа паводле тагачаснага стану бібліяграфічнай работы.

Супярэчлівыя погляды Э.Г.Пеньё на бібліяграфію, якую, з аднаго боку, ён лічыў толькі апісаннем і класіфікацыяй кніг, а, з другога – неабмежавана шырокай навукай, знайшлі самае шырокае распаўсюджанне і склалі фундамент так званай сёння “шырокай кнігазнаўчай канцэпцыі бібліяграфіі”. Гэтую канцэпцыю, напрыклад, падзяляў вядомы даследчык гісторыі польскай кнігі і бібліяграфіі, выкладчык расійскага імператарскага Віленскага універсітэта Іаахім Лелевель, аўтар “Дзвюх кніг па бібліяграфіі” (Вільня, 1823–1826).

Паступова ў бібліёграфаў адзначаецца павышэнне ўвагі да чытачоў кніг і зместу бібліяграфуемых твораў. Гэта новы падыход да пазнання бібліяграфіі, вынікі распрацоўкі якога мелі прынцыповае значэнне для методыкі падрыхтоўкі бібліяграфічных дапаможнікаў. Так, рускія бібліёграфы В.Р.Анастасевіч і В.С.Сопікаў, у цэлым падзяляючы погляды еўрапейскіх бібліёграфаў, выказалі новыя ідэі. Яны асабліва падкрэслівалі культурна-гістарычную ролю бібліяграфіі, яе адукацыйныя, асветніцкія задачы.

Адзін з першых рускіх кнігазнаўцаў Васіль Рыгоравіч Анастасевіч (1775–1845), аўтар артыкула “Аб бібліяграфіі” і шэрага іншых бібліяграфічных і кнігазнаўчых прац, вобразна назваў бібліяграфію правадніцай і настаўніцай у выбары кніг, ніткай Арыядны ў літаратурным

лабірынце. Як і еўрапейскія бібліёграфы, ён лічыў кнігазнаўства тэарэтычным раздзелам, часткай бібліяграфіі. Тэорыю бібліяграфіі згодна часу трактаваў вельмі шырока, уключаючы ў яе гісторыю кнігадрукавання, палеаграфію, архіўную справу, бібліятэказнаўства, гісторыю кнігі. В.Р.Анастасевіч узнімаў пытанні арганізацыі і метадыкі бібліяграфіі, адным з першых выказаўся аб неабходнасці стварэння бібліяграфічных таварыстваў і калектыўных бібліяграфічных прац, аб бягучым бібліяграфічным уліку кніг на аснове абавязковага экзэмпляра. Ён разглядаў метады бібліяграфіі і галоўным сярод іх лічыў сістэматычную групоўку бібліяграфічных запісаў. Гэтым самым сцвярджаў, што адлюстраванне тэматыкі кніг дазваляе бібліяграфіі дасягнуць статуса навукі, мэтай якой з'яўляецца веданне кніг паводле іх зместу. Ён быў перакананы, што, акрамя бібліяграфічных апісанняў кніг, у паказальніках неабходна змяшчаць іх ацэнкі. В.Р.Анастасевіч належаў да тых бібліёграфаў, якія атаясамлівалі метады бібліяграфавання, бібліяграфічнай практычнай дзейнасці з метадамі бібліяграфазнаўства. Гэтая недыферэнцыраванасць (нават ідэнтычнасць) метадычнага арсенала розных частак бібліяграфіі існавала доўга. Метады бібліяграфавання паспяхова распрацоўваліся многімі вядомымі спецыялістамі.

Падобныя погляды выказаў і В.С.Сопікаў у прадмове да паказальніка “Вопыт расійскай бібліяграфіі”. Ён падтрымліваў В.Р.Анастасевіча ў пошуках адказу на пытанні: якое значэнне мае бібліяграфія для чытачоў? Ці дапамагае яна ім арыентавацца ў свеце кніг? В.С.Сопікаў, значна апераджаючы свой час, выказаў ідэю, што бібліяграфія “выпрацоўвае густ чытача да добрых твораў”. Бібліятэкар і бібліёграф павінны быць кіраўнікамі юных чытачоў дзеля фарміравання маральных і эстэтычных ідэалаў маладога пакалення, “адкрываючы яму чысцейшыя крыніцы”. Не выклікае сумненняў тое, што знакаміты рускі бібліёграф прызнаваў каштоўнасна-арыентацыйныя магчымасці бібліяграфічнай інфармацыі як у дачыненні да адлюстроўваемых кніг, так і ў адносінах да патэнцыяльных карыстальнікаў бібліяграфічных дапаможнікаў і чытачоў кніг.

У пачатку 20-х гг. XIX ст. значны уплыў на даследаванне бібліяграфіі аказаў вядомы нямецкі бібліятэкар, бібліёграф, палеограф Фрыдрых Адольф Эберт (1791–1834). Яго погляды выкладзены ў прадмове да “Усеагульнага бібліяграфічнага слоўніка” (у 2 т.; Лейпцыг, 1821–1830), у спецыяльным артыкуле ў “Энцыклапедыі” Эрша і Грубера. Ён даў два азначэнні бібліяграфіі. Адно з іх канстатуе яе агульную культурна-гістарычную ролю: “Бібліяграфія ёсць звод дакументаў, самы надзейны вымяральнік ступені і

вышыні пісьменнай культуры і дзейнасці”. Другое: “Бібліяграфія – у самым шырокім сэнсе слова – ёсць новая назва той навукі, якая займаецца вывучэннем твораў пісьменнасці ўсіх часоў і народаў як існых, а таксама вывучае іх ў адпаведнасці з асобнымі знешнімі акалічнасцямі”. На падставе гэтых азначэнняў Ф.А.Эберт падзяліў бібліяграфію на “чыстую” і “прыкладную”. “Чыстая” бібліяграфія мае справу з сукупнасцю твораў пісьменнасці і павінна адлюстроўваць іх па розных прыметах (храналагічнай – улічваць творы адной эпохі; па месцы выдання – нацыянальныя паказальнікі; па змесце – творы па галінах ведаў) ці ўлічваць усю існуючую літаратуру без абмежаванняў (універсальныя паказальнікі з міжнародным ахопам). “Прыкладная” бібліяграфія забяспечвае патрэбы бібліяфіла, тлумачыць ім і кнігагандлярам прычыны каштоўнасці асобных кніг. Заслуга даследчыка ў тым, што выдзяленне “чыстай” бібліяграфіі адмяжоўвала яе ад моцнага бібліяфільскага ўплыву і акцэнтавала ўвагу на стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі з улікам “знешніх акалічнасцей”, г. зн. для разнастайных мэт грамадскага выкарыстання. Ф.А.Эберт называў бібліяграфію “памочніцай і служанкай навукі”, маючы на ўвазе дапаможную ролю бібліяграфіі для развіцця галін навукі і яе статус інфармацыйнага кампанента ў навуцы. Погляды гэтага выдатнага дзеяча бібліяграфіі атрымалі падтрымку і далейшае развіццё сярод спецыялістаў у шэрагу краін свету. Ф.А.Эберт наблізіў пачатак распрацоўкі функцыянальнага падыходу да бібліяграфіі.

У другой палове XIX – першай палове XX ст. працягвалася тэарэтычнае асэнсаванне бібліяграфіі. З’явіліся сотні часопісных і энцыклапедычных артыкулаў, асобных выданняў, змест якіх цалкам ці часткова быў прысвечаны бібліяграфіі. Гэта працы П.Атле, Л.Жыўнага, А.М.Лавягіна, М.М.Лісоўскага, Г.Шнейдэра, Г.Штэйна і інш. Але неабходна адзначыць, што ў трактоўках паняцця бібліяграфіі, яе мэт і задач новыя даследчыкі ў значнай ступені абаяпіраліся на раней выказаныя ідэі і разглядалі бібліяграфію ў рэчышчы кнігазнаўства. Адны з іх – П.Атле, Л.Жыўны (Чэхаславакія), А.М.Лавягін (Расія) – уключалі ў бібліяграфію ўсе дысцыпліны кнігазнаўства і называлі агульную навуку аб кнізе то бібліяграфіяй, то бібліятэказнаўствам, то кнігазнаўствам. Іншыя – Г.Шнейдэр, А.М.Лавягін – бібліяграфіяй называлі толькі састаўленне бібліяграфічных дапаможнікаў і методыку гэтай работы. Часам погляды іх на сэнс паняцця “бібліяграфія” змяняліся, напрыклад, у А.М.Лавягіна.

Аб’ектам бібліяграфіі доўгі час лічылася толькі кніга. Аднак у канцы XIX – пачатку XX ст. адбылося прызнанне ў якасці аб’екта артыкулаў і іншых

друкаваных дакументаў. У XIX ст. пачалі ставіць пытанне і аб, як сфармуляваў К.Г.Готынгер, “рэгістрацыі думак”, якія змяшчаюцца ў творах, і методыцы састаўлення паказальнікаў да зместу кніг. У першай палове XX ст. тэрмін “кніга” ўжо пачалі трактаваць як умоўнае паняцце, у якім аб’яднаны тры асноўныя элементы: 1) змест разумовай дзейнасці, замацаваны і прызначаны для распаўсюджвання; 2) тэксты ці сукупнасці знакаў, якія прызначаны для перадачы разумовага зместу; 3) збор знешніх (фізічных) характарыстык, які адлюстроўвае форму дакумента. Менавіта так тлумачыў сэнс тэрміна “кніга” ў 1936 г. польскі кнігазнаўца Казімеж Пякарскі.

У канцы XIX ст. многія дзеячы перасталі атаясамліваць бібліяграфію і кнігазнаўства, пануючым стала разуменне бібліяграфіі як часткі кнігазнаўства. Напрыклад, уплывовы расійскі бібліёграф і кнігазнаўца М.М.Лісоўскі, які ў пачатку сваёй дзейнасці разглядаў бібліяграфію як кнігазнаўства, па-ступова прыйшоў да абгрунтавання месца бібліяграфіі сярод кнігазнаўчых дысцыплін. Ажыццявіўшы падзел кнігазнаўства на тры раздзелы паводле асноўных працэсаў грамадскага функцыянавання кнігі (вытворчасць кніг, іх распаўсюджанне і кнігаапісанне), М.М.Лісоўскі звязаў бібліяграфію з кнігаапісаннем. Кнігаапісанне, на яго думку, ахоплівала не толькі стварэнне бібліяграфічных запісаў і дапаможнікаў, але таксама ўключала методыку і тэрэтычныя веды, у прыватнасці вызначэнне навуковых і практычных задач бібліяграфіі. М.М.Лісоўскі пераканаўча паказаў, што бібліяграфічная інфармацыя з’яўляецца базай для вывучэння заканамернасцей развіцця кніжнай справы за асобныя храналагічныя перыяды і па канкрэтных галінах ведаў. Ён паспяхова прымяніў бібліяграфічныя метады для атрымання вывадаў аб развіцці перыядычнага друку ў Расіі на аснове складзенага паказальніка “Перыядычны друк у Расіі 1703–1903 гг.”. У цэлым жа, як адзначаў М.М.Куфаеў, большасць спецыялістаў у XIX – пачатку XX ст. лічылі, што бібліяграфія стварае практычныя веды – апісанні кніг – і тэрэтычныя веды – веданне саміх кніг. У канцы XIX – першай палове XX ст. прыхільнікаў вузкага разумення бібліяграфіі ў якасці кнігаапісання было вельмі мала.

У другой палове XIX ст. у краінах Еўропы і Амерыкі значна павысілася значэнне бібліяграфічнай інфармацыі для забеспячэння развіцця навукі, эканамічнага прагрэсу. Бібліятэкары і бібліёграфы ЗША і Расіі вельмі актыўна ўкаранялі яе ў дзейнасць па распаўсюджанні чытання праз публічныя бібліятэкі, у шырока разгорнутую ў грамадстве самаадукацыю. Аднак нераспрацаванасць многіх тэрэтыка-метадычных пытанняў выклікала ў асобных рэгіёнах, перш за ўсё ў Расіі, спрэчкі паміж прыхільнікамі так

званага акадэмічнага і дэмакратычнага кірункаў пры разглядзе сутнасці бібліяграфіі. Гэта дыскусія сярод расійскіх бібліёграфіаў, напэўна, была ў некаторай ступені адлюстраваннем вострых грамадскіх працэсаў у краіне, накіраваных на дэмакратызацыю ладу жыцця. Прыхільнікі акадэмічнага падыходу, як правіла, бібліёграфы, занятыя падрыхтоўкай фундаментальных рэтраспектыўных паказальнікаў, высока ацэньвалі значэнне вычарпальна поўнага выяўлення твораў друку, іх дакладнага бібліяграфічнага апісання і размеркавання паводле схемы бібліяграфічнай класіфікацыі і алфавіта. Напрыклад, у пачатку XX ст. вядомы бібліёграф Б.С.Баднарскі названыя патрабаванні лічыў галоўнымі прыметамі бібліяграфіі-навукі. Прыхільнікі так званага дэмакратычнага (рэкамендацыйна-педагагічнага) падыходу: К.М.Дзеруноў, І.В.Уладзіслаўлеў, М.А.Рубакін і іншыя — абгрунтавалі прынцып выбарчасці ўліку дакументаў у бібліяграфічных дапаможніках у адпаведнасці з мэтамі ўздзеяння на чытачоў з боку бібліёграфіаў і выкарыстання дапаможнікаў самімі чытачамі. Выказванне розных пунктаў гледжання ў ходзе працяглай дыскусіі спрыяла вызначэнню асаблівасцей бібліяграфіі як грамадскай з’явы, прыцягненню ўвагі да вывучэння яе відавочнай структуры і класіфікацыі бібліяграфічных дапаможнікаў.

У наш час вядучыя даследчыкі, такія як У.Т.Клапіюк, В.А.Факееў і іншыя, абгрунтавалі, што дасягненні ў вывучэнні бібліяграфіі, яе асноўных паняццяў, прынцыпаў, метадаў да 30-х гг. XX ст. справядліва разглядаць як першую канцэпцыю (парадыгму) бібліяграфазнаўства і далі ёй назву навукова-кнігазнаўчай (В.А.Факееў).

Значнага поспехаў у даследаванні тэарэтычных асноў бібліяграфіі дасягнулі ў СССР. У краіне сфарміравалася плеяда буйных яе даследчыкаў і арганізатараў: Багдан Сцяпанавіч Баднарскі (1874–1968), Мікалай Васільевіч Здобнаў (1888–1942), Міхаіл Мікалаевіч Куфаеў (1888–1948), Ігнат Уладзіслававіч Уладзіслаўлеў (1880–1962), Іосіф Бенецыянавіч Сіманаўскі (1892–1967), Канстанцін Раманавіч Сімон (1887–1966), Леў Навумавіч Трапоўскі (1885–1944), Аляксандр Рыгоравіч Фамін (1887–1939) і інш. Савецкія бібліёграфы ў 20–30-я гг. з вялікім інтарэсам працавалі над вывучэннем сутнасці бібліяграфіі, яе асаблівасцей, задач і функцыянальных магчымасцей. Яны імкнуліся высветліць, якімі шляхамі магчыма забяспечыць важную ролю бібліяграфіі ў выкананні задач пабудовы сацыялізму: у выхаванні грамадзян, стварэнні матэрыяльна-тэхнічнай базы і інш. Тагачасныя гістарычныя ўмовы, ідэалогія таталітарнага рэжыму аказалі негатыўны ўплыў на тэарэтычныя і метадычныя распрацоўкі. Вяліся абгрунтаванні камуністычнай партыйнасці ў якасці базавага прынцыпу

савецкай бібліяграфіі і яе задач у сацыялістычным будаўніцтве. Бібліяграфія пачала трактавацца як з’ява ідэалагічная, і галоўным абавязкам бібліёграфу сталі лічыць ацэнку твораў з пазіцыі вышэйпамянёнага прынцыпу. Значна пазней погляды на бібліяграфію, якія складаліся ў тыя часы і працягвалі развівацца ў пасляваенным СССР, атрымалі назву “дапаможна-ідэалагічная” парадыгма бібліяграфіі. Разам з тым савецкія бібліёграфы ў міжваенны час ўнеслі значны ўклад у даследаванне гісторыі бібліяграфіі, арганізацыі і методыкі бібліяграфічнай работы.

У першай палове XX ст. у розных краінах выйшлі грунтоўныя даследаванні па пытаннях гісторыі, методыкі, тэорыі бібліяграфіі, шматлікія практычныя дапаможнікі. Асабліваю вядомасць атрымалі працы “Дзесятковая класіфікацыя” (1876) М.Дзюі, “Кіраўніцтва па бібліяграфіі” (1923) Г.Шнейдэра, “Кіраўніцтва па бібліяграфіі” (1924) Л.Жыўнага, “Анатацыі. Тэорыя і практыка іх састаўлення” (1929) А.Р.Фаміна, “Методыка бібліяграфічнай работы” (1933) Я.І.Шамурына, “Замежная бібліяграфія” (1934) М.М. Куфаева, “Замежная агульная бібліяграфія” (1941) К.Р.Сімона, “Гісторыя рускай бібліяграфіі” (1944–1947) М.В.Здобнава і інш.

У другой палове XIX ст. у параўнанні з папярэднім часам адбываецца павелічэнне колькасці элементаў, якія пачалі пастаянна ўключацца ў састаў бібліяграфічных апісанняў. Назіраецца больш шырокае ўжыванне апісання пад аўтарскім загалоўкам замест апісання пад назвай, а таксама выкарыстоўваецца апісанне пад калектыўным аўтарам. Бібліёграфы ўжо добра ўсведамлялі значэнне уніфікацыі бібліяграфічнага апісання, выкарыстання адзіных метадычных прыёмаў у аднолькавых сітуацыях. Распрацаванасць апісання кніг была вышэй у параўнанні з апісаннем матэрыялаў з перыёдыкі і іншых відаў дакументаў. Дарэчы, выпадкі, калі ў асобных дапаможніках якасць бібліяграфічнага апісання была значна ніжэй дасягнутага на той час узроўню, атрымлівалі самую жорсткую ацэнку ў рэцэнзіях.

Да канца XIX – пачатку XX ст. у многіх краінах свету было распрацавана нямала інструкцый і правіл бібліяграфічнага апісання. Напрыклад, у Расіі было 11 інструкцый, распрацаваных А.М.Бяловым, В.В.Лемяшэўскім, А.Д.Торапавым і інш. Напярэдадні першай сусветнай вайны ў бібліятэках Германіі прымяняліся 26 інструкцый, найбольш папулярная – пруская інструкцыя 1899 г. Асаблівае значэнне набылі правілы апісання, распаўсюджаныя ў бібліятэках ЗША, так званая англа-амерыканская інструкцыя па кнігаапісанні. Бібліятэкі Італіі, Даніі, Нарвегіі, Мексікі, Іспаніі

працавалі па адзіных правілах, распрацаваных на падставе англа-амерыканскай інструкцыі.

Шырокае распаўсюджанне ў бібліяграфічных дапаможніках атрымалі анатаванне і рэферыраванне. Назіраецца выпрацоўка прыёмаў і метадаў анатавання, выкарыстоўваюцца і абгрунтоўваюцца розныя віды анатацый. Складальнікі агульных рэтраспектыўных паказальнікаў стваралі гісторыка-кніжныя анатацыі. У другой палове XIX ст. усё часцей сустракаюцца рэкамендацыйныя анатацыі. У апошнія дзесяцігоддзі XIX ст. назіраецца дыферэнцыяцыя анатацый у залежнасці ад чытацкага і мэтавага прызначэння бібліяграфічнага дапаможніка. У асобных бібліяграфічных дапаможніках прыменены прыёмы характарыстыкі твораў, адзначаныя высокай складанасцю і якасцю. Так, у шматтомніку Х.Д.Алчэўскай “Што чытаць народу” рэкамендацыйныя анатацыі сінтэзаваны з данымі назіранняў за чытацкімі рэакцыямі і паводзінамі, парадамі бібліятэкарам і настаўнікам і некаторымі іншымі элементамі вывучэння чытання; у паказальніку М.А.Рубакіна “Сярод кніг” напісаны выдатныя “папярэднія заўвагі” – аналітычныя агляды літаратуры па галінах і тэмах, якія змяшчаюць характарыстыкі навуковых, літаратурных, мастацкіх, грамадскіх плыняў і адпаведнага ранжыравання аўтараў, ацэнкі асобных твораў.

Англіскі бібліятэказнаўца Сэведж тэарэтычна абгрунтаваў прынцып аб’ектыўнасці ў анатацыях. На аснове гэтага прынцыпу шэрагам спецыялістаў у розных краінах былі распрацаваны наступныя асноўныя элементы анатацый: адлюстраванне зместу твора, указанне на яго від (жанр), ступень даступнасці, асаблівасці і вартасці мовы і інш. Бібліёграфы СССР у міжваенны час адмовіліся ад прынцыпу аб’ектыўнасці анатацый і выступалі за ацэначнае, крытычнае анатаванне, накіраванае на выяўленне ідэалагічнага характару твора, яго значэння для фарміравання светапогляду чалавека сацыялістычнага грамадства. Прымяненне прынцыпу партыйнасці ў сваю чаргу прывяло да ідэалагізаваных ацэнак твораў.

Разам з праблемамі бібліяграфічнага апісання і каталагізацыі вырашаліся і такія вельмі важныя праблемы, як каталагізацыя і класіфікацыя дакументаў.

Значным крокам на шляху да стварэння ўмоў, неабходных для уніфікацыі каталагізацыі, было ўвядзенне Першым з’ездам амерыканскіх бібліятэчных асацыяцый (1876) каталожнай карткі памерам 75x125 мм. Стандартная картка пачала прымяняцца не толькі ў бібліятэках ЗША, але і ў еўрапейскіх краінах. Выйшла многа работ, прысвечаных правілам састаўлення каталогаў, напрыклад “Правілы слоўнікавага каталога” Ч.Э.Кетэра і інш. М.Дзьюі былі выказаны прапановы па уніфікацыі скарачэнняў слоў у каталагізацыі, аб увядзенні цэнтралізаванай каталагізацыі.

Шматлікасць класіфікацый, якія прымяняліся ў каталогах і бібліяграфічных дапаможніках, перашкаджала даступнасці бібліяграфічнай інфармацыі і яе перадачы. Сапраўдным дасягненнем з’явілася распрацаваная амерыканскім бібліятэкарам і бібліёграфам Мелвілам Дзьюі (1851–1931) “Дзесятковая класіфікацыя” (1876). Толькі пры жыцці аўтара было здзейснена 12 дапрацаваных выданняў яе. Выкарыстанне М.Дзьюі ў бібліятэчна-бібліяграфічнай класіфікацыі дзесятковага прынцыпу, які на той час ужо быў добра засвоены ў свеце ў сувязі з укараненнем у метрычныя сістэмы, надаваў упэўненасць, што новая схема набудзе міжнароднае прызнанне. Многія вядомыя бібліёграфы і бібліятэкары ў розных краінах пачалі прапагандаваць і прымяняць гэтую сістэму. На аснове “Дзесятковай класіфікацыі” Міжнародным бібліяграфічным інстытутам была распрацавана “Універсальная дзесятковая класіфікацыя”, першае выданне якой адбылося ў 1907 г.

7. Міжнароднае бібліяграфічнае супрацоўніцтва.

Прычыны і ўмовы ўзнікнення

Глабальныя працэсы другой паловы XIX ст. (індустрыя-лізацыя, прагрэс навукі і тэхнікі, урбанізацыя, павышэнне ўзроўню кіравання, пашырэнне дакументальных камунікацый і іншыя) садзейнічалі развіццю сувязей паміж інтэлектуальнымі сляямі розных краін. Агульнасць прафесіянальных інтарэсаў выклікала патрэбу ў супрацоўніцтве на міжнародным узроўні. Былі створаны сусветныя і міжнародныя саюзы: паштовы, тэлеграфны, чыгуначны, літаратурны, прамысловы, метрычны, геадэзічны, тарыфны і інш. Напярэдадні першай сусветнай вайны налічвалася 410 міжнародных саюзаў. У Саюз міжнародных асацыяцый, створаны ў 1910 г., уваходзілі да 230 такіх саюзаў. Усе яны ўтваралі міжнародныя органы, якія, не падаўляючы самастойнасці прадстаўляемых краін, імкнуліся забяспечыць іх агульныя інтарэсы.

Склаліся ўмовы і для ўсталявання міжнародных сувязей у галіне бібліяграфіі. Сярод гэтых умоў былі:

– надзвычай высокі рост вытворчасці друкаванай прадукцыі ў свеце; яе неабмежавана шырокі састаў па аўтарскім корпусе, змесце, мовах, месцах выдання і інш.;

– развіццё бібліятэк розных тыпаў, фарміраванне бібліятэчных сетак і канцэнтрацыя ў іх фондах абсалютнай большасці выданняў і іншых дакументаў;

– бесперапыннае ўзрастанне выпуску бібліяграфічнай прадукцыі ў многіх краінах, пачатак арганізацыі бібліяграфічнага абслугоўвання ў бібліятэках, інстытутах, музеях, кнігарнях і іншых установах;

– павелічэнне супольнасці прафесіянальных бібліёграфістаў і бібліёграфістаў-непрафесіяналаў, асэнсаванне імі тэарэтыка-метадычных і арганізацыйных праблем, якія стаялі перад тагачаснай бібліяграфіяй. Бібліёграфы, бібліятэкары, выдаўцы, вучоныя і спецыялісты сутыкаліся з мноствам пытанняў бібліяграфічнай работы, якія патрабавалі глыбокіх даследаванняў, як, напрыклад, сістэмы бібліяграфічных класіфікацый, праблемы тэрміналогіі, арганізацыі. Збліжала іх інтарэсы галоўная праблема: прадстаўленне бібліяграфічных паведамленняў і іх распаўсюджанне. Усё гэта выклікала па-трэбу ў спецыяльных бібліяграфічных аб'яднаннях і абмеркавання бібліяграфічных праблем у суполках бібліятэкараў, бібліяфілаў, кнігагандлёўцаў, выдаўцоў.

Пачаткам бібліяграфічнага ўзаемадзеяння з'явіліся стварэнне нацыянальных бібліяграфічных арганізацый і ўзмацненне бібліяграфічнага кірунку ў дзейнасці сумежных і зацікаўленых аб'яднанняў.

Першае бібліяграфічнае таварыства ў Еўропе было заснавана ў Францыі ў 1868 г. Галоўнай яго мэтай было аб'яднанне сродкаў для арганізацыі на высокім ўзроўні бягучай бібліяграфічнай інфармацыі аб новых кнігах, якія выйшлі ў краіне і свеце. (Аб'яднанне кнігавыдаўцоў, якое ў гэты час выпускала орган бягучай нацыянальнай бібліяграфіі “Бібліяграфія Францыі”, вырашала іншыя задачы.) Таварыства з першага года сваёй дзейнасці пачало штотомесячна выдаваць бюлетэнь і бібліяграфічны часопіс, у якіх адлюстроўваліся новыя кнігі і анаваліся найбольш значныя з іх. Аператыўнасць, універсальнасць бібліяграфічнай інфармацыі, міжнародны ахоп кніг, іх якасная ацэнка надалі гэтым выданням шырокую вядомасць.

У далейшым узніклі Таварыства французскай бібліяграфіі (1906) і Таварыства класічнай бібліяграфіі пры Сарбонскім універсітэце (1922).

У Расіі ў 1889 г. пры Маскоўскім універсітэце па ініцыятыве А.Д.Торапава быў створаны бібліяграфічны гурток, членамі якога сталі вядомыя бібліёграфы і вучоныя В.Я.Адарукоў, А.І.Кірпічнікаў, В.Я.Брусаў, К.М.Дзеруноў, А.М.Лавягін і інш. Гурток быў пераўтвораны ў Рускае бібліяграфічнае таварыства пры Маскоўскім універсітэце (1900). З пачатку работы члены гуртка прыступілі да бібліяграфічнага ўліку рускай кнігі за ўвесь перыяд яе існавання. Ствараліся таксама тэматычныя і персанальныя бібліяграфічныя дапаможнікі. Акрамя кірунку, звязанага непасрэдна з бібліяграфаваннем, вяліся даследаванні бібліяфільскага, кнігазнаўчага,

бібліятэказнаўчага і бібліягра-фазнаўчага зместу. Было выдадзена звыш 100 перыядычных выданняў, бібліяграфічных дапаможнікаў, нарысаў пра бібліёграфію і іншых матэрыялаў.

У 1892 г. было заснавана бібліяграфічнае таварыства ў Лондане, члены якога вивучалі гісторыю кнігі, пытанні тэорыі і тэхналогіі бібліяграфічнай дзейнасці, састаўлялі зводны каталог англійскай кнігі і бібліяграфічныя дапаможнікі. У Вялікабрытаніі дзейнічалі таксама Шатландскае бібліяграфічнае таварыства ў Эдынбургу (1889), затым у Глазга (1906), Уэльсе (1906), Ірландскае (1918) і Оксфардскае (1922) бібліяграфічныя таварыствы.

Бібліяграфічныя таварыствы ўзніклі ў Германіі, Італіі і ў іншых краінах Еўропы.

У 1904 г. было створана Амерыканскае бібліяграфічнае таварыства (у г. Чыкага), задачамі якога было вивучэнне тэорыі бібліяграфіі, бібліяграфаванне амерыканскай літаратуры і папулярызацыя бібліяграфічнай справы ў Амерыцы.

Перад першай сусветнай вайной, паводле даных В.Ф.Байковай, узніклі 11 нацыянальных бібліяграфічных таварыстваў, існавалі і іншыя бібліяграфічныя аб'яднанні, але ў час вайны дзейнасць іх спынілася.

Агульным у дзейнасці бібліяграфічных таварыстваў розных краін быў шырокі дыяпазон інтарэсаў: распрацоўваліся тэарэтычныя і метадычныя пытанні бібліяграфіі, пачалася работа па ўліку нацыянальнай кнігі, здзяйсняліся спробы міжнароднага бібліяграфічнага ўліку новай літаратуры. Асабліва зацікаўленасць ў асяродку таварыстваў вызначылася да праблем арганізацыі, методыкі і тэхналогіі: распрацоўкі правіл апісання, анатавання, класіфікацыі, арганізацыі бягучага нацыянальнага бібліяграфічнага ўліку і інш. Гэта аб'ядноўвала бібліёграфію розных краін, падштурхоўвала сачыць за дасягненнямі, выкарыстоўваць замежны вопыт і развіваць яго. Як грамадскія арганізацыі бібліяграфічныя таварыствы залежалі ад энтузіязму сваіх членаў, і недахоп гэтай якасці ці адсутнасць творчага, накіраванага на перспектыву, кіраўніцтва часам адмоўна адбівалася на іх дзейнасці, прыводзіла нават да спынення работы. Выключэннем былі рэпрэсіўныя меры супраць бібліяграфічных арганізацый як актаў грамадскай інтэлектуальнай ініцыятывы, прыкладам чаго з'яўлялася закрыццё ў СССР аўтарытэтнага ў свеце Рускага бібліяграфічнага таварыства (1930).

Акрамя спецыяльных бібліяграфічных таварыстваў, пытаннямі бібліяграфіі цікавіліся шматлікія бібліятэчныя, бібліяфільскія, выдавецкія і кнігагандлёвыя грамадскія арганізацыі. Яе праблемы ставіліся ў праграмы

дзеінасці гэтых арганізацый і нярэдка вырашаліся з поспехам. Вынікам плённага супрацоўніцтва бібліяграфічных таварыстваў з іншымі арганізацыямі стаў шэраг бібліяграфічных дапаможнікаў, часопісаў; сумесна распрацоўваліся арганізацыйныя і тэарэтыка-метадычныя пытанні, склікаліся канферэнцыі і кангрэсы.

Кірунак работы такіх арганізацый меў свае асаблівасці ў розных краінах, залежаў ад часу і акрэсленых прыярытэтаў. Аднак сувязь паміж імі была цесная. Бібліяграфічнае таварыства часам магло мець бібліяфільскую накіраванасць, бібліяфільскае – бібліятэчную, бібліятэчнае – бібліяграфічную. Але разам яны спрыялі росту грамадскай ролі бібліяграфіі. Так, Амерыканская бібліятэчная асацыяцыя (АЛА, 1876) у 30-я гг. XX ст. мела да 60 спецыяльных камісій, якія распрацоўвалі актуальныя бібліятэчна-бібліяграфічныя пытанні па тэорыі і тэхналогіі, складалі інструкцыі па бібліяграфаванні, каталагізацыі, распрацоўвалі планы і праграмы бібліятэчна-бібліяграфічнай падрыхтоўкі, выдавалі метадычныя матэрыялы, паказальнікі, друкаваныя каталогі.

Вытворчасцю бібліяграфічнай інфармацыі займаліся таксама Брытанская бібліятэчная асацыяцыя, Аўстрыйскі бібліятэчны саюз, Саюз германскіх бібліятэкараў і шэраг іншых арганізацый.

Пастаянную зацікаўленасць да бібліяграфіі праяўлялі бібліяфільскія арганізацыі, створаныя ў многіх краінах, у тым ліку такія вядомыя, як “Дылетанты” і Роксбурскі клуб у Англіі, Таварыства французскіх бібліяфілаў. Яны стварылі шмат каштоўных бібліяграфічных дапаможнікаў, уважліва ставіліся да пытанняў нацыянальнага і міжнароднага бібліяграфічнага рэпертуару, тэорыі і методыкі агульнай і спецыяльнай бібліяграфіі.

Бібліяграфічнай работай рэгулярна займаліся многія аб’яднанні кнігавыдаўцоў і кнігагандлёўцаў, асабліва ў Францыі, Германіі, ЗША, як, напрыклад, таварыства “Бёрзэнфэрайн” (Германія). Іх бібліяграфічная дзейнасць, зыходзячы з нацыянальных інтарэсаў, часта пераходзіла на міжнародны ўзровень, паколькі адпавядала агульнай мэце – павысіць ролю друку ў гандлёвых і інтэлектуальных зносінах.

Трэба таксама адзначыць, што бібліяграфічныя, бібліятэчныя, бібліяфільскія, кнігавыдавецкія і кнігагандлёвыя таварыствы і аб’яднанні нярэдка плённа супрацоўнічалі над рэалізацыяй канкрэтных бібліяграфічных праектаў. Мела месца членства сяброў бібліяграфічных таварыстваў у сумежных арганізацыях.

Выдатную ролю ў распрацоўцы міжнародных бібліяграфічных пачынанняў адыгралі навуковыя таварыствы краін свету. Менавіта для навукоўцаў бібліяграфічная інфармацыя выступала галоўным камунікацыйным сродкам, з дапамогай якога можна было сачыць за новымі публікацыямі і весці пошук незалежна ад прасторавых і іншых бар'ераў. Навуковыя арганізацыі паспяхова стваралі бібліяграфічныя дапаможнікі з міжнародным ахопам навуковай літаратуры, напрыклад, лонданскае Каралеўскае навуковае таварыства.

Такім чынам, відавочна, што бібліяграфічныя, сумежныя і навуковыя таварыствы спрыялі арганізацыі міжнароднага бібліяграфічнага ўзаемадзеяння, былі яго чыннымі ўдзельнікамі.

Да ліку праблем, якія асабліва намагаліся вырашыць у сферы бібліяграфіі прафесіянальныя і прафесіянальныя бібліёграфы, прадстаўнікі сумежных арганізацый, адносіліся:

1. *Уніфікацыя бібліяграфічнага апісання.* Першымі спробамі уніфікацыі правіл бібліяграфічнага апісання на міжнародным узроўні можна лічыць інструкцыі па апісанні для галіновых міжнародных бібліяграфічных дапаможнікаў, напрыклад “Інструкцыя для састаўлення міжнароднага каталога па літаратуры дакладных навук”. У цэлым жа ў разглядаемы перыяд захавалася прымяненне вялікай колькасці правіл бібліяграфічнага апісання, сярод якіх найбольш выкарыстоўваліся англа-амерыканская і пруская інструкцыі па кнігаапісанні.

2. *Каталагізацыя дакументаў.* Праблемы уніфікацыі бібліяграфічнага апісання вырашаліся ў цеснай сувязі з каталагізацыяй дакументаў. Асабліва старанна распрацоўкай іх займаліся камісіі па каталагізацыі, якія былі створаны ў складзе многіх бібліятэчных і бібліяграфічных таварыстваў.

3. *Класіфікацыя дакументаў.* Бібліяграфічная класіфікацыя М.Дзьюі аказала надзвычайны ўплыў на бібліятэчную грамадскасць Еўропы і выклікала імкненне да далейшага ўдасканалення бібліяграфічнай класіфікацыі, стварэння сістэмы, найбольш прыстасаванай да развіцця еўрапейскай гісторыі і навукі.

Асэнсаванне вышэйназваных праблем як міжнародных было прадэманстравана на Першым бібліятэчным кангрэсе ў Лондане (1877) і Першым міжнародным бібліяграфічным кангрэсе (1878).

Многія бібліёграфы і бібліятэкары канца XIX – пачатку XX ст. былі ўпэўнены, што пры дасягненні уніфікацыі бібліяграфічнага апісання, каталагізацыі, прымяненні адзінай класіфікацыі нацыянальная бібліяграфія і

нацыянальныя бібліятэчныя каталогі набудуць міжнароднае значэнне і даступнасць.

Яшчэ большы імпульс да сумеснага вырашэння галоўных праблем бібліяграфічнай работы надаў міжнародны з'езд у Чыкага, арганізаваны АЛА ў 1893 г., дзе прадстаўнікі Еўропы мелі магчымасць азнаёміцца са значнымі дасягненнямі амерыканскіх калег і былі ўражаны прагрэсам амерыканскай бібліятэчна-бібліяграфічнай справы. Амерыканскія навацыі, асабліва правілы бібліяграфічнага апісання, дзесятковая схема, фармат карткі і правілы каталагізацыі, пачалі значна актыўней распаўсюджвацца ў Еўропе.

4. *Міжнародны бібліяграфічны рэпертуар.* Зацікаўленасць да вырашэння гэтай праблемы праявілі не толькі бібліяграфічныя і сумежныя прафесіянальныя колы, але таксама прадстаўнікі навуковай і літаратурнай грамадскасці. Так, у 1893 г. у Бельгійскай каралеўскай акадэміі фон дэр Хаген абараніў “Праект міжнароднага каталога каталогаў публічных бібліятэк”. Лонданскае Каралеўскае навуковае таварыства, азнаёміўшыся з праектам Хагена, накіравала Бельгійскай акадэміі прапанову надрукаваць не толькі такі каталог, але і бібліяграфічныя даныя аб усіх кнігах. Праблемы стварэння міжнароднага бібліяграфічнага рэпертуару па чарзе разглядалі навуковыя кангрэсы ў 1895 г.: міжнародны геаграфічны, міжнароднай артыстычнай і літаратурнай асацыяцыі; фізіёлагаў, батанікаў, золагаў. Гэту праблему ставілі акадэміі Стакгольма і Гётынгена; буйныя бібліятэкі і бібліятэчныя таварыствы Амерыкі і Англіі, буйныя кнігагандлёвыя фірмы. У Расіі гэта пытанне абмяркоўвалася Таварыствам навук у Гельсінгфорсе. Відавочна, што праблема міжнароднага бібліяграфічнага рэпертуару набыла такую грамадскую актуальнасць, за якой непазбежна стаяць канкрэтныя дзеянні. Для навукі, розных галін прафесійнай дзейнасці, адукацыі, кнігагандлю, бібліятэчнай справы далейшае развіццё непасрэдна было звязана з выкарыстаннем назапашаных чалавецтвам ведаў.

Дзейнасць Міжнароднага бібліяграфічнага інстытута

У тэарэтычнае і практычнае вырашэнне праблем, якія да канца XIX ст. набылі міжнароднае значэнне, вялікі ўклад унесены Міжнародным бібліяграфічным інстытутам (Брусель, 1895–1934).

Гісторыя стварэння і плённая дзейнасць Міжнароднага бібліяграфічнага інстытута (МБІ) звязана з выдатнымі бібліёграфамі, адвакатамі па прафесіі Полем Атле (1868–1944) і Анры Лафантэнам (1854–1943). У 1889 г. у брусельскіх арганізацыях “Таварыства сацыяльных і палітычных навук” і “Інстытут па сацыялогіі” яны пачалі складаць сістэматычны паказальнік кніг па сацыялогіі, паступова ўключаючы сумежныя галіны. Пры падтрымцы

бельгійскага ўрада і зацікаўленых асоб яны прыступілі да стварэння “Міжнароднай бібліяграфіі грамадскіх навук”. У 1894 г. П.Атле і А.Лафантэн адкрылі прыватнае Міжнароднае бібліяграфічнае бюро. Тут вывучаліся розныя тэарэтыка-арганізацыйныя і іншыя пытанні бібліяграфіі, з вялікім энтузіязмам была ўспрынята ідэя аб стварэнні міжнароднага бібліяграфічнага паказальніка ўсёй друкаванай літаратуры. Аднак рэалізацыі ідэі супрацьстаялі вельмі абмежаваныя сродкі і магчымасці бюро. Трэба аддаць належнае рэдкай у гісторыі бібліяграфіі своечасовай і дзейснай дапамозе каралеўскага ўрада Бельгіі па наданні ўстанове афіцыйнага становішча і аказанні ёй матэрыяльнай дапамогі. Міністры ўнутраных спраў і асветы дакладвалі каралю аб тым, што Бельгія будзе мець на сваёй тэрыторыі “галоўны орган інтэлектуальнай дзейнасці чалавецтва”.

Падтрымка ўрада дазволіла П.Атле і А.Лафантэну склікаць у верасні 1895 г. у Бруселі міжнародны бібліяграфічны кангрэс. Кангрэс, хаця і быў нешматлікім, прыняў шэраг важных пастановаў: 1) зацвердзіць у Бруселі Міжнародны бібліяграфічны інстытут; 2) прапанаваць урадам стварыць міжнародны бібліяграфічны саюз, адна з галоўных задач якога – матэрыяльнае забеспячэнне міжнароднай бібліяграфічнай установы; 3) пачаць састаўленне міжнароднага бібліяграфічнага рэпертуару; 4) прапанаваць урадам увесці аднолькавае заканадаўства адносна прадастаўлення ў асобую цэнтральную ўстанову сваёй краіны заканадаўча ўстаноўленай колькасці экзэмпляраў кожнага новага выдання – гэта першая прапанова аб стварэнні нацыянальных бібліяграфічных цэнтраў і аб абавязковых экзэмплярах для бібліяграфічнай рэгістрацыі; 5) прыняць у якасці адзінай схемы дзесятковую класіфікацыю М.Дзьюі, распачаўшы яе адпаведную перапрацоўку, і ўвесці амерыканскую бібліятэчную картачку. Усе ўдзельнікі кангрэса ўвайшлі ў склад МБІ, а першым ганаровым членам абралі М.Дзьюі.

Урад Бельгіі выдзеліў МБІ будынак, які атрымаў назву Палац бібліяграфіі, і неабходныя сродкі. На чале ўстановы была прызначана камісія з пяці асоб, уключаючы заснавальнікаў. Яе філіялы былі арганізаваны ў Швейцарыі, Францыі і іншых краінах.

Дзякуючы выдатным арганізацыйным здольнасцям Атле і Лафантэна МБІ актыўна заняўся стварэннем міжнароднага “Універсальнага бібліяграфічнага рэпертуару” (“Repertoire Bibliographique Universel”), у якім планавалася адлюстраванне кнігі і часопісных артыкулы з XV да XX ст. Паводле падлікаў П.Атле, гэта складала звыш 12 млн. выданняў кніг і прыкладна 15–18 млн. часопісных артыкулаў. Атле і Лафантэн спадзяваліся, што такія аб’ёмы друкаванай прадукцыі можна бу-дзе бібліяграфічна

адлюстраваць да сусветнай выставы 1900 г. Заснавальнікі МБІ памыліліся як у аб'ёмах друкаванай прадукцыі, так і пры вызначэнні неабходных рэсурсаў і прадукцыйнасці працы па бібліяграфаванні. Таму на сусветную выставу ў Парыжы МБІ прадаставіў толькі 2 млн. картак. Сучаснікі адзначалі, што 50 прыгожых шаф з шуфлядамі, запоўненымі картачкамі аднолькавага фармату, “зрабілі прыемнае і імпазантае ўражанне на наведвальнікаў выставы”. Прызнаннем вялікай і патрэбнай працы была ўзнагарода, атрыманая на гэтай і іншых выставах. На 1 студзеня 1933 г. “Універсальны бібліяграфічны рэпертуар” складаўся ўжо з 15,5 млн. картак. Гэта пры тым, што падчас першай сусветнай вайны з 1914 г. па 1920 г. МБІ прыпыняў сваю работу і пацярпеў значныя страты. Аднак і прыведзеная лічба не вычэрпвала друкаваную прадукцыю свету за 400 гадоў.

“Універсальны бібліяграфічны рэпертуар” складаўся як каталог, які меў алфавітную і сістэматычную часткі. Асноўная работа заключалася ў наклеіцы на картачкі бібліяграфічных апісанняў з друкаваных каталогаў буйнейшых бібліятэк: Нацыянальнай бібліятэкі Францыі, бібліятэкі Брытанскага музея, Бібліятэкі Кангрэса ЗША, Нацыянальнай бібліятэкі ў Фларэнцыі і шэрага іншых; пазней пачалі выкарыстоўвацца нямецкія, амерыканскія, расійскія і з іншых краін друкаваныя картачкі ўжо прынятага міжнароднага фармату. Сістэматычная частка будавалася па схеме Дзюі. Відавочна, што ў гэтым шматмільённым картачным масіве прысутнічалі дублетныя апісанні на адны і тыя ж выданні, якія захоўваліся ў розных бібліятэках. Да першай сусветнай вайны сярэднегадавы прырост картатэкі складаў 600 тыс. адзінак, у пасляваенны перыяд скараціўся больш чым удвая. Было падлічана, што “Універсальны бібліяграфічны рэпертуар” адлюстраваным не больш 20% выданняў да XX ст. Ідэя дасягнення міжнароднага бібліяграфічнага рэпертуару аказалася цяжкадасягальнай з-за адсутнасці больш-менш дакладных даных аб аб'ёмах сусветнага кнігадруку ў пачатку распрацоўкі гэтага грандыёзнага бібліяграфічнага праекта, недахопу рэсурсаў (хаця ўмовы і матэрыяльная база МБІ былі добрымі). Відавочна, што на свядомасці бібліёграфаў, вучоных і іншых удзельнікаў праекта, якія ажыццяўлялі бібліяграфічны рэпертуар, цяжка адбілася еўрапейская ваенная трагедыя: знікла на пэўны час імкненне да сумеснай, перавышаючай нацыянальныя межы, работы. Назіраецца заметны адыход ад вялікіх, патрабуючых безумоўнага энтузіязму, праектаў да спраў больш канкрэтных, суразмерных укладаемым сілам. Тым не менш “Універсальны бібліяграфічны рэпертуар” заслугоўвае станоўчай ацэнкі не толькі за тую карысць, якую атрымлівалі наведвальнікі МБІ, але і як выдатная школа калектыўнай

бібліяграфічнай працы па забеспячэнні інтэлектуальнай дзейнасці. Гэта быў першы самы буйны міжнародны бібліяграфічны праект.

Падчас работы над сістэматычнай часткай “Універсальнага бібліяграфічнага рэпертуару” супрацоўнікі МБІ прыступілі да перабудовы і ўдасканалення схемы Дзьюі з мэтай дасягнуць такі вынік, каб лічбавы індэкс на дакумент адлюстроўваў яго назву і змест. Гэта была чыста бібліяграфічная задача, яна пераўзыходзіла патрэбу бібліятэчнай расстаноўкі кніг (да чаго былі прыстасаваны большасць ранейшых класіфікацыйных схем). Лічбавыя індэксы маглі прэтэндаваць на ролю галоўнага элемента міжнароднай штучнай бібліяграфічнай мовы. У выніку вялікай работы, да якой МБІ прыцягнуў шэраг вядомых навукоўцаў, з’явілася грунтоўнае выданне “Кіраўніцтва па універсальнай дзесятковай класіфікацыі” (1907). У галоўных табліцах “Кіраўніцтва...” змяшчаліся 33 000 рубрык, да 3 000 вызначальнікаў былі ў дапаможных табліцах. Так з’явіўся ўпершыню еўрапейскі варыянт класіфікацыйнай схемы Дзьюі – Універсальнай дзесятковай класіфікацыі (УДК).

Работа над удасканаленнем УДК працягвалася пасля першай сусветнай вайны, калі была створана спецыяльная камісія прыкладна са 100 спецыялістаў. Дапрацоўка вялася ў кірунках: а) забеспячыць адпаведнасць табліц сучасным ведам; б) дасягнуць узгаднення з табліцамі Дзьюі; в) распрацаваць усеагульную схему, якая распаўсюджвалася б не толькі на кнігі, але і на іншыя віды дакументаў.

Работа над УДК была вельмі напружанай: МБІ прысвяціў УДК сотні публікацый; над ёй працавалі камісіі, асабліва плённа ў Бельгіі, Галандыі, Швейцарыі, Францыі; шматлікія праблемы абмяркоўваліся на праводзімых кангрэсах і канферэнцыях. Дзякуючы сістэматычнай працы УДК пастаянна ўдасканальвалася і пашыралася кола краін, якія пачалі яе ўкараняць. У сярэдзіне 30-х гг. 45 краін свету перайшлі на выкарыстанне схем Дзьюі і УДК.

Акрамя стварэння “Універсальнага бібліяграфічнага рэпертуару” і распрацоўкі УДК, МБІ з 1908 г. пачаў збіраць матэрыялы па дакументацыі. Спецыялісты МБІ вызначалі “дакумент” як сродак зносін паміж людзьмі, які адлюстраваны ў графіцы ці іншым спосабам. Тэрмін “дакументацыя” разумелі: а) як метада вывучэння пры дапамозе дакументаў; б) падбор у пэўных мэтах саміх дакументаў з усімі аперацыямі: пошук, захаванне, апісанне, класіфікацыя і інш. У залежнасці ад мэты “дакументацыя” з’яўлялася навуковай, тэхнічнай, адміністрацыйнай і інш. Бібліяграфія, бібліятэка-знаўства, архівазнаўства, музеязнаўства і справаводства

разглядаліся як галіны адзінай навукі “дакументацыі”. Бібліятэкі, архівы, музеі, бібліяграфічныя бюро і іншыя падобныя ўстановы лічыліся цэнтрамі дакументацыі. Гэтыя тэарэтычныя напрацоўкі былі вельмі плённыя і перспектыўныя. Упершыню створана інтэграваная, па сутнасці сістэмная канцэпцыя функцыянавання грамадскіх інстытутаў, аб’яднаных па аб’екце дзейнасці. На жаль, на дакументацыйныя ідэі МБІ доўгі час не звярталася ўвага спецыялістаў па бібліяграфіі і сумежных дысцыплінах, хаця ў іх прадугадваюцца сучасныя падыходы да арганізацыі інфармацыйных сістэм.

У МБІ збіраліся матэрыялы для “Сусветнага музея” і “Сусветнай энцыклапедыі”. У “Сусветны музей” адбіраліся дакументы, якія найбольш поўна адлюстроўвалі жыццё народаў свету на працягу ўсёй гісторыі. Для “Сусветнай энцыклапедыі” збіраўся друкаваны, рукапісны, ілюстрацыйны матэрыял з розных краін і на розных мовах па кожным тэрміне, уключаным у слоўнік энцыклапедыі. Слоўнік складаўся з 10 тыс. тэрмінаў. Мэта збору – “даваць пытанню сучаснае асвятленне і параўноўваць пункты погляду”. Для кожнага тэрміна былі заведзены аднолькавыя папкі, куды ўкладаліся выразкі і адбіткі артыкулаў, рукапісы, партрэты, малюнкi, паштоўкі і інш. У 1930 г. у папках захоўваліся каля 350 тыс. дакументаў. МБІ не дасягнуў паўнаты адлюстравання слоўніка “Сусветнай энцыклапедыі”, аднак з арганізацыйна-метадычнага боку яго выкананне вельмі блізкае да некаторых формаў інфармацыйнай дзейнасці сучасных бібліятэк і іншых інфармацыйных цэнтраў.

У дзейнасці МБІ быў шэраг іншых карысных і перспектыўных кірункаў.

Актуальнасць і шматбаковасць тэарэтычных даследаванняў і практычнай дзейнасці асабліва праяўляліся падчас правядзення кангрэсаў і канферэнцый (апошнія праводзіліся штогод, пачынаючы з 1924 г.). Так, на кангрэсе па бібліяграфіі і дакументацыі ў 1910 г. прысутнічалі 300 чалавек з 30 краін. Было заслухана каля 40 выступленняў. Асноўны даклад, прадстаўлены МБІ, быў прысвечаны пытанням аб адзінстве метадаў бібліяграфічнай работы: класіфікацыі, каталагізацыі, кааперацыі пры стварэнні бібліяграфічных паказальнікаў. Асобныя выступленні былі прысвечаны навуковай арганізацыі бібліяграфіі і дакументацыі, пытанням УДК, рэгістрацыі і статыстыцы кніг і перыядычных выданняў, каталагізацыі і фотакапіраванню і інш.

МБІ выдаваў бюлетэнь, у якім змяшчаліся самая поўная інфармацыя аб яго дзейнасці, паказальнікі “Універсальная бібліяграфія” (да 1931 г. надрукавалі 164 выпускі, у якія ўвайшлі 1 500 тыс. назваў кніг і артыкулаў, у тым ліку паказальнікаў бібліяграфічных дапаможнікаў).

У 1924 г. МБІ быў рэарганізаваны ў федэратыўную ўстанову з секцыямі ў асобных краінах. На штогодніх канферэнцыях павінны былі прысутнічаць прадстаўнікі кожнай секцыі. У пачатку 30-х гг. МБІ меў каля 760 членаў-карэспандэнтаў.

У 20 – 30-я гг. становішча МБІ ўскладнілася як з прычыны пагаршэння матэрыяльнага стану, так і ў сувязі з пераацэнкай кірункаў міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва і рэалізацыі асобных праграм у прыватнасці. Так, стала відавочнай недасягальнасць “Універсальнага бібліяграфічнага рэпертуару” выбранымі метадамі. Прадстаўнікі бібліятэчна-бібліяграфічнай супольнасці, у тым ліку Поль Атле, прыйшлі да прынцыпова новага падыходу да яго выканання: праз стварэнне вычарпальных нацыянальных бібліяграфічных рэпертуараў у кожнай краіне і далейшае іх аб’яднанне ў зводны каталог ці іншую форму. Не здолеў МБІ ўсталяваць трывалыя сувязі з такімі ўплывовымі арганізацыямі, як Ліга Нацый і Амерыканская бібліятэчная асацыяцыя (АЛА).

Пераарыентаванне ўвагі на павышэнне ролі нацыянальнай бібліяграфіі ў здзяйсненні міжнародных бібліяграфічных зносін, хуткае развіццё і рост значэння спецыяльнай бібліяграфіі прывялі бібліятэчна-бібліяграфічную грамадскасць да пераасэнсавання ў гэтым працэсе месца нацыянальных і спецыяльных бібліятэк. Арганізацыя належнай кааперацыі паміж бібліятэкамі розных краін на аснове добра развітай нацыянальнай і спецыяльнай бібліяграфіі пачала асэнсоўвацца як найбольш рэальны шлях наладжвання абмену бібліяграфічнымі данымі. Гэтыя ідэі можна лічыць пачаткам новай мадэлі міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва. Карысна адзначыць, што такі падыход адпавядае ў цэлым сучаснай канцэпцыі міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва. Рэалізацыя выказаных ідэй прывяла да стварэння новых арганізацыйных формаў узаемадзеяння паміж нацыянальнымі бібліятэчнымі і бібліяграфічнымі асацыяцыямі і да спынення работы МБІ (1934).

У 1934 г. ад імя Міжнароднага інстытута дакументацыі, у склад якога ў 30-я гг. уваходзіў МБІ, быў распаўсюджаны рукапісны бюлетэнь, падпісаны П.Атле, аб апошніх часах існавання арганізацыі. Змяшчалася карыкатура ў выглядзе будынка “Сусветнага палаца бібліяграфіі” ў Бруселі, на які наступаў бот, сімвалізуючы ўладу (таму што па распараджэнні бельгійскага ўрада ад 1.06.34 г. МБІ высяляўся з будынка).

Дзейнасць МБІ мела для развіцця бібліяграфіі вялікае станоўчае значэнне. У сумесных дыскусіях і даследаваннях нараджаліся новыя плённыя ідэі; стварэнне УДК і вынікі па іншых праектах заклалі рэальную аснову для

развіцця працэсу уніфікацыі і стандартызацыі (апошняя выразна праявілася праз некалькі дзесяцігоддзяў). Дзейнасць П.Атле і А.Лафантэна захапляе багаццем ідэй, энтузіязмам, напорыстасцю. Яны належаць да самых знакамітых арганізатараў бібліяграфічнай справы. Само значэнне бібліяграфіі было ўзнята на самы высокі ўзровень, яна ацэньвалася як эфектыўны сродак адлюстравання і арганізацыі дакументна фіксаваных ведаў, створаных чалавецтвам. Шкада, што разбуральныя палітычныя працэсы гісторыі таго часу, калі існаваў МБІ, сцерлі каштоўны вопыт сумеснай бібліяграфічнай працы, надоўга пасеялі недавер да вялікіх бібліяграфічных праектаў. На базе МБІ у 1931 г. быў створаны Міжнародны інстытут дакументацыі (Гаага), на аснове якога ў 1938 г. пачала дзейнічаць Міжнародная федэрацыя па дакументацыі.

Дзейнасць міжнародных бібліяграфічных інстытутаў Г.Бека.

Бібліяграфічныя праекты Лігі Нацый

У 1905–1907 гг. Герман Бек у Германіі заснаваў міжнародныя інстытуты бібліяграфіі сацыяльных, тэхнічных, медыцынскіх і юрыдычных навук. Відавочна, што профіль інстытутаў быў скіраваны на прадастаўленне бібліяграфічных паслуг па галінах, для развіцця якіх інфармацыя ўжо стала адным з важнейшых рэсурсаў. Галоўнай мэтай Г.Бека было арганізаваць бібліяграфаванне новай галіновай літаратуры, выдадзенай ў розных краінах. Міжнародны інстытут бібліяграфіі сацыяльных навук выдаў 24 тамы “Бібліяграфіі сацыяльных навук” – сістэматычнага паказальніка кніг і часопісных артыкулаў. Міжнародны інстытут бібліяграфіі юрыдычных навук публікаваў бягучую “Міжнародную бібліяграфію па праве”, Міжнародны інстытут бібліяграфіі па медыцыне – бягучую бібліяграфічную інфармацыю і рэфератыўныя дапаможнікі па медыцыне, Міжнародны інстытут тэхнабібліяграфіі непрацяглы час выпускаў дапаможнікі па электратэхніцы. У час першай сусветнай вайны інстытуты Г.Бека перапынілі сваю дзейнасць, аднак пасля вайны ўзнавілі яе. Міжнародныя бібліяграфічныя інстытуты Г.Бека – гэта першы вопыт па стварэнні спецыяльных бібліяграфічных устаноў для інфармацыйнага забеспячэння вучоных і спецыялістаў.

Калі дзейнасць міжнародных бібліяграфічных інстытутаў Г.Бека дэманстравала павышэнне ролі спецыяльнай бібліяграфіі як новага фактару развіцця міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва, то бібліяграфічная дзейнасць Лігі Нацый працякала ў рэчышчы кірункаў, вызначаных МБІ.

Бібліяграфічнай работай у Лізе Нацый займаўся бібліяграфічная падкамісія Жэнеўскай камісіі і асабліва Інстытут інтэлектуальнай кааперацыі

(ІІК), арганізаваны ў Парыжы ў 1924 г. У ІІК уваходзілі прадстаўнікі 50 краін (у 35 краінах існавалі нацыянальныя камісіі інтэлектуальнай кааперацыі). Задачами інстытута было ўсебаковае садзейнічанне развіццю навукі і інтэлектуальнай дзейнасці, таму надавалася вялікае значэнне развіццю міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва.

ІІК распрацоўваў праблемы аховы аўтарскага права ў галіне друку, фотасправы, кіно, радыё; уніфікацыі навуковай тэрміналогіі; скарачэнняў назваў перыядычных выданняў і інш. Даволі шырока ІІК разгарнуў дзейнасць бібліяграфавання. Бібліятэкі і бібліяграфічныя ўстановы звыш 30 краін удзельнічалі ў выданні паказальнікаў бягучых бібліяграфічных дапаможнікаў (“Бібліяграфічны паказальнік крыніц бягучай бібліяграфіі – перыядычных выданняў розных краін і ўстаноў”, Жэнева, 1925; 2-е перапрац. выд., Берлін – Лейпцыг, 1931). ІІК таксама ажыццяўляў падрыхтоўку “Спіса выдатных твораў, выдадзеных у розных краінах за ... год”. Бібліяграфічная падкамісія Лігі Нацый узгадняла арганізацыю бібліяграфавання літаратуры па сацыяльна-эканамічных навуках і фізіцы.

Усе бібліяграфічныя праекты Лігі Нацый здзяйсняліся з удзелам нацыянальных бібліяграфічных і бібліятэчных арганізацый на аснове кааперацыі. Гэта было прынцыпам Лігі Нацый і істотна адрознівала ў арганізацыйным плане яе дзейнасць у галіне бібліяграфіі ад бібліяграфічнай дзейнасці МБІ. Усе канкрэтныя пытанні і бібліяграфічныя праекты ў межах Лігі Нацый вызначалі з’езды экспертаў, якія выбіраліся з лепшых бібліятэкараў і бібліёграфіаў. Гэтым тлумачыцца высокі ўзровень рэалізацыі запланаванага.

Паспяховаць узаемадзеяння паміж нацыянальнымі бібліятэчна-бібліяграфічнымі арганізацыямі спрыяла ўмацаванню ідэі аб пошуках эфектыўных формаў сумеснай працы ў міжнародным маштабе. Бібліёграфы і бібліятэкары прыйшлі да высновы, што самай выніковай формай супрацоўніцтва будзе асацыяцыя ўсіх нацыянальных бібліятэчных і бібліяграфічных таварыстваў і аб’яднанняў. Гэтае палажэнне асабліва актыўна развівала Амерыканская бібліятэчная асацыяцыя. Канкрэтна праблема міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва разглядаліся на з’ездах у Празе, Атлантык-Сіці і ў Эдынбургу (1926–1927). У Эдынбургу (1927) прадстаўнікі бібліятэчных аб’яднанняў 15 краін падпісалі рэзалюцыю аб стварэнні Міжнароднага бібліятэчнага і бібліяграфічнага камітэта, вызначылі яго склад, прапанавалі правесці першы Міжнародны бібліятэчны і бібліяграфічны кангрэс. З гэтых падзей пачынаецца гісторыя самай уплывовай сучаснай арганізацыі ІФЛА.

Кангрэс адбыўся ў чэрвені 1929 г. у Рыме і Венецыі. У прынятым статуце была абвешчана назва новай міжнароднай арганізацыі: Міжнародная федэрацыя бібліятэчных асацыяцый (ІФЛА), вызначана яе мэта – развіваць міжнародную кааперацыю, акрэслена членства. ІФЛА пачала праводзіць сесіі ў розных краінах Амерыкі і Еўропы, распрацоўваць наступныя праблемы:

– ставіла пытанні аб выданні міжнародных бібліяграфічных дапаможнікаў, напрыклад па ўліку бібліяграфічных матэрыялаў;

– імкнулася да ўдасканалення міжнароднай бібліяграфічнай класіфікацыі УДК і правіл бібліяграфічнага апісання;

– узнімала тэарэтыка-арганізацыйныя пытанні міжнароднай бягучай бібліяграфічнай інфармацыі па галінах ведаў, якая прадстаўлялася ўдалай заменай канцэпцыі недасягнутага рэтраспектыўнага міжнароднага бібліяграфічнага рэпертуару.

Міжнародны інстытут дакументацыі ў гэты час займаўся ўдасканаленнем УДК і прапагандай гэтай схемы.

У другой палове 30-х гг. міжнародныя бібліяграфічныя сувязі страцілі сваё значэнне, як гэта адбылося ў 1914–1920 гг. Так адмоўна паўплывала на бібліяграфічную дзейнасць складаная палітычная сітуацыя ў Еўропе перад другой сусветнай вайной.

Пытанні

1. Ахарактарызуйце прычыны актывізацыі дзейнасці па бягучай нацыянальнай бібліяграфіі.

2. У якіх краінах і калі пачалася рэгулярная бібліяграфічная рэгістрацыя новых выданняў?

3. Назавіце асноўныя перыядычныя органы бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў розных краінах.

4. Параўнайце арганізацыю бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў Францыі, Расіі, Германіі, Англіі, ЗША.

5. Назавіце буйнейшыя нацыянальныя рэтраспектыўныя бібліяграфічныя паказальнікі розных краін. Параўнайце іх методдыку.

6. Назавіце складальнікаў буйнейшых нацыянальных рэтраспектыўных бібліяграфічных паказальнікаў. Якімі матывамі і мэтамі яны кіраваліся?

7. Ахарактарызуйце прычыны актывізацыі дзейнасці па навукова-дапаможнай і рэкамендацыйнай бібліяграфіі.

8. Назавіце буйнейшых стваральнікаў рэкамендацыйна-бібліяграфічных дапаможнікаў. У чым яны бачылі грамадскую значнасць рэкамендацыйнай бібліяграфіі?

9. Ахарактарызуйце галоўныя дасягненні бібліяграфазнаў-ства.
10. Якое значэнне мелі універсальныя друкаваныя каталогі буйнейшых бібліятэк? Ахарактарызуйце іх метадычныя асаблівасці.
11. Якія праблемы ў канцы XIX – пачатку XX ст. патрабавалі сумеснай дзейнасці міжнароднай бібліяграфічнай супольнасці?
12. Хто і калі арганізаваў адкрыццё Міжнароднага бібліяграфічнага інстытута? Назавіце асноўныя кірункі яго дзейнасці.
13. Як эвалюцыяніравала ідэя стварэння “Універсальнага бібліяграфічнага рэпертуару”?

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

2.2 Тэксты лекцый для студэнтаў II курса ФІДК і ФЗН

САТАВА ВАЛЯНЦІНА ІВАНАЎНА, кафедра тэорыі і гісторыі інфармацыйна-дакументных камунікацый, кандыдат педагагічных навук, дацэнт
КУЗЬМІНІЧ ТАЦЦЯНА ВАСІЛЬЕЎНА, кандыдат педагагічных навук, дацэнт

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІАГРАФІІ

РЕПОЗИТОРИЙ БГУИМ

ЗМЕСТ

Уводзіны	122
Лекцыя 1. УЗНІКНЕННЕ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІ І ЯЕ РАЗВІЦЦЁ Ў ВКЛ (да другой паловы XVI ст.).	124
Лекцыя 2. РАЗВІЦЦЁ БІБЛІЯГРАФІ Ў ПЕРЫЯД УВАХОДЖАННЯ БЕЛАРУСІ Ў СКЛАД РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ (1569 – 1794 гг.)	129
Лекцыя 3. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІ Ў РАСІЙСКАЙ ІМПЕРЫІ (1795 – 1864 гг.), 2гадз.	141
Лекцыя 4. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІ Ў РАСІЙСКАЙ ІМПЕРЫІ (1865 – 1917 гг.).	150
Лекцыя 5. РАЗВІЦЦЁ БІБЛІЯГРАФІ Ў БССР У МІЖВАЕННЫ ПЕРЫЯД (1918 – чэрвень 1941 г.)	165
Лекцыя 6. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІ ЗА МЕЖАМІ БССР У МІЖВАЕННЫ ПЕРЫЯД І ПАДЧАС ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ (1918 – 1945 гг.)	173
Лекцыя 7. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІ ПАСЛЯ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ (1945 – 1991 гг.)	181
Лекцыя 8. БІБЛІЯГРАФІЯ БЕЛАРУСКАГА ЗАМЕЖЖА ПАСЛЯ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ	192
Лекцыя 9. КІРУНКІ РАЗВІЦЦЯ БІБЛІЯГРАФІ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ	199

УВОДЗІНЫ

Гісторыя беларускай бібліяграфіі – гэта навуковая і вучэбная дысцыпліна, якая вывучае працэс узнікнення, станаўлення і развіцця бібліяграфіі як асобнага віда навукова-практычнай дзейнасці на Беларусі. Гэта яшчэ маладая навуковая дысцыпліна, якая фарміравалася ў XX ст. і ўзмацнілася на працягу апошніх дзесяцігоддзяў. Як вучэбная дысцыпліна распрацавана і ўведзена прафесарам В.Е.Лявончыкавым.

Аб'ектам гісторыі бібліяграфіі з'яўляецца бібліяграфічная дзейнасць ад пачатку яе ўзнікнення ў Беларусі да сучаснасці. Гэта вялікі, тысячагадовы шлях, на працягу якога бібліяграфія як кампанент інфармацыйнай інфраструктуры грамадства, сваімі спецыфічнымі сродкамі адлюстроўвала дакументаваныя веды, якія ствараліся нашым народам, перадавала іх у прасторы і часе, арыентавала ў іх спажыўцоў інфармацыі. Так было заўжды, як у часы ўзнікнення бібліяграфіі, так і зараз, калі бібліяграфія функцыянуе ва ўмовах выкарыстання навейшых інфармацыйных, арыентуе ў бязмежных дакументных патоках, забяспечвае складанейшую сістэму інфармацыйных патрэб сучаснага грамадства. У гісторыі беларускай бібліяграфіі вывучаецца развіццё ўсіх бібліяграфічных з'яў: практычнай бібліяграфічнай дзейнасці па стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі і яе выкарыстанні (у т. л. аб'екты, арганізацыйныя, тэхналагічныя і метадычныя аспекты, уклад выдатных бібліёграфаў), развіццё бібліяграфазнаўства. Асноўная ўвага надаецца лічыцца базаваму кірунку бібліяграфіі – дзейнасці бібліяграфавання. Дзейнасць бібліяграфавання, яе арганізацыя і вынікі ярка паказваюць уклад народа ў сусветную скарбніцу ведаў.

Асноўным прынцыпам вывучэння гісторыі беларускай бібліяграфіі з'яўляецца прынцып гістарызму. Гэты прынцып адлюстроўвае два ўзаемазвязаныя палажэнні: 1) разглядаць з'явы ў канкрэтна-гістарычнай сітуацыі і 2) вывучаць іх з пазіцыі развітага стану, г.зн. з пазіцыі, на якіх знаходзіцца даследчык.

Для рэалізацыі прынцыпа гістарызма важнымі з'яўляюцца паняцці “гісторыка-бібліяграфічны факт” і “гісторыка-бібліяграфічная крыніца” і перыядызацыя. Гісторыка-бібліяграфічны факт паводле класіфікацыі гістарычнай навукі можа быць прадстаўлены фактам-падзеяй, фактам-крыніцай, фактам – змест крыніцы. Да фактаў падзей адносяцца – даты, напрыклад, адкрыццё бібліяграфічнай установы, даты жыцця бібліёграфа, дата выпуску канкрэтнага бібліяграфічнага дапаможніка і інш. Факт-крыніца – гэта бібліяграфічны дапаможнік. Спецыфіка гісторыі бібліяграфіі ў тым, што тут бібліяграфічныя дапаможнікі – гэта галоўны прадукт бібліяграфічнай дзейнасці адначасова з'яўляецца і найбольш тыпічным фактам бібліяграфіі (падзеяй) і

фактам-крыніцай. Падыход да бібліяграфічных дапаможнікаў як крыніц, патрабуе вывучэння іх зместу і сувязяў з эпохай і гістарычнага значэння.

У “Гісторыі беларускай бібліяграфіі” распрацоўваецца перыядызацыя. Навуковая перыядызацыя адлюстравана ў падручніках В.Е.Лявончыкава “Беларуская бібліяграфія. Агульны курс” (1981, 1991). У вучэбнай дысцыпліне развіццё бібліяграфіі разглядаецца ў межах буйнейшых гістарычных перыядаў, вылучаных у гісторыі Беларусі. Гэта 5 перыядаў: ВКЛ і Рэчы Паспалітай, часоў уваходжання беларускіх зямель у Расійскую імперыю, перыяд БССР і і Рэспублікі Беларусь. У перыядах часоў Расійскай імперыі, БССР вылучаюцца больш дробныя храналагічныя адрэзкі. Пад уплывам асаблівасцей гістарычнага развіцця беларуская бібліяграфія развівалася не толькі ў дзяржаўных ці этнічных межах пражывання беларусаў. У XX – XXI стст. узнікла бібліяграфія беларускага замежжа. Яе вывучэнню прысвечаны асобныя тэмы.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУИМ

Лекцыя 1. УЗНІКНЕННЕ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ І ЯЕ РАЗВІЦЦЁ Ў ВКЛ

(да другой паловы XVI ст.)

Пытанні

1. Станаўленне арганізацыйнай структуры бібліяграфіі, яе суб'ект.
2. Фарміраванне відавой структуры бібліяграфічнай прадукцыі, яе метадычныя асаблівасці.

ЛІТАРАТУРА

1. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік / В.Е.Лявончыкаў. – Мінск, 1991. – С.55 – 58.
2. Дарашкевіч, В.І. Лацінскія кнігі ў прыватных бібліятэках на Беларусі і Літве (першая палова XVI ст.) / В.І.Дарашкевіч // Из истории книги в Белоруссии : сб. статей /ФБ АН БССР. – Мінск., 1976. – С.58 – 74.

Мэта лекцыі – прааналізаваць ўмовы ўзнікнення бібліяграфіі ў Беларусі, станаўленне яе арганізацыйнай структуры і відавога складу бібліяграфічнай прадукцыі.

1. Станаўленне арганізацыйнай структуры бібліяграфіі, яе суб'ект.

Умовы для развіцця бібліяграфіі ўзніклі на беларускіх землях, як і ў іншых рэгіёнах свету, задоўга да з'яўлення першых бібліяграфічных прац, ці звестак пра бібліяграфічную работу, што вядомы сёння.

Асновы для бібліяграфічнай дзейнасці фарміраваліся разам з распаўсюджаннем пісьменства, калі з'явілася неабходнасць дакументнай фіксацыі ведаў і іх мэтанакіраванага выкарыстання. У XI – XII стст. плыні пісьменства з Візантыі і Рыму паклалі пачатак фарміравання беларускай кніжнай культуры. Да сённяшняга дня дайшла слава дзеячаў хрысціянскай кніжнай культуры: Ефрасінні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Аўрамія Смаленскага, Клімента Смаляціча. Існуюць усе падставы лічыць, што кніжная культура старажытнабеларускіх княстваў не саступала яе ўзроўню ў любым еўрапейскім рэгіёне. Аднак звесткі аб стварэнні бібліяграфічных помнікаў да другой паловы XV ст. не захаваліся.

Павольна і паступова стварэнне бібліяграфічнай інфармацыі ў беларускім грамадстве пашыралася. Таму спрыяла ўзнікненне цэнтраў, дзе ствараліся і выкарыстоўваліся тэксты, кнігі. Гэта былі цэрквы і манастыры, у якіх узніклі бібліятэкі, у манастырах разгарнулася падрыхтоўка рукапісных кніг. Багатыя бібліятэкі існавалі ў манастырах у Вільні, Полацку, Слуцку, Мінску, Магілёве,

Віцебску, Супраслі і іншых гарадах і месцах. Асабліва вызначаліся кнігазборы Супраслеўскага, Слуцкага Троіцкага, базыльянскага Жыровічскага, Віцебскага Маркаўскага манастыроў. Пачатак развіцця прыватных бібліятэк звязаны з фарміраваннем царкоўнай іерархіі, шляхецкага саслоўя, магнатэрыі, якія характарызаваліся і як найбольш адукаваныя і чытаючыя групы. У XV – XVI ст. багатыя бібліятэкі (па мерках свайго часу) былі ў вялікага князя, Сапегаў у Ружанах, слуцкіх князёў Алелькавічаў, Оштарпаў у Дукоры, у Солтанаў – уладальнікаў Жыровічаў, Гаштольдаў і інш.

Гістарычным рубязом у развіцці беларускай культуры і бібліяграфіі стаў выпуск Ф.Скарынай першых друкаваных кніг у пачатку XVI ст. Паскарэнне вытворчасці кніг, іх масавасць, вышэйшая дасканаласць формы спрыяльна паўплывалі на развіццё бібліяграфіі.

Галоўным суб'ектам бібліяграфічнай дзейнасці былі самыя адукаваныя людзі таго часу – манахі, якія былі перапісчыкамі кніг і аўтарамі твораў, бібліятэкарамі і складальнікамі бібліяграфічных матэрыялаў. Стваральнікамі бібліяграфічных матэрыялаў ці асобных паведамленняў былі і свецкія асобы, прадстаўнікі шляхты і іншых саслоўяў, якія, як правіла, займаліся кнігадрукаваннем – Ф.Скарына і яго паслядоўнікі.

2. Фарміраванне відавой структуры бібліяграфічнай прадукцыі, яе метадычныя асаблівасці.

На працягу першага гістарычнага перыяду паступова сфарміраваліся афінная і латэнтная бібліяграфічная інфармацыя, але адсутнічала постэдыцыйная. Па грамадскім прызначэнні пераважалі матэрыялы агульнай бібліяграфіі: у асноўным каталожныя. Але існуюць падставы меркаваць і аб ўзнікненні спецыяльнай бібліяграфіі – рэкамендацыйнай. Па форме бібліяграфічныя матэрыялы былі рукапіснымі, але з пачаткам дзейнасці Ф.Скарыны па выпуску беларускіх кнігах, з'явіліся і друкаваныя.

Афінная і латэнтная бібліяграфічная інфармацыя непарыўна звязана з кнігамі. Рукапісныя беларускія кнігі, якія дайшлі да нашага часу, дазваляюць зрабіць высновы аб узнікненні і паступовым развіцці найбольш ранняй **афіннай** бібліяграфічнай інфармацыі. Прадстаўлена яна сфамуляванымі аўтарамі назваў, указаннямі імён перапісчыкаў/аўтараў, імён святых, дат напісання і іншых элементаў, якія маглі выкарыстоўвацца для ідэнтыфікацыі твораў. Значна ўдасканалілася з пачаткам кнігадрукавання. Ф.Скарына увёў тытульны ліст, на якім значыліся важнейшыя бібліяграфічныя элементы.

Латэнтная бібліяграфічная інфармацыя прадстаўляла больш складаны ўзровень бібліяграфічнага аснашчэння тэкстаў. Стваралася пераважна аўтарамі, кнігадрукарамі, якія давалі спасылкі на іншыя творы, характарызавалі іх, ацэньвалі і інш. Наватарскія для свайго часу формы ўнутрытэкставай

бібліяграфічнай інфармацыі выкарыстаў Ф.Скарына. У прадмовах да кніг “Бібліі” ён арганічна спалучыў кароткі пераказ зместу твораў, іх дакладную і па-магчымасці ўсебаковую характарыстыку з выкладаннем уласных поглядаў. Усе кнігі, што ўваходзілі ў “Біблію”, ён раздзяліў на гнёзды. Напрыклад, у першай частцы іх налічваецца 24 з рэкамендацыяй 46 кніг. Яны ацэнены вядомым айчынным бібліяграфазнаўцам В.Е.Лявончыкавым як своеасаблівыя рэкамендацыйныя анатацыі. Тое, што Скарына ў прадмовах цытаваў і ўказваў працы многіх аўтарытэтаў старажытнасці, сведчыла пра яго добрае знаёмства з дасягненнямі тагачасных аўтараў. Упершыню ўведзеныя Скарынай у беларускай кнізе прадмовы – “сказання” сталі літаратурным узорам для наступных пісьменнікаў і перакладчыкаў. 22 прадмовы і 17 пасляслоўяў напісаў Скарына і да віленскіх выданняў “Апостала” (1525 г.). У прадмовах да раздзелаў дадзены своеасаблівыя каментары. У некаторых з іх прыводзяцца звесткі аб месцах, якія ўпамінаюцца ў тых ці іншых раздзелах. Завершана выданне “Месяцасловам” са спецыяльнай прадмовай і парадамі па выкарыстанні кнігі. Такім чынам Ф.Скарына ўвёў элементы даведачна-пошукавага апарату кнігі, імкнуўся павысіць культуру ўспрымання матэрыялу чытачамі.

Узровень бібліяграфічнага аснашчэння тэкстаў якасна вельмі адрозніваўся, хутчэй за ўсё залежаў ад набытага аўтарам вопыту працы з пісьмовымі крыніцамі. Атрымалі распаўсюджанне спасылкі на іншыя творы. Напрыклад, Васіль Цяпінскі ў маргіналіях да царкоўнаславянскага тэксту “Евангелля” згадвае некалькі царкоўнаславянскіх перакладаў і цытуе іх. У наступныя гістарычныя перыяды (да сённяшніх дзён) формы бібліяграфічнай інфармацыі непаруўна звязаныя з тэкстамі працягвалі ўдасканальвацца, пашыраліся іх функцыянальныя магчымасці.

Матэрыялы **агульнай** бібліяграфіі. Захаваліся прасцейшыя помнікі **каталожных** бібліяграфічных матэрыялаў – гэта інвентары (вопісы) манастыроў, а з пачатку XVI ст. яшчэ рэгістры і рэестры прыватных бібліятэк. Шматлікасць выкарыстоўваемых тэрмінаў для іх абазначэння тлумачыцца ўплывам розных моў, а па характары інфармацыі і афармленні яны ўяўлялі сабой даволі шырокі асартымент дапаможнікаў, дзе інвентары і каталогі былі класічнымі тыпамі, а паміж імі існавалі прамежкавыя, па структуры блізкія да сучасных бібліяграфічных спісаў. У параўнанні з інвентарамі рэестры і рэгістры адлюстроўвалі толькі кнігі; кожны бібліяграфічны запіс уключаў некалькі элементаў, але ў адрозненне ад каталога не заўсёды ўказвалася месца знаходжання дакумента. (У XVI – XVII стст. кнігі захоўвалі ў агары, якія шчыльна зачыняліся і звычайна знаходзіліся нішах). Кнігі маглі групавацца па моўнай прымеце. Паняцці “рэестр” і “каталог” ужываліся і як сінонімы

(польскамоўны уплыў), асабліва ў наступны гістарычны перыяд. У інвентарах богаслужэбных кнігі адлюстраваліся разам з іншымі каштоўных рэчамі, маёмасцю. Старэйшы з вядомых – інвентар Слуцкага Троіцкага манастыра, складзены ў 1494 г. архімандрытам Іосіфам. Неаднаразова складаліся вопісы на кнігазборы Супраслеўскага манастыра. У найбольш вядомым спісе з іх адлюстравана 211 кніг. Бібліяграфічныя звесткі мінімальныя: найчасцей указваліся назвы кніг і дарыцелі, бо кніга – гэта была дарагім, каштоўным падарункам.

Нешматлікія звесткі характарызуюць склад прыватных бібліятэк. Важна адзначыць, што ў прыватных бібліятэках беларускіх дзяржаўных і царкоўных кіраўнікоў разам з тэалагічнымі былі кнігі свецкія, што ўскосна адлюстроўвала шырыню ведаў, у т.л. антычнай культуры.

Верагодна ў першай чвэрці XVI ст. узнікла прыватная бібліятэка віленскага ваяводы і канцлера Альбрэхта Гаштольда (памёр у 1539 г.). Рэгістр бібліятэкі налічвае 71 друкаваную і рукапісную кнігу на беларускай, лацінскай, чэшскай і польскай мовах. На першым месцы запісаны кнігі на беларускай “рускай” мове – усяго 20 назваў. Лацінскіх кніг больш за 40 і тэматыка іх значна шырэйшая: прававая, гістарычная, медыцынская, мастацкая і інш. На польскай мове адлюстравана толькі адна кніга, што можа сведчыць пра слабасць польскага ўплыву на дзяржаўных дзеячоў ВКЛ у першай палове XVI ст. (Але магчыма гэта праяўлялася індывідуальна, А.Гаштольд – адзін з рэдактараў Статута 1529 г., патрыёт, адчуваў адказнасць за ВКЛ як высокі дзяржаўны кіраўнік). У рэгістры кніг А.Гаштольда не ўказаны гады іх выдання.

У дакументах “Літоўскай метрыкі” захаваліся пазначаны 1516 г. рэестр кніг з бібліятэкі Солтана Александровіча ў Жыровічах. Там жа адлюстраваны вопісы на бібліятэкі вялікіх прыхільнікаў чытання магільёўскіх войтаў Пятра і Фёдара Казановічаў.

Сярод вялікіх князёў ВКЛ вядомым кніжным аматарам быў Жыгімонт I (Стары). Захаваўся рэестр яго бібліятэкі ў Вільні з 1510 г. Рэестр змешчаны ў адной з кніг Метрыкі Літоўскай. Яго сын Жыгімонт Аўгуст II быў сапраўдным бібліяфілам. У сярэдзіне XVI ст. фонды вялікакняжацкай бібліятэкі складалі 4000 тамоў, пачынаючы ад рукапісаў часоў Кіеўскай Русі, інкунабулаў, еўрапейскіх выданняў і інш. Бібліятэка пераўзыходзіла па аб’ёму ўсе існуючыя кнігазборы не толькі ў ВКЛ, але і ў Польшчы. Гэтай бібліятэкай маглі карыстацца прыдворныя, сярод якіх было многа літоўцаў-беларусаў. На вялікакняжацкую бібліятэку быў складзены Станіславам Кашуцкім першы, як называюць многія даследчыкі, навуковы каталог на тэрыторыі Беларусі і Літвы.

Захаваліся рэгістры бібліятэк членаў Віленскай капітулы, беларусаў па паходжанні Міколы Карызны, Юзэфа Сапегі, Валер’яна Пратасевіча і інш.

Цікава адзначыць, што акрамя тэалагічнай літаратуры ў іх адлюстраваны творы на лацінскай мове Цыцэрона, Лукрэцыя, Арыстоцеля, Флавія, сачыненні па рыторыцы, што раскрывае характар адукаванасці і ў некаторай ступені кругагляд прадстаўнікоў вышэйшых саслоўяў нашай краіны ў XVI ст.

Вывады

Узнікла і паступова фарміравалася арганізацыйная структура беларускай бібліяграфіі, ў цэлым тыповая для пачатковага этапу яе развіцця. Меліся пэўныя поспехі ў стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі, асабліва каталожнай. З дзейнасцю Ф.Скарыны для беларускай бібліяграфіі пачалася эпоха функцыянавання ў друкаваных формах. Па моўнай прымеце ў бібліяграфічных матэрыялах адлюстроўваліся кнігі на розных мовах, у т.л. на беларускай, лацінскай, чэшскай, польскай і іншых. Афармленне тэкстаў бібліяграфічных матэрыялаў вялося на беларускай, лацінскай і польскай мовах.

Рукапісныя самастойныя бібліяграфічныя дапаможнікі ўяўлялі сабой розныя каталожныя формы. На жаль, у Беларусі не было асобных бібліяграфічных выданняў. У друку бібліяграфічная інфармацыя была прадстаўлена толькі самастойнымі формамі. Такі стан ў немалой ступені тлумачыцца адсутнасцю моцнага кніжнага гандлю, які ў XVI ст. вельмі спрыяў развіццю бібліяграфіі ў многіх еўрапейскіх краінах.

Узнікненне беларускамоўнага кнігадрукавання аднак не прывяло да панавання кнігі на роднай мове. Узмацняўся польскі культурны і палітычны ўплыў, пад уздзеяннем якога заможныя катэгорыі ліцвінаў-беларусаў схіляліся да чытання літаратуры на лацінскай, польскай і іншых замежных мовах. Падрыхтаваўшы тагачаснае беларускае грамадства да ўспрымання еўрапейскіх канфесіянальных плыняў і вышэй развітай свецкай культуры, еўрапейская (увозімая і выдаваемая ўнутры краіны) замежна-моўная кніга, заняла асноўныя сферы спажывання дакументальна зафіксаваных ведаў. А гэта ні ў адной з краін не спрыяла развіццю нацыянальнай бібліяграфіі.

Лекцыя 2. РАЗВІЦЦЁ БІБЛІЯГРАФІІ Ў ПЕРЫЯД УВАХОДЖАННЯ БЕЛАРУСІ Ў СКЛАД РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ (1569 – 1794 гг.)

Пытанні

1. Арганізацыйная структура беларускай бібліяграфіі.
2. Відавы склад бібліяграфічнай прадукцыі і яе метадычныя асаблівасці.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. *Саітава В.І.* Бібліяграфія на беларускіх землях як частка інфармацыйных працэсаў у другой палове – XV – XVIII ст. / В.І.Саітава, Т.В.Страмужэўская // *Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нац. б-ка Беларусі.* – Вып. 9. – Мінск, 2007. – С. 25–40.

Дадатковая

1. *Саітава, В.І.* Крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі перыяду Рэчы Паспалітай абодвух народаў аб краях Беларусі / В.І.Саітава // *Матэрыялы Другіх Кніжнаўчых чытанняў “Кніжная культура Рэчы Паспалітай”* (Мінск, 15 – 16 верас. 2000 г.). – Мінск, 2002. – С.8 – 31.

(для студэнтаў, якія валодаюць польскай мовай)

2. *Volumina Legum.* – Т. 10. – S. 167.
3. *Zarzębski, T.* Polskie prawo biblioteczne 1773 – 1990: / Tadeusz Zarzębski; Biblioteka Narodowa Instytut książki i czytelnictwa. – Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1991. – 312 s.
4. *Gwóździk, J.* Staropolskie biblioteki klasztorów żeńskich na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej / J. Gwóździk // *Матэрыялы Другіх Кніжнаўчых чытанняў “Кніжная культура Рэчы Паспалітай”* (Мінск, 15 – 16 верасня 2006 г.) / нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 2002. – С.8 – 31.

Мэта лекцыі – прааналізаваць дасягненні і недахопы беларускай бібліяграфіі, яе арганізацыйную структуру і відавы склад, метадычныя асаблівасці бібліяграфавання, вызначыць бібліёграфічна-складальнікаў.

Пытанне 1. Арганізацыйная структура беларускай бібліяграфіі

На працягу развіцця беларускай бібліяграфіі падчас існавання Рэчы Паспалітай мэтазгодна вылучаць 2 этапы: першы з 1569 г. – да 1773 г., другі – з 1773 г. да 1794 г. Храналагічна гэтыя этапы несуразмерныя, але для іх выдзяленне існуюць падставы. На працягу **першага** (звыш 200 год) бібліяграфія ў Беларусі развівалася па тых асноўных напрамках і ў сферах, што склаліся ў папярэдні перыяд. Адбывалася павелічэнне колькасці суб’ектаў дзейнасці, бібліяграфічнай прадукцыі, з’явіліся асобныя новыя яе віды,

паступова паляпшалася методыка. іх падрыхтоўкі. У бібліятэках па-ранейшаму стваралася значная колькасць бібліяграфічнай прадукцыі.

Далейшаму развіццю бібліятэк і бібліяграфічнай работы ў іх спрыяла ўмацаванне хрысціянскіх ордэнаў. На Беларусі чатыры хрысціянскія канфесіі: уніяцкая, каталіцкая, праваслаўная і пратэстацкая, займаліся навучаннем моладзі, стваралі школы. Асабліва вызначыліся на ніве адукацыі ордэны езуітаў, базыльян, піяраў, дамінікан. На чале сістэмы адукацыі і навуковай дзейнасці была Віленская езуіцкая акадэмія, адкрыццё якой у 1570 г. фундаваў ураджэнец Мінскага ваяводства, біскуп В.Пратасевіч. У гэтай установе студэнты атрымлівалі вышэйшую адукацыю на факультэтах філасофіі, тэалогіі, пазней прыродазнаўства.

У архіве Літоўскай метрыкі, як і на папярэднім этапе, ствараліся бібліяграфічныя матэрыялы пераважна тыпу рээстраў, рэгістраў у тэстамэнтах, у кантрактах куплі-продажу маёмасці, дакументах на дарэнне кніг манастырам, навучальным установам, прыватным асобам.

Акрамя бібліятэк важным новым фактарам развіцця беларускай бібліяграфіі ў перыяд Рэчы Паспалітай было пашырэнне ў другой палове XVII – XVIII ст. **навуковых даследаванняў**, з'яўленне выдатных вучоных, выпуск кніг, прысвечаных літоўска-беларускаму краю. Аўтары-даследчыкі значна пашырылі матэрыялы латэнтнай бібліяграфічнай інфармацыі. Калі вынікам дзейнасці вучоных і спецыялістаў (юрыстаў) было стварэнне значнага ў колькасным аспекце і даволі ўстойлівага патоку бібліяграфічных матэрыялаў, то ў **кнігадруку і кніжным гандлі** бібліяграфічныя матэрыялы былі рэдкай з'явай.

Другі этап працягласцю каля 20 год выдзяляецца на аснове ўзнікнення дзяржаўнага кіравання бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасцю ў Рэчы Паспалітай і таксама з'яўлення спецыяльнай (краязнаўчай) бібліяграфіі. Даная перыядызацыя цалкам ахоплівае і развіццё бібліяграфіі на беларускіх землях ВКЛ.

Нацыянальная Адукацыйная Камісія (далей Адукацыйная Камісія) была ўтворана 14 кастрычніка 1773 г. для кіравання ўсёй сістэмай адукацыі. Адукацыйная камісія рэарганізавала дзве былыя акадэміі ў Галоўныя школы Рэчы Паспалітай: Кракаўскую ў Кароне і Віленскую ў ВКЛ і ўзначаліла сярэднія школы ў гарадах і вёсках. У непарыўнай сувязі з адукацыяй і выхаваннем моладзі Камісія разглядала пытанні дзейнасці бібліятэк. У 19 афіцыйных дакументах: законах, цыркулярах, інструкцыях, лістах, рэкамендацыях Адукацыйная Камісія адлюстравала рашэнні па бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці. Асноўнымі кірункамі бібліятэчна-бібліяграфічнай палітыкі былі:

– стварэнне ва ўсіх навучальных установах бібліятэк, фонды якіх павінны былі вызначацца найлепшым складам аўтараў, найперш класічных і абавязковым вядзенні каталога. Гэта надзвычай важная адукацыйная, культурная і бібліяграфічная праблема неаднаразова разглядалася Адукацыйнай камісіяй, напрыклад, ліст Адукацыйнай камісіі ад 12.01.1788 “Да школы Галоўнай Вялікага княства Літоўскага” [3]. За затрымку работы па стварэнні каталога, бібліятэкар павінен быў расплачвацца заробкам і маёмасцю.

– Паводле закона Адукацыйнай Камісіі ад 2 лютага 1790 г. была ўведзена пасада бібліятэкара ў Галоўнай Школе ВКЛ, акрэслены яго абавязкі, сярод якіх было “рээстр утрымліваць у парадку”, а новыя паступленні ўпісываць паводле асобнай інструкцыі. Бібліятэкараў у іншых школах прызначаліся было загадана прызначаць з ліку найбольш вопытных старэйшых выкладчыкаў.

– Па рашэннях Адукацыйнай Камісіі 1790 – 1791 гг. бібліятэкі навучальных устаноў былі пераўтвораны таксама ў публічныя (агульнадаступныя) бібліятэкі. У законе для акадэмічных устаноў і школ ад 2 лютага 1790 г. адзначалася, што Камісія “бібліятэкі ў школах Галоўных жадае мець **публічныя** для карысці не толькі выкладчыкаў Галоўнай школы і яе пададзелаў, кандыдатаў ў выкладчыкі і вучняў, але таксама для **кожнага з грамадзян**, які ў **той жа** бібліятэцы святла якога [ведаў] з кніг хацеў бы пачарпнуць” [3]. Такім чынам навучальныя бібліятэкі адначасова пачалі выконваць функцыі публічных. Першая ў гісторыі Рэчы Паспалітай, і краін, якія ў працэсе гістарычнага развіцця ўзніклі на яе тэрыторыі, у т.л. Беларусі, сетка публічных бібліятэк мела трохступенчатую структуру: першая ступень – Публічная бібліятэка Залускіх (Варшава); другая ступень – бібліятэкі двух школ Галоўных – Кракаўскай (Карона Польская) і Галоўнай школы ВКЛ (на базе Віленскай акадэміі); трэцяя – бібліятэкі ўсіх іншых школ. Для функцыянавання ў якасці публічных вызначаліся спецыяльныя гадзіны абслугоўвання насельніцтва і ў дапамогу бібліятэкару дадаваліся пасады памочнікаў. У 1791 г. Адукацыйная Камісія паставіла задачу стварэння самастойных публічных бібліятэк у ваяводскіх гарадах.

Рэч Паспалітая Абодвух народаў сур’эзна клапацілася аб развіцці адукацыі і выкарыстанні бібліятэчных рэсурсаў для гэтай мэты. Канстытуцыя вальнага сейму ардынацыйнага ў Варшаве ад 2 кастрычніка 1780 г. была прысвечана папаўненню Публічнай бібліятэкі Залускіх і бібліятэкі Галоўнай школы ВКЛ новымі кнігамі, выдадзенымі ў краіне. У “правінцыі Літоўскай” паводле гэтай канстытуцыі, неабходна было прадастаўляць у бібліятэку Галоўнай школы ВКЛ адзін экзэмпляр выходзячага з друкарні твора. “А хто б адважыўся не выканаць гэтай умовы, будзе выкліканы інстыгатарам [судовым выканаўцам] па справе перашкоды фундацыі адукацыі...” [3]. У даным выпадку

права абавязвала бібліятэкара і Адукацыйную камісію “усе экзэмпляры не праданья і грошы, узятыя за прадажу... канфіскуюцца той Бібліятэкай для куплі кніг”. Гэта было першае ў айчыннай гісторыі афіцыйнае рашэнне аб АЭ і першы ў свеце АЭ, які выконваў выключна культурную функцыю. На сейме Гродзенскім 1793 г. было прынята рашэнне “для павялічэння бібліятэк публічных ...у Літве 2 экзэмпляры ў Бібліятэку Галоўнай Школы аддаваць” [2].

Увогуле бібліятэчная палітыка Адукацыйнай Камісіі можа быць ацэнена як канструктыўная і паслядоўная, а яе патрабаванні да каталагізацыі фондаў – гэта першыя афіцыйныя рашэнні па пытаннях бібліяграфіі ў беларускай гісторыі.

Складальнікамі бібліяграфічнай прадукцыі з’яўляліся ў гэты перыяд, як і раней манахі, бібліятэкары, друкары, а таксама пачалі ўдзельнічаць выкладчыкі, настаўнікі, вучоныя, юрысты. Прадстаўнікі манаскіх ордэнаў прызначаліся бібліятэкарамі ў кляштарныя бібліятэкі, бібліятэкі навучальных устаноў і нярэдка запрашаліся ў якасці бібліятэкараў прыватнымі асобамі. Узначальваючы манастырскую бібліятэку, бібліятэкар-манах, па дзеючаму рэгламенту, праз некалькі год накіроўваліся ў іншую манастырскую бібліятэку. Дзякуючы гэтаму некаторыя з іх сталі вядомымі як складальнікі некалькіх каталогаў, індэксаў, інвентароў ці іншых бібліяграфічных матэрыялаў. Напрыклад, францішкане Марцін Міхалоўскі і Мікола Ціхановіч, дамініканін Раймонд Талочка склалі не менш, чым па два такіх дапаможнікі, працуючы ў бібліятэках манастыроў розных гарадоў і вёсак Беларусі. Цікава, што бібліятэкарамі ў школах маглі прызначацца старэйшыя і самыя вопытныя настаўнікі.

Да прафесіі бібліятэкара, які займаўся і бібліяграфічнай працай, Адукацыйная камісія прад’явіла высокія патрабаванні: агульная адукацыя, прафесіянальная кваліфікацыя, грамадзянская адказнасць. Высока ацэньваўся яе ранг: бібліятэкары па ўзроўні і заслугах былі роўнымі з прафесарамі навучальных устаноў.

2. Віды склад бібліяграфічнай прадукцыі і яе метадычныя асаблівасці.

Працягвалася падрыхтоўка бібліяграфічнай прадукцыі па тых яе відах, што ўзніклі на папярэднім этапе, але ўзніклі і новыя віды. Развіваліся каталожная, кнігавыдавецкая, кнігагандлёвая, навукова-дапаможная, краязнаўчая бібліяграфічная прадукцыя. Не прадстаўлены былі такія важныя віды як нацыянальныя і рэкамендацыйныя бібліяграфічныя дапаможнікі. Для параўнання – гэтыя віды атрымалі прыметнае развіццё ў той час у шэрагу заходнееўрапейскіх краін.

Пэўная запаволенасць фарміравання відавой структуры беларускай бібліяграфіі, тлумачыцца надзвычай складанымі грамадска-палітычнымі ўмовамі жыцця краіны, амаль бесперапыннымі войнамі.

Агульная бібліяграфія. **Каталожная** бібліяграфічная прадукцыя развівалася найбольш актыўна. Матэрыялы каталожнай бібліяграфіі былі прадстаўлены шматлікімі каталогамі, індэксамі, рээстрамі, інвентарамі бібліятэк розных тыпаў: манастырскіх, навучальных устаноў, прыватных. На жаль, захавалася мала непасрэдных ці ўскосных сведчанняў пра каталогі даўно загінуўшых беларускіх бібліятэк. Знаходкі ж такіх бібліяграфічных матэрыялаў з'яўляюцца бясцэннымі, – у некаторай ступені яны даюць магчымасць “адгарнуць час”, уявіць ролю кнігі у беларускім грамадстве. Яны паказваюць больш-менш поўна колькасць кніг у бібліятэках, ускосна адлюстроўваюць інфармацыйныя патрэбнасці саслоўных катэгорый грамадства, адукаваных асоб, нярэдка выдатных беларускіх дзеячоў; склад кніг, пад уплывам якіх фарміраўся адукацыйны, светапоглядны, навуковы, эстэтычны і маральны ўзровень грамадства і насельніцтва; раскрываюць сувязі духоўнай культуры людзей з культурай эпохі.

Для матэрыялаў каталожнай бібліяграфіі данага перыяду ў параўнанні з папярэднім было характэрна: значнае павелічэнне па колькасці адлюстроўваемых дакументаў; лепшая якасць бібліяграфічных апісанняў; ўскладненне структуры каталожных дапаможнікаў. Так, нават інвентарах у XVII – XVIII стст. пачалі вылучаць раздзелы па моўнай прымеце, напрыклад, “кнігі лацінскія”, “кнігі польскія” і інш. Інвентары, паступова саступалі месца рукапісным каталогам. На жаль, адсутнічалі выданні каталогаў, негледзячы на тое, што пры шэрагу устаноў (Полацкі калегіум, Віленская акадэмія), ў прыватных асобаў (Радзівілы) і іншых меліся друкарні. Лепшыя каталогі афармляліся звычайна ў выглядзе рукапіснай кнігі, на кожнай старонцы якой выдзялялася месца для ўнясення звестак аб пэўнай колькасці кніг, напрыклад, на 4 кнігі. Прынята было групаваць кнігі па галінах ведаў, унутры – па фарматах. Рукапісныя каталогі мелі не шмат шанцаў захавацца праз працяглы час. У XVIII ст. кнігі пачалі захоўвацца ў прыгожых шафах, якія размяшчаліся ўздоўж сцен, паміж вокнамі, у нішах і гэтак стымулявала бібліятэкара ўдакладняць месца кожнай кнігі пры яе бібліяграфічным адлюстраванні.

Каталогі кляштарных бібліятэк. У развіцці беларускай бібліяграфіі ў ВКЛ значную ролю адыгрывалі кляштарныя бібліятэкі. Значэнне гэтых бібліятэк добра раскрываюць распаўсюджаныя тагачасныя выказванні: “кляштар без бібліятэкі, як армія без зброі”, “кляштар можа не мець храма, а бібліятэку мець абавязаны”. Чытанне займала значнае месца на кожным этапе жыцця ў кляштары. З кніг манахі атрымлівалі інфармацыю пра знешні свет, яго

мінулае і сучаснасць, практыкавалі свае знешнія помыслы. У медытацыі і малітвах кнігі дапамагалі асэсаваць і накіраваць жаданні і памкненні.

Ордэны езуітаў, базыльян, бернардынцаў, бенедыктынцаў, піяраў, дамінікан у Беларусі мелі багатыя бібліятэкі. Правілы і пастановы каталіцкіх і уніяцкіх ордэнаў патрабавалі, каб у кожным кляштары існавалі бібліятэкі, збіраліся і ўдасканальваліся кнігазборы, утрымліваліся ў добрым парадку, адлюстроўваліся ў каталогах і інвентарах. Гарантавалася даступнасць бібліятэк усім членам ордэна, іншым духоўным асобам і вучням кляштарных школ. Так, паводле Статута ордэна базыльян (1617 г.), напісанага мітрапалітам І.В.Ручкім, бібліятэкарам абавязкова павінен быў весціся каталог з пазначэннем месца кнігі на паліцы.

Найбольшыя бібліятэкі мелі мужчынскія манастыры. Напрыклад, базыльяне ў Вільні, Жыровічах, Супраслі мелі ў бібліятэках па некалькі тысяч кніг. Вялікія шматтысячныя бібліятэкі ў Гродна мелі бернардынцы і езуіты, а бібліятэка гродзенскіх дамініканаў налічвала 10 – 15 тысяч кніг. У мужчынскіх кляштарных іншых ордэнаў (напрыклад, кармелітаў босых) каталогі адлюстроўваюць да 1000 кніг.

З канца XVI ст. узніклі жаночыя кляштары бенедыктынак, брыгітак і іншых ордэнаў, колькасць манахінь была звычайна каля 30, без вучаніц і іншых часовых асоб. У жаночых кляштарных кніг было менш, чым у мужчынскіх: у кляштарных ВКЛ у сярэднім ад 100 да 300 кніг, ці яшчэ менш. Колькасць кніг істотна залежыць ад стагоддзя, бо на пачатку перыяду іх было значна менш. Напрыклад, бібліяграфічна зафіксавана, што ў слоніцкіх бернардынак у XVI ст. мелася 14 кніг для набажэнства. Да ліку багацейшых належала бібліятэка нясвіжскіх бенедыктынак, аб чым сведчыў яе рэестр 4 (дакладных звестак па Беларусі мала).

Каталогі кляштарных бібліятэк паказваюць, што збіраліся кнігі па ўсіх тагачасных тэалагічных дысцыплінах, і найбольш, аскетычна-містычныя і літургічныя творы, асабліва істотныя для рэалізацыі манахаскага пазвання, кнігі з кола важнейшых духоўных школ XVI – XVIII ст., творы царкоўных аўтарытэтаў напрыклад, Яна Касяна, сірыйскіх айцоў Пустыні. Бібліяграфавалася літаратура, прысвечаная рэлігійнай і свецкай гістарыяграфіі, а таксама слоўнікі, антычная літаратура (асабліва, Энеіда). Акрамя рэлігійнай літаратуры, каталогі і спісы паказваюць, што ў кляштарных прысутнічалі творы, прысвечаныя беларускім землям: хронікі Я.Длугаша, М.Стрыйкоўскага, А.Гваньіні, гербоўнікі шляхты. Меліся кнігі паэзіі і рэлігійнай белетрыстыкі, творы па медыцыне, эканоміцы, геаграфіі і іншых галінах, кнігі айчынныя і з розных краін Еўропы. Шырокім быў моўны склад. Такім чынам,

бібліяграфічныя матэрыялы сведчаць аб даволі шырокіх змястоўных, аўтарскіх, моўных і іншых характарыстыках чытання манахаў, а таксама іх вучняў.

Каталогі прыватных бібліятэк. Магнаты, шляхта, царкоўныя дзеячы, а таксама прафесары, выкладчыкі, чыноўнікі Беларусі валодалі багатымі прыватнымі кнігазборамі. Каталогі гэтых бібліятэк дапамагаюць вывучаць культуру асобных родаў, іх прадстаўнікоў і саслоўяў. З'яўляюцца каштоўнай крыніцай біяграфістыкі.

Буйнейшай прыватнай бібліятэкай у ВКЛ на пачатку разглядаемага перыяду была бібліятэка вялікага князя Жыгімонта Аўгуста II ў Вільні, у XVII ст. – бібліятэка Радзівілаў у Нясвіжы і бібліятэка Сапегаў у Дзярэчыне, у XVIII ст. у лік буйнейшых увайшла бібліятэка Храптовічаў у Шчорсах. Фарміраванне прыватных бібліятэк адлюстроўвалася ў іх каталогах і рээстрах. На каштоўнейшую бібліятэку Радзівілаў па меры яе хуткага павялічэння рукапісныя каталогі аднаўляліся ў розныя гады. Яны паказваюць, што ў сярэдзіне XVII ст. у бібліятэцы было больш за 14 тыс. тамоў, а ў 1772 г. на момант прымусовага вывазу ў Санкт-Пецярбург – больш за 24 тыс. тамоў па ўсіх галінах ведаў. Рээстр бібліятэкі, складзены ў сярэдзіне XVII ст. быў сістэматычным, ахопліваў 30 раздзелаў. Менавіта так былі размеркаваны кнігі ў самой бібліятэцы: 6 раздзелаў рээстра адлюстроўвалі царкоўную і багаслоўскую літаратуру, 6 – па свабодных навуках, мастацтвах і г.д. Самым багатым быў раздзел гісторыі, у т.л. па гісторыі ВКЛ і Польшчы. Вялікімі былі раздзелы па палітыцы, праву, палемічнай літаратуры і паэзіі. Прадстаўлены, акрамя кніг, карты і выяўленчыя матэрыялы, рукапісы. Цікава, што структура каталогаў новых бібліятэк, створаных Радзівіламі ў Нясвіжы, захавалася нязменнай ў наступныя гістарычныя перыяды, уключна да другой сусветнай вайны.

У рукапісных каталогах бібліятэк Сапегаў і Храптовічаў было адлюстравана па 3000 кніг. Лёс бібліятэкі Сапегаў у Дзярэчыне нагадваў лёс нясвіжскай бібліятэкі: яна была канфіскавана, вывезена і таксама стала асновай для стварэння бібліятэк у Расіі.

Каталогі бібліятэк шляхцічаў, прафесараў, духавенства, багатых мяшчан нашмат меншыя па колькасці назваў у параўнанні з каталогамі бібліятэк магнатаў. Напрыклад, у рукапісным каталозе бібліятэкі Саламона Рысінскага 822 кнігі, з іх 80 па гісторыі.

Каталогі бібліятэк навучальных устаноў. У ВКЛ існавала добрая для свайго часу сістэма адукацыі, арганізаваная царквой розных канфесій. Да 1773 г. у адукацыі найперш спаборнічалі езуіты і піяры. Каталогі бібліятэк навучальных устаноў даюць каштоўныя даныя аб колькасці кніг, складзе чытання, а тым самым аб змесце ведаў маладых пакаленняў ліцвінаў-беларусаў.

Буйнейшай сярод бібліятэк навучальных устаноў была бібліятэка Віленскай езуіцкай акадэміі. Яшчэ напярэдадні пераўтварэння віленскага калегіума ў акадэмію, г.зн. навучальную установу універсітэцкага тыпу, біскуп Валер'ян Пратасевіч паклапаціўся аб арганізацыі багатай бібліятэкі. У калегіум была перадана разам з каталогам бібліятэка памерлага суфрагана і пралата-кусташа віленскай капітулы, доктара абодвух праў Юрыя Альбінуса (гэта было 12 мая 1570 г. і з'яўляецца датай заснавання бібліятэкі). Змест каталога не вядомы. Бяспечным дар акадэмічнай бібліятэцы зрабіў вялікі князь Жыгімонт Аўгуст II, які па тэстаманту ў 1571 г. ахвяраваў уласную знакамітую бібліятэку разам з каталогам, які склаў бібліятэкар Станіслаў Кашуцкі і дапоўнілі яго пераемнікі на гэтай пасадзе. Частка каталогу, якая ахоплівае 293 тамоў прававой літаратуры, захоўваецца зараз у Каралеўскай бібліятэцы ў Швецыі. Спробу бібліяграфічнай рэканструкцыі бібліятэкі Жыгімонта Аўгуста II на сучасным этапе здзейсніла польская даследчыца І.Ковецка-Грычова; ёй удалося прадставіць бібліяграфічныя апісанні больш дзевяцісот кніг са славунай бібліятэкі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУИМ

Прыклад вялікага князя стаў узорам для ўладальнікаў выдатных кнігазбораў на Літве-Беларусі. Свае бібліятэкі ахвяравалі ў Віленскую акадэмію магнаты, біскупы, шляхта. Так, некалькі тысяч кніг перадалі біскуп Валер'ян Пратасевіч (памёр у 1580 г.), кардынал Юры Радзівіл, Мікола Пац, Яўстах Валовіч і інш. Гэтыя дары былі адлюстраваны ў рукапісных каталогах. У сярэдзіне XVII ст. бібліятэка была самай вялікай у ВКЛ, па колькасці кніг не магла з ёю мерацца бібліятэка Кракаўскай акадэміі, буйнейшая ў Кароне Польскай. Аднак у 1655 – 1661 гг. акадэмічная бібліятэка панесла істотныя страты ў выніку вайны з Маскоўскай дзяржавай. Нейкім чынам частка бібліятэкі трапіла ў рукі шведаў. Толькі пасля вызвалення Вільні стала магчымым аднавіць і папаўняць бібліятэку. У гэты цяжкі час шчодры і каштоўны дар зрабіў выпускнік Віленскай акадэміі, падканцлер ВКЛ Казімір Леў Сапега. Ён ахвяраваў выдатную бібліятэку –

3 000 тамоў з родавага маёнтку ў Ружанах (Брэсцкая вобл.), якую збіралі яго знакаміты бацька Леў Сапега і сам Казімір Леў, выдатна адукаваны чалавек. Гэты збор пад назвай “Бібліятэка Сапегіана” паступіў разам з каталогам.

Перыяд існавання бібліятэкі да рэфармавання Адукацыйнай камісіяй самой Акадэміі вывучаны недастаткова, на жаль, зніклі ці яшчэ не адшуканы крыніцы, якія б маглі даць больш поўнае і дакладнае ўяўленне аб ёй. Лічыцца, што ў гэты перыяд бібліятэка не мела спецыяльнага памяшкання і хутчэй за ўсё яе фонды не былі адлюстраваны ў агульным каталогу. Напэўна існавалі каталогі на розныя часткі кнігазбору Віленскай акадэміі.

Адукацыйная камісія рэарганізавала езуіцкаю акадэмію ў Галоўную школу ВКЛ, а яе бібліятэка стала на чале бібліятэк навучальных устаноў і галоўнай публічнай бібліятэкай у ВКЛ. У адной з першых інструкцый, даных бібліятэкару 20.06.1774 г. было рэкамендавана прадставіць “акуратна складзеныя” каталогі кніг разам з апісаннем самой бібліятэкі, а таксама спісам кніг, якія “яшчэ для патрэб навучэнцаў і прафесараў дакупіць належала”. У 1785 г. рэктар Пачобут-Адланіцкі выдзеліў вялікую залу пад бібліятэку.

Па патрабаванні Адукацыйнай камісіі на фонды бібліятэк усіх навучальных устаноў былі складзены рукапісныя каталогі. Адукацыйная Камісія патрабавала камплектаваць бібліятэкі “менавіта класічнымі аўтарамі, якія з'яўляюцца вялікай дапамогай для навучэнцаў”. Галоўная школа ВКЛ разглядала падрыхтаваныя бібліятэкарамі школ другія экзэмпляры каталогаў з пункту гледжання паўнаты і якасці фондаў і дакладала вынікі Адукацыйнай камісіі. Адукацыйная камісія вырашала праблему недастатковых кніг шляхам іх закупкі або пераразмеркавання дублетных выданняў з Публічнай бібліятэкі Залускіх ці іншых бібліятэк. Для якаснага камплектавання бібліятэк

рэкамендавана было скласці “ўзоры каталог кніг”, неабходных школьным бібліятэкам.

Некаторыя каталогі тагачасных беларускіх бібліятэк загінулі параўнальна нядаўна, надоўга перажыўшы свае бібліятэкі. Так, падчас Вялікай Айчыннай вайны згарэў “Каталог бібліятэкі [Брэсцкай езуіцкай] калегіі” XVIII ст.

Кнігавыдавецкая і кнігагандлёвая бібліяграфічная прадукцыя амаль адсутнічала, што з’яўляецца парадаксальным у кантэксце бесперапыннага развіцця кнігадрукавання ў Беларусі. Калі паказчыкі кнігадруку сведчаць аб устойлівасці патрэб у спажыванні дакументаваных ведаў – у XVI – XVIII стст. выйшла больш за 3000 кніг, то бібліяграфічны ўзровень давадзення кніг да спажываўцоў фактычна не існаваў. Прыкладам кнігавыдавецкай бібліяграфічнай прадукцыі з’яўляецца інвентар кніг слуцкай друкарні княгіні Людвікі Караліны Радзівіл (дачкі князя Багуслава лідэра пратэстантаў на Беларусі). Інвентар ўключае 23 пазіцыі за 17 год, аднак толькі 11 з іх ўдалося дакладна ідэнтыфіцыраваць.

Адзінкаваць кнігавыдавецкіх бібліяграфічных дапаможнікаў, іх рукапісны характар, метадычная недасканаласць сведчыць аб тым, што бібліяграфічная інфармацыя не выконвала такой важнай пасрэдніцкай ролі паміж кнігадрукаваннем, кніжным гандлём і пакупнікамі ў Беларусі, як у краінах Заходняй Еўропы.

Гандаль кнігамі ажыццяўляўся падчас кірмашоў у гарадах і мястэчках. Вядомы друкаваны каталог надворнага кнігагандляра М. Гроля, які шырока вёў кніжны гандаль у многіх беларускіх гарадах: Мінску, Гродна, Навагрудку, Нясвіжы, Зэльве, Свіслачы. Гэтыя каталогі адлюстроўвалі кнігі, прадстаўленыя на кірмашах, падчас кантрактаў і на складах гандляра. З апісання іх відаць, што распаўсюджваліся кнігі, на польскай, лацінскай, нямецкай, французскай і іншых еўрапейскіх мовах. Аднак каталогі М. Гроля можна разглядаць толькі ў аспекце вывучэння гісторыі беларускіх цэнтраў продажу кніг і складу чытання адукаваных колаў у канцы існавання ВКЛ, так як выходзілі яны ў Варшаве.

Спецыяльная бібліяграфія. У XVIII ст. пачалі стварацца крязнаўчыя бібліяграфічныя матэрыялы, прысвечаных населеным пунктам, адміністрацыйна-тэрытарыяльным адзінкам, фізіка-геаграфічным аб’ектам Літвы-Беларусі. Гэта былі самастойныя формы ў навуковай, даведачнай літаратуры, зборніках заканадаўчых актаў: падрадкавыя бібліяграфічныя заўвагі, унутрыкніжныя спісы, прадметныя паказальнікі да выданняў. Складальнікамі іх былі вучоныя, якія паходзілі з літоўска-беларускіх зямель, а некаторыя з Польшчы.

Сярод даведачных выданняў шырокае распаўсюджанне атрымалі гербоўнікі шляхты. Так, у лепшым з іх гербоўніку “Карона Польская пры

залатой вольнасці...”, які склаў манах езуіт Каспар Нясецкі, ёсць спісы літаратуры, прысвечаныя ўсім беларускім ваяводствам, уніяцкім і каталіцкім біскупствам на беларускіх землях, а таксама спісы біябібліяграфічнага характару аб ваяводах і кашталянах. Цікава, што ў бібліяграфічных апісаннях Нясецкі, як правіла, называў аўтара, артыкул заканадаўчага дакумента, але не заўжды прыводзіў назву. Напрыклад, называючы прозвішчы аўтараў, якія пісалі аб віцебскім ваяводзе Станіславе Кішку, і адзначаючы дакладныя старонкі, дзе былі змешчаны звесткі аб ім, складальнік не назваў творы. З аднаго боку, кола літаратурных крыніц у тых часы было параўнальна вузкім і добра адукаваныя людзі ведалі ўсе асноўныя крыніцы. Такі метадычны прыём выкарыстоўваўся пэўны час і ў заходнееўрапейскай бібліяграфічнай практыцы. Але, з другога боку, К.Нясецкі на ўласным вопыце ўжо ацаніў, наколькі важнымі былі дакладнасць і паўната бібліяграфічных даных. Напрыклад, ён са шкадаваннем некалькі разоў адзначыў, што не запісаў у свой час звесткі аб творах. Так, ня могуць ўспомніць твор, звязаны з асобай Месціслаўскага ваяводы Рыгора Друцкага-Горскага, К.Нясецкі адзначыў: “Аб ім дзесьці чытаў, але аўтара не запісаў”.

Краязнаўчыя бібліяграфічныя матэрыялы ўключаліся ў польскамоўныя выданні Статута 1588 г., якія выходзілі ў XVII – XVIII стст. Асабліва зручнымі для пошуку былі прадметныя паказальнікі, складзеныя вопытным юрыстам Станіславам Галонскай. У гэтых паказальніках былі рубрыкі, прысвечаныя асобным тэрытарыяльным аб’ектам Беларусі.

Да ліку рэдкіх яшчэ краязнаўчых кніг з выдатным бібліяграфічным афармленнем належалі творы базыльянскага святара Ігната Сцябельскага, прысвечаных гісторыі хрысціянства ў Полацку (“Два вялікія светачы на гарызонце Полацкім...”, “Храналогія...”) і інш. У першай з іх аўтар змясціў грунтоўны спіс “Апісанне значнейшых аўтараў і кніг іх”, ёмістыя падрадкавыя і ўнутрытэкставыя бібліяграфічныя спасылкі, “рэгістр асоб і прадметаў”.

Несамастойныя бібліяграфічныя матэрыялы, прысвечаныя літоўска-беларускім землям выкарыстоўваліся і іншымі аўтарамі навуковых прац. Звычайна яны ўключаліся ў даследаванні, дзе рэгіянальны матэрыял адлюстроўваўся разам з матэрыялам аб Рэчы Паспалітай. Гэта асабліва часта паказвае, з аднаго боку, нешматлікасць твораў, прысвечаных ВКЛ і літоўска-беларускім тэрыторыям, з другога, – глыбіню інтэграванасці абодвух дзяржаўных суб’ектаў Рэчы Паспалітай.

Вывады:

Беларуская бібліяграфія развівалася павольна. Адмысловыя выдатныя пачынанні, як кіраванне Адукацыйнай Камісіяй бібліятэчна-бібліяграфічнай

дзейнасцю, каталагізацыя фондаў сеткі бібліятэк, з-за гістарычных абставін поўнасцю не рэалізаваліся.

Нацыянальная і найперш беларускамоўная кніга ў бібліяграфічнай прадукцыі саступіла месца кнігам на лацінскай, польскай і іншых замежных мовах, што было вынікам паланізацыі літоўска-беларускай шляхты. У найбольш развітых еўрапейскіх краінах няўхільны рост бібліяграфіі быў звязаны з поспехамі кнігі на нацыянальных мовах.

Пераважала рукапісныя дапаможнікі каталожнай бібліяграфіі, у друку змяшчаліся толькі краязнаўчыя бібліяграфічныя матэрыялы несамастойных форм.

Асноўнымі суб'ектамі бібліяграфічнай дзейнасці былі манахі-бібліятэкары і вучоныя. Кнігадрукары і гандляры не адыгралі заметнай ролі ў развіцці беларускай бібліяграфіі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУИМ

Лекцыя 3. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ Ў ПЕРЫЯД
ІСНАВАННЯ БЕЛАРУСІ Ў СКЛАДЗЕ РАСІЙСКАЙ ІМПЕРЫІ
(1795 – 1864 гг.)

Пытанні

1. Арганізацыя бібліяграфічнай дзейнасці.
2. Узнікненне тэарэчных даследаванняў бібліяграфіі і пачатак яе выкладання.
3. Развіццё агульнай бібліяграфіі.
4. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. *Лявончыкаў, В.Е.* Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік /В.Е.Лявончыкаў. – Мінск, 1991. – С.58–62.
2. *Саітава, В.І.* Вытокі айчыннай бібліяграфічнай адукацыі і бібліяграфазнаўства: [аб А.М.Багаткевічу] / В.І.Саітава // *Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.* – 2005. – №4 – С.97 – 105.

Мэта лекцыі – прааналізаваць развіццё бібліяграфіі ў Беларусі ў перыяд уваходжання ў склад Расійскай імперыі, змяненні яе арганізацыйнай структуры і відавочнага складу бібліяграфічнай прадукцыі, узнікненне тэарэтыка-бібліяграфічнай думкі і бібліяграфічнай адукацыі.

1. Арганізацыя бібліяграфічнай дзейнасці.

Канец XVIII – пачатак XIX ст. быў часам заняпаду бібліяграфічнай дзейнасці. Прыпынілася дзейнасць былой Галоўнай школы ВКЛ, памяншыўся выпуск кніг. Толькі ў пачатку XIX ст. пачаліся станоўчыя працэсы ў адукацыі, кнігавыданні, што паспрыяла актывізацыі бібліяграфічнай работы.

Былі адкрыты тры ВНУ: Імператарскі Віленскі ўніверсітэт на базе былой Галоўнай школы ВКЛ (1803 – 1832), Полацкая езуіцкая акадэмія (1812 – 1820) і Горы-Горацкі земляробчы інстытут (да 1840 да 1848 – школа; 1848 – 1864 – інстытут), бібліятэкі і прафесура якіх унеслі станоўчы ўклад у бібліяграфічную дзейнасць. Асаблівае значэнне для развіцця бібліяграфіі мела дзейнасць бібліятэкі імператарскага Віленскага ўніверсітэта пад кіраўніцтвам прэфекта (бібліятэкара) Г.Э.Гродэка. Па яго пратэкцыі на пасады памочнікаў бібліятэкара былі прызначаны ўраджэнцы Беларусі С.Бакоўскі, Ш.Жукоўскі, К.Контрым, А.Багаткевіч, якія плённа займаліся бібліяграфічнай дзейнасцю. Упершыню ў беларускай бібліяграфіі тут пачаліся тэарэтычныя даследаванні і выкладанне бібліяграфіі. Віленскі ўніверсітэт быў прызначаны і адміністрацыйным цэнтрам Віленскай вучэбнай акругі, што паўплывала на накіраванасць яго бібліяграфічнай работы.

Іншыя бібліятэкі – школьныя, кляштарныя/манахтэрскія, прыватныя і публічныя (апошнія пачалі стварацца расійскімі ўладамі ў губернскіх гарадах), займаліся каталагізацыяй фондаў.

Рэпрэсіі супраць ўдзельнікаў паўстання 1830/31 гг. суправаджаліся канфікацыяй кляштарных, прыватных бібліятэк, бібліятэк навучальных устаноў. Урад закрыў Віленскі універсітэт; па палітычных матывах былі зачынены Полацкая езуіцкая акадэмія і Горы-Горыцкі земляробчы інстытут. Іх выдатныя бібліятэкі былі рассяяны. Так упершыню ў беларускай бібліяграфіі праявіўся палітычны ўсціск уладаў (у часы ВКЛ і Рэчы Паспалітай такая з’ява месца не мела). Падчас канфіскацыі складаліся спісы “ізыятых кніг”, якія былі своеасаблівымі каталогамі бібліятэк. Да нашага часу захаваліся рукапісныя каталогі прыватных і кляштарных бібліятэк удзельнікаў паўстанняў і тайных змоваў, бо канфіскаваныя разам з усёй іх маёмасцю, яны захоўваліся ў матэрыялах следства.

Але і пасля паўстання на Беларусі было нямала каштоўных кнігазбораў, а знаўцы цанілі старажытныя айчынныя кнігі, маючы на ўвазе кніжныя помнікі ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Так, вядомы краязнавец граф Яўстах Тышкевіч пісаў, што ў родавай бібліятэцы і рукапісным зборы ў Лагойскім палацы “знаходзяцца рэчы немалога інтарэсу для гісторыі, асабліва краёвай”. У выдатнай па падборы кніг бібліятэцы (3000 тамоў), па словах Тышкевіча, 500 былі рэдкасцю ў “бібліяграфіі польскай”, што зноў жа сведчыць аб наяўнасці айчынных кніг.

Кнігавыдавецкая і кнігагандлёвая галіны больш, чым у папярэдні перыяд, спрыялі бібліяграфічнай дзейнасці. Разнастайныя бібліяграфічныя матэрыялы рэкламнага характару змяшчаліся ў новых кнігах, а таксама ў рэгіянальным перыядычным друку, асабліва польскамоўных газетах і часопісах, што выпускаліся ў Вільні. У кніжным гандлі, цэнтрамі якога былі кнігарні ў буйнейшых гарадах, вялася некаторая работа па адлюстраванні бібліяграфічнымі сродкамі наяўнага кніжнага асартыменту.

У навуцы плённа працавалі прафесары ВДУ, у манаграфіях і артыкулах якіх размяшчаліся агляды, спісы літаратуры, бібліяграфічныя спасылкі, паказальнікі да выданняў. Зрэдку вучоныя выпускалі самастойныя друкаваныя бібліяграфічныя дапаможнікі. Так, бібліяграфічныя матэрыялы, створаныя прафесарамі Віленскага універсітэта, беларусамі па паходжанні І.Даніловічам, М.Пелка-Палінскім, М.Бароўскім, С.Б.Юндзілам, Ж.Анацэвічам да нашага часу захавалі крыніцазнаўчае значэнне.

У цэлым арганізацыйны ўзровень беларускай бібліяграфіі не быў высокім. Стан яе адпавядаў сацыяльна-культурным і эканамічным умовам края, які паступова ўцягваўся ў сістэму грамадскіх адносін Расіі і знаходзіўся пад пільным кантролем з-за палітычнай “неблагодзейнасці”.

Пытанне 2. Узнікненне тэарэчных даследаванняў бібліяграфіі і пачатак яе выкладання.

За кароткі перыяд існавання ў Расійскай імперыі Віленскі універсітэт стаў цэнтрам навуковых даследаванняў па філасофіі, тэалогіі, мовазнаўстве, гісторыі, праву і прыродазнаўстве. Сярод новых навук, якія асабліва цікавілі

прафесуру універсітэта і яго кіраўніцтва, была бібліяграфія. Выхад у Францыі “Тлумачальнага слоўніка па кнігазнаўстве” Э.Г.Пеньё асабліва ўскалыхнуў гэты інтарэс. Ва універсітэце пачалі публікавацца бібліяграфічныя дапаможнікі і тэарэтычныя працы. Так, у 1823 – 1826 гг. выйшлі “Bibliograficznuch ksiąg dwoje” Іахіма Лялевеля, выпускніка Віленскага універсітэта і яго прафесара.

Кіраўніцтва Віленскай навучальнай акругі і Рада Віленскага універсітэта разглядалі пытанне аб увядзенні новага вучэбнага курса “Бібліяграфіі”, неабходнага для падрыхтоўкі студэнтаў гуманітарыяў, вучоба якіх грунтавалася на дзейнасці з тэкставымі дакументамі. Распрацаваць лекцыйны курс даручылі дасведчанаму ў бібліяграфічнай рабоце і філалагічных навукх Аляксандру Багаткевічу (1796 – 1831/1832?).

Ураджэнец Пастаўскага павету Багаткевіч быў адным з лепшых выпускнікоў Віленскага універсітэта, дзе паспяхова здабыў магістарскія ступені па тэалогіі і па філасофіі. Па пратэкцыі Г.Э.Гродэка стаў памочнікам бібліятэкара. Прадстаўленая яму пасада ад’юнкта давала права чытання лекцый. Малады даследчык з захапленнем прыступіў да распрацоўкі новай навуковай дысцыпліны. Нарэшце 10 студзеня 1829 г. Багаткевіч трымаў сваю інаўгарацыйную лекцыю перад студэнтамі факультэта літаратуры і вольных мастацтваў. У канцы 1829 г. ён ананімна апублікаваў яе ў “Дзённіку віленскім” пад назвай “Аб усеагульнай бібліяграфіі”. У наступным годзе выпусціў кнігу пад назвай “Прамова аб усеагульнай бібліяграфіі на адкрыццё гэтага курса ў Імператарскім Віленскім універсітэце дня 10 студзеня 1829 года, напісаная Аляксандрам Багаткевічам” [2]. Гэтыя творы дазваляюць весці пачатак тэарэтычнага вывучэння бібліяграфіі ў Беларусі з канца 20-х гадоў XIX ст. У гэтых працах Багаткевіч распрацаваў наступныя асноўныя пытанні:

1) Паняцце “бібліяграфія”, яе сутнасць. Багаткевіч вылучыў 3 значэнні бібліяграфіі: 1) шырокае – “бібліяграфія павінна дэманстраваць прагрэс чалавечага розуму”. З сённяшніх пазіцый мы можам разглядзець у ім прадчуванне адмысловых магчымасцей бібліяграфіі захоўваць і перадаваць дакументаваныя культурныя каштоўнасці, здабыткі інтэлектуальнага развіцця. Удзел бібліяграфіі ва ўпарадкаванні інфармацыйных працэсаў у маштабах універсума чалавечай дзейнасці прызнаны вядучымі бібліяграфазнаўцамі сучаснасці. 2) звужанае – бібліяграфія “вывучае ўласнае існаванне кніг і ўмелую іх перадачу”. Магчыма, за нязвыклай тэрміналогіяй увага даследчыка звернута на важнасць вывучэння патокаў кніг, перадачы ведаў аб іх тым, каму патрэбны яны ў інтэлектуальнай дзейнасці, а таксама на важнасць правільнага, дакладнага бібліяграфічнага адлюстравання дакументаў з метадычнага пункту гледжання. 3) звужанае – бібліяграфію атаясамліваў з бібліяграфічнымі дапаможнікамі. Два апошнія значэнні яскрава выражаюць пануючую ў той час кнігазнаўчую канцэпцыю бібліяграфіі.

2) Узаемадзеянне бібліяграфіі з іншымі навукамі, асабліва з гісторыяй літаратуры. Ён трапна заўважыў, што “бібліяграфія назапашвае матэрыялы

для гісторыі літаратуры”, падкрэсліўшы тым самым крыніцазнаўчае значэнне бібліяграфічных дапаможнікаў.

3) Структура бібліяграфіі. Багаткевіч выдзяляў 3 раздзелы бібліяграфіі: а) графіку (рукапісзнаўства); б) тыпаграфскую справу – у гэтым раздзеле ён абгрунтаваў арыгінальны падраздзел пераплётнай справы; в) бібліятэчную справу. У яе межах разглядаў і тагачасную бібліятэчна-бібліяграфічную тэхналогію, у т.л. каталагізацыю фондаў. Відавочна, што структуру бібліяграфіі ён характарызуе традыцыйна, абаяраючыся на пераважна на прапановы І.Лявелея.

4) Карысць бібліяграфіі. Ён адзначыў, што “Крыніцы і дапамога навукі усеагульнай бібліяграфіі большыя, чым кожнага іншага ўмення”. Агульная бібліяграфія дазваляе “стан і сутнасць кніг найлепей пазнаваць”, што яна “аблягчае дарогу да збірання любых звестак”, а “пры больш пашыраным занёмстве, спалучаным з пэўным выбарам і ацэнкай, узбуджае і прывучае розум да дзейных мэт.” Багаткевіч заўважыў актыўны уплыў бібліяграфіі на чытанне, пераўтварэнне ахвоты да чытання ва ўстойлівую патрэбу, а “раскіданае, бязмэтавае чытанне [бібліяграфія] дапаможа зрабіць карысным для чалавека, дапаможа ўдасканаліць яго мысленне”.

Такім чынам погляды Багаткевіча развіваліся на аснове навуковага асмыслення бібліяграфіі ў межах панаваўшага ў той час шырокага кнігазнаўчага падыхода. Вучань і пераемнік І.Лявелея, паслядоўнік французскіх тэарэтыкаў бібліяграфіі, ён зрабіў першую прыступку ў навуковым пазнанні бібліяграфіі, да вывучэння якой беларускія даследчыкі звернуцца толькі праз шмат год.

Выкладанне агульнай бібліяграфіі вялося на факультэце літаратуры і вольных мастацтваў. У 1829 – 1831 гг. упершыню ў айчыннай гісторыі бібліяграфія ўвайшла ў склад універсітэцкіх дысцыплін. Студэнты далучаліся да авалодання рэсурснымі і верагодна тэхналагічнымі аспектамі бібліяграфіі. Павышаўся ўзровень іх ведаў і ўменняў арыентавацца ў свеце інфармацыі і ведаў.

Пытанне 3. Развіццё агульнай бібліяграфіі.

Ствараліся дапаможнікі каталожнай, кнігавыдавецкай, кнігагандлёвай, бібліяграфіі.

Каталожная бібліяграфічная прадукцыя займала займала вядучае месца ў відавочнай структуры дапаможнікаў агульнай бібліяграфіі. Пераважаючай формай заставаліся рукапісныя каталогі, але ўпершыню асобныя бібліятэкі выпускалі друкаваныя каталогі.

Па ініцыятыве Г.Гродэка была пачата праца па новай каталагізацыі фондаў бібліятэкі Віленскага універсітэта. Быў запланаваны да падрыхтоўкі рукапісны каталог у шасці тамах. Асноўную работу па яго выкананні зрабілі памочнікі бібліятэкара Станіслаў Бакоўскі, Казімір Контрым і Шымон Жукоўскі. Праца ішла даволі хуткімі тэмпамі, аб чым задаволена і з гумарам паведамляў К.Контрым у лісце да І.Лявелея ад 6 лютага 1810 г.: “У бібліятэцы нашай ужо пераплецены два агромістыя тамы новага алфавітнага каталогу... Ты

спалохаўся б, убачыўшы іх велічыню. Я сам іх баюся і таму рэдка хажу ў бібліятэку” [2]. Кожная старонка каталога была падзелена лініямі на 5 рубрык: а) нумар, б) фармат, с) для напісання назвы, д) раздзел (галіна ведаў), е) шыфр (месца захоўвання). У 1812 каталог адлюстроўваў больш за 13 тыс. твораў у 18 000 тамоў. На жаль, гэты каталог ня быў завершаны.

Калектыў бібліятэкі клапаціўся і аб інфармаванні чытачоў пра новыя паступленні ў фонд. Для гэтага ў віленскай газеце “Кур'ер літоўскі” рэгулярна друкаваліся спісы новых кніг. Яны адлюстроўваюць пераважна навуковыя выданні з заходнееўрапейскіх краін (на многіх мовах) і ўскосна сведчаць аб коле навуковых і навукова-практычных ведаў, якія засвойваліся студэнтамі ўніверсітэта.

Афіцыйныя органы, прызначаныя царскімі ўладамі для “наведання парадка в крае”, праводзілі канфіскацыі бібліятэк каталіцкіх кляштар у і касцёлаў, прыватных асоб, у зборах якіх былі старажытныя і каштоўныя кнігі. У Камітэт для размеркавання па-манастырскіх бібліятэк прадстаўляліся так званыя “описи книг, оставленным после упразднения” пэўнага кляштара. Так, у сакавіку 1841 г. у Мінску ў Камітэт паступілі “описи книг по части духовной, установленным после упразднения” дамініканскага кляштара ў Халопенічах – 251 том, трынітарскага кляштара Маладзечна – 576 тамоў, місіянерскага манастыра ў Смільавічах (788 тамоў) і інш. У Гродзенскай губерні ў 50-х гг. былі складзены рэестры ўсіх кніг, выяўленых у бібліятэцы закрытага піярскага кляштара ў Шчучыне (гэта больш за 1700 твораў у звыш за 3000 тамах, выдадзеных да 1830 г. і інш.

Два каталогі следчыя органы склалі на кнігі з бібліятэкі Яўстаха Каэтана Сапегі ў Дзярэчыне (Гродзенская губ.), якія паступілі ў Гродзенскую казённую палату. Адзін з іх называўся “Каталог книжек из библиотеки Евстахия Каэтана Сапегы, высланных из Деречина Министру Двора в Санкт-Петербург” і ахопліваў 1231 твор каштоўнай літаратуры. Так адбывалася разрабаванне багатых кляштарных і прыватных бібліятэк. Склад іх фонду можа быць вывучаны толькі па захаваўшыхся бібліяграфічных матэрыялах, якія знаходзяцца ў розных архіўных зборах у Санкт-Пецярбурзе, Маскве, Варшаве і іншых гарадах.

Складаліся каталогі фондаў функцыянуючых бібліятэк. Нярэдка прычынай іх з'яўлення былі візітацыі. Так, выконваючы афіцыйнае распараджэнне рымска-каталіцкага духоўнага калегіума ў 1820 г. візітатар Юзаф Карсакаўскі склаў рэестр кляштарнай бібліятэкі бернардынцаў у Мазыры (203 творы).

Да нашага часу дайшлі асобныя каталогі бібліятэк вучоных, святароў, памешчыкаў, чыноўнікаў, мяшчан і інш. Вельмі цікавыя спісы кніг вядомых беларусаў. Напрыклад, ідэолаг паўстання 1863 – 1864 гг., таленавіты археограф Віктар Каліноўскі склаў “Каталог збораў Жэготы Анацэвіча”. У самога Віктара Каліноўскага таксама былі добрая бібліятэка і пасля яго смерці быў складзены “Каталог книг, пазастаўшыхся ў Пецярбургу па святой памяці Віктары Каліноўскім. 1864.”

У сярэдзіне XIX ст., пасля падаўлення паўстання 1830 – 1831 гг., улады пачалі клапаціцца аб распаўсюджанні літаратуры на рускай мове, якую ў той час мала ведалі на Беларусі. Такія кнігі былі важнейшай часткай фондаў публічных бібліятэк. Мінская губернская публічная бібліятэка ў 1849 г. для інфармавання аб іх апублікавала “Роспись русских книг Минской губернской библиотеки для чтения”. Мэта каталога адлюстравана ў прадмове: “для распространения в здешнем крае охоты к отечественной русской словесности и для усовершенствования в знании русского языка между здешними чиновниками”. У каталозе адлюстраваны 758 назвы кніг рускай і замежнай мастацкай і галіновай літаратуры, перыядычныя выданні на рускай мове.

Кнігагандлёвая і кнігавыдавецкая бібліяграфічная інфармацыя абслугоўвала разнастайныя патрэбы прыватных пакупнікоў і бібліятэк. Кнігі набываліся з мэтамі адукацыі, дасугавага чытання, з прафесійнымі і навуковымі мэтамі. Высока былі запатрабаваны ноты. Уладальнікі прыватных кнігарняў і кнігарняў пры бібліятэках зрэдку выпускалі асобныя бібліяграфічныя дапаможнікі, якія раскрывалі наяўны асартымент. Так, мінскі кнігагандляр А. Мушкоўскі надрукаваў “Каталог книг, якія знаходзяцца ў Мінску ў кнігарні Антонія Мушкоўскага” (1805) – гэта першы вядомы на сёння друкаваны бібліяграфічны дапаможнік у Беларусі.

Адметнае месца займала бібліяграфічная дзейнасць кнігарні Віленскага ўніверсітэта. Кнігарня забяспечвала патрэбы студэнтаў, выкладчыкаў, а таксама адукаванай часткі насельніцтва беларускіх губерняў. Аб гэтым сведчаць спісы пранумератаў (падпісчыкаў), у якіх абсалютна пераважаюць падпісчыкі з беларускіх губерняў. Бібліяграфічныя звесткі аб новых паступленнях кніг, набытых кнігарняй у розных краінах Заходняй Еўропы, адлюстроўваліся ў спісах, якія рэгулярна публікаваліся ў перыядычных польскамоўных выданнях: “Літоўскі кур’ер”, “Віленскі веснік”, “Віленскі дзённік”, “Віленскі тыгоднік”. Спісы кніг і нот друкаваліся асобна, вызначаліся вялікай колькасцю бібліяграфічных апісанняў. Бібліяграфічныя апісанні кніг групаваліся ў алфавітным парадку, нот – па відах музыкі і выканальніцтва.

Акрамя спісаў кнігарні Віленскага ўніверсітэта ў віленскіх перыядычных выданнях змяшчаліся сігнальныя і анатаваныя бібліяграфічныя паведамленні аб кнігах і перыёдыцы, выдадзеных на тэрыторыі Беларусі і найбольш аб навінках друку з краін Еўропы.

Доўгі час кнігагандлёвыя бібліяграфічныя матэрыялы не змяшчалі паведамленняў аб навінках друку з кнігавыдавецкіх цэнтраў Расіі. Першымі ў 1825 г. ў “Літоўскім кур’еры” вядомыя выдаўцы Ф.В.Булгарын і М.І.Грэч змясцілі вялікі і цікавы бібліяграфічны агляд матэрыялаў з часопісаў “Сын Отечества” і “Северный архив”, заснавальнікамі якіх яны былі. Паколькі за гэтым прыкладам не паследавала публікацыі бібліяграфічных матэрыялаў на рускай мове на працягу яшчэ шэрагу год, то справядліва зрабіць вывад аб тым, што ў першай палове XIX ст. у адукаванага беларускага насельніцтва яшчэ не ўзнік устойлівы попыт на кнігу на рускай мове.

Пераважна кнігагандлёвы характар насіла бібліяграфічная інфармацыя на старонках афіцыйных “Губернских ведомостей”. Асобныя бібліяграфічныя паведамленні прысвячаліся рускамоўным выданням. Напрыклад, спіс выданняў Вольнага эканамічнага таварыства быў змешчаны ў “Минских губернских ведомостях” (1848, № 51, неафіцыйная частка) з указаннем кніжных магазінаў і кошту выданняў. Але бібліяграфаванне рускамоўнай літаратуры значна саступала па колькасных паказчыках бібліяграфаванню польскамоўных і іншых замежнамоўных выданняў у віленскім перыядычным друку.

Бягучая бібліяграфічная інфармацыя ў перыёдыцы адлюстроўвала патрэбы беларускіх адукаваных колаў у дакументнай інфармацыі аб кнігах, а таксама адпавядала іх моўнай падрыхтоўцы ў працы з тэкстамі. Найбольш даступнымі былі польская, нямецкая, французская мовы.

Да ліку самых значных бібліяграфічных дапаможнікаў агульнай бібліяграфіі належаць **рэпертуарныя** (рэтраспектыўныя нацыянальныя) дапаможнікі. Сапраўднай патрыятычнай справай была праца прафесара віленскага універсітэта М.Пелкі-Палінскага па падрыхтоўцы “Спіса кніг, што выйшлі ў Беларусі ад узнікнення кнігадрукавання да нашых дзён”, работу над якім ён закончыў у 1847 г. У назве дапаможніка ўпершыню выкарыстаны тэрмін “Беларусь”. Вельмі важна, што Пелка-Палінскі выкарыстаў метада непасрэднага вывучэння саміх кніг, а не збору бібліяграфічных звестак аб іх. На жаль, на той час не было магчымым апублікаваць спіс беларускіх кніг і матэрыял застаўся ў рукапісу.

Нельга не прызнаць, што акрамя недабратворных гісторыка-культурных умоў, прычынай адсутнасці большых поспехаў у нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі (кніг на беларускай мове ці ўсіх кніг, выдадзеных на этнічнай тэрыторыі Беларусі), была няспеласць нацыянальнай свядомасці культурнай эліты і яе паланізацыйная арыентацыя.

Пытанне 4. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.

Да закрыцця Віленскага універсітэта і Полацкай езуіцкай акадэміі іх прафесура ўнесла станоўчы ўклад у навукова-дапаможную бібліяграфію гуманітарнай тэматыкі. Некаторы ўдзел прынялі і асобныя даследчыкі і пісьменнікі ў адпаведнасці з прыватнымі інтарэсамі.

Матэрыялы навукова-дапаможнай бібліяграфіі, створаныя ў гэты час, колькасна нешматлікія і не забяспечвалі цэласна ніводнай галіны ведаў ці практычнай дзейнасці. Буйных, капітальных бібліяграфічных дапаможнікаў не існавала. Навукова-дапаможная бібліяграфічная інфармацыя была прадстаўлена пераважна анатацыямі, тэматычнымі спісамі і аглядамі, рэцэнзіямі ў перыядычным друку, аглядамі ў кнігах, прыкніжнымі спісамі літаратуры. Так, у часопісе “Месячнік полацкі” вёўся самастойны раздзел “Крытыка і літаратурныя навіны”, у якім адлюстроўваліся заходнееўрапейскія выданні. У віленскіх перыядычных выданнях друкаваліся тэматычныя спісы і агляды творчасці польскіх і заходнееўрапейскіх пісьменнікаў.

Важнейшай з’явай у развіцці навукова-дапаможнай бібліяграфіі было паглыбленне інтарэсу да краязнаўчых (беларусазнаўчых) тэм. Гэта сведчыла аб

росце цікавасці да навуковых даследаванняў Беларусі. Да ліку найбольш значных бібліяграфічных дапаможнікаў перыяду, якія мелі навуковае значэнне, належыць агляд гісторыка І.М.Даніловіча прысвечаны апісанню ўсіх вядомых рукапісных і друкаваных экзэмпляраў Статута ВКЛ. Агляд выйшаў асобным выданнем і таксама быў апублікаваны на старонках “Віленскага дзённіка” (1823, № 7). Аб’ектам у ім была кніга на беларускай мове, што само па сабе рэдкая з’ява ў беларускай бібліяграфіі таго часу.

Бібліяграфічныя агляды беларусазнаўчай тэматыкі, падрыхтаваныя даследчыкамі беларусамі, змясцілі ў сваіх кнігах К.І.Грум-Гржымайла “Пра каўтун” (Магілёў, 1828 г.), А.Рыпінскі “Беларусь” (Парыж, 1840 г.). У аглядзе па тэме “Ян Баршчэўскі і Беларусь”, напісаным Р.Падбярэзскім і змешчаным у кнізе “Шляхціц Завальня”, характарызаваліся творы на беларускай і польскай мовах, прысвечаныя Беларусі і крытыкаваліся тыя аўтары, якія не цанілі культуру роднага краю.

Краязнаўчая персанальная бібліяграфія папоўнілася біябібліяграфічным слоўнікам “Бібліятэка пісьменнікаў Полацкай часткі”, складзеным Д. Браунам (змешчаны ў выданні А.Банера “Бібліятэка пісьменнікаў Таварыства Ісуса” (Льеж, 1853 – 1856). Ён адлюстравіў біяграфічныя і бібліяграфічныя звесткі аб усіх членах ордэна езуітаў, якія належалі да Полацкай пляцоўкі і на працягу 1564 па 1852 г. вызначыліся сваімі працамі ў галіне тэалогіі, гісторыі, літаратуры, мовазнаўства і інш.

Вывады

У перыяд 1795 – 1864 гг. беларуская бібліяграфія развівалася ў новых сацыяльна-культурных умовах. Дзяржаўная палітыка царскага ўраду не спрыяла ў цэлым развіццю бібліяграфічнай дзейнасці, але ў рэчышчы бесперапыннага прагрэсу інфармацыйнай дзейнасці, агульнакультурнага і нацыянальнага развіцця беларускага народу некаторыя станоўчыя зрухі мелі месца.

Галоўнымі дасягненнямі былі ўзнікненне тэарэтыка-бібліяграфічных даследаванняў і выкладанне бібліяграфіі. Прыметныя змяненні адбыліся ў відавочнай структуры бібліяграфічнай прадукцыі. Упершыню вялася праца па рэтраспектыўным бібліяграфаванні беларускай кнігі. Актывізавалася кнігагандлёвая бібліяграфія. Тэматыка бібліяграфавання ў навукова-дапаможнай бібліяграфіі выразна канцэнтравалася вакол беларусазнаўчых праблем. Бібліяграфія садзейнічала памнажэнню ведаў пра Беларусь. У 1805 г. выйшаў першы вядомы друкаваны паказальнік.

Але параўнанне з многімі еўрапейскімі краінамі і некаторымі іншымі этнічнымі тэрыторыямі Расіі, сведчыць аб невысокім ўзроўні беларускай бібліяграфіі. Яе арганізацыйная структура разбуралася рэпрэсіўнымі дзеяннямі ўлады адносна ВНУ, бібліятэк, аматарскіх таварыстваў і інш. Відавы склад бібліяграфічнай прадукцыі, яе формы значна адставалі ад дасягненняў інфармацыйна багатых краін. Адлюстраванне замежных выданняў пераважала ў большасці бібліяграфічных дапаможнікаў. Разрозненыя, адзінкавыя

матэрыялы не стварылі сістэмы бібліяграфічнага забеспячэння адукаваных
колаў насельніцтва і галін ведаў.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Лекцыя 4. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ Ў ПЕРЫЯД
ІСНАВАННЯ БЕЛАРУСІ Ў СКЛАДЗЕ РАСІЙСКАЙ ІМПЕРЫІ

(1865 – 1917 гг.)

Пытанні

1. Арганізацыя бібліяграфічнай дзейнасці.
2. Развіццё агульнай бібліяграфіі.
3. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. *Лявончыкаў, В.Е.* Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік /В.Е.Лявончыкаў. – Мінск, 1991. – С.63 – 100.
2. *Кузьмініч, Т.В.* Працы па гісторыі Беларусі як крыніцы выяўлення першапачатковых фіксаваных форм бібліяграфічнай інфармацыі / Т.В.Кузьмініч // Здабыткі: дакум. помнікі на Беларусі. – 2001. – Вып.4. – С.5 – 23.

Дадатковая

3. *Наша Ніва*: першая беларуская газета з рысункамі: факсімільнае выданне. – Выпуск 2. 1909 г. – Мінск: Беларуская навука, 1996. – 768 с.
4. *Янушкевіч, Я.* Калумб Беларусі / Я.Янушкевіч // *Полымя*. – 2001. – № 1. – С.142 – 178.

Мэта лекцыі – прааналізаваць змяненні арганізацыйнай структуры і відавочнага складу бібліяграфічнай прадукцыі, дасягненні ў рэтраспектыўным бібліяграфічным уліку беларускай кірылічнай кнігі, у падрыхтоўцы крыніц навукова-дапаможнай бібліяграфіі, пашырэнне беларусазнаўчага зместу бібліяграфічнай прадукцыі і выкарыстання беларускай мовы ў бібліяграфаванні.

Пытанне 1. Арганізацыя бібліяграфічнай дзейнасці.

Задуманае паўстанне 1863/64 гг. самым адмоўным чынам адбілася на развіцці тых элементаў, якія вызначаюць стан бібліяграфіі. Базавыя асновы бібліяграфічнай дзейнасці – аўтарская (навуковая, пісцельская і інш.), выдавецкая, кнігагандаль, бібліятэчная справа, сістэма адукацыі – надзвычай пацярпелі. Узровень культурнага, духоўнага жыцця нават у вялікіх гарадах рэзка ўпаў. Шырока прапагандавалася ідэалогія заходнерусізма, паводле якой беларусы – частка адзінага рускага народу, якая выкарыстоўвае дыялект. У 60 – 70-я гг. намнога паменшылася колькасць кнігарняў, выпуск кніг. Было забаронена друкаванне на польскай мове; канфіскавана польскамоўная літаратура з бібліятэк. Загад генерал-губернатара Паўночна-Заходняга краю М.Мураўёва прадпісваў знішчыць усе беларускія выданні, надрукаваныя лацінскім шрыфтам. У гэтых умовах адбыўся значны спад бібліяграфічнай работы.

Улады з мэтай узмацнення культурнага ўплыву адкрылі ў 1867 г. Віленскую публічную бібліятэку, як спецыяльна падкрэслівалася рускую бібліятэку.

Толькі ў 80-я гады пачаўся эканамічны ўздым, а ў грамадска-палітычным і культурным жыцці заявілі аб сабе дзеячы новага пакалення беларускага руху. Паступова пашыраліся кнігавыданне і выпуск перыядычнага друку, адкрываліся бібліятэкі і кнігарні. Насуперак русіфікацыі ўзмацняўся нацыянальны беларускі рух, у якім згуртавалася моладзь з дробнай шляхты, сельскай і гарадской інтэлегенцыі, сялян. Ураджэнцы Беларусі – выкладчыкі, пісьменнікі, выдаўцы імкнуліся вывучаць свой край, распаўсюджваць беларускую мову, кнігу і прэсу, а таксама ствараць беларусазнаўчую бібліяграфічную інфармацыю.

З улікам умоў і стану бібліяграфічнай дзейнасці у перыяд 1865 – 1917 гг. мэтазгодна вылучыць два этапы. Першы – 1865 – 70-я гады XIX ст. – этап заняпаду беларускай бібліяграфіі. Другі – 80-я гады – 1917 г. – этап ўзнаўлення, пашырэння бібліяграфічнай работы, з'яўлення бібліяграфічнай прадукцыі на беларускай мове і грунтоўных беларусазнаўчых бібліяграфічных прац.

Арганізацыйна-канальная структура беларускай бібліяграфіі у параўнанні з папярэднім перыядам звязалася: была закрыта апошняя ВНУ (Горы-Горацкі земляробчы інстытут). Бібліяграфічная дзейнасць бібліятэк абмяжоўвалася каталагізацыяй фондаў і стварэннем карткавых і друкаваных каталогаў. Асобныя кнігарні выпусцілі каталогі асартыменту. Выдавецтвы і кнігарні рэкламіравалі кніжную прадукцыю ў перыядычных і непэрыядычных выданнях. Бібліяграфічная інфармацыя заняла пастаяннае месца на старонках новых кніг і асабліва перыядычнага друку, якія выдаваліся ў Паўночна-Заходнім краі.

Стваральнікамі бібліяграфічнай прадукцыі былі пераважна вучоныя і бібліятэкары.

Пытанне 2. Развіццё агульнай бібліяграфіі

Сярод відаў агульнай бібліяграфіі развіваліся агульная рэтраспектыўная, каталожная, кнігагандлёвая і кнігавыдавецкая.

У апошняй чвэрці XIX ст. у працэсе зараджэння новага перыяду нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі актывізаваліся навуковая работа ў галінах беларусазнаўства, літаратурна-мастацкая творчасць і склаліся ўмовы, дабратворныя для выканання задачы вялікай гісторыка-культурнай значнасці: бібліяграфічнага падагульнення развіцця кніжнай культуры беларускага народа, падрыхтоўкі **агульных рэтраспектыўных** дапаможнікаў. Быў працягнуты бібліяграфічны ўлік кніг і іншых дакументаў, выдадзеных на беларускай мове і на тэрыторыі Беларусі. Найбольшую актуальнасць набыла праблема бібліяграфічнага адлюстравання твораў на беларускай мове. Менавіта складальнікі агульных рэтраспектыўных паказальнікаў непасрэдна вырашалі пытанне, што ёсць кніга таго ці іншага народу ў гістарычным развіцці. Адказ на такое пытанне ў дачыненні да беларускай кнігі быў у пэўным сэнсе адказам на пытанне аб нацыянальнай і культурнай самабытнасці беларусаў.

Першым грунтоўна ўлік кніг на беларускай мове пераважна кірылічнага шрыфту здзейсніў таленавіты вучоны, “бацька” беларускага мовазнаўства, акадэмік Яўхім Фёдаравіч Карскі (1876 – 1931 гг.). Ён жа апублікаваў іх, таму

існуюць усе падставы і для надання яму пачэснага навуковага тытула “бацькі” беларускай бібліяграфіі.

Сваё жыццё Карскі прысвяціў навуковай, педагагічнай і грамадскай дзейнасці. Ва ўмовах пануючага ў Расіі ўяўлення аб беларускай мове як дыялекце рускай мовы і нават “испорченной поляками русской речи”, Карскі пачаў грунтоўнае вывучэнне моўных асаблівасцей беларускіх гаворак. Для збору моўнага матэрыялу патрэбны былі розныя метады, у т.л. вывучэнне мовы па старажытных рукапісах і друках, па сучасных літаратурных творах і іншых выданнях. У пошуку тэкстаў на беларускай мове яму дапамагала “школа бібліяграфічнага майстэрства”, пройдзеная пад кіраўніцтвам прафесара Р.Ф.Бранда падчас вучобы ў Нежынскім гісторыка-філалагічным інстытуце. У шматлікіх працах вучоны навукова абгрунтаваў самастойнасць беларускай мовы – вывад, які радыкальна змяніў прадстаўленне аб беларускім народзе і з’явіўся адным з магутных фактараў, што нарадзілі новую хвалю беларускага нацыянальнага адраджэння ў пачатку ХХ ст. У кожнай публікацыі вучонага змешчана бібліяграфічныя матэрыялы: спісы крыніц, бібліяграфічныя спасылкі, агляды і інш.

Вывучэнне помнікаў пісьмовай культуры беларусаў натхнілі Я.Ф.Карскага і да іх спецыяльнага бібліяграфічнага разгляду. Ён падрыхтаваў бібліяграфічны нарыс “Да пытання пра распрацоўку старой заходнерускай гаворкі” (1893). Нарыс быў прызначаны ў дапамогу вывучэнню старажытнай беларускай мовы. Пасля прадмовы – кароткага гістарычнага нарыса пра беларускую мову, змешчаны два раздзелы: “Важнейшыя крыніцы для азнаямлення са старой заходнерускай гаворкай” і “Важнейшыя дапаможнікі”. Усяго ў бібліяграфічны нарыс Я.Ф.Карскі ўключыў звесткі аб 136 рукапісных і друкаваных беларускіх кнігах.

Першы раздзел агляда змяшчае звесткі аб рукапісах і кнігах на беларускай мове, якія з’явіліся ў ВКЛ, Рэчы Паспалітай і ў Расійкай імперыі ў ХІХ ст. У пачатку раздзела Карскі пералічыў буйнейшыя расійскія бібліятэкі, у фондах якіх былі беларускія кнігі, бібліяграфічныя дапаможнікі, якія адлюстроўвалі беларускія помнікі пісьменнасці, даў апісанне важнейшых выданняў беларускіх граматы і актаў, што выйшлі ў канцы ХVІІІ – ХІХ ст.; затым у храналагічнай паслядоўнасці апісаў рукапісы і друкі ХІV – пачатку ХVІІ ст. Дакументы больш позняга перыяду прадстаўлены толькі самымі характэрнымі па мове выданнямі. У час, калі беларускамоўная пісьменнасць толькі пачынала вывучацца і бібліяграфікавацца, яшчэ немагчыма было поўна адлюстраваць існаваўшыя на ёй дакументы. Да таго ж і жанр нарыса, які Карскі выкарыстаў адным з першых у беларускай бібліяграфіі, патрабаваў выбарчага ўліку дакументаў.

У першым раздзеле вучоны раздзяліў старажытныя беларускія помнікі на 3 групы па моўных асаблівасцях: а) граматы, акты, іншыя юрыдычныя помнікі, напісаныя на беларускай мове з нязначнымі элементамі суседніх моўных уплываў; б) духоўныя творы, у якіх царкоўнаславянская мова пераважае над

беларускай; в) творы духоўнага і свецкага зместу, у якіх дамінуюць элементы беларускага народнага маўлення, нярэдка з паланізмамі.

У другім раздзеле нарыса Я.Ф.Карскі змясціў агляд найбольш важнай літаратуры па беларускай мове і этнаграфіі – гэта адзін з найбольш значных матэрыялаў галіновай навукова-дапаможнай бібліяграфіі.

Бібліяграфічны нарыс быў адной з першых бібліяграфічных прац, дзе дакладна вылучаны моўны прынцып – адлюстраваны дакументы на беларускай мове. З улікам тагачаснага становішча беларускай мовы і яе прадстаўлення ў бібліяграфічных працах – гэта было сапраўднае навуковае дасягненне. Выкарыстоўваючы навуковыя і бібліяграфічныя метады вучоны пераканаўча паказаў асаблівасці беларускай мовы на працягу вялікага гістарычнага перыяду, абгрунтоўваў яе самастойнасць.

Далейшае даследаванне беларускага народу і яго мовы, вывучэнне дакументных крыніц, прывяло Карскага да грандыёзнага навуковага праекту пад назвай “Беларусы”. Першы і другі тамы даследавання “Беларусы” выйшлі ў пачатку ХХ ст., а завяршылася выданне ў РСФСР ў пачатку 20-х гадоў.

Вучоны чотка сфармуляваў перад сабою задачы поўнага бібліяграфічнага адлюстравання літаратуры на беларускай мове і літаратуры па беларусазнаўстве. Я.Янушкевіч у артыкуле “Калумб Беларусі” прыводзіць вытрымку з ліста Карскага да славіста Сімані ад 2 студзеня 1902 г.: “Затэваю одну работу относительно белорусов: думаю прежде всего коснуться современной белорусской территории и населения (этнографическая карта Белоруссии); далее, древнейшего населения Белоруссии и древнейших влияний на язык; затем будет вся библиография по изучению белорусского наречия современного и старого; наконец перечисление всех произведений на западнорусском наречии с древнейших времен до наших дней“ [4]. Гэта было першае ўпамінанне пра грандыёзную працу.

У першай – шостых главах першага тому выдання (1903) адлюстраваны агульныя звесткі пра Беларусь і яе народ, пра дыялекты і гаворкі беларускай мовы. Тры апошнія главы ўяўляюць сабой бібліяграфічныя агляды, дзе з іх – восьмая і дзевятая – матэрыяламі агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі. У восьмай главе адлюстраваны рукапісныя і друкаваныя кнігі на старажытнай беларускай мове. Раскрыты змест помнікаў, на многія кнігі даны абшырныя характарыстыкі, пераважна лінгвістычнага характару, прыводзяцца выпіскі з тэкстаў. У дзевятай главе ўпершыню бібліяграфічна ўлічаны выданні і творы, апублікаваныя ў перыядычным друку на новай беларускай мове (XIX ст.). Тут адлюстраваны работы А.Рыпінскага, Я.Чачота, Я.Баршчэўскага, В.Дуніна-Марцінкевіча, Я.Лучыны, Ф.Багушэвіча, ананімныя паэмы “Энеіда навыварат”, “Тарас на Парнасе”, газета “Мужыцкая праўда”, брашуры-пракламацыі паўстання 1863 г. і інш. Улік дакументаў паўстанцаў выклікаў асуджэнне лаяльных да царскай улады рэцэнзентаў першага тому “Беларусаў”.

Другі том “Беларусаў” (1908), прысвечаны гукам сучаснай беларускай мовы і асаблівасцям пісьма на ёй, пачынаючы са старажытнага часу, пачаты раздзелам “Бібліяграфія”.

Выдатны даследчык Я.Ф.Карскі апублікаваў першыя грунтоўныя рэтраспектыўныя бібліяграфічныя работы па ўліку рукапісаў і друкаў на беларускай мове, кніг, якія выйшлі на этнічнай беларускай тэрыторыі. Тым самым ён запоўніў лакуну ва ўліку нацыянальных дакументаў па важнейшых прыметах – моўнай і тэрытарыяльнай. У заходнееўрапейскіх краінах падобны ўлік пачаўся яшчэ ў XVI ст. і значнае адставанне Беларусі па гэтаму кірунку з’яўлялася вынікам гістарычных калізій на шляху фарміравання нацыі.

Інтэрэс да ўліку дакументаў на беларускай мове праявілі ў XIX – пачатку XX ст. і іншыя асветнікі, дзеячы беларускага руху, а таксама расійскія і польскія бібліёграфы. У 80 – 90-я гады вядомы пісьменнік, краязнавец Аляксандр Карлавіч Ельскі, памешчык з Ігуменскага павету быў захоплены думкай скласці і выдаць “Беларускую бібліяграфію” і доўга збіраў матэрыялы для яе. Але, на жаль, задума засталася ня здзейсненай. У пачатку XX ст. зарадзілася ідэя такога ўліку ў грамадскага дзеяча Рамуальда Зямкевіча. Ён таксама марыў аб падрыхтоўцы паказальніка “Беларуская бібліяграфія” і некалькі дзесяткаў год у XX ст. збіраў звесткі аб беларускіх кнігах. Адзіным апублікаваным матэрыялам быў паказальнік “Беларуская бібліяграфія”, змешчаны ў “Беларускім каляндары” на 1910 год (каляндар выходзіў як дадатак да газеты “Наша ніва”). Зямкевіч адлюстравваў у ім 100 беларускіх кірылічных кніг за XVI – XVIII стст., пачынаючы з кніг Ф.Скарыны. Групоўка апісанняў кніг пададзена ў храналагічнай паслядоўнасці, але самі бібліяграфічныя апісанні вельмі кароткія. Працы А.Ельскага і Р.Зямкевіча па метадычных характарыстыках і паўнаце аб’ектаў уліку значна саступаюць бібліяграфічным работам Я.Карскага. Але іх вартасцю з’яўляецца ўвод паняцця “беларуская бібліяграфія”, а паказальнік Зямкевіча аформлены на беларускай мове (працы Карскага выйшлі на рускай мове, Ельскага – на польскай).

Беларускія кірылічныя кнігі бібліяграфаваліся расійскімі бібліёграфамі М.П.Пагодзіным, П.А.Гільтэрантам, А.І.Мілавідавым, але разглядаліся складальнікамі як частка заходнерускага друку, таму не вылучаліся па тэрытарыяльнай і моўнай прыметах. Гэты падыход адпавядаў афіцыйнай ідэалогіі ўладаў адносна беларускіх зямель і беларускага народу.

Польскі бібліёграф К.Эстрэйхер, які працаваў у Кракаве (Аўстра-Венгрыя), з высокай ступенню паўнаты і дакладнасці для свайго часу адлюстроўваў беларускія кнігі на розных мовах у паказальніках пад назвай “Польская бібліяграфія”. У адборы выданняў зыходзіў з тэрытарыяльных межаў Рэчы Паспалітай на 1772 год. Дапаможнікі К.Эстрэйхера не страцілі крыніцазнаўчага значэння для беларускай бібліяграфіі.

Каталожная бібліяграфія. Пасля падаўлення паўстання ішлі рэвізіі канфіскаваных бібліятэк каталіцкіх кляшараў і касцёлаў, удзельнікаў паўстання і спачуваючых ім. У захаваўшыхся спісах адлюстраваны старажытныя і каштоўныя беларускія кнігі, якія былі вывезены і пераразмеркаваны па кнігасховішчах ці загінулі.

На першым этапе ўзровень бібліятэчнага абслугоўвання рэзка знізіўся: закрываліся бібліятэкі, аснову фонду якіх складалі кнігі на польскай мове, а

гэта літаратура была найбольш чытаемай на Беларусі да паўстання; улады і мясцовая адміністрацыя не дазвалялі развіваць бібліятэчную справу. І.П.Карнілаў у пісьме да інспектара Віленскай вучэбнай акругі А.І.Шымавай ад 1 сакавіка 1865 г. зрабіў прадпісанне, у выглядзе пераліку выданняў, якія патрэбны ў Паўночна-Заходнім краі: “Журналов не надо; разнообразных заглавий не надо; следует остановить выбор на небольшом числе необходимейших изданий и распространять их во множестве. Вот наш каталог: Евангелие, молитвослов, псалтырь, священная история, букварь церковно-гражданский, книжка под заглавием “Доброе чтение для православных”, брошюрка князя Львова о России, а также “Москва, Киев и Варшава” и еще “Книга для чтения”, изданная при Виленском учебном округе”, и западно-русский календарь. Сверх того рассылаем иконы, крестики, священные картины, портреты государя, государыни, наследника”. Такім зместам чытання кіруючыя колы імкнуліся да дасягнення галоўнай мэты – сцерці гістарычную памяць у маладых пакаленняў беларускага насельніцтва, выхоўваць іх ў духу ідэалогіі заходнерусізму.

Галоўнай задачай дзейнасці Віленскай публічнай бібліятэкі паводле статута (1868) было “даць возможность русским следить за русской литературой, распространять в губернии русскую народность, помочь движению населения к обрусению, парализовать стремление польской пропаганды распространять здесь книги на польском языке”. Ні ў адным рэгіёне Расійскай імперыі не вялося такога жорсткага кантроля складу фондаў агульнадаступных бібліятэк, як гэта адбывалася ў беларускіх губернях. Бібліятэкі мелі права набываць толькі тыя выданні, што былі ўключаны ў “Каталог книг и повременных изданий, допускаемых к употреблению в бесплатных читальнях”. Адбор дакументаў для гэтых каталогаў адпавядаў пануючым ідэйным прынцыпам самадзяржаўя, народнасці і праваслаўя.

Састаў фондаў бібліятэк Віленскай вучэбнай акругі рэгламентаваўся забараняльнымі “Алфавитными списками произведений печати, которые не должны быть допускаемы к обращению в публичных библиотеках и общественных читальнях”. На падставе гэтых спісаў ў бібліятэкі не дапускаліся лепшыя творы прагрэсіўных вучоных, мысліцеляў і пісьменнікаў. “Алфавитный список...” выдадзены ў 1894 г. уключаў нават творы рускай і замежнай літаратуры, якія не былі забаронены цензурай. Строгі нагляд з выкарыстаннем бібліяграфічнай інфармацыі веўся і за фондамі народных бібліятэк. Гэта былі асобныя аддзелы школьных бібліятэк. Толькі пад уплывам рэвалюцыйных падзей пачатку ХХ ст. былі адменены спісы, рэгламентуючыя іх камплектаванне, але ў 1912 г. міністр адукацыі Расіі ўзнавіў кантроль за складам фондаў.

У Віленскай публічнай бібліятэцы пачалася каталагізацыя фондаў выданняў і апісанне збораў рукапіснага аддзелу. Супрацоўнікі падрыхтавалі некалькі каталогаў і спісаў на асобныя калекцыі, у т.л. спісы кніг, перададзеных (канфіскаваных) з іншых бібліятэк, каталогі дублетных экзэмпляраў. Буйнейшым друкаваным каталогам быў “Систематический каталог русского

отделения Виленской публичной библиотеки” (1879 – 1880), а таксама 5 дадаткаў, якія адлюстравалі новыя паступленні да 1913 г. – усяго 30 625 твораў.

Важнае значэнне надавалася бібліяграфічнаму адлюстраванню старажытных рукапісаў і кніг, сабраных у бібліятэцы. Увага да гэтых дакументаў тлумачылася як іх каштоўнасцю, так і ідэалагічным заказам. Знаходкі дакументаў кірылічнага шрыфта бачыліся афіцыйным колам бясспрэчным доказам “исконно русского происхождения” заходніх губерняў, што на самой справе не адпавядала гістарычнаму шляху беларускіх зямель. Прафесар А.І.Мілавідаў склаў паказальнік “Описание славянорусских старопечатных книг Виленской публичной библиотеки (1491 – 1800 гг.)” (1908), у які былі ўключаны і старажытныя кірылічныя беларускія кнігі. Бібліяграфаваннем рукапісных матэрыялаў займаліся рускія вучоныя, супрацоўнікі Публічнай бібліятэкі П.А.Гільтэбрант – этнограф і археограф, загадчык аддзелу рукапісаў, і археограф Ф. М.Дабранскі. Першы друкаваны каталог прысвечаны рукапісам падрыхтаваў П.А.Гільтэбрант (1871). Ф.М.Дабранскі выпусціў друкаваны каталогі “Описание рукописей Виленской публичной библиотеки церковно-славянских и русских” (1882) і “Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки” (5 выпускаў, 1895 – 1906). “Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки” адлюстроўвала 3 тыс. асобных грамат і 939 рукапісных зборнікаў на розных мовах, у т.л. на старажытнай беларускай. Сярод іх – пергаменныя рукапісы “Тураўскае Евангелле”, “Мсціслаўскае Евангелле” і інш. Самыя каштоўныя дакументы поўнасцю ці часткова былі перадрукаваны ў дадатках.

Негледзячы на непрыхільныя ўмовы чытанне, карыстанне бібліятэкамі ў жыцці насельніцтва Беларусі адыгрывала ўсё большую ролю, таму актывізаваліся і падрыхтоўка каталожных формаў бібліяграфічнай прадукцыі. У бібліятэках розных тыпаў і відаў складаліся карткавыя каталогі і прыметна вырасла колькасць друкаваных каталогаў. Менавіта ў канцы XIX – пачатку XX ст. друкаваны каталогі атрымалі найбольшае распаўсюджанне. Па падліках В.Е.Лявончыкава у другой палове XIX ст. выйшла 25 друкаваных каталогаў, з іх 4 публічных бібліятэк: Віленскай, Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай, 7 – грамадскіх, 6 прыватных бібліятэк, астатнія раскрывалі фонды устаноў і арганізацый. Высокай бібліяграфічнай культурай вызначаўся друкаваны каталог Мінскай гарадской бібліятэкі імя А.С.Пушкіна. У ім добра складзены бібліяграфічныя апісанні, раскрыты змест зборнікаў шляхам пералічэння аўтараў і загаловаў прац. Класіфікацыя літаратуры для свайго часу прагрэсіўная: на першым месцы – мастацкая літаратура, затым літаратуразнаўства, матэматыка і прыродазнаўства. У каталогах Мінскай, Аршанскай і іншых публічных бібліятэк адлюстраваны творы розных палітычных плыняў, у т.л. сацыялістаў. У некаторых друкаваных каталогах, акрамя асобных выданняў, распісваліся артыкулы з перыядычнага друку.

Фонды прыватных бібліятэк адлюстроўвалі “Каталог русских и иностранных книг и журналов библиотеки Фрумкина в г.Минске” (1891), “Каталог библиотеки для чтения И.Н.Тракенецкого в г.Гродно” (1898),

“Каталог библиотеки для чтения М.М.Штрика в Пинске” (1897) і інш. Рэдкі жанр бібліяграфічнага нарыса для характарыстыкі унікальнай бібліятэкі барысаўскага памешчыка І.Х.Каладзева, прысвечанай Айчыннай вайне 1812 г., апублікаваў К.А.Ваенскі ў 1904 г.

Друкаваныя каталогі бібліятэк Мінскага акруговага суда, гарадскіх і губернскіх дваранскіх сходаў, вайсковых частак, навуковых і культурных таварыстваў сведчаць аб важнай ролі кнігі ў самаадукацыйнай і дасугавай дзейнасці. Друкаваныя каталогі захавалі склад чытання, які фарміраваў культурны круггляд і светапогляд чыноўнікаў, вайскоўцаў, навучэнцаў, большасці шляхты і інш. Вядома, што ў фондах некаторых публічных бібліятэк была забароненая марксісцкая літаратура.

У гэты перыяд складаліся і рукапісныя каталогі (спісы) прыватных бібліятэк. Яны адлюстроўвалі фонды кнігазбораў шляхты і апошніх прадстаўнікоў магнацкіх родаў: Пуслоўскіх у Альбертынскім палацы (Слонім), Нясвіжскай бібліятэкі Радзівілаў (усяго 3080 кніг, што ў 7 разоў менш, чым было ў бібліятэцы вывезенай ў Расію ў 1772 г.).

Выключна каштоўны дакументны фонд быў апісаны ў каталогу “Шчорсаўская бібліятэка графа Літавора Храптовіча. Ч.1. Кароткія звесткі аб зборы рукапісаў” (1899), які падрыхтаваў гісторык і археограф С.Л.Пташыцкі. У канцы XVIII ст. па загаду апошняга канцлера ВКЛ І.Л.Храптовіча былі зроблены выпіскі з важнейшых дакументаў вялікакняжскай канцэлярыі для яго знакамітай бібліятэкі ў Шчорсах пад Навагрудкам. Сучасны беларускі даследчык Ігар Трусаў параўнаў каталог Пташыцкага з самімі дакументамі Шчорсаўскага кнігазбору, які знаходзіцца ў адзеле рукапісаў Бібліятэкі АН Украіны (Кіеў). Даследчык выявіў, што страчаны толькі 4 дакументы. Бібліятэка Храптовіча, па тэстаменту прызначаная універсітэту на тэрыторыі Беларусі, на жаль, да сённяшняга часу не вернута ў нашу краіну.

Кнігагандлёвая і кнігавыдавецкая бібліяграфічная дзейнасць таксама згарнула ў выніку рэпрэсіўнай палітыкі ўладаў у Паўночна-Заходнім краі. Былі закрыты кнігарні асоб, заўважаных у сувязях з паўстанцамі, напрыклад, як лепшы кніжны магазін А.Валіцкага ў Мінску. Толькі ў 1869 г. губернатары Паўночна-Заходняга краю атрымалі дазвол адчыняць кніжныя магазіны, лаўкі, кабінеты для чытання, продажу і выдачы чытачам дазволенай рускай і замежнай літаратуры. Забароненымі заставаліся кнігі на польскай і беларускай мовах. Мясцовыя ўлады на працягу ўсяго перыяду вялі неаслабны кантроль за кнігавыдавецкай і кнігагандлёвай дзейнасцю. Праводзіліся так званыя рэвізіі, у ходзе якіх канфіскоўваліся забароненыя выданні, адкрываліся судовыя справы супраць уладальнікаў, зачыняліся гандлёвыя кропкі. Напрыклад, у студзені 1914 г. мінскі губернатар зацвердзіў інструкцыю, паводле якой не менш, чым два разы на год прадпісвалася “производить внезапную подробную ревизию” кніжных магазінаў і бібліятэк. У складаных умовах функцыянавалі кніжныя склады пры народных вучылішчах, прызначаныя для “распространения разумных и полезных книг среди крестьянского населения”. Настаўнікам даручылі падрухоўку асартыментных спісаў кніг з ліку дазволенай для

народных бібліятэк. У выніку на складах пераважна прадавалася вучэбная і рэлігійна-маральная літаратура, якая не карысталася павышаным попытам у сялян.

Але негледзячы на пастаянны ўсціск кнігавыданне і кнігагандаль на Беларусі павольна развіваліся, што адпавядала заканамернаму ўзрастанню ролі інфармацыі і ведаў у грамадстве. Паступова пашыралася і бібліяграфічная інфармацыя ў гэтых каналах. Праз органы перыядычнага друку і кніжныя выданні да карыстальнікаў паступаў паток бібліяграфічных матэрыялаў рэкламнага характару. Кнігагандлёвая бібліяграфічная інфармацыя развівалася таксама ў выглядзе выдавецкіх каталогаў і каталогаў кніжных магазінаў, выстаў.

Органы перыядычнага друку і асобныя выданні былі галоўным каналам кнігавыдавецкай і кнігагандлёвай бібліяграфіі. У “Літоўскім кур'еры”, “Віленском вестнике”, на старонках губернскіх і епархіяльных ведамасцей і ў іншых выданнях змяшчаліся спісы, анатацыі, рэцэнзіі, асобныя сігнальныя паведамленні аб навінах друку, ўзнаўляліся вокладкі з інфармацыйна-рэкламнымі тэкстамі і інш. Кола такіх матэрыялаў значна павялічылася пасля дазволу на адкрыццё прыватных газет.

На старонках выданняў бібліяграфічна адлюстраваліся друкі, якія выйшлі ў Вільні, Санкт-Пецярбурзе, Маскве, Кіеве, Варшаве, Львове, Кракаве і ў іншых гарадах Расіі і замежных краін. Змест быў самым разнастайным, ахопліваў розныя галіны ведаў і тэмы (сельскую гаспадарку, медыцыну, гісторыю, мастацкую літаратуру і інш.)

Вялікім дасягненнем у працэсе нацыянальнага самаасэнсавання стала беларускамоўнае кнігавыданне ў пачатку ХХ ст., калі народы Расіі дабіліся права друку на “мясцовых мовах”. Газета “Наша Ніва” і іншыя беларускамоўныя выданні стварылі паток бібліяграфічнай інфармацыі на беларускай мове.

Адметнай рысай выдавецка-кнігагандлёвых бібліяграфічных матэрыялаў у друку незалежна ад выкарыстаных формаў былі звесткі аб кошце, умовах набыцця, адрасе выдавецтва або кнігарні. Напрыклад, у паведамленні аб выпуску “Календара “Нашай Нівы” на 1910 год” указана, што кошт выдання складае 15 капеек, а пры перасылцы – 20, гадавая падпіска на газету “Западный Буг” (Брэст) каштавала 4 рублі. Бібліяграфічныя матэрыялы па жаданні заказчыкаў друкаваліся на мовах саміх выданняў. Так, у газеце “Наша Ніва” характарыстыка часопіса “Українська Хата” (Адэса) і ўмовы яго набыцця апублікаваны на украінскай мове і інш.

Нават у часы акупацыі Беларусі падчас першай сусветнай вайны нацыянальныя дзеячы здолелі друкаваць матэрыялы кнігагандлёвай бібліяграфіі, як, напрыклад, гэта рабілася ў газеце “Гоман” (Вільня, 1916 – 1918). Рэдактары газеты В.Ластоўскі і Я.Салавей вялі рубрыку “Абвесткі з беларускіх кнігарняў”.

Агульная колькасць кнігавыдавецкіх і кнігагандлёвых самастойных дапаможнікаў у Беларусі была невялікай. Большасць каталогаў, прысвечаных

рускім выданням, адлюстроўвалі асартымент кніжных магазінаў Мінска. Выдавецкая суполка “Загляне сонца і ў наша аконца” у Санкт-Пецярбургу бясплатна высылала кнігарням каталог беларускіх кніг. Гэтым спрыяла распаўсюджанню друкаванага беларускага слова. У 1914 г. быў выдадзены “Спісак беларускіх кніжак і часопісаў: гандлёва-выдавецкі каталог” друкарні М.Кухты ў Вільні.

Пытанне 3. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі

У адукацыі і эканоміцы Беларусі не было структур, якія б актыўна стымулявалі стварэнне і выкарыстанне спецыяльнай бібліяграфічнай інфармацыі. Яе падрыхтоўкай займаліся вучоныя, супрацоўнікі рэдакцый перыядычных выданняў, асобных устаноў, але не бібліятэк.

Чытанне сярод сялянства – асноўнай масы беларускага насельніцтва, распаўсюджвалася марудна і ў складаных умовах. З горыччу пісаў ў 1909 г. нехта І.Піліпаў са ст. Парэчча на Гродзеншчыне аб тым, што сяляне газет не чытаюць і кніжак не любяць, “бо сотні гадоў бачылі толькі чужое друкаванае слова ў панскай мове [польскай, лацінскай, рускай], каторае не магло прывабіць да сябе сэрца народнага, стацца неабходнай патрэбай” [3, с.660]. Абмежаванае чытацкае асяроддзе звужала магчымасці бібліяграфічнай папулярызаванасці літаратуры.

У перыядычным друку чытачы маглі знайсці бібліяграфічныя паведамленні аб новых неперыядычных і перыядычных выданнях. У канцы газет або асобных выданняў, на вокладках, як правіла, змяшчаліся рубрыкі “У рэдакцыю прыслалі для прагляду”. Сярод іншых бібліяграфічных рубрык былі “З газет”, “Бібліяграфія”. У такіх рубрыках зрэдку змяшчаліся спісы новых выданняў, а найчасцей – разгорнутыя і кароткія анатацыі і водгукі. У характарыстыках твораў адлюстроўваўся іх змест і звесткі аб аўтарах, выкарыстоўвалася цытаванне і ацэнкі. Гэтыя матэрыялы мелі выражаныя рысы **рэкамендацыйнай або навукова-дапаможнай** бібліяграфічнай прадукцыі і, як правіла, не змяшчалі звестак аб кошце, умовах набыцця і інш. Напрыклад, у газеце “Наша Ніва” у водгуку на першы выпуск прац Мінскага гісторыка-археалагічнага камітэту “Минская старина” дадзена наступная ацэнка: “Ад некаторых стацей кнігі нясе абрусіцельнымі старымі дзікімі тэорыямі, каторыя даўно ўжо аджылі свой век, і дзеля каторых гісторыю нашага краю кожны перэварачывае на свой капыл. Усю мудрасць некаторыя працоўнікі “Мінскай старыны” набралі з кніг абрусіцельных “вучоных”: Турцэвіча, Брыцэва, Бацюшкова, Кояловіча.” (правапіс арыгіналу) [3, с.711]. Каротка і дакладна адлюстраваны змест і вывады кнігі В.Іваноўскага “Опыт культуры сахарной свекловицы (бураков) в Виленской губернии”: “На пробу былі зроблены пасевы цукровых буракоў у розных мейсцах Лідскага пав. Вілен. г. Пробы паказалі, што ў Магілёўскай, Гродзен. Мінскай і палудзенай часці Вілен. г. можна развадзіць буракі для цукраварень. Цукру давалі ад 11,9% да 15,9%.” (правапіс арыгіналу) [3, 711].

У газеце “Минский листок” (1886 – 1903) І.П. Фацінскага друкаваліся рэцэнзіі на беларусазнаўчыя выданні (“Беларускі зборнік” Е.Раманава, “Агляд

гукаў і форм беларускага маўлення” Я.Карскага, “Матэрыялы да вывучэння быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю” П.Шэйна, “Доктар Францыск Скарына” П.Уладзімірава і інш.). У 90-я гады ў газеце павялічылася колькасць крытычных і бібліяграфічных матэрыялаў на мастацкія і іншыя творы дэмакратычнай літаратуры: М.Горкага, А.П.Чэхава, Я.Лучыны, Э.Ажэшкі, К.Каганца, Э.Заля і інш. Творы разглядалі вядомыя дзеячы Д.Бохан, Ю.Леўчанка, Е.Фідлер, Е.Южны.

Асобна трэба адзначыць павелічэнне ўвагі ў дэмакратычных выданнях да адлюстравання твораў пра Беларусь, што адпавядала і грамадскім настроям і пазіцыям рэдактараў, відных дзеячоў нацыянальна-культурнага руху, такіх, як А.Уласаў (“Наша Ніва”), Е.Раманаў (неафіцыйная частка “Могилевских губернских ведомостей”, 1893 – 1903). Вядомы краязнавец Е.Раманаў змясціў многа бібліяграфічных матэрыялаў у “Витебских губернских ведомостях”, прысвечаных гэтаму рэгіёну.

У параўнанні з папярэднім гістарычным перыядам палепшыўся стан **рэтраспектыўнай навукова-дапаможнай бібліяграфіі**, што выразілася ў выхадзе шэрагу важных бібліяграфічных работ.

Пачынаючы з 80-х гг. XIX ст. актывізавалася ўвага даследчыкаў да вывучэння праблем, звязаных з краязнаўствам і беларусазнаўствам. Неабходна звярнуць увагу на тое, што ў сувязі з адсутнасцю самастойнай дзяржаўнасці ўся тэрытарыяльная прастора беларусаў з’яўлялася этнічным рэгіёнам Расіі і можа разглядацца як аб’ект краязнаўчай бібліяграфіі. Афіцыйная назва Паўночна-Заходні край знішчала ўсякае ўпамінанне аб нацыянальнасці мясцовага насельніцтва. Але ў пачатку XX ст. на хвалі “нашаніўскага адраджэння” пад паняццем Беларусь ужо часта падразумевалі ўсю этнічную тэрыторыю. Інтэрэс да народнай мовы, побыту, рамёстваў, фальклору, гісторыі і права ВКЛ і іншых бакоў мінулага і сучаснасці мясцовага насельніцтва быў падмуркам новай хвалі нацыянальна-вызваленчага руху на беларускіх землях. Неабходным этапам навуковых даследаванняў было выяўленне і вывучэнне літаратуры па той ці іншай тэматыцы, азнаямленне з новымі творамі. Адпаведна існуючым навуковым кірункам у 80 – 90-х гг. вялася падрыхтоўка навукова-дапаможнай бібліяграфічнай інфармацыі па фалькларыстыцы і этнаграфіі, мовазнаўстве і мастацкай літаратуры, гісторыі і праву ВКЛ, а таксама педагагічнай тэматыкі.

Вядомыя краязнаўцы Е.Р.Раманаў і А.К.Ельскі вывучалі і бібліяграфавалі фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы. Раманаў змясціў у прадмове да першага выпуска “Беларускага зборніка” спіс зборнікаў беларускай народнай паэзіі, выдадзеных у 1866 – 1882 гг. Ельскі ўключыў творы па беларускаму фальклору і этнаграфіі ў бібліяграфічныя агляды, якія апублікаваў у польскамоўным друку: газеце “Хвіля” і “Вялікай агульнай ілюстраванай энцыклапедыі”, 6, 8 тт.).

Бібліяграфічныя працы Я.Ф.Карскага, асабліва ў даследаванні “Беларусы” закладалі падмурак бібліяграфіі беларускай філалогіі, літаратуразнаўства, этнаграфіі і іншых галін беларусазнаўства.

Высока запатрабаванай была бібліяграфічная інфармацыя па заканадаўству і справаводству. Дакументы па гэтых галінах кіравання мелі вялікае, крыніцазнаўчае значэнне ў навуковых даследаваннях і ў практычнай дзейнасці. У другой палове XIX ст. цэнтральныя органы ўлады Расіі адносна беларускіх тэрыторый прынялі шмат афіцыйных рашэнняў, звязаных з палітычнымі падзеямі, рашэннямі па пытаннях эканомікі, адукацыі, рэлігіі і інш. Такая інфармацыя патрэбна была апарату мясцовага кіравання, паліцыі, грамадзянам. Выкладчыкаў, гісторыкаў, аматараў краязнаўства цікавіла бібліяграфічная інфармацыя аб заканадаўстве, прысвечаным краю, у шырокай гістарычнай рэтраспектыве. Гэта дазваляла больш даставерна паказаць развіццё праваадносін у рэгіёне ў пэўныя гістарычныя перыяды. Буйнейшым бібліяграфічным дапаможнікам па праву быў “Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет с 1652 по 1892 г.” (1894) С.Ф.Рубінштэйна. Гэты паказальнік дапамагаў знаходзіць тэксты прававых актаў, якія былі апублікаваны ў “Полном собрании законов Российской империи” – асноўным выданні дзеючага і гістарычнага заканадаўства. “Полное собрание законов Российской империи” ахоплівала 3 выданні расійскіх законаў за 240 год і складала 150 тамоў. У такім велізарным масіве пошук заканадаўчых дакументаў, прысвечаных заходнім губерням, у т.л. беларускім, выклікаў цяжкасці. Падрыхтаваны С.Ф.Рубінштэйнам паказальнік складаецца з трох частак: 1) храналагічнага паказальніка законаў, у якім прыводзіцца іх апісанне ці нават тэксты, 2) алфавітнага паказальніка прадметаў, 3) геаграфічнага паказальніка. Не ўключаны ў бібліяграфічны дапаможнік звесткі аб дакументах дыпламатычнага, палітычнага і ваеннага характару. Паказальнік С.Ф.Рубінштэйна, негледзячы на некаторыя недахопы, захаваў значэнне да сённяшняга часу.

Толькі беларускай тэрыторыі датычыў прадметны паказальнік, змешчаны ў двухтомніку І.А.Нікоціна “Столетний период (1772– 1872) русского законодательства в воссоединенных от Польши губерниях и законодательство о евреях (1649 – 1876)” (1886).

Даследчыкі прыцягвалі вывучэнне заканадаўства і справаводства ВКЛ. Бібліяграфічна яны былі адлюстраваны ў шэрагу паказальнікаў, прысвечаных, афіцыйным дакументам перыяду ВКЛ, змешчаным у Цэнтральным архіве ў Вільні, апісанню кніг і актаў канэцлярыі ВКЛ (т. зв. Літоўскай метрыкі). Але гэтыя бібліяграфічныя працы належалі пераважна польскім вучоным (С.Л.Пташыцкаму, П.Гурскаму і інш.)

Тэматыка народнай адукацыі была адлюстравана паказальнікамі да зборнікаў афіцыйных дакументаў “Циркуляры по Виленскому учебному округу”. У 1878 – 1909 гг. выходзіў “Алфавитный указатель постановлений и распоряжений, содержащихся в “Циркулярах по Виленскому учебному округу”. Першы выпуск паказальніка ахапіў змест зборнікаў за 7 год, другі за 9, далейшая перыядычнасць вагалася ад 2 да 5 год.

У 1905 г. выйшаў арыгінальны бібліяграфічны паказальнік, у якім была ўлічана друкаваная прадукцыя 4 устаноў, асноўных захальнікаў дакументных фондаў у Вільні. Гэта “Падрабязны каталог выданняў Віленскай камісіі для разбору старажытных актаў Віленскага цэнтральнага архіва, былога Віцебскага цэнтральнага архіва, Віленскай публічнай бібліятэкі і Віленскай вучэбнай акругі, што выйшлі ў свет з 1865 па 1905 г.”

Разгарнулася падрыхтоўка персанальнай бібліяграфічнай прадукцыі. Былі апублікаваны матэрыялы, прысвечаныя беларускім вучоным М.К.Любаўскаму, А.П.Сапунову, М.Я.Нікіфароўскаму, А.Г.Кіркору, І.Я.Спрогісу, Ю.Ф.Крачкоўскаму. Некаторыя з іх характарызуюцца высокім метадычным узроўнем. Так, у першай частцы нарыса, прысвечанага краязнаўцу А.П.Сапунову, прыведзены кароткія біяграфічныя звесткі і агляд асноўных яго работ. Другая частка ўяўляе сабой храналагічны паказальнік прац вучонага. Перадрукаваны вытрымкі з асобных работ. Бібліяграфічныя апісанні твораў суправаджаюцца указаннем крытычных матэрыялаў на іх.

У другой палове XIX ст. павялічыўся выпуск краязнаўчых бібліяграфічных матэрыялаў, прысвечаных невялікім тэрыторыям у этнічных межах Беларусі. Такія матэрыялы рыхтавалі прадстаўнікі мясцовай патрыятычна настроенай інтэлігенцыі, якія вывучалі родны край, збіралі гістарычныя, археалагічныя, этнаграфічныя звесткі, цікавіліся прыродай і іншымі пытаннямі. Таксама заметны ўклад у стварэнне краязнаўчых бібліяграфічных матэрыялаў унеслі рускія вучоныя і бібліёграфы, якія ствараліся па заказу ці ў працэсе выканання пэўнай задачы. Буйнейшыя рэтраспектыўныя паказальнікі належаць менавіта ім.

У 80-я гг. былі апублікаваны два значных рэтраспектыўных паказальнікі рускіх бібліёграфў: “Паказальнік матэрыялаў для вывучэння Паўночна-Заходняга краю (Ковенская, Віленская і Гродзенская губерні) у археалагічна-этнаграфічных адносінах” і “Палессе“. Першы з іх быў складзены членам Ковенскага губернскага статыстычнага камітэта П.А.Чарнеўскім і апублікаваны ў “Памятной книжке Ковенской губернии 1882 года“. У паказальніку выдзелены асобныя раздзелы, прысвечаныя археалогіі і этнаграфіі. Уключана літаратура на рускай і замежных мовах, якасна выкананы бібліяграфічныя апісанні і анатацыі.

Грунтоўны бібліяграфічны паказальнік “Палессе“ падрыхтавала рускі бібліёграф З.М.Пенкіна па заказу будаўнікоў Палескай чыгункі. У ім адлюстравана літаратура аб Мінскай, Гродзенскай і Магілёўскай губернях, геаграфічныя межы якіх ахоплівалі ў той час землі сучаснай Гомельшчыны і Брэстчыны. Паказальнік выкананы на высокім метадычным узроўні. Ахоплены многія галіны краязнаўства: гісторыя, геаграфія, статыстыка, эканоміка і інш. Выдзелены 3 буйныя раздзелы: звесткі пра Палессе, з літаратуры аб Расіі, Паўночна-Заходнім і Паўднёва-Заходнім краях; літаратура, прысвечанай непасрэдна Палессю; і звесткі, выяўленыя ў мясцовым друку палескіх губерняў. Шырока прыменена анатаванне, указаны крытычныя матэрыялы.

Стымулам для падрыхтоўкі краязнаўчых бібліяграфічных матэрыялаў стаў IX археалагічны з'езд, прысвечаны Паўночна-Заходняму краю (Вільня, 1893). Сама падзея выклікала незвычайны ўздым інтарэсу да краязнаўства. Актыўны ўдзел у рознабаковым вывучэнні беларускіх тэрыторый прынялі ўсе вядомыя даследчыкі, а таксама мясцовыя настаўнікі, чыноўнікі і інш. У “Працах Віленскага аддзялення Маскоўскага папярэдняга камітэта па арганізацыі ў Вільня IX археалагічнага з'езда” трэці раздзел быў прысвечаны “Матэрыялам для бібліяграфічнага паказальніка твораў, што адносяцца да Заходняй Расіі”. Тут былі надрукаваны 3 бібліяграфічных дапаможнікі па пытаннях вывучэння беларускага края. Гэта бібліяграфічны нарыс Я.Ф.Карскага “Да пытання пра распрацоўку старой заходнерускай гаворкі”, і два паказальнікі па археалогіі: А.П.Смародскага “Бібліяграфічны паказальнік твораў, артыкулаў і заметак, якія датычаць прадмета археалогіі ў самым шырокім сэнсе слова, па Мінскай губерні” і ананімны “Бібліяграфічны паказальнік твораў і артыкулаў, што датычаць археалогіі Заходняй Расіі”. У паказальніку А.П.Смародскага ўлічвалася літаратура на рускай і польскай мовах, якая выйшла па прадмету ў XIX ст. Спачатку размешчаны бібліяграфічныя апісанні, прысвечаныя археалогіі Мінскай губерні ў цэлым, затым – па гарадах і паведах губерні.

Краязнаўчыя бібліяграфічныя матэрыялы ў выглядзе аглядаў літаратуры, прыкніжных спісаў, падрадкавых бібліяграфічных спасылак з'яўляліся ў шматлікіх краязнаўчых выданнях таго часу, прысвечаных населеным пунктам і геаграфічным аб'ектам Беларусі. Такія матэрыялы былі ў кнігах і артыкулах А.П.Сапунова, Е.Р.Раманава, В.Шукевіча, М.Доўнар-Запольскага і інш.

Павялічыўся інтарэс і да новай літаратуры, прысвечанай Паўночна-Заходняму краю. Такія матэрыялы друкаваліся ў большасці перыядычных выданняў і зборнікаў. Напрыклад, у “Записках Северо-Западного отдела Русского географического товарищества” (1910 – 1913) у раздзеле “Бібліяграфія” адлюстравалася літаратура пра Беларусь за адзін-два гады. Гэта быў адзін з першых на Беларусі часопісаў, дзе для бібліяграфічнай характарыстыкі выданняў прымяняліся разгорнутыя анатацыі, рэфераты ці рэцэнзіі. На пасяджэннях Паўночна-Заходняга аддзелу РГТ ставілася пытанне аб падрыхтоўцы краязнаўчых бібліяграфічных дапаможнікаў. Але ў гэтым выданні – органе грамадскай арганізацыі, якая была пад кантролем цэнтральнай і мясцовай адміністрацыі, яскрава праявіліся ідэалагічныя ацэнкі твораў з пазіцыі заходнерусізму. Напрыклад, мову старажытных беларускіх помнікаў пісьменства называлі заходнерускай (дыялект), адмаўлялі беларусам у праве на самастойную тэрыторыю.

Вывады

Пад уплывам палітычных падзей у 60-я – 70-я гг. адбыўся упадак бібліяграфічнай дзейнасці. На фоне сусветнага працэсу паскарэння інфармацыйных працэсаў, павышэння ролі інфармацыі і ведаў у жыцці чалавечай супольнасці, гэта была адмоўная з'ява. Толькі ў 80 – 90-я гг. пачалося

ажыўленне беларускай бібліяграфіі і павышэнне яе грамадскай ролі. Але яе відавая структура засталася абмежаванай практычнай дзейнасцю.

Бібліяграфічная інфармацыя, якая стваралася на тэрыторыі Беларусі садзейнічала нацыянальна-культурнаму развіццю беларускага народа. У дапаможніках агульнай рэтраспектыўнай, навукова-дапаможнай, краязнаўчай і іншых відаў упершыню са значнай паўнатай было адлюстравана кірылічнае беларускае пісьменства і друк. Змест значнай колькасці бібліяграфічных матэрыялаў быў прысвечаны Беларусі, яе мінуламу і сучаснасці. Некаторыя з іх захавалі крыніцазнаўчае значэнне да сучаснага часу. Чытачы таксама пастаянна атрымлівалі паток бібліяграфічных паведамленняў аб новых творах, якія выходзілі ў Расіі, беларускіх губернях і за мяжой.

Больш разнастайнай стала жанрава-тыпалагічная структура бібліяграфічнай прадукцыі. Упершыню значнае месца ў многіх бібліяграфічных дапаможніках заняла літаратура на рускай мове, на ёй жа былі аформлены многія з іх. Упершыню ў пачатку XX ст. пачалася падрыхтоўка разнастайных бібліяграфічных матэрыялаў на беларускай мове.

Пад уплывам палітычных падзей у 60 – 70-я гг. адбыўся ўпадак бібліяграфічнай дзейнасці. На фоне сусветнага працэсу паскарэння інфармацыйных працэсаў, павышэння ролі інфармацыі ў жыцці чалавечай супольнасці, гэта была адмоўная з'ява. У 80 – 90-я гг. пачалося ажыўленне беларускай бібліяграфіі, павысілася яе грамадская роля.

Бібліяграфічная інфармацыя, якая стваралася на тэрыторыі Беларусі, выкарыстоўвалася ў мэтах нацыянальна-культурнага развіцця беларускага народа, напрыклад, агульная рэтраспектыўная, краязнаўчая і некаторыя іншыя віды. Многія бібліяграфічныя дапаможнікі мелі беларусазнаўчы змест, захавалі сваё крыніцазнаўчае значэнне да нашага часу (паказальнікі Я.Ф.Карскага, З.М.Пенкінай, С.Ф.Рубінштэйна).

Больш разнастайнай стала жанрава-тыпалагічная структура бібліяграфічнай прадукцыі. Упершыню пераважаючае месца ў бібліяграфуемай літаратуры пачалі займаць творы на рускай і беларускай мовах. Упершыню ў пачатку XX ст. пачалася падрыхтоўка разнастайных бібліяграфічных матэрыялаў на беларускай мове.

Але разам з тым уладнымі органамі бібліяграфічная інфармацыя выкарыстоўвалася і ў мэтах нацыянальных рэпрэсій, палітычнага пераследу, што належыць да ліку адмоўных з'яў.

Лекцыя 5. РАЗВІЦЦЁ БІБЛІЯГРАФІІ Ў БССР У МІЖВАЕННЫ ПЕРЫЯД
(1918 – чэрвень 1941 г.)

Пытанні

- 1. Фарміраванне арганізацыйнай структуры бібліяграфіі.**
- 2. Развіццё агульнай бібліяграфіі.**
- 3. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.**
- 4. Развіццё бібліяграфазнаўства.**

Мэта лекцыі –прааналізаваць развіццё бібліяграфіі, раскрыць дасягненні ва ўмовах дзяржаўнага забеспячэння бібліяграфічнай дзейнасці: фарміраванне арганізацыйнай структуры, падрыхтоўка бібліяграфічнай прадукцыі розных відаў; паказаць недахопы, якія ўзніклі пад уплывам таталітарнага сталінскага рэжыму.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. *Лявончыкаў, В.Е.* Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік /В.Е.Лявончыкаў. – Мінск, 1991. – С.101–138.
2. *Кузьмініч, Т.В.* Бібліяграфічная праца навуковага таварыства па вывучэнні Беларусі ў кантэксце інфармацыйнай дзейнасці ў рэспубліцы (другая палова 20-х – пачатак 30-х гг. XX ст.) / Т.В.Кузьмініч // Здабыткі: дакум. помнікі на Беларусі. – 2006. – Вып.8. – С.204 – 228.
3. *Саітава, В.І.* І.Б.Сіманаўскі і тэарэтыка-арганізацыйныя пытанні развіцця бібліяграфіі / В.І.Саітава, С.В.Зыгмантовіч // Бібліятэка і грамадства: матэрыялы навук.-практ. канф. – Мінск, 1993. – С.68 – 75.

Дадатковая

4. *Лявончыкаў, В.* Дзейнасць Бібліяграфічнай камісіі Інстытута беларускай культуры / В.Лявончыкаў, Н.Карасцінская // Бібліятэчны свет. – 1997. – N 1 – С. 8–9.

Пытанне 1. Фарміраванне арганізацыйнай структуры бібліяграфіі

У развіцці беларускай бібліяграфіі пасля заканчэння першай сусветнай вайны і да пачатку 20-гадоў адбыўся істотны спад. Вядомы толькі асобныя прыклады падрыхтоўкі бібліяграфічных матэрыялаў. Са стварэннем БССР пачалі наладжвацца спрыяльныя для бібліяграфіі сацыяльна-эканамічныя і культурныя ўмовы.

З пачатку 20-х гг. пачаўся якасна новы перыяд беларускай бібліяграфіі. Упершыню беларуская дзяржава пачала планава ствараць адукацыйныя, культурныя і навуковых установы, бібліятэкі, друк, развіваць эканоміку ў адпаведнасці з абраным кірункам пабудовы сацыялістычнага грамадства. Актывізацыі бібліяграфічнай дзейнасці вельмі паспрыяла адкрыццё ў 20-я гады БДУ, Інстытута беларускай культуры, Дзяржбібліятэкі, Дзяржвыдавецтва.

Сацыяльна-культурныя і эканамічныя пераўтварэнні спрыялі хуткаму развіццю сістэмы дакументных камунікацый, дзе функцыянуе бібліяграфічная

інфармацыя. Бесперапынна пашыраліся інфармацыйныя патрэбы спецыялістаў, навукоўцаў, кіраўнікоў і іншых катэгорый насельніцтва.

У 20-я гг. упершыню за доўгі час існавання бібліяграфіі, беларуская мова пачала актыўна выкарыстоўвацца пры вытворчасці бібліяграфічнай інфармацыі, у бібліяграфічным абслугоўванні.

У БССР бібліяграфія атрымала дзяржаўнае матэрыяльнае і фінансавое забеспячэнне і кіравалася партыйнымі і дзяржаўнымі органамі. Гэта паставіла бібліяграфію ў роўныя ўмовы з іншымі галінамі і сферамі грамадства. У пастановах і дэкрэтах, якія прымаліся СНК БССР, ЦК КП(б)Б, намечаліся задачы бібліяграфіі, ставіліся важныя арганізацыйныя пытанні. Паводле існуючай сістэмы афіцыйныя дакументы ў БССР прымаліся ўслед за пэўнымі афіцыйнымі дакументамі партыйных і дзяржаўных органаў у СССР. Да ліку важнейшых рашэнняў гэтага перыяду адносіліся пастанова Саўнаркома БССР ад 15 верасня 1922 г. “Аб зацвярджэнні Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі і абавязковай рэгістрацыі ўсіх твораў друку, выдадзеных на тэрыторыі БССР”, пастанова СНК БССР “Аб Беларускай кніжнай палаце” (1924), пастанова бюро ЦК КП(б) “Па пытанні аб рабоце Белдзяржвыдавецтва” (1931), пастанова СНК БССР “Аб рэарганізацыі Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі ў Дзяржаўную бібліятэку і Бібліяграфічны інстытут БССР імя У.І.Леніна” (1932), “Аб бібліятэчнай справе ў БССР” (1934), пастанова ЦК ВКП(б) “Аб літаратурнай крытыцы і бібліяграфіі” (1940) і аналагічная неапублікаваная пастанова ЦК КП(б). У пастановах вызначаліся грамадскія мэты і задачы бібліяграфічнай дзейнасці. Даныя афіцыйныя дакументы паклалі пачатак працэсу фарміравання сістэмы цэнтраў асобных відаў бібліяграфіі ў БССР. Гэты працэс быў прыпынены падчас Вялікай Айчыннай вайны і прадоўжыўся пасля яе заканчэння.

Развіццё бібліяграфіі ў БССР залежала і ад суб’ектыўнага фактара. Прафесійнай падрыхтоўкі бібліятэкараў-бібліёграфаў не існавала. На галоўныя пасады запрашаліся асобы з вопытам практычнай работы, выпускнікі БДУ. Вялікі ўклад у станаўленне арганізацыйнай структуры бібліяграфіі належыць дырэктару Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі І.Б.Сіманоўскаму, які быў адным з лепшых спецыялістаў галіны ў СССР. І.Б.Сіманоўскі адным з першых у СССР абгрунтаваў ролю рэспубліканскай дзяржаўнай (нацыянальнай) бібліятэкі ў бібліяграфічным забеспячэнні інфармацыйных патрэб грамадства, рэалізоўваў яе ў дзейнасці ДБ БССР. Менавіта дзякуючы яго задумцы ў 1932 г. у афіцыйную назву ДБ БССР увайшло “Бібліяграфічны інстытут”. Праўда, гэта частка назвы “згубілася” ў пасляваенныя гады.

Буйнейшымі бібліяграфічнымі цэнтрамі гэтага перыяду сталі Дзяржаўная бібліятэка і Кніжная палата, Бібліяграфічная камісія Інбелкульта. Дзяржаўная бібліятэка рэспублікі пачала выконваць функцыі цэнтра агульнай рэтраспектыўнай, рэкамендацыйнай і навукова-дапаможнай бібліяграфіі, стварыла буйнейшыя каталогі і картатэкі на фонд нацыянальных дакументаў, вяла даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне. Кніжная палата, якая з’яўлялася аддзелам ДБ БССР, стала цэнтрам бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі.

Бібліяграфічная камісія Інбелкульту (1925 г.) і створанае сумесна з ДБ БССР Бібліяграфічнае бюро былі адмысловымі цэнтрамі навукова-дапаможнай бібліяграфіі.

Акрамя гэтых устаноў і арганізацый бібліяграфічнай дзейнасцю займаліся партыйныя і дзяржаўныя органы, установы адукацыі, выдавецтвы і інш.

Але на бібліяграфіі ў БССР адбіліся і адмоўныя рысы савецкага таталітарнага грамадства. Разгром нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў БССР праведзены пад лозунгам барацьбы з “нацдэмаўшчынай”, прывёў да ўпадку беларускай культуры, вынішчэння значнай колькасці нацыянальнай інтэлегенцыі, у т.л. бібліёграфу. Вядомыя бібліёграфы сталі ахвярамі рэпрэсій А.Шлюбскі, С.Дубінскі, У.Пракулевіч, М.Улашчык і інш.

Так званая забараняльная бібліяграфія функцыянавала дзякуючы жорсткаму кантролю за фондамі бібліятэк і асартыментарам кніжных магазінаў.

Сярод адмоўных з’яў была і страта паводле Рыжскага міру 1921 г. значнай часткі беларускіх зямель, што абумовіла бібліяграфічную дзейнасць беларусаў за мяжой.

2. Развіццё агульнай бібліяграфіі

Сярод відаў агульнай бібліяграфіі значныя поспехі былі дасягнуты па відах бягучай дзяржаўнай, каталожнай і агульнай рэаспектыўнай бібліяграфіі. Кнігавыдавецкая і кнігагандлёвая функцыянавалі слаба.

У 1922 г. Кніжная палата прыступіла да рэгістрацыі выданняў, а ў 1924 г. да выпуска бягучых **дзяржаўных** бібліяграфічных паказальнікаў пад назвай “Летапіс беларускага друку”. Узнікненне бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі мела вялікае культурна-гістарычнае значэнне, Беларусь упершыню ўвайшла ў кола краін сістэматычна інфармуючых аб сваіх новых выданнях. Першы нумар “Летапісу...” быў падрыхтаваны Ю.І.Бібіла і апублікаваны ў часопісе “Асвета” (№ 2 за 1924 г.) Аднак рэгулярны выпуск паказальніка ўдалося пачаць толькі ў 1926 г. “Летапіс...” выходзіў асобным выданнем раз у два месяцы, а з 1928 г. – штомесяц. З пачатку выхаду ў ім рэгістраваліся розныя віды выданняў і кола іх бесперапынна пашыралася: з 1925 г. адлюстроўваліся кнігі, брашурны, ноты і перыядычныя выданні БССР, уз 1932 г. – рэцэнзіі, з 1933 г. – друкаваная графіка, з 1934 г. – артыкулы з часопісаў, з 1937 г. – артыкулы з рэспубліканскіх газет. Пастаянна змянялася і методыка бібліяграфавання. Так, для групоўкі бібліяграфічных запісаў у “Летапісу...” прымянялі моўную прымету (з 1925 г.), у 1931 г. перайшлі да сістэматычнага размеркавання. Але, на жаль, у той час у кніжных палатах СССР не выкарыстоўвалі распаўсюджаныя міжнародныя класіфікацыі (УДК, Дзьюі), а Усесаюзная кніжная палата распрацавала асобную схему, у якой адлюстраваліся прыярытэты савецкай ідэалогіі. У канцы 30-х гадоў “Летапіс...” выходзіў нерэгулярна.

У цэлым жа станаўленне бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі было выдатным дасягненнем беларускай бібліяграфіі. Упершыню бягучая універсальная бібліяграфічная інфармацыя аб выданнях і матэрыялах з

выданняў БССР пачала служыць задавальненню інфармацыйных патрэб грамадства, назапашваць даныя аб друку дзяржавы.

Не менш значнай была задача бібліяграфічнага падагульнення выданняў, створаных беларускім народам у мінулым. Да яе вырашэння прыступіла Дзяржаўная бібліятэка, дзе быў распрацаваны план бібліяграфічнага ўліку друкаванай прадукцыі на ўсіх мовах на тэрыторыі БССР з 1917 па 1924 г. (да пачатку бягучага ўліку ў органах дзяржаўнай бібліяграфіі) і выданняў на беларускай мове за дарэвалюцыйны перыяд. Вынікам павінна была стаць серыя рэтраспектыўных паказальнікаў пад назвай “Летапіс беларускага друку”.

Загадчыца аддзела беларускай літаратуры і бібліяграфіі Ю.І. Бібіла (1897 – 1974) падрыхтавала і апублікавала **рэтраспектыўныя** паказальнікі “Выданні на беларускай мове 1917 – 1924” (1927), “Паасобныя выданні на беларускай мове 1835 – 1916” (1929), “Выданні на рускай, польскай, яўрэйскай мовах 1917 – 1924” (1969), “Перыядычны друк на беларускай мове” (1927) і “Беларускі перыядычны друк. 1917 – 1927”. Да рэтраспектыўнага бібліяграфічнага ўліку ў Дзяржаўнай бібліятэцы падыйшлі, зыходзячы з шырокай трактоўкі паняцця беларуская кнігі. Да беларускіх кніг былі аднесены выданні на беларускай мове ў перыяд Расійскай імперыі, і выданні на розных мовах, здзейсненыя ў 1917 – 1924 гг. Такое разуменне нацыянальнага дакумента не толькі поўнаасцю адпавядала вопыту нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі еўрапейскіх краін, але і нацыянальнай палітыцы БССР.

Так, паказальнікі “Выданні на беларускай мове 1917 – 1924” і “Перыядычны друк на беларускай мове” не мелі аналагаў у беларускай бібліяграфіі савецкага часу па тэрэтыка-метадалагічных падыходах. У першым з іх бібліяграфічныя апісанні кніг размеркаваны храналагічна. Але ў межах кожнага года выдзелены раздзелы: “Выданні, што выйшлі на тэрыторыі БССР і СССР” і “Выданні, што выйшлі за мяжой БССР і ў гады акупацыі”. Такая структура дазволіла магчыма поўна адлюстравіць літаратуру, выдадзеную на беларускай мове. Улічана 460 кніг, апісанне іх выканана паводле англа-амерыканскіх правілаў, прастаўлены індэкс УДК. У другім паказальніку перыядычныя выданні размеркаваны па трох храналагічных раздзелах: першы адлюстроўваў перыяд да 1917 г., другі – выдадзеную ў БССР і СССР ў 1917 – 1926 гг., трэці – выпушчаную ў замежжы (эмігранцкую) і падчас акупацыі Беларусі. У апошнім чацвёртым раздзеле адлюстраваны газеты-аднадзёнкі. Відавочна, што Бібіла бібліяграфавала выданні на беларускай мове, не зважаючы на ідэйныя пазіцыі іх аўтараў і гістарычныя калізіі, звязаныя з устанаўленнем савецкага ладу, тым самым увасабляючы непадзельнасць нацыі і аб’ектыўнасць агульных рэтраспектыўных паказальнікаў. У далейшым пад усціскам пануючага прынцыпа камуністычнай партыйнасці беларускія бібліяграфы пачалі нават пры падрыхтоўцы паказальнікаў агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі выкарыстоўваць ідэалагічны падыход.

“Беларускі перыядычны друк. 1917 – 1927” з’яўляецца рэдкім ў агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі паказальнікам, у якім былі адлюстраваны артыкулы і рэцэнзіі з перыядыкі.

Былі ў першых рэпертуарных паказальніках і недахопы: непаўната, выкліканая цяжкасцямі выяўлення друкаў, метадычныя пралікі, напрыклад, неўключэнне тых кніг дарэвалюцыйнага перыяду, у якіх вокладка і тытульны ліст былі напісаны на рускай мове, а асноўны тэкст – на беларускай (зборнікі фальклору).

Іншыя паказальнікі, запланаваныя ў гэтай серыі, не выйшлі. У сувязі з крахам палітыкі беларусізацыі ў канцы 20-х гадоў Дзяржаўная бібліятэка прыпыніла дзейнасць па падрыхтоўцы рэпертуарных дапаможнікаў.

Прадукцыя **каталожнай** бібліяграфіі памнажалася за кошт актыўнага стварэння карткавых каталогаў і картатэк, выпуск тыпавых друкаваных каталогаў. У бібліятэках пачалі адкрывацца даведчна-бібліяграфічныя аддзелы, спецыялізаваныя на вядзенні даведчна-бібліяграфічнага апарату і яго выкарыстанні ў абслугоўванні карыстальнікаў. Буйнейшыя каталогі вяліся ў ДБ БССР. У адзеле беларускай літаратуры і бібліяграфіі стваралася “Цэнтральная краязнаўчая картатэка”, дзе адлюстроўваліся публікацыі, якія выйшлі ў Беларусі і беларусазнаўчая літаратура. Навукоўцы Інбелкульта праглядалі падрыхтаваныя бібліяграфічныя запісы, дапамагалі ў рэдагаванні структуры картатэкі. У 1926 г. у картатэцы было звыш 50 тыс. бібліяграфічных запісаў, а напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны – 200 тысяч. Структура картатэкі будавалася паводле “Універсальнай дзесятковай класіфікацыі”, што сведчыла аб зацікаўленасці беларускіх бібліёграфістаў у развіцці інфармацыйных сувязяў з замежжам.

Друкаваныя каталогі ствараліся ў дапамогу фарміраванню фондаў бібліятэк асобных тыпаў ці галіновых бібліятэчак (падборак літаратуры). Напрыклад, тыпавыя каталогі дзіцячых бібліятэк і інш.

На фоне складанай ідэалагічнай атмасферы, выкліканай культам асобы Сталіна, праявілася **забараняльная** функцыя бібліяграфіі. Загад Галоўліта БССР № 33 “Спіс літаратуры, якая падлягае канфіскацыі з бібліятэк, грамадскага карыстання, навучальных устаноў і кнігагандлю” (чэрвень 1937 г.) займаў 111 старонак і налічваў 421 пазіцыю. У яго ўвайшлі кнігі Ф.Багушэвіча, Я.Купалы, паэма “Тарас на Парнасе”, тэрміналагічныя слоўнікі, падручнікі і інш. Загад абавязваў паліць або мелка рэзаць гэтыя кнігі, знішчыць карткі з іх апісаннямі ў каталогах.

3.Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.

Поспехі навукі, адукацыі, прамысловасці спрыялі развіццю **навукова-дапаможнай бібліяграфіі**. Упершыню асаблівае значэнне набыло бібліяграфічнае забеспячэнне галін беларусазнаўства. Навуковыя цэнтры – прынялі ўдзел у падрыхтоўцы навукова-дапаможных бібліяграфічных паказальнікаў. Адзінага цэнтра навукова-дапаможнай бібліяграфіі не было, Бібліяграфічная інфармацыя стваралася калектыўнымі і індывідуальнымі суб’ектамі навукі: Бібліяграфічнай камісіяй Інбелкульта, АН БССР, вучонымі навукова-даследчых устаноў і ВНУ, а ДБ БССР і іншымі бібліятэкамі, якія абслугоўвалі патрэбы спецыялістаў і вучоных.

Буйнейшым праектам Інбелкульта і Бібліяграфічнай камісіі пры ім была распрацоўка серыі навукова-дапаможных паказальнікаў “Матэрыялы да беларускай бібліяграфіі”. Паводле праекта на працягу двух гадоў планавалася выпусціць 19 выпускаў па галінах беларусазнаўства: аб прыродзе і вытворчых рэсурсаў, па археалогіі, этнаграфіі і інш. Была выканана вялікая работа па падрыхтоўцы гэтых выпускаў, але з друку выйшлі толькі два паказальнікі: “Этнаграфія” (1927) А.А.Шлюбскага і “Археалогія Беларусі і сумежных краін” (1933) С.А.Дубінскага. Абодва складальнікі былі вядомымі вучонымі ў сваіх галінах. Метадычна гэтыя паказальнікі вызначаюцца паўнотай выяўлення дакументаў, іх непасрэдным праглядам складальнікамі, ахопам этнічных межаў Беларусі, а не дзяржаўных межаў БССР, дакладным анатаваннем і іншымі станоўчымі характарыстыкамі. На жаль, “Матэрыялы да беларускай бібліяграфіі” перасталі рыхтавацца пасля прыпынення дзейнасці Бібліяграфічнай камісіі Інбелкульта.

Іншых буйных праектаў па навукова-дапаможнай бібліяграфіі не ўзнікла. Але па розных галінах і тэмах беларусазнаўства бібліяграфічная інфармацыя даволі паспяхова стваралася прадстаўнікамі галін навукі. Агляды, прыкніжныя і прыартыкульныя спісы літаратуры змяшчаліся ў працах вучоных, напрыклад, А.Фядзюшына, І.Сяржаніна па прыродазнаўчых навук, М.Шчакаціхіна па беларускаму мастацтву, М.Гарэцкага па літаратуразнаўстве і інш.

Бібліяграфічную інфармацыю аб новай літаратуры вучоных і спецыялісты знаходзілі ў галіновых часопісах. Частка бібліяграфічных матэрыялаў паступала для публікацыі з бібліятэк. Сярод лепшых па бібліяграфічным аснашчэнні былі часопісы “Беларуская медычная думка” (1924 – 1929), “Наш край”, (1925 – 1929), “Асвета”, “Бальшавік Беларусі” і інш. У некаторых пастановах перад перыядычным друкам ставіліся празмерна вялікія бібліяграфічныя задачы, напрыклад, усім газетам і часопісам не радзей як раз у месяц публікаваць агляды літаратуры (паводле пастанова 1931) і інш. Пэўныя задачы (рэцэнзаванне і анатаванне літаратуры па галінах ведаў) былі пасільнымі толькі для спецыялізаванага бібліяграфічнага перыядычнага друку.

У разглядаемы перыяд адбылося значнае ўзмацненне арганізацыйнай структуры беларускай **рэкамендацыйнай** бібліяграфіі. У БССР рэкамендацыйная бібліяграфія была выкарыстана ў культурна-прапагандысцкай, ідэалагічнай рабоце многімі ўстановамі і арганізацыямі, якія займаліся такой дзейнасцю. Гэта былі Агітацыйна-прапагандысцкі адзел КП(б)Б, Наркамасветы БССР, Культадзел ЦСПСБ, палітасветы рэспублікі ўсіх адміністрацыйна-тэрытарыяльных узроўняў, Дзяржвыдавецтва БССР, масавыя бібліятэкі, ДБ БССР і інш. Шмат рэкамендацыйна-бібліяграфічных матэрыялаў друкавалася ў рэспубліканскіх газетах і часопісах.

Сярод тых, хто займаўся рэкамендацыйнай бібліяграфіяй існавалі розныя ўяўленні аб яе прызначэнні. Яе характарэзавалі як “лепшага памочніка ў выбары кніг для чытання і самаадукацыйнай рабоце”, што адпавядала традыцыям рэкамендацыйна-бібліяграфічнай дзейнасці. У той жа час ва ўмовах савецкага ладу рэкамендацыйная бібліяграфія пачала разглядацца ў якасці

сродка ідэалагічнай прапаганды. Напрыклад, у пастанове Беларускай бібліятэчнай канферэнцыі (снежань 1921 г.) бібліятэкараў заклікалі “сістэматычна прымяняць” састаўленне рэкамендацыйна-бібліяграфічных дапаможнікаў “да бягучага **палітычнага** моманту і ні ў якім разе не праводзіць яе (рэкамендацыйна-бібліяграфічную работу) як самастойную”.

Таму змест большасці рэкамендацыйна-бібліяграфічных матэрыялаў быў накіраваны на прапаганду партыйных палітычных і гаспадарчых рашэнняў.

Ідэйна-палітычная сітуацыя ў СССР аб’ектыўна накіроўвала буйнейшыя навуковыя бібліятэкі да рэкамендацыйна-бібліяграфічнай работы. Сярод кіраўнікоў бібліятэчнай галіны гэта першым адчуў і выказаў І.Б.Сіманоўскі. Яшчэ ў першай палове 20-х гг. ён выступаў за тое, каб Дзяржаўная бібліятэка як і масавыя бібліятэкі, ажыццяўляла палітыка-асветную прапаганду. У 1932 г. па ініцыятыве І.Б.Сіманоўскага функцыі цэнтра рэкамендацыйнай бібліяграфіі ўзяла Дзяржаўная бібліятэка БССР, у якой быў створаны аддзел рэкамендацыйнай бібліяграфіі. (Замежныя нацыянальныя бібліятэкі не займаліся рэкамендацыйна-бібліяграфічнай дзейнасцю).

ДБ БССР пачала падрыхтоўку разнастайных рэкамендацыйна-бібліяграфічных матэрыялаў па актуальных бягучых пытаннях, тыпавых каталогаў для бібліятэк і спрабавала арганізаваць выпуск перыядычнага паказальніка для адлюстравання новых выданняў. “Крытыка-бібліяграфічны бюлетэнь”. Гэтыя выданні былі блізкімі па задумцы да перыядычных бібліяграфічных выданняў Крытыка-бібліяграфічнага інстытута РСФСР.

Пераход у пачатку 30-х гадоў да каманднага адміністравання, культ асобы Сталіна прывялі да сур’ёзных дэфармацый у рэкамендацыйнай бібліяграфіі: знік плюралізм у адлюстраванні літаратуры, тэматыка і састаў чытання ў рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі цалкам былі падпарадкаваны задачам афіцыйнай прапаганды. У рэкамендацыйна-бібліяграфічных характарыстыках твораў праявіліся вульгарныя палітычныя ацэнкі. Зменшылася стварэнне рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі на беларускай мове і па беларусазнаўчай тэматыцы.

4.Развіццё бібліяграфазнаўства.

Беларускае бібліяграфазнаўства развівалася яшчэ слаба, але навуковае асэнсаванне практычнай бібліяграфічнай дзейнасці пачало служыць яе развіццю. У распрацоўцы асобных пытанняў тэорыі і методыкі беларускай бібліяграфіі важнейшая роля належала ДБ БССР і І.Б.Сіманоўскаму. У яго артыкулах і выступленнях на бібліяграфічных з’ездах і нарадах, якія праводзіліся ў СССР, шмат увагі надавалася арганізацыі дзяржаўнай і рэкамендацыйнай бібліяграфіі, бібліяграфічнага абслугоўвання. Сіманоўскі лічыў, што дзяржаўныя бібліятэкі павінны быць цэнтрамі бібліяграфічнай работы. Таму Дзяржаўная бібліятэка і Бібліяграфічны інстытут БССР узялі на сябе шэраг функцый па відах бібліяграфіі, бесперапынна пашыралі бібліяграфічнае абслугоўванне. Сіманоўскі імкнуўся падрыхтаваць навуковыя кадры бібліёграфаў. Таму супрацоўнікі групы рэкамендацыйнай бібліяграфіі Дзяржаўнай бібліятэкі былі залічаны ў аспірантуру.

Ён вывучаў пытанні ўдасканалення бібліяграфічнага абслугоўвання чытачоў у сувязі з чым абгрунтоўваў узаемасувязь паміж сістэмай каталогаў і бібліяграфічнымі дапаможнікамі, адзначаў важнасць набыцця і выкарыстання бібліяграфічных дапаможнікаў у даведачна-бібліяграфічнай рабоце. Прапанаваў уключачь у каталогі і картатэкі літаратуру, якая адсутнічае ў бібліятэцы, каб пашырыць інфармаванне карыстальнікаў.

Асобныя тэарэтычныя і метадычныя пытанні закранулі краязнавец М.І.Каспяровіч і этнограф А.А.Шлюбскі.

Вывады

Са стварэннем БССР пачаўся якасна новы перыяд беларускай бібліяграфіі. Бібліяграфія атрымала дзяржаўнае матэрыяльнае і фінансavae забеспячэнне і кіравалася партыйнымі і дзяржаўнымі органамі. Сфарміравалася арганізацыйна-функцыянальная структура цэнтраў бібліяграфіі: Дзяржаўная бібліятэка БССР – па агульнай рэтраспектыўнай, рэкамендацыйнай і навукова-дапаможнай бібліяграфіі, Кніжная палата – па бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі, Бібліяграфічная камісія Інбелкульта – па навукова-дапаможнай бібліяграфіі. Упершыню ўзнікла бягучая дзяржаўная бібліяграфія. Бібліяграфічная прадукцыя павялічылася колькасна, у змесце дапаможнікаў спецыяльнай бібліяграфіі важнейшая месца заняла беларусазнаўчая тэматыка, у паказальніках агульнай бібліяграфіі адлюстроўваліся новыя дакументы, апублікаваныя ў БССР, вёўся улік дарэвалюцыйных выданняў на беларускай мове і выданняў на розных мовах у межах этнічнай тэрыторыі Беларусі за 1917 – 1924 гг. Упершыню беларуская мова пачала шырока выкарыстоўвацца пры вытворчасці бібліяграфічнай інфармацыі і ў бібліяграфічным абслугоўванні.

Лекцыя 6. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ ЗА МЕЖАМІ БССР У
МІЖВАЕННЫ ПЕРЫЯД І ПАДЧАС ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ
(1918 – 1945 гг.)

Пытанні

1. Дасягненні па стварэнні бібліяграфічнага рэпертуару беларускай кнігі.
2. Развіццё бібліяграфіі ў Заходняй Беларусі (1921 – 1939 гг.).
  - 2.1. Арганізацыя бібліяграфічнай дзейнасці.
  - 2.2. Кірункі стварэння бібліяграфічнай прадукцыі і яе метадычныя асаблівасці.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Сазонава, Т.А. Бібліяграфічная дзейнасць В.У.Ластоўскага / Т.А.Сазонава // Вопросы библиотекovedения и библиографоведения: межвед. сб. – Вып. 3. – Мн., 1992. – С.93 – 101.
2. Саітава, В.І. Краязнаўчая бібліяграфічная дзейнасць бібліятэк Заходняй Беларусі (1921 – 1939 гг.) / В.І.Саітава // Здабыткі: дакум. помнікі на Беларусі. – 2006. – Вып.8. – С.228 – 236.
3. Саітава, В.І. Тадэвуш Урублеўскі – заснавальнік Публічнай бібліятэкі імя Яўстаха і Эміліі Урублеўскіх у Вільні / В.І.Саітава // Інфармацыйнае забеспячэнне навукі: праблемы, пошукі, рашэнні. – Мн., 2000. – С.145 – 152.

Дадатковая

4. Янушкевіч, Я. Калумб Беларусі / Я.Янушкевіч // Польшча. – 2001. – № 1. – С.142 – 178.

Мэта лекцыі – ацаніць уклад выдатных бібліёграфаў, якія працавалі за межамі БССР, у бібліяграфаванне беларускага дарэвалюцыйнага друку і твораў пісьменства; прааналізаваць развіццё бібліяграфіі на землях, якія адышлі ад Беларусі пасля 1921 г., раскрыць накіраванасць бібліяграфічнай дзейнасці на ўлік мясцовых выданняў і літаратуры аб заходнебеларускіх землях.

Пытанне 1. Дасягненні па стварэнні бібліяграфічнага рэпертуару беларускай кнігі.

Беспрэцэдэнтны перадрзел еўрапейскай карты пасля заканчэння першай сусветнай вайны і Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. прайшоўся і па беларускай зямлі. Частка яе тэрыторыі была раздзелена паміж некалькімі суседнімі дзяржавамі, буйнейшая адышла да Польшчы. Адыграў сваю ролю і палітычны фактар: эмігранты, якія не прынялі савецкую ўладу, імкнуліся рэалізаваць у замежжы свае планы нацыянальна-культурнай дзейнасці. Некаторыя вядомыя вучоныя, чья навуковая і палітычная дзейнасць была прысвечана дасягненню дзяржаўнасці беларускага народа, вымушаны былі пад пагрозай палітычных рэпрэсій ужо ў пачатку 20-х гадоў пакінуць радзіму і шукаць прытулку на прасторах СССР. У выніку гэтых прычын за межамі БССР аказаліся міліёны

нашых суайчыннікаў. Сярод іх былі вучоныя з багатым бібліяграфічным вопытам, такія як Я.Ф.Карскі, М.В. Доўнар-Запольскі, В.Ю.Ластоўскі.

У вельмі складаных абставінах Я.Ф.Карскі і В.Ю.Ластоўскі выпусцілі працы падагульняючыя дасягненні беларускага пісьменства і друку, якія па праву павінны быць аднесены да “залатога фонду” беларускай бібліяграфіі.

Я.Ф.Карскі ў гады ваеннага ліхалецця і барацьбы за Беларусь не меў магчымасці апублікаваць два апошнія выпускі трэцяга тома “Белорусов”. Праца ў Мінскім педагагічным інстытуце для карыфея беларусазнаўства хутка стала небяспечнай і вучоны назаўжды з’ехаў у Петраград. Там у 1921 – 1922 гг. выпусціў другую і трэцюю часткі трэцяга тому “Белорусов”. Частка 2 “Старая западно-русская письменность” прысвечана адлюстраванню старажытнай беларускай літаратуры. Частка 3 – “Художественная литература на народном языке” – літаратура XIX ст. – да 1921 г.

У прадмове да другой часткі Карскі выказаў свае погляды на паходжанне беларускай літаратуры. Ён лічыў, што “Старая западнорусская письменность, даже со следами местного наречия, на первых порах, является продолжением общерусской литературы и лишь со временем получает оригинальный характер”. Вучоны падзяляў канцэпцыю паходжання беларускай мовы і тэрыторыі з агульнарускай. “Произведениям, – адзначыў Карскі – возникшим на белорусской территории и даже со стороны белорусов, которые были на польском языке: место им в истории польской литературы”. Пройдзе некаторы час і на падставе дадзеных многіх навук будзе раскрыта паходжанне беларусаў, а пісьмовая культура беларускага народу, на якой бы мове яна не стваралася пад уплывам гістарычных акалічнасцей, у т.л. на лацінскай, польскай, рускай або іншых мовах, будзе лічыцца нацыянальным здабыткам беларусаў.

У другую частку ўвайшлі арыгінальныя і перакладныя дакументы на беларускай мове за перыяд XIV – XVIII стст., напісаныя ці надрукаваныя пераважна кірыліцай. Карскі згрупаваў творы па змястоўных і фармальным раздзелах, напрыклад, ёсць раздзелы “Духовные повести“, “Светские повести“, “Памятники юридического характера“, “Стихотворения Андрея Рымши“, “Вирши в посвящениях книг“ і інш. У характарыстыкі дакументаў уключыў многа звестак аб аўтарах, прасачыў сувязі перакладаў з арыгіналамі, даў спасылкі на літаратурныя і бібліяграфічныя крыніцы, выкарыстаў цытаванне. Вялікую ўвагу ўдзяліў характарыстыцы Скарынаўскай літаратурнай спадчыны.

У трэцяй частцы адлюстравана літаратура на беларускай мове з пачатку XIX ст. да 1921 г. Ахоплены мастацкія творы, публіцыстыка, рэвалюцыйныя брашуры і пракламацыі і іншая літаратура. У раздзеле “Беларускі рух” пералічаны арганізацыі і выдавецтвы, якія існавалі ў канцы XIX – на пачатку XX ст. і выдадзеныя імі кнігі. Пачатак XX ст. прадстаўлены толькі выданнямі мастацкіх твораў. Пра кожнага аўтара Я.Ф.Карскі прывёў кароткія біяграфічныя дадзеныя, агульную характарыстыку дзейнасці і агляд твораў. У канцы кнігі змясціў “Матэрыялы для слоўніка астатніх беларускіх пісьменнікаў апошняга часу” – алфавітны спіс пісьменнікаў з кароткай характарыстыкай іх твораў. У прадмове да гэтай часткі ён заклікаў беларускіх вучоных сабраць

звесткі, неабходныя для біябібліяграфічнага слоўніка. У абодвух частках змешчаны “указатель лиц, авторов сочинений и общественных деятелей”.

Бібліяграфічныя працы акадэміка Карскага, увайшоўшыя ў склад трэцяга тому “Белорусов”, належаць да вышэйшых дасягненняў вывучэння тэкстаў на беларускай мове і захоўваюць крыніцазнаўчае значэнне да сённяшняга часу.

У Літву (Коўна) эмігрыраваў былы прэм’ер БНР Вацлаў Ластоўскі. Ён вёў навуковую, журналісцкую, выдавецкую і бібліяграфічную дзейнасць.

Да 400-годдзя беларускага друку ў Вільні, якое шырока адзначыла беларуская эміграцыя, ён апублікаваў “Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі: спроба паясніцельнай кнігапісі ад канца X да пачатку XIX стагоддзя” (1926).

“Гісторыя...” была падрыхтавана за незвычайна кароткі тэрмін, але яе выхаду папярэднічала велізарная праца па вывучэнні гістарычных шляхоў беларускага пісьменства і друку і шэраг апублікаваных нарысаў. Трапна прымеціў літаратуразнавец Я.Янушкевіч, што “з адчайнага пачуцця непрымання жахлівай неадпаведнасці паміж гістарычнай праўдай і тагачаснай афіцыйнай навукай паўставала “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі” [4]. Шчырымі і балюча ўзрушаючымі словамі пачынаў Ластоўскі прадмову: “Няма больш занядбанай дзедзіны ў светавай пісьменнасці, як гісторыя паняволеных народаў. Вышэйсказанае асабліва кідаецца ў вочы, калі ўзяць якую-колед галіну нашай, крыўскай, гісторыі.” Аўтар адлюстравваў у “Гісторыі...” больш за 900 дакументаў, сярод якіх былі рукапісныя і друкаваныя кнігі, акты. Групоўка матэрыялу па стагоддзях, унутры храналагічных перыядаў – алфавітная. Каля паловы дакументаў атрымалі разгорнутую характарыстыку ў гісторыка-кніжная анатацыях і рэфератах. Дадзены звесткі аб захаваных асобніках, месцы іх знаходжання і пазнейшых публікацыях, вытрымкі з тэкстаў, звесткі аб аўтарах, навуковыя і мастацкія ацэнкі. Наватарства В.Ластоўскага праявілася ў апісанні вусных выказванняў, напрыклад, Кірылы Тураўскага і надпісаў на розных матэрыяльных носьбітах: запісаў на славурых камянях князя Барыса Полацкага, на залатым крыжы Ефрасінні Полацкай. Для аптымізацыі пошуку прызначаны слоўнікавы тэматычны дапаможны паказальнікі. У слоўнікавы ўключаны персанальныя, геаграфічныя і аўтарскія рубрыкі, – такія дапаможныя паказальнікі вельмі рэдкія ў беларускай бібліяграфічнай прадукцыі. У тэматычным старажытнабеларускаю літаратуру размеркавана паводле зместу, што таксама было новым для айчынай літаратуры і бібліяграфіі.

Разважанні і высновы даследчыка аб развіцці беларускай кнігі адлюстраваны ў вялікім уступным артыкуле да кнігі і ўводзінах перад раздзеламі.

Ілюстрацыйны матэрыял для кнігі падбіраўся з прыватных і дзяржаўных сховішчаў у розных краінах. Мастацкае афармленне выканаў М.Дабужынскі, якія жыў тады ў Літве.

“Гісторыя...” выклікала розныя водгукі, тон і змест якіх выцякаў у асноўным з таго, наколькі асобным аўтарам уяўлялася верагодным бачыць беларусаў як народ з багатай літаратурнай спадчынай. Захапленне велізарнай і скрупулёзнай працай Ластоўскага, якая “вартая здзіўлення” і яго асобай

выказаў аўтар, што падпісаў свой водгук псеўданімам Roxolanus у “Przeglądze Wileńskim” (1927, № 10): “...чаго толькі не здзейсніць гарачая, шчырая, бескарыслівая любоў да айчыны, спалучаная з багатымі ведамі і сканцэнтраванай воляй?!”. З рук В.Ю. Ластоўскага беларускі народ атрымаў бяспэчэння падарунак – “гісторыю свайго пісьменства, якім слухна мог ганарыцца перад іншымі народамі”. Некаторыя крытыкі палічылі залішнімі звесткі з гісторыі або з гісторыі народнай асветы ці іншых галін беларусазнаўства. У той час яшчэ недаацэньвалася важнасць фактаграфічнай інфармацыі ў бібліяграфічных дапаможніках. На жаль, у тагачасных палітычных і гістарычных умовах «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі» не магла быць запатрабаванай у БССР.

Прадаўжаў працу над рэтраспектыўным бібліяграфічным дапаможнікам Р.Зямкевіч, які ў гэты час жыў і працаваў у Варшаве. “Беларуская бібліяграфія” бачылася яму “...накшталт [бібліяграфічнага паказальніка] Балтрамайціса, але куды большая за яго работу”. Аднак план да завяршэння ён так і не давёў, сам загінуў падчас другой сусветнай вайны.

Пытанне 2. Развіццё бібліяграфіі ў Заходняй Беларусі (1921 – 1939 гг.).

2.1. Арганізацыя бібліяграфічнай дзейнасці.

У складзе Другой Рэчы Паспалітай Польскай на беларускіх землях было створана 4 ваяводства – Беластоцкае, Віленскае, Навагрудскае і Палескае і 26 павеатаў. Хаця беларусы атрымалі статус нацменьшасці, аднак падвяргаліся наступальнай паланізацыі, у т.л. у сферах культуры і адукацыі, у бібліятэчнай справе. Кнігадрукаванне, выпуск перыёдыкі, адкрыццё бібліятэк розных сістэм і ведамстваў ішло ў гарадах і мястэчках Заходняй Беларусі. У некаторых бібліятэках фарміраваліся фонды каштоўнай краязнаўчай літаратуры.

Свядомая беларуская грамадскасць лічыла нацыянальнае жыццё ў Польшчы занябаным і змагалася за актыўнае функцыянаванне беларускай мовы і зберажэнне нацыянальнай культуры. Узнікла Таварыства Беларускай школы, грамадскія навуковыя, культурныя і асветніцкія арганізацыі, палітычныя партыі, развівалася кнігадрукаванне і перыядычны друк на беларускай мове. Цэнтрам беларускага жыцця заставалася Вільня.

У складаных умовах распаўсюджання афіцыйнай польскай і нацыянальнай беларускай культур, барацьбы за ўплыў на насельніцтва, ключавыя пазіцыі былі ва ўладных структурах. Таму бібліяграфія ў Заходняй Беларусі арганізацыйна і па зместу развівалася ў двух кірунках: 1) як частка створанай дзяржавай арганізацыйна-функцыянальнай структуры бібліяграфіі ў Польшчы і 2) як элемент нацыянальна-культурнай і навуковай дзейнасці беларускіх арганізацый і дзеячоў.

Першыя кірунак быў непарыўна звязаны з пабудовай бібліяграфічнай сістэмы ў Польшчы, таму быў лепш арганізаваны, ажыццяўляўся па пэўных дзяржаўных праграмах. Яго вынікам была разнастайная бібліяграфічная прадукцыя на польскай мове, вяліся навуковыя і метадычныя распрацоўкі. Выконвалі гэту работу, суб’ектамі бібліяграфічнай дзейнасці былі як выхадцы з

уласна польскіх, так і беларускіх зямель, прыняўшых польскую культуру і дзяржаўную палітыку.

Другі кірунак здзяйсняўся намаганнямі беларускай інтэлегенцыі на добраахвотных пачатках, быў звязаны з навуковымі, асветніцкімі ці іншымі інтарэсамі асобных дзеячаў. Асноўнымі крыніцамі, дзе развівалася бібліяграфічная інфармацыя ў гэтым кірунку, быў перыядычны друк, кнігавыданне. Адметнымі рысамі ўсіх бібліяграфічных матэрыялаў было выкарыстанне беларускай мовы, цікавасць да дакументаў, прысвечаных Беларусі.

Важна адзначыць, што працяглая тэрытарыяльная адасобленасць заходнебеларускіх зямель праявілася ў асаблівай пазіцыі бібліятэчных спецыялістаў края адносна арганізацыі бібліяграфіі. Гэта пазіцыя была настолькі абгрунтаванай і актыўна рэалізуемай, што цэнтральныя ўлады Польшчы вымушаны былі прыняць яе ў якасці афіцыйнага курса. Менавіта кіраўніцтва бібліятэкі адноўленага Віленскага універсітэта імя С.Баторыя абгрунтавала канцэпцыю стварэння асобнага бібліяграфічнага рэгіёна на тэрыторыі паўночна-усходніх (заходнебеларускіх) ваяводстваў. Цэнтрам Віленскага бібліяграфічнага рэгіёна павінна была стаць Публічная бібліятэка універсітэта, а мэтай дзейнасці – бягучы ўлік новых выданняў у краі. Для рэалізацыі гэтага плана з пачатку 20-х гадоў Публічная бібліятэка пачала штодзённа друкаваць у “Дзённіку віленскім” спісы новых выданняў, апублікаваных у заходнебеларускіх ваяводствах. Канцэпцыя рэгіянальнай арганізацыі бібліяграфіі актыўна развівалася на польскіх і міжнародных з’ездах бібліятэкараў. Рэгіянальная арганізацыя бібліяграфіі была нарэшце замацавана ў дэкрэце Прэзідэнта ад 10 мая 1927 г. як галоўны прынцып пабудовы бібліяграфіі ў краіне ў адпаведнасці з гістарычнымі і этнічнымі межаміх рассялення народаў пасля падзелаў Рэчы Паспалітай абодвух народаў (1772 – 1795). Афіцыйнае зацвярджэнне бібліяграфічнага рэгіёну ўмацавала краязнаўчы характар бібліяграфічнай дзейнасці, яе накіраванасць на падрыхтоўку бібліяграфічнай прадукцыі, сканцэнтраванай на тэрытарыяльна-змястоўным прынцыпе. Аднак у 1930 г. бібліяграфічныя рэгіёны прэзідэнскім рашэннем былі скасаваныя. Польскія ўлады ўбачылі ў бібліяграфічных рэгіёнах перашкоду на шляху інфармацыйнай і тэрытарыяльнай інтэграцыі краіны і прынялі рашэнне аб арганізацыі нацыянальнай бібліяграфіі.

Пасля скасавання Віленскага бібліяграфічнага рэгіёну Публічная бібліятэка выпускала краязнаўчыя бібліяграфічныя паказальнікі рознай тэматыкі.

Уплывовым бібліяграфічным цэнтрам стала Публічная бібліятэка імя Яўстахія і Эміліі Урублеўскіх”, арганізаваная на аснове прыватнай бібліятэкі Тадэвуша Урублеўскага– знакамітага юрыста, віднага беларускага дзеяча, пляменніка Валерыя Урублеўскага. Асноўныя раздзелы фонду былі прысвечаны ВКЛ і Віленскаму краю. Урублеўскім былі набыты ўсе выданні віленскай друкарні Завадзкага з пачатку XIX ст да 1863 г., славуця кнігазборы вядомых беларускіх краязнаўцаў Г.Плятара, Г.Татура, В.Федаровіча і інш.

Падчас шматгадовых ваенных падзеяў Т.Урублеўскі сабраў усе лістоўкі, якія тычыліся Вільні і краю, здабываў архіўныя і рукапісныя матэрыялы гэтай жа тэматыкі. Літаратурай і каталогамі бібліятэкі аматары старажытнасцей, краязнаўцы, вучоныя, студэнты з Заходняй Беларусі, Польшчы і замежных краін. Сам Т.Урублеўскі меў славу “самага працавітага і найсумленнейшага бібліятэкара, уражваў эрудыцыяй і памяццю бібліёграфа”. Ён каталагізаваў зборы бібліятэкі, складаў бібліяграфічныя дапаможнікі, дапамагаў многім бібліяграфічнымі даведкамі і парадамі. Акрамя Т.Урублеўскага ў бібліятэцы працавалі выдатныя бібліёграфы С.Бурхардт і А.Дрыга. Гэта бібліятэка выпускала паказальніка “Бібліяграфія гісторыі зямель б.В.Кс.Літоўскага за год...”.

Беларускія СМІ і арганізацыі са свайго боку, імкнуліся да бібліяграфавання літаратуры на беларускай мове і беларусазнаўчых выданняў на польскай мове. Найбольш даступнымі для размяшчэння бібліяграфічнай інфармацыі былі органы перыядычнага друку. У часопісах “Калосьсе”, “Хрысціянская думка”, “Самапомач”, “Шлях моладзі”, “Беларускі летапіс”, “Беларуская борць” і іншых зрэдку змяшчаліся ўнутрычасопісныя бібліяграфічныя дапаможнікі, а пераважалі матэрыялы несамастойных форм: падрадкавыя бібліяграфічныя спасылкі і прыартыкульныя спісы літаратуры. Складальнікамі большасці бібліяграфічных матэрыялаў у перыядыцы былі вядомыя беларускія дзеячы М.Шкялёнак, А.Станкевіч, М.Пяцюкевіч, С.Станкевіч, Я.Шутовіч.

2.2. Кірункі стварэння бібліяграфічнай прадукцыі і яе метадычныя асаблівасці.

Бягучы ўлік мясцовага друку. Адлюстраванне новых дакументаў, выдазеных у Віленскім бібліяграфічным рэгіёне, вялося ў паказальніках “Віленская рэгіянальная бібліяграфія ў ...” і “Перыядычныя выданні Віленскага бібліяграфічнага рэгіёну”. Друкаваліся яны на старонках “Віленскага дзённіка”, навуковага часопіса “Атэнэум віленскі” (не рэгулярна) і самастойнымі выпускамі.

Паказальнік “Віленская рэгіянальная бібліяграфія ў ...” выходзіў з 1922 г. (складальнік бібліёграф і даследчык гісторыі ВКЛ Міхал Амброс). Паказальнік адлюстроўваў дынаміку кнігавыдання ў краі, яго тэрытарыяльнае размеркаванне. Напрыклад, даныя за 1-е паўгоддзе 1930 г. – крызісны перыяд, калі кнігавыдавецтва перажывала значны спад, паказваюць, што найбольш друкаў выйшла ў Вільні – 312 выданняў, ці 82,3% ад іх агульнай колькасці ў Заходняй Беларусі. У іншых населеных пунктах паказчыкі былі нашмат ніжэйшымі: у Брэст-Літоўску – толькі 12 выданняў (3,2%), у Гродне – 9 (2,3%), у Пінску – 4, Слоніме – 2, Баранавічах, Кобрыне, Свянцях – па 1. Сярод іх кніг было 21,5%, брашур – 44%, лістовак – 29,5%, новых назваў перыядычных выданняў – 5%. (Новыя перыядычныя выданні з’явіліся ў Вільні – 12 назваў, па аднаму ў Баранавічах, Брэсце, Навагрудку і інш.) Па моўнай прымеце 73% выданняў выйшлі на польскай мове, 17,5% – на яўрэйскай, 6,5% – на беларускай, 1% – на рускай, толькі 3 выданні на літоўскай і па 1 выданню на англійскай, французскай і лацінскай мовах.

Сярод кніг адлюстроўваліся шматлікія краязнаўчыя выданні, напрыклад, M.Rozanow "Powiat Prużanski" (1935), A.Sneżko "Kościol farny w Mirze: Szkic monograficzny. 1587 – 1937" (1937), W. Abramowicz "Strone Nowogródskie: szkice krajoznawcze" (1938) і інш.

Паказальнік "Перыядычныя выданні Віленскага бібліяграфічнага рэгіёну" адлюстроўваў перыядыку за год. Газеты, часопісы і іншыя перыядычныя выданні групаваліся па раздзелах у алфавіце месцаў выдання, а ўнутры – па відах. Напрыклад, у паказальніку за 1929 год зарэгістраваны 16 выданняў у Брэсце, у Гродна – 12, Кобрыне – 2 і інш. Сярод перыядычных выданняў зарэгістраваны краязнаўчыя. Напрыклад, сярод шасці перыядычных выданняў, што выпускаліся ў Глыбокім, зафіксаваны краязнаўча-паляўніча-літаратурны мясячнік "Ziemia Dziśnieńska", які выпускаўся членамі краязнаўчага гуртка гарадской гімназіі імя Люблінскай уніі пад рэдакцыяй Язэпа Драздовіча.

Каталожная бібліяграфічная прадукцыя была прадстаўлена алфавітнымі і сістэматычнымі карткавымі каталогамі бібліятэк. З канца 1927 г. да 1931 г. у Публічнай бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта вёўся каталог друкаў, якія выйшлі ў Беластоцкім, Навагрудскім, Палескім і Віленскім ваяводствах. Такі каталог быў і ў Публічнай бібліятэцы імя Урублеўскіх. Каталогі вяліся па Дзесятковай класіфікацыі. Пасля ўз'яднання беларускіх зямель у 1939 г. бібліятэкі на тэрыторыі Заходняй Беларусі пачалі знішчацца або расейвацца. Так, у распараджэнне камісара Віленскага ўпраўлення І. Клімава паступілі выдатныя зборы Публічнай бібліятэкі імя Я. і Э.Урублеўскіх, аб чым сведчаць спісы канфіскаваных выданняў, але далейшы іх лёс невядомы.

Пасля акупацыі Вільні нямецка-фашысцкімі захопнікамі, у 1943 г. В. Дрэма склаў на беларускай мове рукапісны "Каталог старадрукаў бібліятэкі Беларускага музею імя Івана Луцкевіча ў Вільні", у якім змешчана 411 бібліяграфічных апісанняў. Беларускі музей, заснаваны І.Луцкевічам, належаў да ліку самых знакамітых нацыянальных музеяў.

Буйнейшым паказальнікам **краязнаўчай** была "Бібліяграфія гісторыі зямель б.В.Кс.Літоўскага за год..." (1929 – 1936), які выпускала Публічная бібліятэка імя Я. і Э.Урублеўскіх (складальнікі С.Бурхардт і А.Дрыга). Выходзіў самастойнымі выпускамі і друкаваўся ў часопісе "Атэнэум віленскі". З'яўляўся пераемнікам бягучых паказальнікаў Публічнай бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта. Усяго адлюстраў звыш двух тысяч дакументаў, па розных галінах гаспадаркі, культуры і мастацтва, вайсковай справы, рэлігійнага жыцця, этнічнай гісторыі і інш. Адлюстроўваліся кнігі, зборнікі, артыкулы, рэцэнзіі, апублікаваныя ў Польшчы, БССР, СССР, Германіі, Латвіі, Літве, Англіі, ЗША і іншых краінах. У кожным выпуску былі звесткі аб кнігах і іншых дакументах, апублікаваных на тэрыторыі Заходняй Беларусі: у Брэсце-над-Бугам, Навагрудку, Пінску, Слоніме, Гродна і іншых гарадах. Напрыклад, адлюстраваны такія цікавыя краязнаўчыя выданні, як M.Rozanow "Powiat Prużanski" (Prużana, 1935), A.Sneżko "Kościol farny w Mirze: Szkic monograficzny. 1587 1937" (Lida, 1937), W. Abramowicz "Strone nowogródskie:

szkice krajoznawcze (Lida, 1938) і інш. У адборы дакументаў вытрымліваліся прынцыпы навуковасці і навізны, ідэалагічнай устрыманасці.

З яго дапамогай даследчыкі мінулага ВКЛ атрымалі рэгулярнае і поўнае бібліяграфічнае інфармаванне.

Некалькі ўнутрычасопісных паказальнікаў насілі тэматычны і персанальны характар.

Вывады

Бібліяграфічная дзейнасць за межамі БССР з'яўляецца неад'емнай часткай беларускай бібліяграфіі.

Выдатныя вучоныя Я.Ф.Карскі і В.Ю.Ластоўскі падрыхтавалі унікальныя рэпертуарныя дапаможнікі беларускіх друкаў і рукапісаў, якія, на жаль, па ідэалагічных прычынах былі надоўга выключаны са сферы бібліяграфічнага абслугоўвання.

Буйнейшыя публічныя бібліятэкі Заходняй Беларусі арганізавалі бягучы бібліяграфічны ўлік мясцовага друку і літаратуры аб краі, які па прыметах тэрытарыяльнага ахопу і моўнаму адлюстраванню забяспечваў шырокі спектр патрэбнасцей у вывучэнні заходнебеларускіх зямель.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Лекцыя 7. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ ПАСЛЯ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ (1945 – 1991 гг.)

Пытанні

1. Страты бібліяграфіі, аднаўленне і ўдасканаленне яе арганізацыйнай структуры.
2. Развіццё агульнай бібліяграфіі.
3. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.
4. Развіццё бібліяграфазнаўства.

Мэта лекцыі – раскрыць ўзнаўленне бібліяграфічнай дзейнасці ў пасляваенны час, далейшае развіццё яе арганізацыйнай і відавой структуры; прааналізаваць дасягненні беларускага бібліяграфазнаўства.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік /В.Е.Лявончыкаў. – Мінск, 1991. – С. 138 – 232.
2. Василевская А.Д., Библиографическая деятельность Фундаментальной библиотеки Академии наук БССР / А.Д.Василевская, Л.И.Збралевич // Библиотечно-библиографическая информация библиотек АН СССР и АН союзных республик. – 1967. – N4 (66). – С. 110–124.
3. Саітава, В.І. Бібліяграфічная дзейнасць Н.Б.Ватацы / В.І.Саітава, С.В.Зыгмантовіч // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; – Мінск, 1997. – С.10 – 20.

Пытанне 1. Арганізацыя бібліяграфічнай дзейнасці.

Падчас нямецка-фашысцкай акупацыі Беларусі цэнтры бібліяграфіі панеслі выключныя страты, загінулі шматлікія бібліяграфічныя рэсурсы. Галоўныя бібліяграфічныя цэнтры Дзяржаўная бібліятэка і Кніжная палата страцілі фонды дакументаў на аснове якіх вялася бібліяграфічная работа – іх разрабавалі або знішчылі. Захаваліся ў нязначнай колькасці толькі апублікаваныя бібліяграфічныя працы. Каталогі і картатэкі ў бібліятэках і іншых фондасховішчах амаль цалкам былі знішчаны, так, была страчана “Цэнтральная краязнаўчая картатэка” ДБ БССР, у якой налічвалася 200 тысяч картчак і многа іншых. Дзяржбібліятэка і Кніжная палата страцілі шэраг падрыхтаваных да друку бібліяграфічных дапаможнікаў.

Усю бібліяграфічную работу неабходна было пачынаць нанова, так пісаў І.Б.Сіманоўскі, якому выпала другі раз пачынаць бібліятэчна-бібліяграфічную дзейнасць ДБ БССР і ўзнаўляць бібліяграфічную работу ў краіне.

Бібліяграфічнай дзейнасцю ў гэты перыяд кіравалі Камуністычная партыя (ЦК КПСС і ЦК КПБ), урады СССР і СМ БССР. Гэтыя органы прымалі

заканадаўчыя рашэнні па арганізацыйных пытаннях бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці і кірунках яе развіцця, формах і метадах бібліяграфічнай работы.

Асноўныя партыйныя і ўрадавыя рашэнні былі прыняты ў 1959 г. (ЦК КПСС “Аб стане і мерах паляпшэння бібліяграфічнай справы ў краіне”, ЦК КПБ “Аб мерах па паляпшэнні работы бібліятэк рэспублікі”), пастанова СМ СССР “Аб агульнадзяржаўнай сістэме навукова-тэхнічнай інфармацыі”, аналагічныя пастановы СМ БССР (1967) аб стварэнні сістэмы НТІ ў рэспублікі, ЦК КПСС “Аб павышэнні ролі бібліятэк у камуністычным выхаванні працоўных і навукова-тэхнічным прагрэсе” (1974).

У гэтых пастановах былі вызначаны некаторыя праблемы, вырашэнне якіх у азначаныя тэрміны павінна было спрыяць паляпшэнню бібліяграфічнай дзейнасці ў рэспубліцы.

Адметнымі з’явамі перыяду з пункту гледжання асноўных праблем арганізацыі бібліяграфіі былі наступныя:

1) стварэнне новых буйных бібліятэк і інфармацыйных цэнтраў, якія ўзначалілі бібліяграфічную дзейнасць. Гэта былі галіновыя рэспубліканскія бібліятэкі па фізічнай культуры і спорту, РНТБ, РНПБ, БелНДІНТІ. У 1977 г. самастойнай установай стала Кніжная палата. На абласным узроўні былі адкрыты галіновыя спецыяльныя бібліятэкі (медыцынскія і інш.)

2) Стварэнне шматлікіх бібліяграфічных цэнтраў актуалізавала праблему каардынацыі бібліяграфічнай дзейнасці бібліятэк. Вырашэнне яе было абумоўлена тым, што з’явілася многа галіновых цэнтраў, паміж якімі неабходна было размежаваць кірункі інфармацыйна-бібліяграфічнага забеспячэння пэўных галін і сфер дзейнасці. Напрыклад, спецыялістаў сельскай гаспадаркі забяспячвалі ДБ БССР, БелСХБ, ЦБ НАН. Гэта прыводзіла да дубліравання дзейнасці, нерацыянальнага выкарыстання матэрыяльных, фінансавых і працоўных рэсурсаў.

Аднак праблема каардынацыі бібліяграфічнай дзейнасці была вырашана ў той перыяд часткова, наколькі дазваляла прымяняемая бібліятэчна-бібліяграфічная тэхналогія. Для надання каардынацыйнаму механізму дзейнасці былі выкарыстаны наступныя асноўныя арганізацыйныя меры:

а) ДБ БССР ў 1958 г. арганізавала планаванне выпуска бібліяграфічных дапаможнікаў ў маштабах рэспублікі. На працягу 60 – 80-х гадоў планаванню імкнуліся надаць характар механізма, які б прагназаваў змяненні інфармацыйных патрэб і дазваляў бы своєчасова стварыць патрэбную бібліяграфічную прадукцыю. Задача правільная і своєчасовая, бо ўжо ў 60-я гады бібліятэкары-бібліёграфы сутыкнуліся з такімі з такімі інфармацыйнымі з’явамі як пастаянны і хуткі рост дакументнага патоку і высокая зменлівасць інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў. Працаёмкая бібліяграфічная прадукцыя: каталогі, картатэкі, бібліяграфічныя дапаможнікі павінны былі стварацца так, каб забяспечыць аптымальныя ўмовы для бягучага і рэтраспектыўнага пошуку па вельмі шырокім спектры бягучых запытаў карыстальнікаў і з гарантыяй забеспячэння тых запытаў, якія з’являюцца ў

перспектыве. Аднак цяжка было знайсці інструментарый, які б дапамагаваў дакладна вызначыць перспектыўныя інфармацыйныя патрэбнасці і, галоўнае, спланаваць патрэбную бібліяграфічную прадукцыю, ускласці адказнасць за яе падрыхтоўку на пэўныя бібліяграфічныя цэнтры. Таму планы засталіся ў асноўным дакументамі, якія не кіравалі працэсам перспектыўнага развіцця інфармацыйна-бібліяграфічных рэсурсаў, а фіксавалі прапановы асобных бібліятэк па выпуску бібліяграфічных дапаможнікаў.

б) заключэнне пагадненняў па пытаннях узаемадзеяння паміж бібліятэкамі пры падрыхтоўкі бібліяграфічнай прадукцыі і ў працэсе бібліяграфічнага абслугоўвання спажыўцоў. Была праведзена рэспубліканская нарада работнікаў бібліятэк па пытаннях бібліяграфіі і яе каардынацыі (1962 г.). Народа прыняла “Палажэнне аб каардынацыі дзейнасці бібліятэк Беларускай ССР у галіне рэкамендацыйнай і навукова-інфармацыйнай бібліяграфіі і даведачна-бібліяграфічнай работы”, дзе ўпершыню былі вызначаны галоўныя галіновыя цэнтры бібліяграфічнай работы і іх абавязкі. На ДБ БССР былі ўскладзены функцыі агульнага арганізацыйнага і навукова-метадычнага цэнтра па бібліяграфіі ў цэлым і асобна па рэкамендацыйнай бібліяграфіі і краязнаўчай бібліяграфіі, а таксама па бібліяграфіі ў галіне грамадска-палітычных, філалагічных навук, мастацтвазнаўства і мовазнаўства. Галіновым цэнтрам па тэхніцы і прамысловай вытворчасці была прызначана Урадавая бібліятэка імя М.Горкага, а іншыя галіновыя рэспубліканскія бібліятэкі (ФБ АН БССР, БРСХБ, РНМБ) – па сваім профілі. У абласцях цэнтрамі каардынацыі бібліяграфічнай дзейнасці зацвярджаліся абласныя бібліятэкі. Не гледзячы на тое, што Палажэнне не атрымала афіцыйнага зацвярджэння, яно стымулявала практычную дзейнасць бібліятэк па бібліяграфічнаму ўзаемадзеянню, спрыяла пераадоленню ведамасных бар’ераў паміж бібліятэкамі, паляпшэнню планавання выпуска бібліяграфічных дапаможнікаў.

Механізм узаемадзеяння паміж бібліятэкамі ўдасканалваўся ў працэсе распрацоўкі і рэалізацыі Палажэнняў, прысвечаных сістэмам рэкамендацыйных і навукова-дапаможных паказальнікаў. Гэта “Палажэнне аб удзеле бібліятэк Беларускай ССР у стварэнні сістэмы дапаможнікаў рэкамендацыйнай бібліяграфіі” (1974) “Палажэнне аб каардынацыі дзейнасці бібліятэк Беларускай ССР у галіне навукова-дапаможнай бібліяграфіі і інфармацыйна-бібліяграфічнай работы” (1974). Палажэнні адыгралі станоўчую ролю ў актывізацыі ўдзелу бібліятэк у выпуску бібліяграфічнай прадукцыі, у спецыялізацыі бібліятэк па бібліяграфічным забеспячэнні пэўных галін навукі і гаспадаркі.

в) У 1967 г. пры Дзяржплане БССР была створана міжведамасная камісія па каардынацыі дзейнасці навуковых, спецыяльных і тэхнічных бібліятэк у галіне бібліятэчна-бібліяграфічнага абслугоўвання вучоных і спецыялістаў рэспублікі.

г) Узнікла і вырашалася праблема ўзаемадзеяння паміж бібліятэкамі і органамі НТІ па інфармацыйна-бібліяграфічным забеспячэнні спецыялістаў і навукоўцаў. З сярэдзіны 60-х гг. пачалося актыўнае фарміраванне сістэмы

органаў НТІ на чале з БелНДІНТІ. Ведамасныя цэнтральныя і рэгіянальныя органы НТІ вялі даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне, стваралі крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі. БелНДІНТІ пачаў бібліяграфаванне неапублікаваных навуковых і вопытна-канструктарскіх работ, так званых дэпаніраваных матэрыялаў.

2. Развіццё агульнай бібліяграфіі.

У пасляваенны перыяд Беларусь належала да ліку краін з вельмі слабой агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіяй. У 50-я гады ДБ БССР вярнулася да праблемы падрыхтоўкі дапаможнікаў агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі. Ініцыятыва належала І.Б.Сіманоўскаму і А.А.Сакольчыку – загадчыку аддзела беларускай літаратуры і бібліяграфіі, супрацоўнікам аддзела рэдкіх кніг бібліятэкі. Пачынальнікі сутыкнуліся з праблемамі недаступнасці большасці старажытных беларускіх кніг для вывучэння дэ візу, нявырашанасцю такіх метадалагічных праблем, як паняцце “беларуская кніга”, “беларускі друк”, якія прыцыпы неабходна пакласці ў аснову стварэння сістэмы агульных рэтраспектыўных паказальнікаў. Тэарэтычны адказ на метадалагічныя пытанні шукаў І.Б.Сіманоўскі. Ён выказаў думку, што ва ўмовах СССР магчыма агульныя рэтраспектыўныя паказальнікі ствараць па моўнай прыкмеце. Гэта азначала, што агульнасаюзныя цэнтры будуць бібліяграфаванне выданні на рускай мове, незалежна ад месца іх выхаду, у т.л. і на тэрыторыі Беларусі. А саюзныя рэспублікі будуць адлюстроўваць выданні на нацыянальных мовах. Такі падыход вонкава дапамогаў эканоміць сродкі і пазбягаць дубліравання, але ён быў непрыёмальным, таму што істотна збядняў і скажаў карціну кнігадруку ў рэспубліках, а таксама, калі б быў рэалізаваны, ускладніў бы бібліяграфічны пошук. Прапановы І.Б.Сіманоўскага не былі прыняты.

У далейшым на міжнародным узроўні (ІФЛА) і ў Беларусі быў абгрунтаваны тэрытарыяльны прынцып як асноўны пры падрыхтоўцы бібліяграфічных дапаможнікаў данага віду. Прыметы мовы, храналагічнага перыяду і аўтарскай прыналежнасці таксама былі вызначаны ў ліку важнейшых для агульнай (нацыянальнай) рэтраспектыўнай бібліяграфіі. Тэарэтычныя напрацоўкі і метадычныя рэкамендацыі, паспрыялі актывізацыі дзейнасці ДБ БССР і Кніжнай палаты па гэтаму кірунку. Гэтыя цэнтры прыступілі да бібліяграфавання старажытных беларускіх выданняў (ад пачатку кнігадрукавання да XVIII ст. уключна) і выданняў на беларускай і рускай мовах за перыяд XIX – XX стст. Прымета беларускай мовы – мовы тытульнай нацыі, па якой беспамылкова вызначаецца этнічная прыналежнасць народу ў свеце, разам з тэрытарыяльнай прыметай сталі прыярытэтнымі ў працэсе рэтраспектыўнай бібліяграфічнай рэгістрацыі помнікаў пісьменнасці беларускага народа.

Сярод відаў дакументаў прыярытэт быў аддадзены ўліку перыядычных выданняў, нот і кніг. Выданні лацінскага і іншых шрыфтоў, якія выйшлі на тэрыторыі Беларусі ў мінулым, тады яшчэ не былі ўключаны ў план падрыхтоўкі агульных рэтраспектыўных бібліяграфічных дапаможнікаў. Але ДБ БССР вяла вялікую работу па выяўленні кніг на іншых мовах за дарэвалюцыйны перыяд, якія выйшлі ў Беларусі, былі напісаны беларусамі.

Знойдзеныя звесткі адлюстроўваліся ў каталогах ДБ БССР. Рэтраспектыўны ўлік бібліяграфічнай прадукцыі ў пачатку 60-х гг. ініцыявала Цэнтральная бібліятэка АН рэспублікі, пазней да яго далучылася ДБ БССР.

Такім чынам, вырашаючы шматлікія праблемы, беларускія бібліёграфы змаглі значна палепшыць стан рэтраспектыўнага падагульнення нацыянальнага друку.

Дзейнасць па бібліяграфічнаму ўліку **перыёдыкі** стала вядучым кірункам агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі па прычыне высокай запатрабаванасці ў навуцы і іншых сферах матэрыялаў з гэтых выданняў. Падчас вайны фонды перыядычнага друку былі страчаны, таму паралельна вялася работа па іх аднаўленні і бібліяграфаванні. Цэнтрам бібліяграфічнага ўліку перыядычных выданняў за савецкі перыяд была Кніжная палата, за дарэвалюцыйны перыяд – ДБ БССР. Сумесна ў 50-я гады Кніжная палата і адзел беларускай літаратуры і бібліяграфіі правялі вялікую работу па выяўленні і апісанні беларускіх перыядычных выданняў за дарэвалюцыйны і савецкі перыяды. У на пачатку 60-х гадоў выйшлі 3 бібліяграфічных паказальнікі, падрыхтаваныя А.А.Сакольчыкам, у якіх былі адлюстраваны газеты і часопісы за дарэвалюцыйны і савецкі час. У 1960 г. выйшаў паказальнік “Перыядычны друк Беларусі. 1817 – 1916 гг.” Затым выйшлі два паказальнікі пад назвай “Перыядычны друк Беларускай ССР”, прысвечаныя паасобна адлюстраванню часопісаў і газет савецкага часу. Выданні мелі папярэдні характар (выпушчаны на рататары), аднак актыўна выкарыстоўваліся ў даведчна-бібліяграфічным абслугоўванні працяглы час.

У 70-я гады Кніжная палата засяродзілася на бібліяграфаванні перыёдыкі па двух кірунках: падпольных і партызанскіх перыядычных органаў перыяду Вялікай Айчыннай вайны і па рэтраспектыўнаму бібліяграфічнаму ўліку газет. Перыёдыка часоў вайны патрабавала вялікай пошукавай работы, так як нумары былі рассеяны па многіх установах, дрэнна захаваліся. Складальніца В.С.Адамовіч “Падпольныя перыядычныя выданні ў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны” метадычна ўдала вырашыла розныя пытанні падрыхтоўкі такога паказальніка. У яго ўключаны звесткі пра 243 перыядычныя выданні.

Правёўшы значную пошукавую працу, Кніжная палата ў 1984 г. выпусціла ў двух частках паказальнік “Газеты Беларускай ССР. 1917 – 1975”. У яго ўключаны звесткі аб выданнях, якія выходзілі на Беларусі ў сучасных граніцах незалежна ад мовы выдання.

У канцы 80-х гадоў на фоне новых з’яў у грамадстве і навуцы, значна вырас попыт на перыёдыку міжваеннага перыяду: у фондасховішчах буйнейшых бібліятэк не было поўнаасцю адноўленых калекцый гэтага друку, асабліва газет. Таму выхад у 1990 г. “Бібліяграфічнага паказальніка газет, што зберагаюцца ў дзяржаўных архівах БССР (1917 – 1941)“, дапамагаў даследчыкам знайсці неабходныя выданні ў архівах. Гэты паказальнік быў падрыхтаваны С.І.Паўловіч па распараджэнні Галоўнага архіўнага ўпраўлення пры СМ БССР.

Бібліяграфічны ўлік **нот** у Беларусі быў запатрабаваны грамадствам (у рэспубліцы была развітая сістэма музычнай адукацыі і прафесійнай дзейнасці ў галіне музычнага мастацтва). Цэнтрам па ўліку нотна-музычнай літаратуры была Кніжная палата. Кніжная палата пачала ўлік гэтай літаратуры за савецкі час. У разглядаемы перыяд Кніжная палата выпусціла 3 рэтраспектыўных бібліяграфічных паказальнікі нотна-музычнай літаратуры пад агульнай назвай “Музычная літаратура БССР” (1963, 1976, 1977), якія ў сукупнасці адлюстравалі ноты за 1917 – 1975 гг. У методы паказальнікаў ёсць пэўныя адрозненні. Так, у выданні 1963 г. адлюстраваны ноты беларускіх і небеларускіх кампазітараў, выдадзеныя ў БССР, ноты беларускіх кампазітараў, выдадзеныя цэнтральнымі выдавецтвамі Масквы і Ленінграда. У паказальніку 1977 г. ўлічана музычная прадукцыя 1962 – 1970 гг. Улічаны ноты як асобныя, так і апублікаваныя ў кнігах і часопісах у БССР і ў іншых саюзных рэспубліках. У паказальніку 1976 г. адлюстраваны ноты, апублікаваныя ў рэспубліканскім перыядычным друку за 1945 – 1975 гг.

Рэтраспектыўны бібліяграфічны ўлік **кніг** у гэты перыяд быў прадстаўлены выданнямі пяцігоднікаў “Кнігі Беларускай ССР” (1961 – 1981 гг.), якія аднак не замацаваліся, і замест іх Кніжная палата пачала рыхтаваць штогоднікі “Кнігі Беларускай ССР”. Пяцігоднікі адлюстроўвалі кнігі, прызначаныя для шырокага кола (за выключэннем вузкаведамасных, малатыражных, малааб’ёмных).

У 70 – 80-я гады ДБ БССР прыступіла да складання агульных рэтраспектыўных дапаможнікаў каталожнага тыпу. Такія дапаможнікі інфармуюць аб дакументах, якія захоўваюцца ў фондах пэўнага кола кнігасховішчаў, яны не адлюстроўваюць поўна ўвесь нацыянальны друк. У разглядаемы перыяд ДБ БССР ўдзельнічала ў падрыхтоўцы зводных каталогаў нелегальнага і забароненага друку (у рамках агульнасаюзнай праграмы) і кніг на беларускай і рускай мовах за дарэвалюцыйны перыяд.

ДБ БССР выпусціла “Зводны каталог нелегальнага і забароненага друку XIX стагоддзя, што змяшчаўся ў буйных бібліятэках Беларусі” (1981). Складальніцы бібліёграфы аддзела рэдкай і старадрукаванай кнігі Е.А.Анціпава і Н.М.Кушнірова. У гэтым каталогу апісаны нелегальныя і забароненыя выданні XIX ст. на беларускай і рускай мовах, забароненыя замежныя творы, а таксама кнігі, забароненыя для публічных і грамадскіх чытальняў.

Выдатнай падзеяй стаў выпуск зводнага каталога “Кнігі Беларусі. 1517 – 1917” (1986), выкананага на высокім навуковым і бібліяграфічным узроўні. У гэтым паказальніку найбольш поўна прадстаўлены беларускія старадрукі, якія выдатна апісаў вядомы вучоны Г.Галенчанка. Раздзел выданняў на беларускай мове за XIX – пачатак XX ст. падрыхтавала лепшы бібліёграф Н.Б.Ватацы.

Такім чынам, у развіцці агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі ў разглядаемы былі дасягнуты істотныя поспехі.

Бягучая дзяржаўная бібліяграфія. У 40-50-я гады была адноўлена Кніжная палата (тады структурнае падраздзяленне ДБ БССР), ўзноўлены выпуск “Летапісу друку БССР”, удасканалена яго структура, зліквідаваны прабел у

бягучай дзяржаўнай бібліяграфічнай рэгістрацыі за гады Вялікай Айчыннай вайны. Упершыню ў СССР з 1946 г. пачаўся ўлік літаратуры пра Беларусь, апублікаванай у іншых рэспубліках (беларусікі), – “Беларуская ССР у друку СССР”. “Летапісу друку...” меў тады некалькі самастойных частак (“Кнігі, брашуры, ноты”, “Артыкулы з часопісаў і газет”, “Мастацкая графіка”, “Беларуская ССР у друку СССР”).

У 1977 г. Кніжная палата набыла статус самастойнай бібліяграфічнай установы, матэрыяльныя і іншыя ўмовы яе дзейнасці палепшыліся.

На працягу 60 – 80-х гадоў Кніжная палата значна палепшыла бягучы бібліяграфічны ўлік: пашырыла склад адлюстроўваемых дакументаў, пачала выпускаць новыя бягучыя дзяржаўныя паказальнікі і інш. Так, пачалі бібліяграфавання выданні вузкага ведамаснага прызначэння, нарматыўна-тэхнічныя выданні, творы беларусікі, апублікаваныя ў некаторых замежных сацыялістычных краінах. Пашырэнне складу адлюстроўваемых дакументаў і павялічэнне іх колькасці ў сувязі з ростам кнігавыдання садзейнічалі структурнай перабудове “Летапісу друку БССР”. Каб палепшыць структуру “Летапісу друку БССР”, у ім выдзяляліся новыя асобныя летапісы. Так, у 60-я гады рыхтаваліся 7 летапісаў: кніжны, часопісных і газетных артыкулаў, нот, друкаваных твораў выяўленчага мастацтва, рэцэнзій, перыядычных выданняў, “Беларуская ССР у друку СССР і зарубешных сацыялістычных краін” (1965). Усе яны змяшчаліся ў адзіным комплексным выпуску Летапісу. Летапіс беларусікі з 1982 г. правамерна быў выдзелены ў самастойнае выданне і выпускаўся штоквартальна. Пазней колькасць летапісаў павялічылася. У 1985 г. так званыя вузкаведамасныя выданні былі выдзелены ў асобны “Летапіс спецыяльных відаў дакументацыі і выданняў вузкага назначэння”. (Адлюстроўваліся прэйскуранты, праграмы, метадычныя матэрыялы, ТУ і інш.). Большасць органаў БДБ выходзіла штомесячна, толькі летапіс беларусікі штоквартальна і “Летапіс перыядычных выданняў” раз у год.

Акрамя органаў частай перыядычнасці былі створаны зводныя паказальнікі, са штогадовай перыядычнасцю. Гэта “Кнігі Беларускай ССР” (з 1984 г., замест пяцігоднікаў) і “Бібліяграфічныя дапаможнікі Беларускай ССР” (1978 г., улік за 1974/75 гг.).

Кніжная палата дасягнула відавочных поспехаў. Бібліяграфаваліся асноўныя віды дакументаў, прапанаваныя ІФЛА для выканання праграмы УБУ.

Пастаянныя змены ўносіліся і ў методыку падрыхтоўкі летапісаў. Аднак на гэтым накірунку, на жаль, істотны ўплыў на “Летапіс друку БССР” аказваў прынцып камуністычнай партыйнасці. Калі міжнародная бібліятэчна-бібліяграфічная супольнасць асэнсавала значэнне уніфікаванай методыкі, вялося шырокае выкарыстанне схем УДК і Дзьюі, укараняліся міжнародныя стандарты і правілы бібліяграфічнага апісання, асабліва аўтаматызаваныя МАРК фарматы, то ў рэспубліках СССР укараненне гэтых пачынанняў было амаль немагчымым. Для групыкі выкарыстоўвалася “Адзіная схема класіфікацыі літаратуры для кнігавыдання ў СССР”, з раздзелаў марксізма-ленінізма і Камуністычнай партыі на чале. Станоўчай з’явай стала паступовае

ўкараненне асобных элементаў бібліяграфічнага апісання, якія набліжалі бібліяграфічныя запісы ў летапісах да міжнародных патрабаванняў. На жаль, не ўкаранялася аўтаматызаваная тэхналогія. Выпуск летапісаў затрымліваўся і прадстаўленая інфармацыя страчвала пэўную долю навізны.

Пытанне 3. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.

Гэта найбольш плённы перыяд развіцця беларускай **навукова-дапаможнай і рэкамендацыйнай** бібліяграфіі, негледзячы на цяжкасці пасляваеннага ўзнаўлення.

У грамадстве (у сусветным маштабе) было асэнсавана, што якаснае інфармацыйнае забеспячэнне станоўча ўплывае на эканамічную эфектыўнасць, паскарае навукова-тэхнічны прагрэс. Дасягненні навукова-дапаможнай бібліяграфіі былі абумоўлены дзейнасцю моцнай, разгалінавай сістэмы цэнтраў – навуковых бібліятэк, адказных за бібліяграфічнае забеспячэнне шматлікіх галін і сфер навукі, адукацыі, кіравання, вытворчасці, культуры і разгортваннем сістэмы органаў НТІ на чале з БелНДІНТІ (1959), стварэннем рэспубліканскіх інфармацыйных цэнтраў па галінах навукі, культуры.

У адпаведнасці з размеркаваннем функцый па галінах ведаў і гаспадаркі, бібліятэкі ажыццяўлялі падрыхтоўку рэтраспектыўных галіновых, тэматычных, праблемна-комплексных і персанальных/біябібліяграфічных дапаможнікаў. Пераважнае адлюстраванне ў гэтых дапаможніках атрымала літаратура савецкага перыяду (за выключэннем гістарычных навук). Большасць бібліяграфічных паказальнікаў была метадычна распрацавана на высокім узроўні, напрыклад, паказальнікі ЦБ АН БССР прыродазнаўчай тэматыкі і па навуказнаўстве: “Прырода Беларусі”, “Флора Беларусі”, “Палессе”, “Навука і навукова-даследчая работа ў БССР” і інш. Узровень распрацоўкі структуры, бібліяграфічнага адбору, групы і іншыя метадычныя рашэнні заслугоўваюць станоўчай ацэнкі. Паказальнікі па навуказнаўстве (“Навука і навукова-даследчая работа ў БССР” (1918 – 1973 г.) былі складзены А.Д.Васілеўскай (часткова сумесна з Н.Е.Віталёвай), уключалі 5 выпускаў. У асобных выпусках была адлюстравана літаратура аб арганізацыі НДР у Беларусі, персаналі вучоных, дзейнасць ВДУ і інш.

Грунтоўнае бібліяграфічнае адлюстраванне ў гэты перыяд атрымалі беларуская мастацкая літаратура і літаратуразнаўства савецкага перыяду, дзякуючы шматлікім рэтраспектыўным паказальнікам выдатнага бібліёграфа Н.Б.Ватацы і інш. Дарэвалюцыйная руская літаратура, прысвечаная Беларусі ўлічана ў паказальніку А.А.Сакольчыка “Дооктябрьская книга на русском языке о Белоруссии». Друкаваныя бібліяграфічныя навукова-дапаможныя паказальнікі выпускалі акрамя буйнешых рэспубліканскіх бібліятэк шматлікія навукова-даследчыя ўстановы.

Органы НТІ вялі бібліяграфічнае забяспячэнне многіх навукова-тэхнічных тэм. У 1983 г. функцыянавала 622 інфармацыйныя службы на чале з БелНДІНТІ. У сетку ўваходзілі на агульнадзяржаўным узроўні інфармацыйныя службы пры шэрагу рэспубліканскіх міністэрстваў, пры дзяржкамітэтах БССР, упраўленнях; на абласным узроўні – міжгаліновыя тэрытарыяльныя цэнтры НТІ

(у абласных гарадах акрамя Мінска і сектарамі ў некаторых гарадах абласнога падчынення: Бабруйск, Мазыр і інш.) На нізавым узроўні – мясцовыя службы НТІ – аддзелы і бюро НТІ вылічальных цэнтраў, праектна-канструктарскіх інстытутаў і інш. Уся сістэма інфармавання базіравалася на Адзіным тэрытарыяльным даведачна-інфармацыйным фондзе – АТДФ, які ахопліваў 79 фондатрымальнікаў. У гэтай сістэме ствараліся інфармацыйныя выданні ў адпаведнасці з патрэбнасцямі карыстальнікаў, вялося даведачна-інфармацыйнае абслугоўванне ў рэжымах ВРІ і “запыт – адказ”. Аднак сучаснікі ацэньвалі ўзровень інфармацыйнага абслугоўвання НЮКР праз РСНТІ як нізкі і звязвалі такі стан з недастатковым забеспячэннем гэтага віда рэсурсаў навукі у цэлым і адсутнасцю сродкаў машыннага пошуку.

Пачалося ўзаемадзеянне паміж бібліятэкамі і органамі НТІ. Шэраг з іх пачалі ствараць адзіныя даведачна-інфармацыйныя фонды, сумесна выпускаць бягучыя бібліяграфічныя дапаможнікі.

Адметным дасягненнем перыяду з’яўляецца стварэнне бягучага бібліяграфічнага інфармавання па шэрагу навуковых комплексаў. З пачатку 70-х гадоў ДБ БССР пачала выконваць функцыю цэнтра інфармацыі па праблемах культуры і мастацтва. Яшчэ адзін новы інфармацыйны цэнтр быў арганізаваны ў АН БССР. Гэта быў аддзел навуковай інфармацыі па гуманітарных навук (1972). Пачаў выдаваць рэфератыўныя зборнікі: “Беларусістыка”, выпускі якіх прысвячаліся актуальнай беларусказнаўчай праблематыцы.

ДБ БССР як цэнтр навукова-дапаможнай бібліяграфіі па гуманітарных і грамадска-палітычных навук выпускала з 1969 г. бягучы бібліяграфічны паказальнік “Грамадскія навукі”, у якім адлюстроўваліся новыя паступленні ў бібліятэку літаратуры па азначаных галінах ведаў.

Вялікая ўвага ў партыйных і ўрадавых дакументах надавалася **рэкамендацыйнай** бібліяграфіі, якая павінна была забеспячваць ідэалагічныя задачы, фарміраваць густ чытачоў, арыентаваць іх у новай літаратуры і інш.

У ДБ БССР дзейнічаў аддзел рэкамендацыйнай бібліяграфіі, дзякуючы дзейнасці якога вёўся выпуск рэкамендацыйна-бібліяграфічных дапаможнікаў для публічных (масавых) бібліятэк. Важная падзея адбылася ў 1960 г., калі па прапанове І.Б.Сіманоўскага пачалося выданне бюлетэня “Новыя кнігі БССР”, які існуе да сённяшняга часу. У гэтым бюлетэні змяшчалі звесткі аб новых кнігах, выдадзеных у рэспубліцы, кожная з якіх рэкамендаваліся пэўным тыпам масавых бібліятэк. Уключаліся таксама матэрыялы да рэспубліканскага календара знамянальных і памятных дат, невялікія тэматычныя і персанальныя рэкамендацыйныя спісы і агляды па актуальнай бягучай тэматыцы.

Дзіцячую літаратуру пачалі адлюстроўваць у асобных бібліяграфічных паказальніках, якія выпускаліся раз у пяць год. У 1972 г. быў арганізаваны выпуск бягучага паказальніка “Літаратура і мастацтва БССР”, у якім анатавалася новыя кнігі і артыкулы названай тэматыкі. Такім чынам у разглядаемы перыяд было дастаткова добрым узроўні наладжана рэкамендацыйна-бібліяграфічнае адлюстраванне новых беларускіх выданняў.

Рэтраспектыўныя паказальнікі выпускаліся ДБ БССР, галіновымі рэспубліканскімі і абласнымі бібліятэкамі. Тэматыка іх пераважна адпавядала актуальным задачам ідэалагічнай работы таго часу, крывазнаўству.

Пытанне 4. Развіццё бібліяграфазнаўства.

У гэты перыяд была значна палепшана арганізацыйная аснова НДР у вобласці бібліяграфіі. Даследчай працай займаліся выкладчыкі кафедры бібліяграфіі на бібліятэчным факультэце. Пачалі стварацца навукова-даследчыя структурныя падраздзяленні ў буйнейшых бібліятэках: у ДБ БССР (1973), ва Урадавай бібліятэцы (1978) і інш. Навукова-даследчы адзел у ДБ БССР пачаў складаць зводныя гадавыя і перспектыўныя планы і справаздачы па НДР па бібліятэказнаўству і бібліяграфіі. Праўда, пераважалі бібліятэказнаўчыя тэмы. Тым не менш бібліяграфазнаўчыя даследаванні прыметна актывізаваліся. Упершыню пачалі абараняцца кандыдацкія дысертацыі, прысвечаныя праблемам беларускай бібліяграфіі, адзіная доктарская дысертацыя была абаронена В.Е.Лявончыкавым.

Размеркаванні даследаванняў па раздзелах бібліяграфазнаўства было нераўнамерным. Тэорыя беларускай бібліяграфіі распрацоўвалася яшчэ слаба. Але метадалагічныя пытанні агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі вывучаў В.Е.Лявончыкаў, тэарэтычныя і метадалагічныя пытанні галіновай бібліяграфіі – В.А.Факееў. Шэраг публікацый былі прысвечаны праблемам стварэння рэспубліканскай сістэмы бібліяграфічных дапаможнікаў у межах асобных відаў бібліяграфіі. Выйшла манаграфія А.Д.Васілеўскай “Система библиографических пособий по науке и научно-исследовательской работе союзной республики: на примере Белорусской ССР” (1984).

Больш прыметныя поспехі дасягнулі ў той час ў даследаванні гісторыі беларускай бібліяграфіі. Выйшлі тры кнігі, у якіх разглядалася развіццё айчыннай бібліяграфіі. Манаграфія І.Б.Сіманоўскага “Белорусская советская библиография” (1965) была прысвечана бібліяграфічнай дзейнасці ДБ БССР і кніжнай палаты. У манаграфіі В.Е.Лявончыкава разглядалася развіццё беларускай рэтраспектыўнай бібліяграфіі. Вывучалася і гісторыя асобных відаў бібліяграфіі: літаратурнай (Т.Н.Сакалова), па гісторыі Беларусі (М.І.Савачкіна) і інш.

Па ініцыятыве ДБ БССР у другой палове 70-х гадоў была праведзена вялікая работа па выяўленні і публікацыі архіўных матэрыялаў па гісторыі бібліятэчнай справы і бібліяграфіі Беларусі за савецкі перыяд. Першы зборнік дакументаў выйшаў у 1978 г. (выданне працягваецца да сучаснага часу).

Па метадычнаму раздзелу бібліяграфазнаўства распрацоўваліся пытанні методыкі бібліяграфавання дакументаў і бібліяграфічнага абслугоўвання. Абагульняючых работ не было. Шэраг пытанняў вывучалі выкладчыкі кафедры бібліяграфіі бібліятэчнага факультэта і найбольш кваліфікаваныя бібліяграфы буйнейшых бібліятэк. Так, артыкулы Л.М.Талчынскай былі прысвечаны методыцы састаўлення рэтраспектыўных паказальнікаў аб прыродных умовах і рэсурсах Беларусі.

Упершыню буйнейшыя бібліятэкі краіны пачалі выпуск зборнікаў навуковых артыкулаў. З 1963 г. ДБ БССР пачала выданне зборніка

“Использование библиографии и пропаганда библиографических знаний”, дзе друкаваліся артыкулы, прысвечаныя пераважна рэкамендацыйнай і краязнаўчай бібліяграфіі, бібліяграфічнаму абслугоўванню і навучанню чытачоў. На бібліятэчным факультэце пачаўся выпуск міжведамаснага зборніка “Пытанні бібліяграфазнаўства і бібліятэказнаўства”. ЦБ АН выпускала зборнікі, прысвечаныя пытанням бібліяграфіі, кнігазнаўства і бібліятэказнаўства.

Вывады

У перыяд 1945 – 1991 гг. у беларускай бібліяграфіі былі паспяхова пераадолены страты, панесеныя ў гады Вялікай Айчыннай вайны, і дасягнуты вялікія поспехі ў развіцці яе арганізацыйнай структуры і стварэнні бібліяграфічных рэсурсаў. Упершыню склалася сістэма універсальных і галіновых цэнтраў бібліяграфіі, якія забяспечвалі бягучы і рэтраспектыўны універсальны і галіновы ўлік нацыянальных дакументаў, інфармавалі вучоных і спецыялістаў аб выданнях, выйшаўшых у СССР. Сродкамі рэкамендацыйнай бібліяграфіі прапагандавалася лепшая літаратура.

Вырашалася праблема каардынацыі бібліяграфічнай дзейнасці бібліятэк і інфармацыйных цэнтраў. Былі распрацаваны нарматыўныя дакументы – Палажэнні аб сістэмах дапаможнікаў навукова-дапаможнай і рэкамендацыйнай бібліяграфіі. Значна памножыліся бібліяграфічныя рэсурсы,

Разам з бясспрэчнымі дасягненнямі, былі і невырашаныя праблемы, недахопы. Сярод іх уплыў камуністычнай ідэалогіі на метадалагічныя падыходы да стварэння бібліяграфічнай прадукцыі розных відаў, што знайшло адлюстраванне і ў іх методыцы. Па-за бібліяграфічным адлюстраваннем заставалася частка дакументальнай культуры беларускага народу, створаная дзеячамі, асуджанымі сталінскім рэжымам, удзельнікамі нацыянальна-вызваленчага руху, прадстаўнікамі вышэйшых саслоўяў дарэвалюцыйнага перыяду. У тэхналогіі бібліяграфічнай работы, на жаль, не выкарыстоўваліся аўтаматызаваныя тэхналогіі, якія з 70- х гг. паспяхова ўкараняліся ў высокаразвітых краінах.

Лекцыя 8. РАЗВІЦЦЁ БІБЛІАГРАФІІ БЕЛАРУСКАГА ЗАМЕЖЖА ПАСЛЯ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Пытанні

1. Асноўныя замежныя беларускія арганізацыя, якія вядуць бібліяграфічную работу.
2. Кірункі бібліяграфавання, метадычныя асаблівасці бібліяграфічнай прадукцыі.

Мэта лекцыі – прааналізаваць бібліяграфічную дзейнасць беларусаў замежжа, раскрыць асаблівасці яе арганізацыі, ацаніць створаныя бібліяграфічныя рэсурсы.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Лявончыкаў, В.Е. Бібліяграфія беларускага замежжа пасля другой сусветнай вайны (1945–1991) / В.Е.Лявончыкаў, В.В.Бушуева // Вопросы библиографоведения и библиотековедения. – Мінск, 1994. – Вып. 15. – С. 46–64.

Дадатковая

2. Ад складальнікаў // Беларускі і беларусаведны друк на Захадзе: Асобныя выданні: бібліяграфія / склад. Зора і Вітаўт Кіпелі. – Нью-Ёрк.: БІНІМ – Менск, 2003. – XV – XXII.

Пытанне 1. Асноўныя замежныя беларускія арганізацыя, якія вядуць бібліяграфічную работу.

Дэмакратычныя працэсы, якія закранулі Беларусь у канцы 80-х – на пачатку 90-х гг., “адкрылі” для яе насельніцтва свет беларускага замежжа, дазволілі адчуць нацыянальнае адзінства, убачыць у замежных беларусах суайчыннікаў, якія не страцілі нацыянальнай свядомасці і ў сваім жыцці ў іншых краінах маюць патрэбнасць працаваць для захавання і развіцця нацыянальнай беларускай культуры.

Дакладны лік беларусаў у свеце яшчэ не ўстаноўлены. Лічыцца, што за мяжой пражывае 3 – 3,5 млн беларусаў. Гэта эмігранты, мігранты і нацыянальныя меньшасці. Паводле Г.Сяргеевай (Мінск) на памежных этнічна беларускіх землях, якія ў выніку палітычных падзелаў былі перададзены Польшчы, Літве, Латвіі і Расіі напярэдадні другой сусветнай вайны і пасля яе заканчэння, пражывае ва ўсходняй частцы Беласточчыны 350 – 370 тыс., у Латвіі – 120 тыс., Літве – 63 тыс., у Расіі – 1млн 200 тыс. Беларусы – грамадзяне рэспублік былога СССР, складаюць групу мігрантаў прыкладна 2 млн 130 тыс. чал., найбольш іх на Украіне і ў Казахстане.

У замежных краінах Еўропы, Амерыкі і Аўстраліі беларусы складаюць разам не менш 1 млн. чал. Але ёсць і вышэйшыя лічбы, напрыклад, Р.Гарэцкі і В.Кіпель указваюць, што ў ЗША пражывае больш 800 тыс. беларусаў і ў Канадзе – 200 тыс. Існуе меркаванне, што эмігранты вызначаюцца самай нізкай нацыянальнай свядомасцю, апалітычнасцю, адсутнасцю сувязі з

Бацькаўшчынай. Так лічыць, напрыклад, У.Юзвюк рэдактар-складальнік “Беларускага календара” (Беласток). З гэтым нельга цалкам пагадзіцца.

Апынуўшыся на чужыне, частка беларусаў пачала аб’ядноўвалася ў грамадскія арганізацыі. Іх намаганнямі адкрыты цэрквы, школы, музеі, клубы, бібліятэкі, выдавецтвы, яны захавалі родную мову. Сёння за межамі Беларусі налічваецца больш за 300 культурна-асветных, навуковых арганізацый і выдавецтваў. Сярод іх з’явіліся буйныя цэнтры, якія адыгралі значную ролю ў жыцці беларусаў за межамі Бацькаўшчыны, а таксама ў развіцці беларусазнаўства. У функцыі некаторых з іх увайшла і бібліяграфічная праца. Зацікаўленасць у бібліяграфаванні дакументаў, створаных беларусамі-эмігрантамі, а таксама дакументаў беларусазнаўчага зместу, якія з’яўляюцца ў розных краінах, дзе пражываюць беларусы, займаюцца бібліятэкі і навуковыя ўстановы гэтых краін.

У Польшчы, дзе беларусы складаюць этнічную меньшасць, у 1956 г. было створана Беларускае грамадска-культурнае таварыства – БГКТ – арганізацыя, мэтамі якой стала беларускамоўная адукацыя, развіццё літаратуры, мастацтва, навукі ў вобласці беларусазнаўства. Працуючы далёка не заўсёды ў спрыяльных палітычных умовах, БГКТ стала вялікай і ўплывовай арганізацыяй. Калі ў 1957 г. было 1 000 членаў у 40 гуртках, то сёння ў БГКТ 193 гурткі і 5,5 тысяч членаў. Структурнай адзінкай БГКТ амаль 30 гадоў было і Беларускае літаратурнае аб’яднанне “Белавежа”. Але ў 1990 г. яно стала самастойнай арганізацыяй. БГКТ выпускае газету “Ніва”, “Беларускія календары”, “Навуковыя зборнікі”, асобныя навуковыя і літаратурныя творы. Вядомасць набылі пісьменнікі і вучоныя А.Барскі (Баршчэўскі), С.Яновіч, Ю.Туронак, В.Швед, У.Юзвюк, М.Пацюкевіч і інш. У 2006 г., калі урачыста святкавалася 50-годдзе БГКТ, гэта арганізацыя “за значны ўклад у развіццё беларускай культуры і адукацыі ў Польшчы і ў сувязі з 50-м таварыства” была ўзнагароджана ганаровай граматай Савета Міністраў РБ.

Уплывовай арганізацыяй з’яўляецца Беларускі цэнтр у Лондане. Стабільнаму яго функцыянаванню спрыяе добрае матэрыяльнае становішча. У Лондане працуе вядомая Беларуская бібліятэка імя Ф.Скарыны. (Была заснавана уніяцкім святаром Ч.Асіповічам), У фондах бібліятэкі многа каштоўных і унікальных дакументаў, некаторых няма ў бібліятэках РБ.

У ЗША і Канадзе стваралася (і знікала) многа беларускіх арганізацый: навуковых, мастацкіх, культурных і інш. У ЗША самым уплывовым з’яўляецца Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку (БІНІМ, 1951). Дырэктарамі інстытута былі вядомыя вучоныя і бібліяграфы В. Тумаш, а з 1982 г. – В.Кіпель.

Мэта БІНІМа – згуртаваць беларускія інтэлектуальныя сілы, пісьменнікаў і ўсіх, хто цікавіцца беларусазнаўствам. БІНІМ наладзіў цесныя сувязі з амерыканскімі універсітэтамі, арганізацыяй амерыканскіх славістаў, Нью-Йоркскай публічнай бібліятэкай і інш. Асноўнымі кірункамі работы з’яўляюцца навуковая, папулярызатарская, бібліяграфічная. БІНІМ выпускае навуковы часопіс “Запісы”, бібліяграфічныя, навуковыя і літаратурна-мастацкія творы эміграцыйных аўтараў. Асобныя выданні (кнігі) выходзяць у трох серыях:

“Бібліяграфічная сэрыя” – да 2003 г. апублікавана 6 капітальных бібліяграфічных дапаможнікаў; “Гісторыя эміграцыі” – 3 кнігі, “Беларускія паэты й пісьменнікі” – 11.

“Беларуская мемуарыстыка на эміграцыі” / Уклад. Лявон Юрэвіч. Нью Ёрк, 1999. – 360 с.

З 1951 да 2000 г. у ЗША выходзіла газета “Беларус”, пасля перапынку была адноўлена ў 2002 г.

Грамадскія арганізацыі беларусаў Канады, падобныя на арганізацыі, якія існуюць у ЗША. Дзейнічае філія БІНІМа. Выдаюцца кнігі беларускіх пісьменнікаў гэтай краіны, з пачатку 70-х гг. выходзіць квартальнік “Зважай”.

Для любой дзейнасці на нацыянальнай ніве, у т.л. бібліяграфічнай, эмігрантам патрэбны вялікі энтузіязм, ахвяраванне немалых сродкаў. Як з добрай доляй самаіроніі напісаў Ул.Юзвюк: “Ад выдавецкай дзейнасці і апублікаваных матэрыялаў ніхто не разбагацеў. Не заўсёды аўтары здабывалі нават прызнанне. Выгадней было ангажавацца і чакаць лепшых часоў. У такіх абставінах трэба было мець не толькі ахвярнасць, але сапраўды памяшанне ў галаве, каб паўжыцця займацца выдавецкай дзейнасцю на беларускай мове”. Негледзячы на шматлікія цяжкасці, друкарская дзейнасць заўжды славала ў беларускім замежжы. Лічыцца, што толькі ў ЗША выйшла не менш за 4000 кніг, брашур, адозваў; 400 назваў перыядычных выданняў.

Шэраг беларускіх арганізацый створана і ў рэспубліках былога СССР. У Расіі буйнейшым цэнтрам з’яўляецца Беларускае гістарычна-культурнае таварыства у Санкт-Пецярбурзе (1989), у Літве – Згуртаванне беларускіх грамадскіх арганізацый і інш.

Для наладжання сувязей паміж беларусамі, якія пражываюць у розных кутках свету, для падтрымкі культурных кантактаў паміж імі ў верасні 1991 г. была створана Міжнароднае грамадскае аб’яднанне “Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”. Яго мэта – кансалідацыя ўсіх беларусаў на аснове нацыянальнай еднасці. Рада згуртавання надае вялікую ўвагу пытанням камплектавання дзяржаўных сховішчаў Беларусі кнігамі, дакументамі і іншымі эмігранцкімі матэрыяламі. Дзякуючы арганізацыі выйшлі ўнікальныя агульныя рэтраспектыўныя і навукова-дапаможныя бібліяграфічныя матэрыялы.

Акрамя грамадскіх арганізацый выпускам бібліяграфічных матэрыялаў, прысвечаных беларускаму эміграцыйнаму друку і друку па пытаннях беларусазнаўства, займаюцца час ад часу навуковыя і навучальныя цэнтры замежных краін, бібліятэкі. Сярод іх бібліятэкі шэрагу польскіх універсітэтаў, публічныя і універсітэцкія бібліятэкі ЗША, Інстытут па вывучэнні гісторыі і культуры СССР (Мюнхен) і інш.

Пытанне 2. Кірункі бібліяграфавання, характарыстыка бібліяграфічнай прадукцыі.

“Эміграцыйны друк – гэта мікракосмас беларускага дзяржаўніка, незалежніка, прадпрыемцы ў вялікім рэчышчы штодзённага жыцця вольнага чалавецтва. Беларускі друк на эміграцыі – гэта адначасова й тая Беларусь, якую

дзяспара рэпрэзэнтавала й якою ганарылася ў доўгагадовым сужыцьці зь іншымі дзяржавамі й народамі” – так акрэслілі значэньне эміграцыйнага друку вядомыя беларускія эміграцыйныя вучоныя Зора і Вітаўт Кіпелі. Бібліяграфаванне гэтага друку дазволіла захаваць і ўвесці навуковы і культурны зварот здабыткі многіх пакалень беларускіх замежных аўтараў і выдаўцоў.

Бібліяграфаваннем выданняў беларускай дзяспары займаюцца вышэй названыя цэнтры, перыядычныя выданні, асобныя дзеячы. Іх намаганьнямі развіваліся віды агульнай і спецыяльнай бібліяграфіі.

Падрыхтоўка бягучых, рэтраспектыўных і перспектыўных бібліяграфічных матэрыялаў пачалася неўзабаве пасля заканчэння другой сусветнай вайны і вялася ў тых краінах, дзе наладжвалася выдавецкая дзейнасць беларусаў: Польшчы, Германіі, Францыі, ЗША і інш. Гэты працэс прадаўжаецца і да нашых дзён, таму што на працягу апошніх дзесяцігоддзяў беларусы рассяліліся ў новых краінах, напрыклад, Аўстраліі, дзе таксама пачалі выдавецкую і бібліяграфічную дзейнасць.

Важнейшым каналам стварэння і распаўсюджвання **бягучай бібліяграфічнай інфармацыі аб новых выданнях і спавешчанняў аб хуткім выхадзе кніг** застаецца перыядычны друк. Агляды, спісы літаратуры, анатацыі, рэцэнзіі, сігнальныя паведамленні друкуюцца ў як газеце “Ніва”, “Беларус”, зборніку “Запісы”, часопісе “Полацак” (ЗША), “Беларускім каляндары” і інш. Акрамя таго бібліяграфаваннем беларускага эміграцыйнага друку і друку Беларусі займаюцца асобныя бібліятэкі заходніх краін, размешчаныя ў рэгіёнах, дзе пасялілася шмат беларусаў. Напрыклад, Публічная бібліятэка Кліўленда (ЗША) – аднаго з цэнтраў нацыянальна-культурнай дзейнасці амерыканскіх беларусаў, выдае двухмесячны паказальнік беларускіх выданняў.

У 1996 г. БІНІМ пачаў распіс артыкулаў з перыёдыкі: газеты “Бацькаўшчына” і інш. Звесткі аб артыкулах накіроўваліся ў НКП Беларусі для паказальніка “Беларусь у сусветным друку”.

Ідэя **рэтраспектыўнага бібліяграфічнага ўліку** ўзнікла таксама ў першыя пасляваенныя гады выдавецкай дзейнасці. Пэўнае кола дзеячоў беларускага замежжа ясна зразумелі гісторыка-культурнае значэньне гэтага друку для развіцця беларускай нацыі, асэнсавалі важнасць дакладнага і поўнага ўліку выданняў, рассяняных па многіх краінах. За рэтраспектыўны бібліяграфічны ўлік браліся бібліяграфічна дасведчаныя асобы: даследчыкі, бібліятэкары, пісьменнікі, журналісты. У дапаможніках улічваліся паасобна ці разам перыядычныя і кніжныя выданні. Самі дапаможнікі не былі звязаны паміж сабою – кожны меў свае тэрытарыяльныя, храналагічныя і іншыя прынцыпы адбору. Але адметнай метадычнай рысай было імкненне як мага шырэй ахапіць эмігранцкі друк. Рэтраспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі беларускіх замежных бібліяграфікаў дыферэнцыруюцца па грамадскім прызначэнні на агульныя рэтраспектыўныя і навукова-дапаможныя; а таксама маюць шырокую дыферэнцыяцыю па змястоўнай прымеце: універсальныя, галіновыя, тэматычныя, персанальныя.

Створаныя ў другой палове 40-х да 70-х гг. дапаможнікі пераважна адносяцца да агульных рэтраспектыўных. Першыя з іх былі прысвечаны ўліку перыядычных выданняў, напрыклад, у парыжскім часопісе “Моладзь” быў змешчаны спіс з 72 назваў беларускай перыёдыкі, якая выходзіла ў 1945 – 1950 гг.

Два агульных рэтраспектыўных паказальнікі падрыхтаваў М.Панькоў. Яго “Паказальнік беларускіх выданняў на чужыне за 1945 – 1950 гг.”(1952) – лічыцца першым паказальнікам дыяспары, у якім адлюстраваны розныя віды выданняў. У паказальніку ў асобных раздзелах адлюстраваны 174 брашуры, карты, календары на беларускай мове; 129 перыядычных выданні. М.Панькоў імкнуўся ўлічыць ўсе беларускія выданні на Захадзе. У 1988 г. гэта праца была пашырана і дапоўнена, але не надрукавана ў сувязі са смерцю складальніка.

Паказальнік эмігранцкіх перыядычных выданняў за 1919 – 1952 гг. выйшаў у мюнхенскім Інстытуце для вывучэння гісторыі і культуры СССР (1953). У раздзеле “Бібліяграфія эміграцыйнай перыёдыкі на беларускай мове адлюстравана 84 назвы.

З пачатку 70-х гадоў БНІМ пачаў сістэматычны ўлік выданняў дыяспары, публікуючы каталогі друкаў, якія распаўсюджваліся Інстытутам. З 80-я гг. пачалі выпускацца капітальныя агульныя рэтраспектыўныя і навукова-дапаможныя бібліяграфічныя паказальнікі з міжнародным ахопам беларускіх дакументаў. У актывізацыі Інстытута на бібліяграфічным кірунку трэба бачыць плённую ролю дырэктара В. Кіпеля, выдатнага бібліёграфа і яго жонкі З.Кіпель, супрацоўніцы Публічнай бібліятэкі ў Нью-Ёрку. Бібліёграфы БНІМа маюць бясспрэчныя метадычныя і метадалагічныя дасягненні, а падрыхтаваныя імі дапаможнікі характарызуюцца высокай бібліяграфічнай культурай.

Буйнейшым агульным рэтраспектыўным паказальнікам БНІМа з’яўляецца “Беларускі друк на Захадзе” у двух частках (“Беларускі перыядычны друк на Захадзе” і “Беларускі і беларусаведны друк на Захадзе”) Асобныя выданні), складзены З. і В. Кіпелямі. У гэты паказальнік ўключаны творы беларускага друку, дакументы, створаныя асобамі не беларускага паходжання і не беларускімі ўстановамі, калі яны прысвечаны беларускай культуры і нацыі, працы аўтараў-беларусаў на не беларускія тэмы, калі ў гэтых працах выказаны беларускія погляды. Улічаны працы аўтараў беларусаў, перакладзеныя на заходнія мовы і падручнікі, надрукаваныя ў Берліне па заказе ўрада БССР і інш. Складальнікі імкнуліся зарэгістраваць як мага больш беларусазнаўчага матэрыялу, таму што ён амаль не адлюстраваны ў іншых бібліяграфічных дапаможніках. Паказальнік ахоплівае выданні, якія выйшлі ў Еўропе, Амерыцы і Аўстраліі з першай паловы XIX ст. да 2003 г.

Да ліку агульных рэтраспектыўных належыць паказальнік “Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі” (2003), падрыхтаваны В.Кіпелем і З.Саўкам.

Час ад часу рыхтуюцца бібліяграфічныя дапаможнікі, прысвечаныя беларускаму друку асобных краін: Чэхіі – “Каталог і грамадска-культурная чыннасць беларускай і расійскай эміграцыі ў Чэхаславакіі: 1921 – 1939” (2002), Аўстраліі – у манаграфіі Н.Гардзіенка “Беларусы ў Аўстраліі” (2004) у асобным раздзеле адлюстраваны 96 назваў дакументаў розных відаў.

Каштоўныя **навукова-дапаможныя** паказальнікі былі выдадзены ў дапамогу забеспячэнню інфармацыйных патрэбнасцей даследчыкаў-беларусазнаўцаў. Па галінах беларусазнаўства выйшлі паказальнікі, прысвечаныя праву, гісторыі Беларусі, рэлігійнаму жыццю, тэматычныя і персанальныя дапаможнікі. Прыкладам шырокага змястоўнага адлюстравання праблем беларусазнаўства з'яўляецца “Бібліяграфічны даведнік па Беларусі”, які ў 1956 г. выпусціў у выдавецтве Гарвардскага універсітэта М.Вакар. У даведніку бібліяграфічныя апісанні дакументаў размешчаны па буйнейшых гістарычных перыядах Беларусі з часоў ВКЛ (“Літоўска-руская дзяржава”) да 50-х гг. XX ст. Уключаны ў паказальнік асобныя выданні і важнейшыя артыкулы, апублікаваныя у XIX і XX стст. у Расіі, БССР і СССР, Польшчы, даваенных прыбалтыйскіх рэспубліках і іншых краінах. Адлюстравана многа дакументаў, якія ні ў той час, ні пазней не выкарыстоўваліся савецкімі беларускімі гісторыкамі.

Сярод галіновых адметным быў паказальнік А.Акіншэвіча “Юрыдычнае права ВКЛ” (1953). У якім адлюстравана літаратура аб распрацоўцы заканадаўства ВКЛ, пачынаючы з першай паловы XIX ст., калі шмат пісалі пра Статут ВКЛ і іншыя законы, да другой сусветнай вайны.

Капітальны бібліяграфічны паказальнік “Byelorussian Statehood” (“Беларуская дзяржаўнасць”) апублікавалі ў 1998 г. Вітаўт і Зора Кіпелі.

Гістарычная літаратура грунтоўна адлюстравана ў паказальніку “Бібліяграфія па гісторыі Беларусі” – уключана 2048 бібліяграфічных апісанняў кніг, артыкулаў і іншых дакументаў. Важнае значэнне для гістарычных даследаванняў мае ўнутрыкніжны паказальнік Л.Юрэвіча “Мемуары на эміграцыі” (2005). Ахоплены 974 назваў успамінаў, якія пададзены ў тэматычным парадку.

Літаратура па гісторыі канфесій на Беласточчыне бібліяграфавалася польскім праваслаўным святаром Рыгорам Соснай, які надрукаваў паказальнік “Аб рэлігійных канфесіях на Беласточчыне” (1988 – 1989).

Тэматычныя бібліяграфічныя матэрыялы друкуюцца на старонках кніг і перыядычных выданняў.

Некалькі дапаможнікаў самастойных і несамастойных, прысвечаных беларускай мастацкай літаратуры, літаратуразнаўству і літаратурнаму жыццю, выйшлі ў Польшчы. Сярод іх грунтоўнасцю вызначаецца паказальнік Г.Харытанюк “Польская літаратурная беларутэніка” (1998). Выдадзены ў серыі “Бібліятэчкі Беларускага літаратурнага аб’яднання “Белавежа”.

БІНІМ выпусціў некалькі персанальных і біябібліяграфічных паказальнікаў. У паказальніку В. і З.Кіпеляў “Янка Купала й Якуб Колас на Захадзе” (1985) адлюстравана 2340 дакументаў: творы, пераклады, ноты, пласцінкі, магнітныя стужкі, паштоўкі, партрэты, плакаты, рукапісы. На той час падыход да ўліку аб’ектаў бібліяграфавання не меў аналагаў у бібліяграфіі БССР.

Паказальнік В. Тумаша “Пяць стагоддзяў Скарыніяны” (1989), прысвечаны да 500-годдзя з дня нараджэння Ф.Скарыны. Уключана больш за 2500 бібліяграфічных апісанняў дакументаў, прысвечаных Скарыне, яго творам і інш. Складальнік выявіў 30 публікацый, якія не былі вядомы скарыназнаўцам.

Несамастойныя персанальныя бібліяграфічныя матэрыялы уключаюцца ў кнігі, прысвечаныя знакамітым дзеячам беларускага замежжа, напрыклад, выданні зборніка паказальнік твораў Н. Арсенневай змешчаны ў зборніку “Між берагамі”.

Вывады

У пасляваенны перыяд прадстаўнікі беларускага замежжа: эмігранты, мігранты і нацыянальныя меньшасці стварылі ў розных краінах свету шмат беларускіх культурна-асветных, навуковых арганізацый і выдавецтваў. Некаторыя з іх вядуць бібліяграфічную работу. Сярод гэтых арганізацый адметнае месца займае БНІМ, які на працягу некалькіх апошніх дзесяцігоддзяў набыў значэнне галоўнага бібліяграфічнага цэнтру друку беларускага замежжа. Павялічваецца роля Міжнароднага грамадскага аб’яднання “Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”, якое садзенічае выданню капітальных бібліяграфічных дапаможнікаў, якія адлюстроўваюць творы эмігрантаў і замежныя публікацыі аб Беларусі.

Негледзячы на арганізацыйную раздробленасць, адсутнасць устойлівых крыніц фінансавання і матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння, замежныя дзеячы здолелі наладзіць бягучую бібліяграфічную інфармацыю аб новых выданнях і выданнях, падрыхтаваных да друку. Выдатныя рэтраспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі (“Беларускі друк на Захадзе”) падагульняюць развіццё беларускага эміграцыйнага друку за перыяд XIX – пачатак XXI ст., адлюстроўваюць публікацыі, здзейсненыя ў асобных краінах.

Па галінах беларусазнаўства выйшлі навукова-дапаможныя паказальнікі, прысвечаныя праву, гісторыі Беларусі, рэлігійнаму жыццю, тэматычныя і персанальныя дапаможнікі.

Лекцыя 9. КІРУНКІ РАЗВІЦЦЯ БІБЛІЯГРАФІІ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

Пытанні

1. Уплыў на айчынную бібліяграфію глабальных і нацыянальных фактараў сучаснасці.

2. Развіццё агульнай бібліяграфіі.

3. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі.

Мэта лекцыі – прааналізаваць новыя з’явы ў арганізацыі беларускай бібліяграфіі і стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Бібліяграфічныя дапаможнікі Беларусі ў 2001 – 2005 гадах: Агляды* / нацыянальная кніжная палата Беларусі. – Мн., 2006. – 64 с.
2. *Варанько, А.* Знаёмцеся: Нацыянальная кніжная палата Беларусі / А.Варанько // *Бібліятэчны свет.* – 1997. – № 4. – С.30 – 31.

1. Уплыў на айчынную бібліяграфію глабальных і нацыянальных фактараў сучаснасці.

Беларуская бібліяграфія ў пачатку 1990-х гг. перайшла на якасна новы ўзровень. Згодна яе перыядызацыі менавіта з гэтага часу пачынаецца сучасны этап яе развіцця. Гэты было абумоўлена наступнымі акалічнасцямі:

- у грамадскім жыцці пачаліся дэмакратычныя перабудаванні;
- Беларусь стала незалежнай дзяржавай і атрымала магчымасць развіваць нацыянальныя арганізацыйныя структуры, у тым ліку бібліяграфічныя;
- у дзейнасць розных устаноў, сферы жыццядзейнасці грамадства ў цэлым сталі ўкараняцца камп’ютарных тэхналогій;
- у эканамічным жыцці краіны стаў здзяйсняцца пераход да рынкавых адносін.
- глабалізацыя інфармацыйных рэсурсаў, трансфармацыя у інфармацыйнае грамадства (грамадства ведаў).

Працэсы дэмакратызацыі грамадскага жыцця краіны істотна паўплывалі на розныя кірункі бібліяграфічнай дзейнасці. Галоўны ў савецкі час прынцып камуністычнай партыйнасці страціў сваё значэнне для беларускай бібліяграфіі ў цэлым. Найбольш выразна гэта праявілася ў методыцы бібліяграфавання, у складзе і змесце бібліяграфічнай прадукцыі. Пачалі дамінаваць прынцыпы плюралізма, свабоды доступа да інфармацыі, ідэалогіі ўласнай незалежнай дзяржавы.

Пачалася работа па аднаўленні нарматыўна-прававой базы дзейнасці грамадскіх інстытутаў сістэмы дакументных камунікацый як устаноў незалежнай краіны. Былі прыняты новыя законы, пастановы і іншыя

нарматыўныя дакументы (напрыклад, нацыянальныя, дзяржаўныя, галіновыя праграмы), якія вызначылі прававыя, эканамічныя, сацыяльныя, арганізацыйныя асновы розных сфер інфармацыйнай дзейнасці (бібліяграфічнай у тым ліку), гарантавалі неад'емнае права кожнага грамадзяніна на свабодны доступ да інфармацыі. Вядучым у розных сферах дзейнасці ўстановам, у тым ліку Дзяржаўнай бібліятэцы, Кніжнай палаце, Дзяржаўнаму архіву быў нададзены статус нацыянальных. Створаны або пераўтвораны на базе арганізацый, якія існавалі раней, установы нацыянальнага ўзроўню: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі (НЦП), Нацыянальны цэнтр інтэлектуальнай уласнасці (НЦІУ), Навукова-інжэнернае рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства "Інстытут прыкладных праграмных сістэм" (НІРУП ІППС), Беларускае інстытут сістэмнага аналізу і інфармацыйнага забеспячэння навукова-тэхнічнай сферы (БелІСА), дзейнасць якіх звязана з дзяржаўнай рэгістрацыяй асобных відаў дакументаў (афіцыйных дакументаў, патэнтаў, навукова-даследчых, вопытна-канструктарскіх і вопытна-тэхналагічных работ, электронных інфармацыйных рэсурсаў і інш.) і вядзеннем адпаведных баз даных. Новы імпульс у развіцці атрымала беларусазнаўчая, краязнаўчая і нацыянальная бібліяграфія, а таксама нацыянальная сістэма навуковай і адукацыйнай дзейнасці ў галіне бібліяграфіі. Змянілася стаўленне да бібліяграфічнай дзейнасці беларусаў замежжа. Замежная бібліяграфія пачала разглядацца ў кантэксце агульнага развіцця беларускай бібліяграфіі, як неад'емны кампанент агульнанацыянальнай бібліяграфічнай спадчыны.

У гэты час узрасло грамадскае значэнне беларускай бібліяграфіі ў інфармацыйным забеспячэнні новых для беларускага грамадства сфер дзейнасці (знешнепалітычная, знешнеэканамічная, знешняя фінансавая дзейнасць, валюты і інш.). Таму ў пачатку 1990-х гадоў гэта паставіла бібліяграфічныя цэнтры перад неабходнасцю прадастаўляць рэсурсы, якія раней ў Беларусі не ствараліся і забяспечваць разнастайныя дакументна-інфармацыйныя патрэбнасці карыстальнікаў на аснове рэсурсных магчымасцей цэнтраў бібліяграфічнай сістэмы краіны.

Узмацніліся таксама непасрэдныя кантакты беларускіх спецыялістаў з замежнымі калегамі, парытэтны характар набыў удзел у міжнародных прафесійных зносінах. Беларускія спецыялісты сталі прымаць удзел у рэалізацыі міжнародных праектаў і рабоце міжнародных арганізацый, аб'ектам увагі якіх (у ліку іншых) былі пытанні развіцця бібліяграфічнай дзейнасці.

На падрыхтоўку бібліяграфічнай прадукцыі і прадастаўленне паслуг пачалі істотна ўплываць рынкавыя адносіны. Скарацілася колькасць друкаванай бібліяграфічнай прадукцыі, узніклі платныя бібліяграфічныя паслугі.

Укараненне камп'ютэрных тэхналогій у дзейнасць розных устаноў інфармацыйнай сферы закранула, перш за ўсё, бібліяграфічныя працэсы. Былі пастаўлены задачы стварэння рэспубліканскай аўтаматызаванай бібліятэчна-інфармацыйнай сістэмы, сістэмы карпаратыўнай каталагізацыі і вядзення зводнага электроннага каталога (ЗЭК) бібліятэк Беларусі. Бібліяграфічная прадукцыя бібліятэк стала арыентавацца на міжнародныя стандарты прадстаўлення запісаў і інтэграванне ў сусветную інфармацыйную прастору. З пачатку 1990-х гадоў пачалося шырокае ўкараненне АПС у дзейнасць бібліятэк, архіваў, генерыраванне імі ўнікальных БД і іншых ЭІР, былі распрацаваны нацыянальныя камунікатыўныя фарматы BELMARC для бібліяграфічных і аўтарытэтных запісаў. У дзейнасці бібліятэк пачалі актыўна выкарыстоўвацца віртуальныя даведачныя службы і сэрвісы розных сусветных вытворцаў інфармацыйных рэсурсаў і стварацца ўласныя.

Упершыню ў бібліяграфічнай дзейнасці пачала прымаць актыўны ўдзел грамадская арганізацыя – Беларуская бібліятэчная асацыяцыя (ББА), у структуры якой былі створаны камітэты бібліяграфічнага кірунку, а таксама беларускія кансорцыўмы (Лібнет, Лібкарт, Савет бібліятэк Беларусі па інфармацыйным узаемадзеянні).

У гэты перыяд значна ўзбагаціўся навуковы-адукацыйны патэнцыял беларускай бібліяграфіі. Упершыню ў Беларускім дзяржаўным універсітэце культуры і мастацтваў быў створаны спецыялізаваны савет па абароне кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый, пачала функцыянаваць магістратура. Актывізаваўся выпуск айчынных падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў і слоўнікаў, якія былі прысвечаны арганізацыйным, тэарэтычным, гістарычным і тэхналагічным аспектам развіцця айчыннай бібліяграфіі ці ўключалі бібліяграфічныя блокі ў працы абагульняючага характару. Сталі стварацца вучэбныя праграмы (у тым ліку і тыпавыя) і вучэбна-метадычныя комплексы для падрыхтоўкі на нацыянальнай глебе бібліятэкараў-бібліёграфаў, спецыялістаў для рэдакцыйна-выдавецкай і архіўнай дзейнасці, справаводства.

2. Развіццё агульнай бібліяграфіі

Агульная бібліяграфія. Ва ўсіх відах агульнай бібліяграфіі: бягучай нацыянальнай (дзяржаўнай), нацыянальнай рэтраспектыўнай і каталожнай адбыліся важныя змены, абумоўленыя змяненнямі метадалагічных падыходаў, тэхнічнымі і тэхналагічнымі інавацыямі. Гэта дало магчымасць дасягнуць большай паўнаты адлюстравання бягучага і рэтраспектыўнага дакументнага патоку, створанага ў Беларусі і дакументаў экстэрыёрыкі, аб'яднаць намаганні розных бібліятэк і паскорыць яго адлюстраванне ва ўніверсальнай па зместу бібліяграфічнай прадукцыі.

Укараненне камп'ютэрных тэхналогій, а разам з імі і аўтаматызаваных інфармацыйна-пошукавых сістэм у бібліятэчную практыку спрыялі кардынальнаму змяненню каталагізацыйных працэсаў і стварэнню новай формы каталожнай прадукцыі – электронных каталогаў, у межах якіх стала магчымым аб'яднанне вынікаў работы з дакументам на розных этапах яго бібліяграфічнага адлюстравання і больш эфектыўнае (у параўнанні з папярэвымі тэхналогіямі) выкарыстанне атрыманай інфармацыі. Электронныя каталогі з пачатку 1990-х гг. ўвайшлі ў практыку большасці бібліятэк, архіўных устаноў. На пачатку яны мелі лакальны характар і адлюстроўвалі толькі вынікі апрацоўкі бягучага дакументнага патока, затым у буйных бібліятэках пачалі здзяйсняцца працэсы рэкаталагізацыі, рэтраканверсіі, а таксама склаліся ўмовы для карпаратыўнай каталагізацыі і стварэння зводных электронных каталогаў. Самымі маштабнымі каталагізацыйнымі праектамі ў нашай краіне з'яўляюцца: рэалізацыя сістэмы карпаратыўнай каталагізацыі (СКК) і вядзенне ЗЭК бібліятэк Беларусі, стварэнне і падтрымка Нацыянальнай базы даных аўтарытэтных запісаў (НБДАЗ). Удзельнікамі СКК ў цяперашні час з'яўляюцца чатыры бібліятэкі нашай краіны (НББ, ЦНБ НАН Беларусі, РНТБ, Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь¹), якія атрымліваюць абавязковы бясплатны экзэмпляр ўсіх нацыянальных выданняў і захоўваюць асноўны блок замежнай дакументнай прадукцыі, набываемай бібліятэкамі краіны. Фарміраванне бібліяграфічных і аўтарытэтных запісаў ажыццяўляецца па ўстаноўленым рэгламентам у рэжыме on-line. Праца вышэй названых бібліятэк вядзецца ў адзіных фарматах прадстаўлення запісаў (BELMARC), па адзіных (альбо адаптаваных) метадычных кіраўніцтвах. Агульныя аб'ёмы запісаў на першую трэць 2016 г. дасягаюць 7,3 млн (каля 5,2 млн бібліяграфічных, больш за 2 млн аўтарытэтных). Адлюстраваны кнігі, выяўленчыя, картаграфічныя дакументы, ноты, аўдыё-і відэадакументы, перыядычныя выданні і інш. Папаўненне ЗЭК здзяйсняецца ў выніку каталагізацыі паступаючага ў бібліятэкі дакументнага патоку (без абмежаванняў па колькасці імпартуемых і экспартуемых запісаў), а таксама шляхам пакетнай загрузкі раней створаных (напрыклад, шляхам рэтраканверсіі) масіваў. Аўтарытэтныя запісы – у рэжыме бягучай каталагізацыі на ўсе ўстаноўленыя фарматы BELMARC энтытэты (з максімальнай паўнатай прадстаўляюцца нацыянальныя аб'екты). Імпартаванне запісаў з ЗЭК здзяйсняюць не толькі ўдзельнікі СКК, а і іншыя бібліятэкі краіны. Распрацавана тыпавое праграмае забеспячэнне для рэгіянальных зводных электронных каталогаў (РЗЭК), канвертавання бібліяграфічных запісаў з фармату лакальных электронных каталогаў рэгіянальных бібліятэк у фармат

---

¹ Урадавая бібліятэка імя М. Горкага ў 1994 г. была ператворана ў Прэзідэнцкую бібліятэку Рэспублікі Беларусь.

BELMARC, створаны РЗЭК бібліятэк Гомельскай і Гродзенскай абласцей. Распрацаваны таксама праграмныя сродкі размеркаванай пошукавай сістэмы ЗЭК на базе пратаколу Z39.50 для бібліятэк, не працуючых у фармаце BELMARC і з аўтарытэтнымі запісамі ЗЭК. Патэнцыяльнымі ўдзельнікамі сістэмы могуць стаць любыя бібліятэкі, якія жадаюць прадставіць свае інфармацыйныя рэсурсы ў размеркаванай пошукавай сістэме ЗЭК і маюць у складзе сваіх АБІС сервер Z39.50.

Цэнтралізацыя каталагізацыйных працэсаў абумоўлівае выкарыстанне адзіных лінгвістычных сродкаў і прымяненне аднатыпных (падобных, узгодненых) метадычных рашэнняў. Толькі ў такім выпадку ў поўнай ступені рэалізуюцца магчымасці СКК і ЗЭК. У рамках развіцця пошукавых магчымасцяў ЗЭК (прадстаўлення карыстальнікам ў зручнай форме класіфікацыйнай інфармацыйна-пошукавай мовы – УДК), фарміравання адзінай нацыянальнай класіфікацыйнай мовы распрацавана першая чарга БД УДК і зроблены навуковы пераклад табліц УДК на беларускую мову. Прамоцыя гэтай міжнароднай класіфікацыйнай сістэмы на нацыянальную глебу дазволіць не толькі аптымізаваць каталагізацыйныя працэсы ў краіне, але і прапанаваць альтэрнатыву “Тыпавай схеме класіфікацыі дакументаў для краянаўчых каталогаў (картатэк) бібліятэк Рэспублікі Беларусь” (1994), якая была распрацавана на аснове “Бібліятэчна-бібліяграфічнай класіфікацыі” (ББК) і якая ўжо не дазваляе адлюстроўваць усю сучасную шматграннасць краянаўчага дакументнага патоку (яе немагчыма і немэтазгодна развіваць). Выкарыстанне ўсімі бібліятэкамі краіны УДК як адзінай класіфікацыйнай сістэмы зробіць магчымым здзяйсняць яе метадычнае і тэхналагічнае суправаджэнне на карпаратыўнай аснове, а таксама плённа ўдзельнічаць у рабоце міжнароднага прафесійнага супольніцтва. Усё гэта дазволіць фарміраваць дастаткова мабільны бібліяграфічны рэсурс і карпаратыўны сэрвіс, які забяспечвае аператыўнасць стварэння бібліяграфічных і аўтарытэтных запісаў на назапашаныя дакументныя масівы і прадастаўляць карыстальніку магчымасць правядзення якаснага інфармацыйнага пошуку.

Развіццё ЗЭК бібліятэк Беларусі звязана і з пашырэннем кантэнта за кошт аналітычных запісаў. Але гэта толькі перспектыва. На дадзеным этапе бібліятэкі Беларусі ўдзельнічаюць у расійскім карпаратыўным аналітычным роспісе дакументаў МАРС (гл. вышэй) і ствараюць “Сводный электронный каталог статей LibKAPD” (зарэгістраваны бібліятэкай Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь). Вядзецца з 2005 г. на базе аўтаматызаванай інтэграванай бібліятэчнай сістэмы “Alis” (“Alis-Вуз”). У праекце ўдзельнічае 14 устаноў. Яны робяць бібліяграфічную апрацоўку

артыкулаў з пэўнай колькасці (з улікам штату бібліёграфіі) перыядычных выданняў, на якія падпісваецца бібліятэка, і запазычваюць неабходныя для сваіх лакальных пошукавых сістэм.

У Беларусі, як і ў іншых краінах свету, назіраецца тэндэнцыя інтэграцыі каталожнай і нацыянальнай бібліяграфіі. Так, толькі ў электронным каталозе НББ рэгіструецца такі від нацыянальных дакументаў як дысертацыі, у ЭК РНТБ – спецвіды тэхнічных дакументаў (прамысловыя каталогі і інш.). Па лакальных каталогах буйных бібліятэк Беларусі, якія атрымліваюць поўны камплект нацыянальных дакументаў, а таксама ЗЭК бібліятэк Беларусі можна зрабіць адпаведную выбарку (у бібліяграфічным запісе – ў полі 615 – прастаўляецца прымета нацыянальнага дакумента). І таму часткова гэтая электронная прадукцыя выконвае функцыі БНБ і РНБ.

Разам з тым, нацыянальная бібліяграфія Беларусі развіваецца і па традыцыйных кірунках, якія склаліся на папярэдніх гістарычных этапах. НКП правяла значную работу, скіраваную на дасягненне большай адпаведнасці дзяржаўнай бібліяграфіі патрабаванням ІФЛА па ўніверсальнаму бібліяграфічнаму ўліку. З 1993 г. яна з'яўляецца Нацыянальным агенствам па стандартнай нумарацыі кніг – ISBN. НКП прысвойвае ідэнтыфікатары выдавецтвам, выдаючым арганізацыям і стварае адпаведную базу даных беларускіх выдаўцоў.

У наш час працягваецца выданне серыі дзяржаўных бібліяграфічных паказальнікаў “Летапіс друку Беларусі”. З пачатку 1990-х гг. адбылася яе аптымізацыя. У мэтах удасканалення бягучага бібліяграфічнага ўліку былі створаны новыя летапісы: “Картаграфічных выданняў” (1995) і “Аўтарэфератаў дысертацый” (1999). Летапіс экстрэмырыкі пачаў называцца “Беларусь у сусветным друку”, упершыню ў ім пачалі адлюстроўвацца публікацыі замежных краін, незалежна ад іх грамадска-палітычнага строю. Пачалі прымяняць групоўку бібліяграфічных запісаў і індэксаванне кніг па УДК (1993), што стала адметным фактам прызнання міжнародных рэкамендацый па нацыянальнай бібліяграфіі. Штогод выпускаецца кумулятыўны паказальнік “Кнігі Беларусі” і “Паказальнік бібліяграфічных дапаможнікаў Беларусі”. На жаль, абвастрылася праблема распаўсюджанасці ЛДБ у бібліятэках – тыраж “Летапісу...” няўхільна памяншаецца. НКП прадаставіла доступ да электроннага каталога “Нацыянальная бібліяграфія Беларусі”, які папаўняецца ў бягучым рэжыме і адлюстроўвае нацыянальныя дакументы па меры іх рэгістрацыі і паступлення ў НКП.

Серыя “Летапіс друку Беларусі” уяўляе сабой аснову сістэму БНБ нашай краіны, але ў ёй адлюстроўваюцца не ўсе віды дакументаў. Таму яе дапаўняюць паказальнікі спецвідаў дакументаў іншых навукова-інфармацыйных цэнтраў:

Беларускага дзяржаўнага інстытута стандартызацыі і сертыфікацыі (БелДІСС), НЦПІ, НЦІУ, НІРУП ІППС, БелІСА. Яны выпускаюць бягучыя бібліяграфічныя дапаможнікі, прысвечаныя інфармаванню аб нарматыўных, патэнтных і неапублікаваных работах, генерыруюць адпаведныя БД. Напрыклад, з 1997 г. БелІСА распачала выпуск “Бюлетеня рэгістрацыі НІР, ОКР, ОТР”, улік электронных рэсурсаў пачаўся з 2003 г. ў “Каталоге электронных ресурсов”, які выпускае НІРУП ІППС. Нацыянальныя нарматыўныя акты па стандартызацыі адлюстроўваюцца ў інфармацыйна-пошукавай сістэме “Стандарт” (БелДІСС).

На сённяшні дзень НКП як вядучая ўстанова ў БНБ краіны, падтрымлівае цесныя сувязі з бібліятэкамі і іншымі інфармацыйнымі ўстановамі, абменьваецца з зацікаўленымі бягучай інфармацыяй аб выданнях. Але ў сістэме карпаратыўнай каталагізацыі бібліятэк Беларусі не ўдзельнічае і таму сёння ў межах краіны нельга гаварыць аб рэалізацыі аднакратнай бібліяграфічнай апрацоўкі дакументаў і стварэнні эталонных запісаў на бягучы дакументны паток.

Беларуская РНБ атрымала новы імпульс у развіцці. З сярэдзіны 1990-х гадоў было рэалізавана шэраг праектаў, якія былі накіраваны на стварэнне якаснага метаінфармацыйнага ўзроўню адлюстравання нацыянальнай дакументнай спадчыны. Гэта стварэнне (працяг раней заяўленых, перавыданне найбольш буйных, падрыхтоўка якасна новых) рэпертуарных бібліяграфічных паказальнікаў, адлюстраванне НКП рэтрэспектыўнага масіву запісаў з крыніц дзяржаўнай бібліяграфіі ў электроннай форме, распрацоўка Праграмы развіцця нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі, стварэнне зводнага электроннага інфармацыйнага рэсурса нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі (заданне № 21 Дзяржаўнай праграмы “Культура Беларусі. 2010–2015 гг.”).

Дасягненні ў развіцці РНБ нашага часу сталі магчымы дзякуючы кардынальным зменам светапогляднага характару ў параўнанні з савецкім часам. Незалежнасць дзяржавы спрыяла імкненню ідэнтыфікаваць нацыянальнае і адлюстраваць яго ў гістарычным ракурсе. Была прызнана непрыёмальнасць абмежаванняў па ідэалагічнай прымеце у адборы дакументаў для рэпертуарных паказальнікаў. На сучасных навуковых асновах былі абгрунтаваны паняцці “нацыянальны дакумент”, “беларускі друк” і інш. Да ліку здабыткаў беларускай кніжнай культуры пачалі адносіць цэлыя пласты літаратуры, якую раней разглядалі як замежную, напрыклад, польскамоўных і іншых выданняў. Завяршыўся на тэарэтычным узроўні вельмі складаны працэс ідэнтыфікацыі беларускага друку на працягу яго існавання як з’явы мультыэтнічнай, шматмоўнай і рознашрыфтавай. Новыя падыходы істотна пашырылі кола нацыянальных аўтараў і дакументаў.

У гэты перыяд асноўнымі суб'ектамі рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі былі (як і на папярэднім этапе) НКП і НББ. Яны ініцыянавалі самыя буйныя нацыянальныя праекты, іх намаганнямі створаны найбольш грунтоўныя адпаведныя бібліяграфічныя выданні. Разам з тым, да стварэння крыніц БНБ далучаліся і іншыя ўстановы (напрыклад, Беларускі навукова-даследчы цэнтр дакументазнаўства, археаграфіі і архіўнай справы (БелНДДАС)), якія таксама плённа працавалі ў гэтым рэчышчы.

НКП прадоўжыла падрыхтоўку рэтраспектыўных паказальнікаў па адлюстраванні нотна-музыкальнай літаратуры і перыёдыкі. Паказальнік “Музычная літаратура Беларусі, 1971 – 1990 гг.” (1997) храналагічна дапоўніў папярэднія выпускі. У сукупнасці рэпертуарныя паказальнікі нот ахапілі перыяд з 1917 па 1990 гг.

Рэтраспектыўны бібліяграфічны ўлік перыядычных выданняў стымуляваўся надзвычай высокім попытам на матэрыялы з перыядычнага друку, які ўзнік ў беларускай навуцы, адукацыі і грамадстве ў цэлым. НКП выпусціла два рэпертуарныя паказальнікі, падрыхтаваныя на аснове новых метадалагічных падыходаў. У 1992 г. НКП ў 2-х частках выйшаў “Летапіс часопісных артыкулаў” за 1928 – 1933 гг. Гэты паказальнік зліквідаў прабел паміж рэтраспектыўным і бягучым бібліяграфічным улікам, які ўзнік у 1928 – 1933 гг. У ім былі адлюстраваны публікацыі многіх беларускіх вучоных, пісьменнікаў, дзяржаўных дзеячоў, імёны якіх па ідэалагічных прычынах былі выкрэслены з нацыянальнай культурнай спадчыны.

Выдатным дасягненнем беларускай нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі стаў выпуск паказальніка “Газеты Беларусі. 1776 – 1975” (2003). Яго здзейсніла НКП. У ім упершыню былі ўлічаны беларускія газеты ад пачатку іх з'яўлення на беларускіх землях, незалежна ад мовы іх выдання і палітыка-ідэалагічнага характару. Адным са станоўчых метадычных рашэнняў паказальніка з'яўляецца адлюстраванне газет на ўсіх мовах выдання. Беларуская нацыя і культура фарміраваліся ўсімі этнасамі, пражываўшымі ў межах рассялення дамінуючага этнасу – беларусаў. Выданні асобных этнасаў – гэта неад'емная частка агульнай культурнай спадчыны, частка здабыткаў айчыннага кнігадрукавання.

У 2006 г. НББ на CD-ROM быў перавыдадзены зводны каталог “Кніга Беларусі”. За аснову быў узяты масіў запісаў друкаванага выдання, якое пабачыла свет ў 1986 г. Ён выйшаў з дапаўненнямі, удакладненнямі, уключэннем ілюстрацыйнага матэрыялу і некалькіх паўнатэкставых копіяў, сістэмай гіперспасылак.

На сучасным этапе развіцця РНБ унесены значны ўклад і ў бібліяграфаванне друку часоў Другой сусветнай вайны. У 1995 г. выйшаў

паказальнік “Библиография оккупационных периодических изданий, выходивших на территории Белоруссии в 1941 – 1944 гг.” (БелНДІДАС), у якім упершыню быў улічаны адпаведны дакументны паток. У манаграфіі Ю.Туронка “Беларускія кнігі ў час акупацыі” змешчаны каталог беларускіх кніг, якія выпускаліся пад кантролем нямецкіх уладаў на землях Беларусі і ў Германіі.

Але ў беларускай РНБ яшчэ шмат прагалаў, напрыклад, не створаны бібліяграфічныя паказальнікі, якія б улічаны кнігі на яўрэйскай і іншых мовах за XIX–XX стст., за савецкі перыяд да 1950 г. і інш.

Разам з тым, электронная форма прадстаўлення бібліяграфічнай інфармацыі дазваляе інтэграваць бягучую і рэтраспектыўную часткі дакументных патокаў, фарміраваць відавыя і моўныя калекцыі (напрыклад, лакальны ЭК НББ). Зразумела, гэта вельмі “рухомыя” бібліяграфічныя зрэзы і яны, нават з улікам маштабнасці фондаў гэтай установы, не могуць замяніць паўнаважнасцю нацыянальную рэтраспектыўную бібліяграфічную прадукцыю.

Яксна новым рашэннем стала стварэнне ЭІР “Нацыянальная бібліяграфія Беларусі”. Распрацаваны яго канцэптальныя, тэхналагічныя і навукова-метадычныя асновы (“Дынамічная мадэль Нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі”, “Праграма развіцця нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі” і інш.). За аснову фарміравання кантэнтнага ўзяты комплексны прынцып, які прадугледжвае бібліяграфічны ўлік усіх відаў дакументаў, створаных як на тэрыторыі Беларусі, так і за яе межамі (моўны, аўтарскі, змястоўны аспекты). Зроблена прыкладнае праграмнае забеспячэнне для функцыянавання размеркаванай пошукавай сістэмы і вядзення зводнага ЭІР нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі. Базавай арганізацыяй з’яўляецца НББ, на тэхнічных сродках якой размяшчаюцца праграмнае забеспячэнне, і якая фарміруе асноўны блок кантэнта. Рэгіянальнымі цэнтрамі фарміравання ЭІР з’яўляюцца абласныя бібліятэкі. Патэнцыяльнымі ўдзельнікамі (вузламі) сістэмы могуць стаць бібліятэкі, якія маюць у складзе сваіх АБІС сервер Z39.50 і працуюць у фармаце BELMARC. Рэсурс складаецца з двух асноўных блокаў: цэнтральнага вузла захоўвання бібліяграфічнай інфармацыі і размеркаванай пошукавай сістэмы. У першым блоку – запісы на нацыянальныя дакументы, якія адсутнічаюць у фондах бібліятэк Беларусі. Размеркаваная сістэма па пратаколах абмену данымі здзяйсняе пошук інфармацыі па зводных электронных каталогах бібліятэк-удзельніц праекту (у т.л. са зводнага электроннага каталога СКК і РЗЭК). Аб’ём рэсурсу нацыянальнай бібліяграфіі (даня на 2016 г.) налічвае прыкладна 300 тыс. запісаў на ўсе віды нацыянальных дакументаў, якія захоўваюцца ў фондах НББ (пачынаючы ад старадрукаванай кнігі да цяперашняга часу). Вядзецца праца па стварэнні бібліяграфічных запісаў на беларускія нацыянальныя дакументы (пераважна кнігі), якіх няма на тэрыторыі нашай краіны і якія

знаходзяцца ў фондах замежных бібліятэк (Нацыянальнай бібліятэкі Літвы, бібліятэкі АН Літвы і бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта, РНБ, РГБ, Бібліятэкі Кангрэса ЗША, Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы, Нью-Йоркскай публічнай бібліятэкі, Нацыянальнай бібліятэкі Францыі, Брытанскай бібліятэкі і інш.). У цяперашні час гэты масіў складае каля 14 тыс. бібліяграфічных запісаў на дакументы з XIX ст. па 1940-я гг. У перспектыве гэты рэсурс будзе ўяўляць сабой максімальна поўнае бібліяграфічнае адлюстраванне як бягучай, так і рэтраспектыўнай частак нацыянальнай дакументнай спадчыны, у тым ліку і тых дакументаў, якія згінулі ці сталі ўласнасцю іншых краін.

3. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі

У спецыяльнай (навукова-дапаможнай і рэкамендацыйнай) бібліяграфіі таксама адбыліся істотныя змены арганізацыйнага, кантэнтнага, тэхналагічнага і метадычнага характару.

На сучасным этапе развіццё навукова-дапаможнай бібліяграфіі адбываецца ў рэчышчы паскарэння і ўскладнення навуковых і адукацыйных працэсаў, удасканалення тэхналогій і тэхнікі. Таму, акрамя вышэй пералічаных фактараў, характэрных для беларускай бібліяграфіі ў цэлым, на яе аказваюць істотны ўплыў і наступныя: 1) павышэнне значнасці метаінфармацыйнага ўзроўню як часткі інфармацыйнага забеспячэння даследчыкаў і спецыялістаў; 2) рэалізацыя неабмежаванага доступу вучоных да сусветных электронных інфармацыйных рэсурсаў і пашырэнне магчымасцей для іх публікацыйнай дзейнасці; 3) узмацненне на міжнародным ўзроўні дзейнасці буйных галіновых цэнтраў, карпарацый, выдавецтваў, іх інфармацыйнай актыўнасці і магчымасцей выкарыстання ствараемых імі інфармацыйных рэсурсаў.

Цэнтрамі навукова-дапаможнай бібліяграфіяй з'яўляюцца ўстановы, сістэма дзейнасці якіх сфарміравалася на папярэднім этапе. Асноўныя кірункі іх дзейнасці звязаны з інфармацыйным забеспячэннем галін эканомікі, навукі, адукацыі і кіравання. Яно стала больш складаным і ахоплівае як стварэнне традыцыйных (папяровых) бібліяграфічных дапаможнікаў, так і падрыхтоўку рознага лічбавага кантэнта (бібліяграфічнага, фактаграфічнага, паўнатэкставага, а таксама любых варыянтаў іх спалучэння). Яасна змяніліся падыходы да выкарыстання замежных інфармацыйных рэсурсаў. Рэалізавана магчымасць арганізацыі доступу да лепшых ліцэнзаваных БД, магчымасцей выкарыстання іх інфармацыйна-аналітычных механізмаў у даведачна-бібліяграфічным абслугоўванні, выбарчым распаўсюджванні інфармацыі і інш.

Бягучая навукова-дапаможная бібліяграфічная інфармацыя (сігнальная, анатаваная, рэфератывая) найбольш актыўна стваралася ў 1990-я гг. Выпускаліся дапаможнікі па гісторыі, эканоміцы, праву, медыцыне, культуры і мастацтву

(рэфератыўны зборнік “Беларусістыка”, бібліяграфічныя паказальнікі “Грамадскія навукі”, “Дзяржава і права”, “Эканоміка Беларусі” і інш.).

НББ і рэспубліканскія навуковыя бібліятэкі паступова прыпынілі выданне друкам некаторых галіновых бібліяграфічных паказальнікаў і пераўтварылі іх у БД. Так, былі пераведзены ў электронную форму паказальнікі “Чарнобыль”, “Новая літаратура па гісторыі і гістарычных навукх Беларусі (НББ), прадаўжальныя паказальнікі аб прыродных рэсурсах, “Наука и научно-исследовательская работа в Беларуси” (ЦНБ НАН Беларусі). Цалкам адмовілася ад выпуску друкаваных паказальнікаў БелСХБ. Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь выпускала бібліяграфічныя паказальнікі “Дзяржава і права” (папяровыя паказальнікі 1993–2012), “Літаратура па пытаннях мясцовага кіравання і самакіравання” (папяровыя паказальнікі 2003–2012), “Парламенцкая дзейнасць: тэорыя і практыка” (папяровыя паказальнікі 2003–2005, далей ў электронным выглядзе).

З пачатку 1990-х гг. галоўныя навуковыя бібліятэкі краіны, а пазней і іншыя, уключаючы ЦБС, прыступілі да генерацыі адмысловых БД. НББ – “Гісторыя Беларусі”, “Культура і мастацтва Беларусі”, “Чарнобыль”. Пасля 2007 г. іх кантэнт быў аб’яднаны ў беларусазнаўчую БД “Беларусь: ад мінулага да сучаснасці”, якая фарміруецца на аснове запісаў электроннага каталога бібліятэкі. РНТБ стварае БД бібліяграфічнага характару, такія як “Инновационная деятельность”, “Устойчивое развитие” і інш. Сярод электронных інфармацыйных рэсурсаў, якія стварае ЦНБ НАН Беларусі на сучасным этапе – бібліяграфічныя БД “Прырода Беларусі”, “Наука и научно-исследовательская работа в Беларуси”, “Мовазнаўчая беларусістыка” і інш.

З пачатку 2000-х гг. сталі актыўна стварацца сеткавыя электронныя інфармацыйныя рэсурсы як універсальнага характару, так і галіновага: парталы (у тым ліку і галіновыя), персанальныя і тэматычныя вэб-сайты, вэб-сайты і парталы асобных устаноў, дзяржаўных структур, грамадскіх аб’яднанняў і інш. Іх бібліяграфічная складаючая выяўляецца праз пошукавыя механізмы (слоўныя і класіфікацыйныя – каталогі інтэрнэт-рэсурсаў), а таксама ў прадстаўленні галіновага, тэматычнага, персанальнага і іншага бібліяграфічнага кантэнту. Створаны шэраг беларускіх парталаў і вэб-сайтаў па прыродазнаўчых і дакладных навукх (біялогіі, фізіцы, матэматыцы, фізіцы, хіміі і інш.), машынабудаванні, медыцыне, сельскай гаспадарцы і іншых (напрыклад, парталы Аграweb Беларусь, Med.by і інш.).

Бібліятэкамі Беларусі ствараюцца і/ці выкарыстоўваюцца спецыяльныя сэрвісы: “Адкрытая інфармацыя”, віртуальная даведчаная служба “Спытай бібліятэкара”, Віртуальная чытальная зала НББ, а таксама інтэграваныя пошукавыя механізмы і сэрвісы, прапанаваныя ў розных базах даных, да якіх

бібліятэкі набываюць доступ. Для бібліяграфічнага абслугоўвання вучоных і спецыялістаў Беларусі акрамя выданняў і БД уласнай генерацыі шырока выкарыстоўваюцца электронныя рэсурсы і сэрвісы сусветна вядомых кампаній (EastView, EBSCO, Elsevier, ProQuest, Springer Nature, Thomson Reuters, Научная электронная библиотека і інш.), доступ да якіх магчымы праз індывідуальную падпіску і карпаратыўна (праз Віртуальную чытальную залу НББ). Гэта якасна змяніла бібліяграфічнае абслугоўванне і дало дадатковыя магчымасці для бібліяграфічнага самаабслугоўвання.

Бягучае бібліяграфічнае інфармаванне на сучасным этапе набыло новыя вектары развіцця, звязаныя з магчымасцямі імгненна адпраўляць карыстальніку інфармацыю (бібліяграфічную і паўнатэкставую), а таксама павышэннем значнасці інфармацыйна-аналітычнай работы бібліёграфа ў надзвычай вялікіх аб'ёмах інфармацыі, даступнай праз разнастайныя сусветныя БД. Такую форму бягучага бібліяграфічнага абслугоўвання найбольш актыўна выкарыстоўвае БелСХБ.

Вышэй названыя і іншыя БД, ствараемыя бібліятэкамі і інфармацыйнымі цэнтрамі нашай краіны, дазваляюць весці бягучы і рэтраспектыўны пошук інфармацыі. І таму яны часткова кампенсуюць функцыянальныя магчымасці рэтраспектыўнай бібліяграфічнай прадукцыі, выпуск якой у параўнанні з папярэднім гістарычным перыядам значна паменшыўся. Тым не менш, у апошнія дзесяцігоддзі былі створаны значныя бібліяграфічныя паказальнікі, даведнікі, біябібліяграфічныя слоўнікі. Яны былі прысвечаны археалогіі Беларусі, археаграфіі, мовазнаўству, гісторыі адукацыі, медыцыне і інш. Напрыклад, “Археалогія Беларусі” (1997), “Исторические аспекты медицины и здравоохранения Беларуси” (1998), “Асвета і педагагічная думка ў Беларусі” (2001), “Беларускае мовазнаўства” (2005), “Археалогія Беларусі: каталог архіўных навуковых матэрыялаў (1924–2007)” (2009) і інш. Найбольш інтэнсіўна ствараецца бібліяграфічная прадукцыя, прысвечаная выдатным дзеячам навукі, адукацыі, літаратуры, спорта, выбітным дзеячам мінулага, ураджэнцам пэўных мясцовасцей, установам: “История Белорусской сельскохозяйственной академии (1836–1995)” (1996), “Удзельнікі паўстання 1830–1831 гг. на Беларусі : біябібліяграфічны слоўнік” (2004), “Институт истории НАН Беларуси в лицах, 1929—2008: библиографический справочник” (2008), “Выпускнікі і навучэнцы Магілёўскай мужчынскай гімназіі, 1809—2009: біябібліяграфічны даведнік” (2009), а таксама серыі “Библиография ученых НАН Беларуси”, “Библиография ученых Беларуси” і інш.

Стварэнне друкаванай рэтраспектыўнай бібліяграфічнай прадукцыі абумоўлена значнасцю і, часам, яе незаменнасцю для падагульнення развіцця

розных навуковых кірункаў, асабліва біяграфістыкі. Яны спрыяюць таксама вызначэнню “кропак росту” тэматычнай разнастайнасці і дасягненняў айчыннай навукі, адукацыі, вытворчасці. У яе падрыхтоўцы прымаюць удзел не толькі бібліятэчныя ўстановы, але і навуковыя інстытуты, вышэйшыя навучальныя установы (напрыклад, Інстытут гісторыі НАН Беларусі, БелНДДАС, Нацыянальны інстытут адукацыі, БДУ і інш.).

Для айчынных навуковых бібліятэк актуальным з’яўляецца ўзмацненне бібліяметрычнага напрамку сваёй дзейнасці, удзел у прамоцыі навуковых публікацый даследчыкаў у суветныя індэксы навуковага цытавання. Не гледзячы на тое, што спажыванне такой інфармацыі дастаткова новы кірунак для беларускай навуковай і адукацыйнай супольнасці, цікаvasць да яе ўзрастае і адпаведнай аналітычнай дзейнасць пачынаюць займаюцца навуковыя і вучэбныя бібліятэкі, а таксама навуковыя аддзелы ВНУ (напрыклад, Навуковая бібліятэка БНТУ і ФБ БДУ, бібліятэка Беларускага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта, ЦНБ НАН Беларусі).

Развіццё беларускай рэкамендацыйнай бібліяграфіі працягваецца ў межах асноўны кірункаў, якія вызначыліся на папярэднім этапе. Але, разам з тым, рэкамендацыйная бібліяграфія страціла свае лідзіруючыя пазіцыі і набыла выразны рэгіянальны характар. Галіновыя рэспубліканскія бібліятэкі, па сутнасці, прыпынілі падрыхтоўку друкаванай рэкамендацыйнай бібліяграфічнай прадукцыі і не распачалі яе ў іншых варыянтах. Асноўны блок айчыннай рэкамендацыйнай прадукцыі прыходзіцца на долю абласных і раённых бібліятэк. Выпускаецца шмат рэкамендацыйных дапаможнікаў розных жанраў, як друкаваных, так і электронных. Упершыню ў пачатку 1990-х гадоў у рэкамендацыйных бібліяграфічных матэрыялах пачалі адлюстроўвацца творы эмігрантаў, рэпрэсіраваных і іншых аўтараў, забароненых ў савецкі час. Істотна змянілася тэматыка рэкамендацыйна-бібліяграфічных дапаможнікаў – асноўнымі ў першай палове 1990-х гадоў былі тэмы нацыянальнага адраджэння. У другой палове 1990-х гадоў і да бягучага часу ўвага засяроджана на сучасных маральна-этычных праблемах, тэмах мастацтва, народных традыцыях і інш. У складзе сучаснай прадукцыі беларускіх бібліятэк нямала якасна падрыхтаваных каляндароў знамянальных і памятных дат, персанальных і тэматычных дапаможнікаў, віртуальных выстаў, лічбавых праектаў, арыентаваных на папулярызацыю гісторыка-культурных, краязнаўчых ведаў. У большасці выпадкаў гэта прадукцыя “малых паліграфічных форм”, яна мае зусім невялікія тыражы і невысокі ўзровень паліграфічнага выканання.

У 2000-я гады абласныя бібліятэкі і ЦБС усё больш актыўна пачалі ствараць электронную рэкамендацыйна-бібліяграфічную прадукцыю, што дазволіла ўзбагаціць яе метадыку, сінтэзаваць пласты бібліяграфічнай,

фактаграфічнай, паўнатэкставай інфармацыі, эфектыўна выкарыстоўваць выяўленчыя і гукаваныя матэрыялы. Паслядоўна адлюстроўваюць у рэкамендацыйна-бібліяграфічных формах рэгіянальную культурную спадчыну і актуальныя сучасныя пытанні Магілёўская, Віцебская, Брэсцкая абласныя бібліятэкі, многія ЦБС краіны.

У параўнанні з папярэднім этапам значна згарнула сваю рэкамендацыйна-бібліяграфічную дзейнасць і НББ. Паменшылася колькасць і тыражнасць выпускаемай друкаванай прадукцыі. У пачатку 2000-х гг. было спынена выданне бягучага бібліяграфічнага паказальніка “Беларуская мова, літаратура і мастацтва”, аднаго з самых цікавых і адметных па методыцы рэкамендацыйнага бібліяграфавання. Былі згорнуты таксама працы па падрыхтоўцы рэтраспектыўных рэкамендацыйных паказальнікаў. Разам з тым, да сённяшняга часу бібліятэка выпускае бягучы бюлетэнь “Новыя кнігі: па старонках беларускага друку” (з 1960-х г.). Ён мае даволі высокую тыражнасць на фоне сучаснай нацыянальнай друкаванай прадукцыі. Неаднаразова змянялася яго назва і структура. У дадатках да гэтага бюлетэня публікаваліся разнастайныя рэтраспектыўныя бібліяграфічныя спісы і агляды рэкамендацыйнага характару, часам па тэмах раней не распрацаваных у айчынным бібліяграфічным друку (анамастыка, гісторыя рэлігійнага жыцця, жанчыны ў гісторыі Беларусі, нацыянальныя супольнасці і інш.). З 1994 г. НББ пачала выпускаць паказальнік “Памятныя даты сусветнага календара”, некалькі пазней былі асвоены магчымасці лічбавага асяроддзя і сталі стварацца онлайнавыя версіі гэтай і іншай прадукцыі, выпускацца CD. З 2012 г. у НББ пачалі рэалізоўвацца мультымедычныя анлайнавыя праекты: “Класікі сусветнай літаратуры Янка Купала і Якуб Колас: да 130-годдзя з дня нараджэння песняроў зямлі беларускай”, “Віртуальнае падарожжа з Янкам Маўрам”, “Вайна 1812 года ў гісторыі Беларусі”, “Беларусь у Першай сусветнай вайне” і інш. Былі створаны зыходныя інфармацыйныя масівы (электронныя копіі кніг, рэпрадукцый, аўдыёзапісаў, суправаджальныя фактаграфічныя і бібліяграфічныя матэрыялы і інш.) і прадстаўлены на партале НББ у якасці асобных тэматычных блокаў. Папаўненне рэсурсаў стала ажыццяўляцца на пастаяннай аснове, прычым у трохмоўным рэжыме (на беларускай, рускай і англійскай мовах). Стварэнне падобных віртуальных праектаў мае шэраг пераваг у параўнанні з падрыхтоўкай і выданнем электроннай прадукцыі: аперыраванне, па сутнасці, неабмежаванымі аб'ёмамі інфармацыі, зняцце бар'ераў у яе выкарыстанні, беражлівы рэжым (штодзённы, з магчымасцю карэкціроўкі матэрыялаў) фарміравання масіваў, значна шырэйшая карыстальніцкая аўдыторыя, больш істотны грамадскі рэзананс.

НББ распрацоўвае і менш маштабныя праекты – віртуальныя выставы і прэзентацыі, прысвечаныя юбіляям выдатных людзей Беларусі, свецкім і духоўным святкам, знамянальным гістарычным датам. У апошні час яны рэалізуюцца часцей за ўсё ў фармаце слайд-шоу. Гэтыя праекты пабудаваны на ацэначных магчымасцях бібліяграфічнай інфармацыі, але іх немагчыма аднесці да ўласна бібліяграфічных (яны комплексныя – утрымліваюць розныя пласты інфармацыі, бібліяграфічную у тым ліку). Бібліяграфічны блок таксама нельга адназначна аднесці да рэкамендацыйнага, ён заснаваны на максімальна поўным выяўленні матэрыяла і акцэнтаванні ўвагі на найбольш значным і выразным. Такім чынам рэалізуюцца магчымасць папулярызацыі нацыянальнай культуры, гісторыі. Такія ж уласцівасці характэрны і для краязнаўчых баз даных, якія ствараюцца рэгіянальнымі бібліятэкамі: “Прыдзвінскі край: гісторыя і сучаснасць” (Віцебская абласная бібліятэка), “Памяць Міншчыны” (Мінская абласная бібліятэка), “Край мой, Магілёўшчына” (Магілёўскай абласная бібліятэка), краязнаўчыя электронныя інфармацыйныя рэсурсы Гомельскай абласной бібліятэкі. Неабходна адзначыць гісторыка-культурную каштоўнасць гэтых масіваў інфармацыі, яны адлюстроўваюць адметнасць рэгіёнаў. Яны даступны як у лакальных рэжымах, так і з сайтаў адпаведных бібліятэк, праз Віртуальную чытальную залу НББ.

Краязнаўчая бібліяграфія. У другой палове 1990-х гг. пачалося стварэнне ўніверсальных краязнаўчых БД, у якіх з найбольшай паўнатай адлюстроўваліся самастойныя выданні і аналітычныя матэрыялы аб рэгіёне (кнігі, артыкулы, выяўленчыя, картаграфічныя дакументы і інш.). Доступ да іх абласныя бібліятэкі і ЦБС прадстаўляюць праз электронныя каталогі. На сёння набыло актуальнасць пытанне аб уключэнні краязнаўчых бібліяграфічных рэсурсаў у інтэгрэваную пошукавую сістэму электроннага інфармацыйнага рэсурса нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі, зводнага каталога бібліятэк Рэспублікі Беларусь і нацыянальнай электроннай бібліятэкі Беларусі.

У 1990-я гг. бібліятэкі пачалі распрацоўваць мэтавыя краязнаўчыя праграмы. Ініцыятарам іх была Гомельская абласная бібліятэка. У выніку рэалізацыі праграмы “Жывая памяць Гомельшчыны” з’явіліся краязнаўчыя БД, прысвечаныя знакамітым землякам і гісторыка-культурным помнікам (“Спадчына Гомельшчыны”, уведзена ў 1998 г.), і іншыя новыя элементы краязнаўчых інфармацыйных рэсурсаў, а таксама формы папулярызацыі краязнаўчых ведаў. Вынікам рэалізацыі спецыяльных праграм стала генерыраванне камбінаваных баз даных энцыклапедычнага зместу, якія адлюстроўваюць гісторыка-культурную адметнасць рэгіёнаў – гэта “Край мой, Магілёўшчына” (Магілёўская АБ), “Прыдзвінскі край: гісторыя і сучаснасць” (Віцебская АБ), “Памяць Міншчыны” (Мінская АБ) і інш. Яны даступны як у

лакальных рэжымах, так і з сайтаў адпаведных бібліятэк, праз Віртуальную чытальную залу НББ.

Усведамляючы сваё месца ў рэгіянальным краязнаўчым руху, а таксама ролю ў сістэме інфармацыйных і сацыяльна-культурных цэнтраў рэгіёнаў, абласныя і публічныя масавыя бібліятэкі вызначылі кірункі падрыхтоўкі краязнаўчых бібліяграфічных дапаможнікаў для дасягнення сацыяльна значных мэт. Найбольш мэтанакіравана і актыўна фарміраванне сістэмы краязнаўчых бібліяграфічных дапаможнікаў здзяйснялі Магілёўская і Віцебская АБ. Яны выпусцілі дзесяткі назваў розных па змесце і жанрава-тыпалагічных асаблівасцях дапаможнікаў, якія прадстаўляюць шырокую панараму апублікаваных вынікаў даследаванняў рэгіёнаў, з'яўляюцца надзейным інфармацыйным падмуркам краязнаўчай работы.

Абласныя бібліятэкі і многія ЦБС працягваюць бібліяграфічнае інфармаванне аб новай літаратуры ў паказальніках тыпу “Новая літаратура аб ... вобласці (раёне, горадзе)”, выпуск краязнаўчых календароў знамянальных і памятных дат. Пераважна выпускаюцца бібліяграфічныя дапаможнікі спецыяльнага прызначэння – навукова-дапаможныя і рэкамендацыйныя. Па зместу дамiнуюць персанальныя/біябібліяграфічныя і тэматычныя. Выдадзены дапаможнікі, якія адлюстроўваюць персаналіі рэгіёну за ўвесь гістарычны перыяд, дапаможнікі, у якіх склад персаналій абмежаваны гістарычным перыядам, падзеяй, галіной дзейнасці, родам заняткаў. Да лепшых належаць біябібліяграфічны слоўнік Светлагорскай ЦГБ “Земляки: История Светлогорска в лицах”; паказальнікі Віцебскай АБ “Гісторыя славутых родаў Віцебшчыны”, “Освобождение Витебщины: путь мужества и славы”; шматлікія паказальнікі Магілёўскай АБ (“Дзеячы архітэктуры і выяўленчага мастацтва Магілёўшчыны” і інш.). Многія з іх вызначаюцца высокай якасцю, умелым выкарыстаннем метадычных навацый. Зрэдку з'яўляюцца універсальныя рэтраспектыўныя краязнаўчыя дапаможнікі, як, напрыклад, “Указатель исторических материалов из “Могилевских губернских ведомостей” (1838–1898)” і “Сводный каталог литературы о Могилевской губернии” Магілёўскай АБ. “Сводный каталог литературы о Могилевской губернии” – першае ў беларускай краязнаўчай бібліяграфіі выданне, у якім адлюстраваны дакументы аб гістарычнай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінцы, выдадзеныя ў перыяд яе існавання. Дакументы выяўлены па фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, Прэзідэнцкай бібліятэкі, ЦНБ НАН Беларусі, ФБ БДУ, Магілёўскай АБ і іншых крыніцах.

Падагульняючы развіццё сучаснай беларускай бібліяграфіі, ёсць падставы сцвярджаць, што яна мае развітую арганізацыйную структуру, багатую рэсурсную базу і пастаянна ўдасканальваецца тэхналогія дзейнасці. Гэта

дазваляе ёй развівацца як нацыянальнай бібліяграфічнай сістэме і паспяхова інтэгравацца ў сусветную культурную прастору.

Вывады

Беларуская бібліяграфія ўступіла ў новы гістарычны перыяд, для якога самымі характэрнымі рысамі з'яўляюцца яе дэмакратызацыя і пераход да стварэння электронных рэсурсаў. Бібліяграфічныя цэнтры краіны паспяхова пераадолелі цяжкасці, звязаныя з грамадскімі, інфармацыйнымі і эканамічнымі трансфармацыямі постсавецкага часу і годна прадстаўляюць Рэспубліку Беларусь у сусветнай інфармацыйнай прасторы. На бібліяграфічным узроўні паспяхова вядзецца мадэліраванне нацыянальных дакументных патокаў і масіваў, дынамічна фарміруюцца бягучыя і рэтраспектыўныя бібліяграфічныя рэсурсы для забеспячэння патрэб спецыялістаў, вучоных і кіраўнікоў, а таксама для дасугавых мэт шырокага кола карыстальнікаў. Бібліяграфічная прадукцыя прадстаўлена на сучасным этапе пераважна друкаванымі і электроннымі формамі, значэнне апошніх бесперапынна ўзрастае.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУИМ

3. ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

3.1 ТЭМАТЫКА СЕМІНАРСКІХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

№ п/п	Назва тэмы	Від заняткаў і колькасць гадзін
1.	Узнікненне бібліяграфіі ў Старажытным свеце і Сярэднявекі (III тысячагоддзе да н. э. – XV ст.)	2 гадзіны, семінар
2.	Развіццё бібліяграфіі ў перыяд Адраджэння і Асветніцтва	2 гадзіны, семінар
3.	Развіццё рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі ў краінах свету і Беларусі (XIX – першая палова XX стст.)	2 гадзіны, семінар
4.	Развіццё беларускай бібліяграфіі (1919 г. – другая палова XX ст.)	2 гадзіны, семінар, 2 гадзіны, практычная работа
5.	Праблемы нацыянальнай бібліяграфіі (НБ) на сучасным этапе	2 гадзіны, семінар
6.	Бібліяграфічны пошук па крыніцах бягучай нацыянальнай бібліяграфіі краін Заходняй Еўропы і Паўночнай Амерыкі	4 гадзіны, практычная работа
7.	Нацыянальная бібліяграфія ў лічбавым асяроддзі	4 гадзіны, практычная работа
8.	Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі ў лічбавым асяроддзі	2 гадзіны, практычная работа
9.	З’явы і факты развіцця сусветнай і айчыннай бібліяграфіі	2 гадзіны, практычная работа
Усяго: 8 г. – семінары, 14 г. – практычныя заняткі		

3.2 МЕТАДЫЧНЫЯ ПАРАДЫ

ДА СЕМІНАРСКІХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

Семінарскія заняткі па дысцыпліне праводзяцца ў форме сумеснага абмяркавання пэўных тэм. Падрыхтоўка да семінара патрабуе ўдумлівага вывучэння і канспектавання асноўнай і дадатковай літаратуры з мэтай фармулёўкі адказу на кожнае пытанне. Абавязковым з’яўляецца веданне прозвішчаў аўтараў, якія будуць цытавацца пры адказе.

На семінары студэнты павінны паказаць дастаткова глыбокае веданне матэрыялу тэмы, асноўнай і дадатковай літаратуры, уменні аналізаваць гэты матэрыял, характарызаваць гісторыка-бібліяграфічныя з’явы і факты, аналізаваць уклад буйнейшых бібліяграфічных арганізацый, бібліятэчна-

інфармацыйных і іншых цэнтраў, самастойна разважаць і рабіць вывады па вызначанай тэме.

Існуюць наступныя патрабаванні да выступлення студэнта: добрае валоданне вывучаным матэрыялам; лагічнасць і паслядоўнасць у адказе; выдзяленне найбольш важных палажэнняў і ўменне зрабіць вывады па кожным пытанні семінара. Дадатковыя балы набіраюць студэнты, якія дапаўняюць выступленні, выказваюць крытычныя і ацэначныя меркаванні, вядуць дыскусію, рыхтуюць невялікія прэзентацыі па тэматыцы семінараў.

Адзнака на семінары складаецца з сукупнасці адзнак і дапаўненняў па пытаннях, у абмяркаванні якіх прыняў удзел студэнт. Веды ацэньваюцца па 10-бальнай сістэме і ўлічваюцца ў рэйтынгамым рэгламенце. Пры адсутнасці студэнта на занятку, тэма павінна быць адпрацавана.

Практычныя заняткі маюць мэту практычна замацаваць і паглыбіць гістарычныя веды, асабліва ў аспекце выдатных бібліяграфічных рэсурсаў, створаных у розных краінах свету, Беларусі і міжнароднымі кампаніямі ў друкаванай і лічбавай формах. Прыярытэт адводзіцца лічбавым сеткавым бібліяграфічным рэсурсам. Прапанаваныя заданні прадугледжваюць агульную характарыстыку рэсурсаў і правядзенне бібліяграфічнага пошуку. Практычныя работы выконваюцца студэнтамі на занятках у сшытках ці ў выглядзе электроннага файла, і пасля выканання задання здаюцца на праверку выкладчыку. Кожная работа ацэньваецца па 10-бальнай сістэме і ўлічваецца ў рэйтынгамым рэгламенце. Пры адсутнасці студэнта на занятку, тэма павінна быць адпрацавана.

3.3 МЕТАДЫЧНЫЯ ПАРАДЫ ДА ВЫКАНАННЯ КУРСАВОЙ РАБОТЫ

Курсавая работа на другім курсе прадстаўляе сабой напісанне рэферата ці агляда літаратуры на падставе дакументальных крыніц па тэме. Яна будзеца на аналізе і абагульненні асноўных ідэй, палажэнняў, якія выказаны рознымі аўтарамі.

Мэта работы: Замацаваць гістарычныя і тэарэтычныя веды, атрыманыя ў працэсе вывучэння бібліяграфазнаўства, дапамагчы студэнтам разумець прычыны ўзнікнення бібліяграфіі, яе ролю ў інфармацыйным забеспячэнні грамадства, спецыфіку бібліяграфіі ў розных гістарычных перыяды, уклад выдатных бібліёграфаў і арганізацый, працэсы фарміравання і ўдасканалення метадаў бібліяграфічнай дзейнасці, эвалюцыю тыпаў і форм бібліяграфічнай прадукцыі, што забяспечвае выяўленне, захаванне і выкарыстанне каштоўнага вопыту мінулага.

Методыка выканання работы: Студэнт самастойна выбірае тэму з прапанаванага спісу. Выкарыстоўваючы слоўнікі, энцыклапедыі і іншую літаратуру, студэнт вывучае тэму. Па каталогах бібліятэк, базах даных, спецыяльных часопісах неабходна выявіць асноўную літаратуру прыкладна за апошнія 5-10 гадоў. Рэлевантныя публікацыі вывучаюцца і аналізуюцца, на кожную з іх складаецца канспект. Пасля вывучэння і аналізу літаратуры складаецца план курсавой работы. Ён павінен складацца з раздзелаў: уводзіны, асноўная частка, якая павінна быць прадстаўлена тэматычнымі раздзеламі і падраздзеламі па тэме работы, і заключэнне. Ва ўводзінах неабходна даць абгрунтаванне актуальнасці, значнасці тэмы, адлюстраваць мэты і задачы работы.

Курсавая работа павінна прадстаўляць сабой звязнае выкладанне матэрыяла са спасылкамі на афіцыйныя крыніцы, артыкулы, манаграфіі і г.д.

Спасылкі на літаратуру можна даваць у падрадкавых заўвагах ці непасрэдна ў тэксце.

Літаратура

1. Методические указания по подготовке курсовых и дипломных работ для специальности 1-23 01 11 Библиотечно-информационная деятельность (по направлениям) / составители : Р.А. Ровина, Н.А. Яцевич. – Минск : БГУКИ, 2016. – 29с.

3.4 ТЭМЫ КУРСАВЫХ РАБОТ

1. Асноўныя напрамкі міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва на сучасным этапе.
2. Дзейнасць ІФЛА па інавацыйным развіцці бібліяграфіі.
3. Асноўныя тэндэнцыі міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва ў Еўропе.
4. Сучасны стан і праблемы бягучай нацыянальнай бібліяграфіі (краіны).
5. Бібліяграфічная дзейнасць (выдатнага бібліёграфа).
6. Развіццё бягучай нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі на сучасным этапе.
7. Развіццё рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі на сучасным этапе.
8. Развіццё рэкамендацыйнай бібліяграфіі Беларусі на сучасным этапе.
9. Развіццё навукова-дапаможнай бібліяграфіі Беларусі на сучасным этапе
10. Сучасны этап развіцця рэтраспектыўнага бібліяграфічнага ўліку беларускага друку за межамі Беларусі.
11. Міжнародныя праграмы як эфектыўны сродак фарміравання сусветных інфармацыйна-бібліяграфічных сістэм.
12. Міжнародныя праекты па стварэнні карпаратыўнай каталагізацыі і зводных электронных каталогаў.
13. Бюлетэнь “Новыя кнігі: па старонках беларускага друку”: гісторыка-метадычны аспект.
14. Эвалюцыя формаў каталожнай бібліяграфіі ў Беларусі.
15. Кнігагандлёвая бібліяграфія ў (краіне) на сучасным этапе.
16. Бібліяграфічныя сэрвісы навуковых, тэхнічных і медыцынскіх інфармацыйных прадуктаў і паслуг.
17. Інфармацыйна-бібліяграфічнае абслугоўванне карыстальнікаў ў лічбавым асяроддзі (на прыкладзе...).

3.5 ТЭМЫ ДЫПЛОМНЫХ РАБОТ

1. Прынцыпы адбору дакументаў у нацыянальных рэтраспектыўных бібліяграфічных дапаможніках Беларусі (XIX – пачатак XXI ст.): гістарычны, метадалагічны і тэарэтыка-метадычны падыходы.
2. Станаўленне і развіццё кнігагандлёвай беларускай бібліяграфіі (XIX – пачатак XX ст.).
3. Беларуская бібліяграфія ў кантэксце сучасных тэндэнцый міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва.
4. Нацыянальная бібліяграфія Беларусі ў кантэксце задач міжнароднай праграмы ІФЛА “Універсальны бібліяграфічны ўлік”.

4. РАЗДЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ

4.1 ПЕРАЛІК ПЫТАННЯЎ ПА ТЭМАХ СЕМІНАРСКІХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

Тэма: УЗНІКНЕННЕ БІБЛІАГРАФІІ Ў СТАРАЖЫТНЫМ СВЕЦЕ І СЯРЭДНЕВЯКОЎІ (III тысячагоддзе да н. э. – XV ст.)

Семинар

Пытанні для абмеркавання:

1. Асноўныя грамадскія фактары, якія абумовілі з'яўленне бібліяграфіі.
2. Узнікненне бібліяграфічнага афармлення тэкстаў і самастойных бібліяграфічных матэрыялаў у старажытным Усходзе (Месапатамія, старажытны Егіпет).
3. Узнікненне відаў бібліяграфічных матэрыялаў як ўвасабленне інфармацыйных патрэбнасцей старажытнага грамадства.
4. Роля бібліяграфічнай інфармацыі ў перадачы (трансляцыі) ведаў у арабскім свеце.
5. Развіццё відаў бібліяграфіі ў Візантыі і Заходняй Еўропе
6. Узнікненне бібліяграфічных тэрмінаў, іх сэнс.

ЛІТАРАТУРА:

Асноўная

1. Саітава В.І. Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.) : вучэбны дапаможнік / В.І.Саітава. – Мінск : Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэцкае культурнае і мастацтвазнаўства, 2005. — С. 8-33.
2. Семеновкер, Б.А. Эволюция библиографии как литературного жанра / Б.А. Семеновкер // Книга: исследования и материалы. Сб. 70. – Москва : Терра, 1995. – С. 52-70.
3. Семеновкер Б. А. Библиография сквозь века и народы. В 2-х частях / Б.А. Семеновкер. – Москва : Пашков дом, 2015. Ч.1 С.20-86 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rsl.ru/datadocs/doc_8961go.pdf

Дадатковая

1. Семеновкер, Б. А. Эволюция информационной деятельности. Рукописная информация. Ч. 2: Архивы. Библиотеки. Музеи / Б. А. Семеновкер. – Москва : Пашков дом, 2011. – 336 с.
2. Семеновкер, Б.А. Эволюция информационной деятельности. Рукописная информация. Ч. 3 / Б.А. Семеновкер ; Российская гос. библиотека. – Москва : Пашков дом, 2013. – 192 с.

Тэма: РАЗВІЦЦЁ БІБЛІЯГРАФІІ Ў ПЕРЫЯД АДРАДЖЭННЯ І АСВЕТНІЦТВА

Семінар

Пытанні для абмеркавання:

1. Узнікненне і развіццё ў Еўропе выдавецкай і кнігагандлёвай бібліяграфіі. Кірмашовыя каталогі як новы жанр бібліяграфічнай прадукцыі.
2. Прычыны стварэння ў Еўропе бібліяграфічных дапаможнікаў з міжнародным ахопам кніг. Роля К.Геснера.
3. Пачатак фарміравання каталожнай бібліяграфічнай прадукцыі ў беларускай бібліяграфіі ў XV – XVI стст., яе жанры і метадычныя асаблівасці.
4. Элементы бібліяграфічнай інфармацыі ў выданнях Ф.Скарыны і яго паслядоўнікаў.
5. Каталогі і інвентары як мадэль дакументнага фонда кляштарных, прыватных бібліятэк і бібліятэк навучальных устаноў у Беларусі ў XVII – XVIII стст. і крыніца вывучэння інфармацыйных патрэб адукаваных слаёў грамадства.
6. Стварэнне ў Беларусі першай сеткі публічных бібліятэк і яе дзейнасць па ўдасканаленні арганізацыйнай структуры бібліяграфіі.
7. Узнікненне беларускай краязнаўчай бібліяграфіі.
8. Прычыны адставання беларускай бібліяграфіі ад стану бібліяграфіі ў краінах Заходняй Еўропы.

ЛІТАРАТУРА:

Асноўная

1. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская бібліяграфія. Агульны курс : падручнік / В.Е.Лявончыкаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 1991. – С. 55 – 58.
2. Саітава В.І. Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.) : вучэбны дапаможнік / В.І.Саітава. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2005. — С. 36 – 44.
3. Саітава, В.І. Бібліяграфія на беларускіх землях як частка інфармацыйных працэсаў у другой палове – XV – XVIII ст. / В.І.Саітава, Т.В. Страмужэўская // Здабыткі: дакум. помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; складальнікі: Л.Г.Кірухіна, Т.І.Рошчына. – Вып. 9. – Мінск, 2007. – С. 25–40. (Бібліятэка БДУКМ)
4. Семеновкер, Б.А. Национальная библиография в странах Латинской Америки: возникновение, развитие, современное состояние. – Москва, 1974. – С.6-81.
5. Симон, К.Р. История иностранной библиографии / К.Р. Симон. – Москва : Всесоюзная книжная палата, 1963. – С. 367-461; То же издание книги 2010 г.

Дадатковая

1. Мотульский, Р.С. Библиотеки Беларуси в период Великого княжества Литовского (вторая половина XIII в. — 1569 г.) / Р.С. Мотульский // Библиотековедение. – 2010. – № 4. – С. 76-88 ; № 5. – С. 85-91.

2. Саітава, В.І. Крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі перыяду Рэчы Паспалітай абодвух народаў аб краях Беларусі / В.І.Саітава // Матэрыялы Другіх Кнігазнаўчых чытанняў “Кніжная культура Рэчы Паспалітай” (Мінск, 15 – 16 верасня 2000 г.). – Мінск, 2002. – С.8 – 31. (*Бібліятэка БДУКМ*)

**Тэма: РАЗВІЦЦЁ РЭТРАСПЕКТЫЎНАЙ НАЦЫЯНАЛЬнай
БІБЛІЯГРАФІІ Ў КРАІНАХ СВЕТУ І БЕЛАРУСІ
(XIX –першая палова XX стст.)**

Семінар

Пытанні для абмеркавання:

1. Асвятліце прычыны, якія выклікалі павышэнне патрэбы ў рэтраспектыўных нацыянальных бібліяграфічных дапаможніках у XIX ст.
2. Бібліяграфічныя паказальнікі В.С.Сопікава "Воыт Расійскай бібліяграфіі" і Ж.М.Керера "Літаратурная Францыя" – першыя капітальныя рэтраспектыўныя дапаможнікі. Асаблівасці іх методыкі.
3. Пашырэнне рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі ў другой палове XIX –першай палове XX ст. у розных краінах свету: СССР, Польшча, ЗША, краіны Лацінскай Амерыкі (Х.Т. Медына).
4. Спробы стварэння рэпертуара беларускай кнігі (М. Пелка-Палінскі; А. Ельскі; Я.Ф. Карскі, В.У. Ластоўскі).

ЛІТАРАТУРА:

Асноўная

1. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік / В.Е. Лявончыкаў. – Мінск : Вышэйш. шк., 1991. – 258 с.
2. Саітава, В.І. Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.) : вучэбны дапаможнік / В.І.Саітава. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2005. – С. 74-90.
3. Гісторыя беларускай бібліяграфіі: тэксты лекцый для студ. II курса ФІДК і ФЗН: [Электронны рэсурс] / склад. Т.В.Кузьмініч, В.І.Саітава. – Электронная бібліятэка БДУКіМ.
4. Лявончыкаў, В.Е. Бібліятэчна-бібліяграфічная дзейнасць Аляксандра Ельскага / В.Е. Лявончыкаў // Бібліятэчны свет. – 2001. – № 2. – С. 24–25.
5. Сазонава, Т.А. Бібліяграфічная дзейнасць В.У.Ластоўскага / Т.А. Сазонава // Вопросы библиотековедения и библиографоведения: межвед. сб. – Вып. 13. – Мінск : Універсітэцкае, 1992. – С. 93–101.
6. Левин, Г.Л. Общая универсальная библиография периодики России: история, теория, практика национального библиографического учета / Г.Л.

Левин // Библиотечковедение. – 2016. – Вып. 65. – С. 393-402 ; [Электронный ресурс]: <http://elibrary.ru/item.asp?id=26555283/>

Дадатковая

1. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская рэтраспектыўная бібліяграфія кніг / В.Е.Лявончыкаў. – Мінск : Вышэйш. школа, 1971. – 72 с.
2. Янушкевіч, Я. Калумб Беларусі / Я.Янушкевіч // Польша. – 2001. – № 1. – С. 142 – 178.
3. Левин, Г.Л. Национальная библиография. Структура. История. Перспективы / Г.Л. Левин // Мир библиографии – 1996. – №1. – С. 16–19.

**Тэма: РАЗВІЦЦЁ СПЕЦЫЯЛЬНАЙ БІБЛІЯГРАФІІ Ў СВЕЦЕ
ў XIX –першая палова XX ст.**

Семинар

Пытанні для абмеркавання:

1. Якія грамадскія фактары спрыялі павышэнню ролі навукова-дапаможнай бібліяграфіі ў інфармацыйным забеспячэнні грамадства?
2. Ахарактарыстычныя асноўныя тэндэнцыі развіцця навукова-дапаможнай бібліяграфіі.
3. Развіццё бягучай навукова-дапаможнай бібліяграфіі (стварэнне галіновых перыядычных бібліяграфічных выданняў і рэфератыўных часопісаў (Index Medicus (1879-2004) і інш.).
4. Бібліяграфічная дзейнасць Лонданскага Каралеўскага навуковага таварыства.
5. Узнікненне і дзейнасць бібліяграфічных фірм па выпуску галіновых бягучых навукова-дапаможных паказальнікаў (Х. Уілсана, Г. Бека).
6. Стварэнне сістэм і цэнтраў навукова-тэхнічнай інфармацыі ў сярэдзіне XX ст., выпуск бібліяграфічнай і рэфератыўнай прадукцыі як кірунак іх дзейнасці:
  - 6.1. у СССР. Роля ВИНТИ.
  - 6.2 Інстытут навуковай інфармацыі (ISI), ЗША. Роля Ю. Гарфілда.
7. Грамадскія фактары павышэння ролі рэкамендацыйнай бібліяграфіі.
8. Дасягненні рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў Расіі ў канцы XIX – пачатку XX ст.
  - 8.1. Рэкамендацыйна-бібліяграфічная дзейнасць Х.Д. Алчэўскай.
  - 8.2. Рэкамендацыйна-бібліяграфічная дзейнасць М.А. Рубакіна.
9. Развіццё рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў СССР.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Саітава, В.І. Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.) : вучэбны дапаможнік / В.І.Саітава. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2005. – С.93-103.

2. Гарфилд, Ю. Век создания указателей ссылок / Гарфилд Юджин // Международный форум по информации. – 2013. – Т.38. 1. – С.25-28.
3. Николай Александрович Рубакин (1862—1946) : биобиблиографический указатель / Российская государственная библиотека, Научно-исследовательский отдел библиографии; [составитель Т. Я. Брискман]. - Москва : Пашков дом, 2012. – 226, [1] с., [1] л. портр. - (Деятели отечественного библиотековедения и библиографоведения). *Вступительная статья.*
4. Иванова, Г.А. Научное наследие Н.А. Рубакина в системе библиотечно-информационного образования / Г.А. Иванова [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://files.msuc.org/Vestnik/2012-3/2012%20-%203%20-%20200.pdf>. – Дата доступа : 19.04.2016. (*О «Среди книг» - с.202*).
5. Оболенская, О.В. Что читать народу? Крестьянские читатели и просветители в России в конце 19 века / О.В. Оболенская [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://samlib.ru/o/obolenskaja_s_w/chtenie.shtml. – Дата доступа : 19.04.2016.
6. Шамаев, В.Г. Реферат: ивный журнал ВИНТИ РАН и проблемы информационного обеспечения российской науки [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.bestreferat.ru/referat-405738.html>. – Дата доступа: 19.04.2016. (*Использовать фрагменты, относящиеся к 1950-1980-м гг. и выводы автора*).

Дадатковая

1. Мавричева, К.Г. Н.А. Рубакин (1862—1946) / К.Г. Мавричева. – Москва : [Книга](#), 1972. – 176 с.
2. Черный, А.И. Всероссийский институт научной и технической информации: 50 лет служения науке / А. И. Черный ; [главный редактор Ю. М. Арский] ; Российская академия наук, Всероссийский институт научной и технической информации. – Москва : ВИНТИ, 2005. – 298 с.

**Тэма: РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ
(1919 г. – другая палова ХХ ст.)**

Семінар

Пытанні для абмеркавання:

1. Уплыў новых гістарычных умоў на развіццё бібліяграфіі ў БССР.
2. Фарміраванне арганізацыйных структур бібліяграфіі ў БССР. Роля І.Б.Сіманоўскага.
3. Дзейнасць Кніжнай палаты БССР па рэгістрацыі твораў друку і выпуску крыніц бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі.
4. Дзейнасць бібліяграфічнай камісіі Інстытута беларускай культуры па падрыхтоўцы і выданні навукова-дапаможных рэтраспектыўных паказальнікаў

у серыі “Матэрыялы да беларускай бібліяграфіі”. Паказальнікі А.Шлюбскага і С.Дубінскага.

5. Асноўныя этапы развіцця рэкамендацыйнай бібліяграфіі. Характарыстыка яе арганізацыйнай структуры і асноўных кірункаў стварэння рэкамендацыйна – бібліяграфічных дапаможнікаў.

6. Асаблівасці бібліяграфічнай дзейнасці на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1920 – 1939 гг.

7. Развіццё навукова-дапаможнай бібліяграфіі пасля Вялікай Айчыннай вайны. Фарміраванне яе цэнтраў і сістэмы паказальнікаў.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская бібліяграфія. Агульны курс / В.Е.Лявончыкаў. – Мінск, 1991. – С.101 – 138.
2. Лявончыкаў, В. Дзейнасць бібліяграфічнай камісіі Інстытута беларускай культуры / В. Лявончыкаў, Н. Карасцінская // Бібліятэчны свет. – 1997. - № 1. – С.8-9.
3. Улашчык, М. З мінулага Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі і Кніжнай палаты / М.Улашчык. Выбранае. – Мінск, 2001. – С.387 – 400.
4. Саітава, В.І. І.Б.Сіманоўскі і тэарэтыка-арганізацыйныя праблемы развіцця бібліяграфіі / В.І.Саітава, С.В.Зыгмантовіч // Бібліятэка і грамадства: матэрыялы навук.-практ. канф. – Мінск, 1993. – С.68 – 75.
5. Саітава, В.І. Краязнаўчая бібліяграфічная дзейнасць бібліятэк Заходняй Беларусі (1921 – 1939 гг.) / В.І.Саітава // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; складальнікі: Л.Г.Кірухіна, Т.І.Рошчына. – Мінск, 2006. – Вып. 8. – С.228 – 236.

Дадатковая

1. Симановский, И.Б. Белорусская советская библиография. Ч.1. / И.Б.Симановский. – Минск, 1965. – С.23 – 24, 41 – 43, 54 – 55.
2. Соколова, Т.Н. Литературная библиография БССР 20-30-х годов / Т.Н.Соколова // Вопросы библиографоведения и библиотековедения : межвед. сб. – Минск, 1980. – Вып. 16. – С.66 – 70.

Тэма: МІЖНАРОДНАЕ БІБЛІЯГРАФІЧНАЕ СУПРАЦОЎНІЦТВА І НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

Семінар

Пытанні для абмеркавання:

1. Якія грамадскія фактары спрыяюць развіццю міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва?
2. Характарыстыка бібліяграфічных кірункаў дзейнасці ЮНЕСКА, ІФЛА, ІСО і асобных рэгіянальных міжнародных арганізацый.

3. Міжнародныя праграмы як эфектыўны сродак фарміравання сусветных інфармацыйна-бібліяграфічных сістэм:

3.1. Прызначэнне, задачы і кірункі рэалізацыі праграмы ІФЛА УБУ/ММ (UBCIM, Universal Bibliographic Control and International MARC).

3.2. Прызначэнне, задачы і кірункі рэалізацыі праграмы ЮНЕСКА ЮНІСІСТ (Сусветная сістэма навуковай інфармацыі - UNISIST (Universal System for information in science and technology)).

3.3. Бібліяграфічныя аспекты праграм “Памяць свету” і “Інфармацыя для ўсіх”

4. Міжнародныя праекты па стварэнні карпаратыўнай каталагізацыі і зводных электронных каталогаў (СЭК):

5.1. Дзейнасць OCLC (Online Computer Library Center/ онлайнавага камп’ютарнага бібліятэчнага цэнтра) па стварэнні буйнейшага бібліяграфічнага каталога WorldCat і яго выкарыстанне бібліятэкамі; бібліяграфічны патэнцыял мета-базы “Карлсруэ”.

6. Удзел бібліяграфічных цэнтраў Беларусі ў міжнародных карпаратыўных праектах.

ЛІТАРАТУРА Асноўная

1. *Багрова, И.Ю.* Программа ЮНЕСКО "Память мира": (по материалам зарубеж. печати) // Мир библиотек сегодня : науч.-информ. сб. / Рос. гос. б-ка. Информкультура. – М., 1996. – Вып. 2. – С. 3–12.

2. *Бадархан, И.М.* Основные этапы международного сотрудничества и эволюция идеи программы УБУ / И.М. Бадархан // Питанні бібліяграфазнаўства і бібліятэказнаўства : міжвед. зб. – Вып.16. — Мінск. — 1995. — Вып.16. – С.80–87.

3. *Грузинова, Л.Б.* Библиография. Раздел 2. Иностранная библиография: учебник / Л.Б. Грузинова. – М., 2003. – С.112 – 135 с.

4. *Иванова, Е.В.* Национальная библиография Беларуси в международном контексте/ Е.В. Иванова // Библиография. – 2005. – № 4. С. 17-26.

5. *Кузьминич, Т.В.* Динамическая модель национальной библиографии Беларуси: трансформация структуры в историческом аспекте / Кузьминич Т. В. // Бібліятэчны веснік // Нацыянальная бібліятэка Беларусі — Вып. 3 — С. 28—42.

6. *Соколинский, Е.К.* Путешествие по мета-базе "Карлсруэ" / Е.К. Соколинский // Библиотековедение. – 2 006. - N 2. – С. 54-58.

7. *Саркисян, Д.Б.* Международные центры и системы информации в рамках ЮНЕСКО / Д.Б. Саркисян // Науч. и техн. информ. за рубежом : сборник / Всесоюз. ин-т науч. и техн. информ. – М.,1986. – Вып.9. – С. 153–173.

8. OCLC Online Computer Library Center // www.oclc.org ;
http://ru.wikipedia.org/wiki/Online_Computer_Library_Center.

9. Сусветны каталог // <http://www.worldcat.org>.

Дадатковая

1. *Веревкина, А.Н.* Всемирные информационно-библиографические системы: Лекция /А.Н. Веревкина, Е.Г. Симонова / Моск. гос. ин-т культуры. М. : МГИК, 1986. – 35 с.
2. *Грин, С.* НАТИС основная тема семидесятых годов // Бюл. ЮНЕСКО для библиотек. – 1975. – Т. 29, № 3. – С. 116–121.
3. *Талалакина, О.И.* Международные библиотечно-библиографические организации : Лекция по курсу "Библ. дело за рубежом" для студентов библ. фак. – М. : МГИК, 1975. – 34 с.
4. *Талалакина, О.И.* Международное библиотечно-библиографическое сотрудничество : учеб. пособие по курсу "История библ. дела за рубежом": Для студентов библ. фак. ин-тов культуры. – М. : МГИК, 1981. – 76 с.

Тэма: ПРАБЛЕМЫ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯГРАФІІ (НБ) НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

Семінар

Пытанні для абмеркавання:

1. Пашырэнне аб'ектаў нацыянальнай бібліяграфіі (улік мультимедыйных, сеткавых рэсурсаў), выпрацоўка прынцыпаў іх адбору.
2. Лічбавыя рэсурсы нацыянальнай бібліяграфіі.
  - 2.1. Праявы карпаратыўнасці ў стварэнні і выкарыстанні рэсурсаў нацыянальнай бібліяграфіі;
  - 2.2. Інтэграцыйныя працэсы ў відах бягучай і рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі; нацыянальнай і каталожнай; нацыянальнай, каталожнай і кнігагандлёвай.
3. Характарыстыка стану нацыянальнай бібліяграфіі ў асобных краінах: Польшчы, Вялікабрытаніі, Францыі, Германіі, Канады і інш. (па выніках практычных і самастойных работ).
4. Сучасны стан нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі і тэндэнцыі яе развіцця.
  - 4.1 Характарыстыка ЭІР “Нацыянальная бібліяграфія Беларусі”.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. *Грузинова, Л.Б.* Библиография: Раздел 2: Иностранная библиография: учебник для вузов / Л.Б. Грузинова. – М. : МГУП, 2003. – С. 20 – 49.
2. Национальная библиография в цифровую эру : руководство и новые направления развития / ИФЛА ; ред. М. Жумер ; пер. Н.К. Леликова. – Мюнхен

- : К.Г. Заур, 2009. (Серия публикаций ИФЛА по библиографическому учету) // <http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/39-ru.pdf>.
3. Левин, Г.Л. Ретроспективная национальная библиография: принципы учета, типология ресурсов / Г.Л. Левин // Книга. Исследования и материалы : сборник 99/ I-II. – Москва, 2013. – С.43 – 62.
  4. Левин, Г.Л. Теоретические проблемы национальной библиографии / Г.Л. Левин // Книга. Исследования и материалы : сборник 95. – Москва, 2012. – С.14 – 46.
  5. Пацек, Я. Ты хочешь меня убить? Спрашивает национальная библиография Интернет / Я Пацек, М. Крыницка ; пер. с пол. А.Д. Теплицкой [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://www.ifla.org/past-wlic/2012/215-pacek-ru.pdf>. – Дата доступа : 1.10.2016.
  6. Предеина, А. Современное состояние национальной библиографии Беларуси и тенденции ее развития / А. Предеина // Труды международного библиографического конгресса (Санкт-Петербург, 21–23 сентября 2010 г.) / Российская национальная библиотека. – Санкт-Петербург, 2012. – Часть I – С. 196–203.
  7. Предеина, А.В. Национальная библиография Беларуси: по материалам Программы развития национальной библиографии Беларуси на 2011-2015 гг. / А.В. Предеина, А.А. Шереметьева, Е.И. Косинская // Материалы VI Международных книговедческих чтений “Библиотеки в формировании инновационной среды для развития науки, образования и бизнеса” (Минск, 27-29 октября 2010 г.) – Минск, 2010. – С. 335–341.
  8. Соколинский, Е. К. Расползающаяся библиография, или Пора навести порядок / Е. К. Соколинский // Библиография. – 2010. – №6. – 10-16.
  9. Сухоруков, К.М. Национальная библиография в трактовке ИФЛА и РКП / К.М. Сухоруков // Библиография. – 2007. – № 1. – С. 11-18.
  10. .
  11. *Canadiana* – национальная библиография Канады в цифровую эпоху // Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений. – 2009. – № 1. – С.21–26.

Дадатковая

1. Предеина, А.В. Национальная библиография Беларуси как средство идентификации нации в условиях глобализации / А.В. Предеина // Беларуская культура ва ўмовах глабалізацыі : матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай 35-годдзю БДУКМ (3 снежня 2010 года) / – Мінск, 2011. – С. 143–148.

2. *Пэрент, И.* Национальная библиография в цифровую эпоху / И. Пэрент // Библиография. – 2008. – №3. – С. 147–151.
3. *Сухоруков, К.М.* Законодательные инициативы по обязательному экземпляру / К.М. Сухоруков // Библиография. – 2010. – № 1. – С. 105-109.
4. *Хакала, Ю.* Будущее электронных национальных библиографий / Ю. Хакала // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 4. – С. 96–107.

**Тэма: БІБЛІАГРАФІЧНЫ ПОШУК ПА КРЫНІЦАХ БЯГУЧАЙ
НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІАГРАФІІ КРАІН ЗАХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ І
ПАЎНОЧНАЙ АМЕРЫКІ**

Практычная работа

Мэта: Пазнаёміцца з метадалагічнымі асаблівасцямі паказальнікаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі Вялікабрытаніі, Іспаніі, Францыі, ФРГ, ЗША, Канады, авалодаць метадыкай іх выкарыстання для правядзення бібліяграфічнага пошуку.

Заданне: Кожны студэнт атрымлівае індывідуальны варыянт заданняў (асобныя папкі ў каб. 418). Вынікі праведзенага пошуку адлюстроўваюцца ў схеме:

Запыт	Пошукавыя прыметы	Бібліяграфічнае апісанне крыніцы пошуку і шлях пошуку	Адказ	Від выкананай даведкі

Письмовая работа правяраецца выкладчыкам з прадстаўленнем дыферэнцыраванай ацэнкі.

Тэма: НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БІБЛІАГРАФІЯ Ў ЛІЧБАВЫМ АСЯРОДДЗІ

Практычная работа

Мэта: Пазнаёміцца з рэсурсамі нацыянальнай бібліяграфіі (НБ) Францыі, Польшчы, Вялікабрытаніі выканаць бібліяграфічны пошук па іх.

Заданне: студэнты выконваюць навігацыю і пошук па рэсурсах двух відаў нацыянальнай бібліяграфіі: бягучай і рэтраспектыўнай.

Кожны студэнт выкарыстоўвае ўказаныя адрасы рэсурсаў нацыянальнай бібліяграфіі асобных краін і выконвае заданні практычнай работы.

Рэсурсы БНБ

№ 1. Навігацыя і пошук па рэсурсах French National Bibliograph (Нацыянальная бібліяграфія Францыі)

Набраць у пошукавым радку Google: <http://bibliographienationale.bnf.fr/>

1. На галоўнай старонцы на панэлі прадстаўлен пералік раздзелаў нацыянальнай бібліяграфіі Францыі:

- **Livres** (кнігі)
- **Publications en série** (перыядычныя выданні)
- **Musique** (Музыка)
- **Audiovisuel** (Аўдыывізуальныя)
- **Cartographie** (Картаграфія).

2. Адкрыць раздзел *Livres* (кнігі) і адказаць на пытанні:

2.1 Якая перыядычнасць публікацыі раздзела *Livres* (кнігі)

2.2 Якія кнігі ўлічваюцца?

2.3 Раскрыць апошні нумар паказальніка *Livres*.

2.4 Доступ карыстальнікам да БЗ кніг прадстаўляецца ў двух рэжымах:

а) *Cadre de classement* (Схема класіфікацыі Дзьюі). У схеме адлюстраваны асноўныя раздзелы і падраздзелы, па якіх зарэгістраваны кнігі. Пасля назвы структурнага дзялення ў дужках адзначана колькасць зарэгістраваных кніг.

Клікнуць у схеме любы раздзел класіфікацыйнай схемы, напрыклад, рэлігія, сацыяльныя навукі ці любы іншы.

Уважліва прагледзець 1-2 бібліяграфічных запісы. Даць характарыстыку асноўных элементаў бібліяграфічнага запісу кніг. Якая функцыя нумара, які пачынаецца з літарнай абрэвіатуры FRBNF?

Клікнуць іншыя 1-2 раздзелы *Livres* на панэлі злева (раздзелы класіфікацыйнай схемы забяспечваюць навігацыю), прагледзець запісы і перайсці ў раздзел *Index*.

б) *Index* (паказальнікі) – забяспечваюць пошук па канкрэтным запыце.

Колькі функцыянуе паказальнікаў да раздзела *Livres*? Перакладзіце назвы некаторых з іх.

Клікніце [Index général des titres](#) (агульны паказальнік назваў), выберыце адну з назваў кніг і клікніце рэгістрацыйны нумар гэтай кнігі. Прагледзіце бібліяграфічны запіс гэтай кнігі. Выкананы пошук запішыце ў сшытак у наступным парадку: *Запыт* - назва кнігі і яе рэгістрацыйны нумар, *аказ* – бібліяграфічнае апісанне кнігі.

Клікніце *Index des auteurs personnes physiques* (паказальнік аўтараў), выберыце адно прозвішча і правядзіце пошук. *Запыт* – аўтар і яе рэгістрацыйны нумар, *адказ* – бібліяграфічнае апісанне кнігі.

Клікніце *Index sujets* (тэматычны паказальнік), выберыце любую тэму, выканайце пошук. Запішыце ў сшытак: *Запыт* – тэма і яе рэгістрацыйны нумар, *адказ* – бібліяграфічнае апісанне кнігі.

3. Адкрыць раздзел *Publications en série* (перыядычныя выданні) і адказаць на пытанні:

- 3.1 Якая перыядычнасць публікацыі раздзела *Publications en série*?
- 3.2 Якія рэсурсы ўлічваюцца?
- 3.3 Якая структура раздзела *Publications en série* ?
- 3.4 *Самастойна* класці і выканаць адзін запыт, аформіць у сшытак.

4. Адкрыць раздзел *Musique* (Музыка) і адказаць на пытанні:

- 4.1 Якая перыядычнасць публікацыі раздзела *Musique*?
- 4.2 Якія рэсурсы ўлічваюцца?
- 4.3 Якая структура раздзела *Musique*?
- 4.4 *Самастойна* класці і выканаць адзін запыт, аформіць у сшытак

5. Адкрыць раздзел *Audiovisuel* (Аўдыывізуальныя) і адказаць на пытанні:

- 5.1. Якая перыядычнасць публікацыі раздзела *Audiovisuel*?
- 5.2. Якія рэсурсы ўлічваюцца?
- 5.3. Якая структура раздзела *Audiovisuel*? (назваць 4 структурных дзяленняў)?
- 5.4. *Самастойна* класці і выканаць адзін запыт, аформіць у сшытак.

6.Адкрыць раздзел *Cartographie* (Картаграфія) і адказаць на пытанні:

- 6.1. Якая перыядычнасць публікацыі раздзела *Cartographie*?
- 6.2. Якія рэсурсы ўлічваюцца?
- 6.3. Якая структура раздзела *Cartographie*?
- 6.4. *Самастойна* класці і выканаць адзін запыт, аформіць у сшытак.

№ 2. Навігацыя і пошук па рэсурсах *Bibliografia narodowa* (Польская нацыянальная бібліяграфія).

1. Зайсці на сайт: *Biblioteka Narodowa* (<http://bn.org.pl/>) (Нацыянальная бібліятэка, Польшча).
2. На галоўнай старонцы *выбраць* раздзел “[Katalogi i bibliografie](#)” (Каталогі і бібліяграфія), у ім прагледзець “*Bibliografia narodowa*” (Нацыянальная бібліяграфія).
3. У акне “*Bibliografii narodowej*” *перайсці* да падраздзела “*Książki*” і ў пераліку дапаможнікаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі *выбраць* галоўны

орган БНБ “Przewodnik Bibliograficzny” [.pdf] [[wyszukaj w bazie](#)] [[więcej](#)]” і націснуць на [.pdf], адкрываецца пералік гадоў і нумараў „Przewodnika Bibliograficznego”.

4. У гэтым паказальніку („Przewodnik Bibliograficzny” [.pdf]) *выбраць год і нумар (адзін ці некалькі)* па жаданні. Праглядзеўшы паказальнік цалкам, сфармуляваць тэматычны і ўдакладняльны запыты і выканаць пошук. Для афармлення адказу выкарыстоўваецца схема з практычных работ № 2-4.

Тэматычны запыт – можа быць выбраны любы раздзел (індэкс) класіфікацыйнай схемы, любая прадметная рубрыка ці інш. Пры апісанні пошукавых прымет абавязкова ўказаць тэму, пры апісанні працэса пошуку асаблівую ўвагу звярнуць на магчымасці выканання даведкі рознымі шляхамі, магчымасці гіпертэкставага пошуку. Напрыклад, “Archeologia”. **Удакладняльны запыт** – фармулюецца студэнтам на аснове дапаможнага паказальніка “Indeksa”, які ахоплівае імёны і выданні, апублікаваныя пад назвамі. Націскаць на нумары да рубрык. Напрыклад, дайце бібліяграфічнае апісанне кнігі пад назвай “Polskie oddziały pancerne na Zachodzie”, якая зарэгістравана ў 5-м нумары „Przewodnika Bibliograficznego” за 2015 г.

Вярнуцца да раздзела “Przewodnik Bibliograficzny” [.pdf] [[wyszukaj w bazie](#)] [[więcej](#)] і спачатку націснуць на [[wyszukaj w bazie](#)] – перайсці да “[BAZY BIBLIOTEKI NARODOWEJ W SYSTEMIE MAK](#)”. Baza: Przewodnik Bibliograficzny (MARC 21, 1973-).

У гэту базу можна ўвайсці і праз “Przewodnik Bibliograficzny” [.pdf] [[wyszukaj w bazie](#)] [[więcej](#)], калі націснуць на [[więcej](#)] (знайдзі больш у базе даных).

Пад апісаннем “Przewodnika Bibliograficznego” дробнымі блакітнымі літарамі названы раздзелы, сярод якіх націснуць **przełóżaj bazę** (праглядай базу).

5. Увайшоўшы ў базу прагледзець назвы **індэксаў** (indeks - паказальнікаў для пошуку), **назваць іх**, выбраць з іх 3-4, напрыклад, **Indeks: Autor_osoba**, адкрыць і правесці пошук на любое імя, назву, серыю ці іншы аб’ект. Прагледзець структуру бібліяграфічнага запісу. Запісаць вынік пошуку ў сшытак.

№ 3. Пошук па Брытанскай нацыянальнай бібліяграфіі ([BNB](#))

1. Зайсці на сайт Нацыянальнай бібліятэкі Вялікабрытаніі (<http://www.bl.uk/>).

2. Перайсці да раздзелу Catalogues→ у пошукавым радку Search Help for researchers (Пошук. Дапамога для даследаванняў) набраць [BNB](#).

3. У адкрытым спісе выбраць [British National Bibliography \(BNB\)](#), затым пошукавы радок Search the whole of [BNB](#) (Пошук па ўсяму масіву БНБ) і пачаць увод запытаў з пункту 4.

4. У пошукавым радку ўвесці запыт на англійскай або іншых мовах па любой тэме, напрыклад, “George III”, “Royal Society of London” (Лонданскае каралеўскае навуковае таварыства), “British scientists of the 19th century” (Брытанскія вучоныя 19 ст.), “Manchester “ (Манчэстэр), “Birmingham” (Бірмінгем). Націсніце на [“Cached Version”](#) (Захаваная (лічбавая) копія). Праглядзіце сувязі бібліяграфічнага запісу з іншымі формамі прадстаўлення тэксту.

5. Вярнуцца на галоўную старонку і ўвайсці ў каталог [“British Library Public Catalogue”](#). У каталозе праглядзець вынікі пошуку→выбраць любы дакумент з прапанаванага спіса і праглядзець яго кароткі БЗ→націснуць на іконку вкладки, а таксама спасылку “Details” прагледзець поўны бібліяграфічны запіс. Ці ёсць розніца паміж БЗ?

6. Звярнуцца да пазіцыі “Links” (Сувязі) і прагледзець, ці маецца дакумент у бібліяграфічных рэсурсах Copac, WorldCat®, Amazon.co.uk? Якія адрозненні прадстаўлення выдання ў гэтых рэсурсах вы заўважылі?

7. Рэфлексія – вашы меркаванні аб навігацыйных і пошукавых магчымасцях [BNB](#) і Польскай нацыянальнай бібліяграфіі.

“Main catalogue” (галоўны каталог).

Спасылка “Details” (падрабязна) – магчыма прагледзець поўны бібліяграфічны запіс

Спасылка [“Notes & Tags”](#) (дабавіць паметкі і тэгі) – у паметках магчыма дабавіць выяўленыя недахопы.

“Details” “I want this” (Я хачу гэта) прапануе карыстальнікам умовы доступу: выкарыстанне ў чытальных залах Брытанскай бібліятэкі, або адправіць інфармацыю да дому, у офіс і інш.

СХЕМА АФАРМЛЕННЯ АДКАЗАЎ ДА ЗАДАЧ ПА БІБЛІЯГРАФІЧНАМУ ПОШУКУ

<u>Запыт</u>	<u>Пошукавыя прыметы запыта</u>	<u>Крыніца, па якой знойдзен адказ</u>	<u>Пуць пошука ў гэтай крыніцы</u>	<u>Адказ</u>

Заданне 4. Характарыстыка рэсурсаў НБ. Пры азнаямленні з рэсурсамі НБ Польшчы і Вялікабрытаніі ў лічбавым асяроддзі кіравацца наступнымі прыкладнымі пытаннямі:

Прывесці назвы цэнтраў, якія ствараюць НБ.

1. Назавіце органы бягучай нацыянальнай бібліяграфіі (БНБ) гэтых краін.
2. Якія дакументы з'яўляюцца аб'ектамі бібліяграфічнага ўліку?
3. У якіх формах прадстаўляюцца матэрыялы БНБ карыстальнікам?
4. Якая перыядычнасць органаў БНБ (напрыклад, у [.pdf]), актуалізацыя (абнаўленне) электронных баз даных?
5. Які прынцып (ы) уліку дакументаў у БНБ?
6. Якія метадычныя асаблівасці органаў БНБ:
  - бібліяграфічнага запісу, класіфікацыйных схем, прадметных рубрык (ці выкарыстоўваюцца “International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications ISBD (M) і іншыя міжнародныя і нацыянальныя стандарты і рэкамендацыі?)
  - адзначце выкарыстоўваемы MARC-фармат (нацыянальны, MARC 21 ці інш.)
7. Пошукавы патэнцыял НБ (ахарактарызаваць пошукавыя сэрвісы), сувязі з лакальнымі каталогамі, WorldCat®, Amazon.com., поўнымі тэкстамі і інш.
8. Умовы доступу да матэрыялаў НБ.
9. Назавіце рэтраспектыўныя базы даных нацыянальнай бібліяграфіі.

Выкананыя работы здаюцца на праверку выкладчыку. Па выніках праводзіцца гутарка. Матэрыялы практычнай работы выкарыстоўваюцца для падрыхтоўкі да семінару “Праблемы бягучай нацыянальнай бібліяграфіі (БНБ) на сучасным этапе” і рубажнага тэсту “З’явы і факты развіцця сусветнай і айчыннай бібліяграфіі”.

Заданне 2. РЭСУРСЫ РЭТРАСПЕКТЫЎНАЙ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯГРАФІІ Ў ЛІЧБАВЫМ АСЯРОДДЗІ,

Навігацыя і пошук па рэсурсах РНБ Польшчы.

1. У пошукавым радку набраць: **Biblioteka Narodowa** (<http://bn.org.pl/>) (Нацыянальная бібліятэка, Польшча).

2. На галоўнай старонцы (уверсе) выбраць: **Katalogi i bibliografie** (каталогі і бібліяграфія).

3. У раздзеле **Bibliografia narodowa** (нацыянальная бібліяграфія) выбраць “**Bibliografia Polska 1901-1939**” (“Польская бібліяграфія. 1901-1939). Звярнуць увагу на фарматы прадстаўлення гэтага рэсурса РНБ: pdf, [wyszukaj w bazie](#) (шукай у базе даных), [więcej](#) (больш інфармацыі)

4. Адкрыць [więcej](#) і з дапамогай Гугл перакладчыка пазнаёміцца з агульнай характарыстыкай “**Bibliografia Polska 1901-1939**” і пісьмова адказаць на пытанні:

4.1. Працягам якога знакамітага бібліяграфічнага дапаможніка з’яўляецца “**Bibliografia Polska 1901-1939**”?

4.2. Па якіх прыметах у дапаможнік уключаліся выданні?

4.3. Колькі тамоў створана ў pdf? Колькі ў іх адлюстравана польскіх выданняў?

4.4. Колькі бібліяграфічных запісаў змяшчае база даных “**Bibliografia Polska 1901-1939**”?

4.5. У якім міжнародным фармаце прадстаўлены бібліяграфічныя запісы ў базе даных?

5. Націснуць на **Bibliografia Polska 1901-1939** pdf. Выбраць любы том на выбар, загрузіць.

5.1. Прагледзець старонкі паказальніка. Даць характарыстыку бібліяграфічнага апісання дакументаў, спосабу групоўкі бібліяграфічных запісаў. Звярнуць увагу на наяўнасць у канцы бібліяграфічнага апісання сігл (умоўных абазначэнняў кнігасховішчаў, дзе захоўваецца выданне).

6. Перайсці да базы даных “[wyszukaj w bazie](#)” (**Bibliografia Polska 1901-1939**).

6.1. Колькі запісаў у БД?

6.2. Колькі разоў карыстальнікі звярталіся да БД?

6.3. Для пошуку ў БД прапануецца 5 паказалькаў: аўтар, назва, слова ў назве, выдавец друкарня. Раскрыць кожны з іх і прагледзіце невялікі фрагмент. Як пабудаваны гэтыя паказальнікі?

6.4. Правядзіце пошук па 2-3 з гэтых паказальнікаў па ашаму выбару. Напрыклад, выбраць паказальнік Аўтар. У пошукавы радок увесці прозвішча Kolas ці Kurala, ці іншы і клікнуць szukaј (шукай) побач з пошукавым радком. Магчыма выбраць аўтара з прапанаванага спіса. Раскрыць бібліяграфічны запіс, націснуйшы чырвоны лічбавы код перад прозвішчам. Будзе паказаны кароткі бібліяграфічны запіс. Яшчэ раз клікніце на чырвоны лічбавы код злева ў пачатку кароткага бібліяграфічнага запісу і раскрыць поўны бібліяграфічны запіс. У сшытак запішыце элементы бібліяграфічнага запісу, якія выкарыстоўваюцца ў кароткім бібліяграфічным запісу і поўным.

- Затым перайдзіце да MARC (іконка MARC) і праглядзіце запіс.
8. Які з рэсурсаў “Польскай бібліяграфіі. 1901-1939. =**Bibliografia Polska 1901-1939**”, на ваш погляд, лепшы для мэт бібліяграфічнага пошуку?

Тэма: РАЗВІЦЦЁ СПЕЦЫЯЛЬНАЙ БІБЛІЯГРАФІЎ ЛІЧБАВЫМ АСЯРОДДЗІ

Практычная работа

Мэта: пазнаёміцца з рэсурсамі спецыяльнай бібліяграфіі Беларусі і ЗША.

Заданне: даць характарыстыку метадавых і пошукавых інструментаў, якія выкарыстоўваюцца ў двух электронных бібліятэках.

Заданне 1.

Характарыстыка метадавых ў рэпазіторыі Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта (БНТУ).

1. Пералічыце раздзелы, па якіх магчымы навігацыя і пошук ў рэпазіторыі? (Глядзіце: Просмотр- Все разделы).

2. Выбраць раздзел По авторам, які дазваляе шукаць алічбаваныя тэксты аўтараў БНТУ на розных мовах.

3. Колькі размешчана публікацый дырэктара Навуковай бібліятэкі БНТУ А. (В.) Скалабана і намесніка дырэктара Навуковай бібліятэкі БНТУ І.В. Юрык (И.В. Юрик)?

- Выберыце адзін артыкул, якія звесткі аб ім паказаны на экране?

- Клікніце па тэксту артыкула. Якія звесткі характарызуюць публікацыю?

- Клікніце **Показать полное описание**. Праглядзіце набор метадавых Дублінскага ядра, якія выкарыстаны для прадстаўлення публікацыі ў Інтэрнэце.

- Перакладзіце на беларускую ці рускую мову 4-5 элементаў метадавых, якія апісваюць алічбаваны артыкул? (Перад кожным элементам метадавых стаіць dc., што азначае **Dublin Core** (метадавыя Дублінскага ядра).

4. Складзіце спіс бібліяграфічных апісанняў артыкулаў (2-4) А.В. Скалабана па тэме “Прамоцыя навуковых часопісаў БНТУ у сусветныя навукова-інфармацыйныя сістэмы” (“Продвижение научных журналов БНТУ в мировые научно-информационные системы”). Будзе карысным праглядзець анатацыі і тэксты саміх артыкулаў.

Заданне 2. Даць характарыстыку метадавых (бібліяграфічнага аснашчэння) сусветна вядомай лічбавай бібліятэкі Хафі Траст (HathiTrust

digital library) - <https://www.hathitrust.org/>. Бібліятэка забяспечвае доступ да тэкстаў мільёнаў кніг. Пошук і доступ забяспечаюцца бібліяграфічнымі сродкамі – метадаанымі.

1. У пошукавай сістэме набярыце **HathiTrust digital library**. Выберыце каля пошукавага радка раздзел **Каталог (Catalog)**. Каталог прапануе 7 пошукавых прымет: усе палі (all fields) і іншыя. Назавіце ўсе прыметы і перакладзіце іх на беларускую ці рускую мову.

2. Увядзіце ў пошукавы радок Belarus і ўстанавіце пошукавую прымету прадмет (subject).

3. Праглядзіце вынікі пошуку па тэме “Беларусь” у опцыі Удакладніць вынікі (**Refine Results**):

- Колькі бібліяграфічных запісаў па тэме “Беларусь” ўлічана ў каталозе?
- Колькі дакументаў належаць вядомаму беларускаму гісторыку (аўтару) М.В. Доўнар-Запольскаму?

- Колькі дакументаў на беларускай мове?
- Колькі дакументаў апублікавана ў Беларусі?
- Колькі дакументаў былі апублікаваны ў 2000-2009 гг.?
- Колькі дакументаў у арыгінале з’яўляюцца кнігамі?
- Колькі арыгіналаў дакументаў знаходзіцца ў Гарвардскім універсітэце?

4. Выбраць адзін бібліяграфічны запіс дакумента пра Беларусь, прагледзець кароткія метадааны (бібліяграфічныя элементы аб дакуменце). Пасля кожнага запісу даюцца опцыі: каталожны запіс (Catalog Record) і опцыя прагляду тэксту (Full view), ці абмежавання ў доступе (Limited...).

5. Націснуць опцыю **Catalog Record** (каталожны запіс). Пасля кароткага бібліяграфічнага запісу, злева ў калонцы прыведзены пералік элементаў метадааных: статус аўтара: **Corporate Author ці Main Author** (калектыўны ці галоўны (індыўідуальны) аўтар) і іншыя. Запішыце ўсе метадааны аднаго дакумента і перакладзіце іх.

6. Выбраць элемент метадааных **Locate a Print Version** (распалажэнне друкаванай версіі) – націснуць - Знайсці ў бібліятэцы (**Find in a Library**).

7. Адбудзецца пераход у Сусветны каталог – **WordCat**. Пералічыце элементы метадааных, якія змяшчаюцца аб дакуменце ў Сусветным каталогу. Ці адрозніваюцца яны па складу ад элементаў метадааных у каталозе HathiTrust?

8. Вярнуцца ў HathiTrust, адкрыць опцыю **Full view** (Поўны прагляд) і праглядзець тэкст выбранага алічбанага дакумента.

9. **Вашы меркаванні аб метадавых абодвух электронных бібліятэк: рэпазіторыі БНТУ і HathiTrust digital library**, аб камфортнасці бібліятэк для студэнтаў, вучоных і іншых карыстальнікаў?

Тэма: НАЦЫЯНАЛЬНАЯ РЭТРАСПЕКТЫЎНАЯ БІБЛІАГРАФІЯ БЕЛАРУСІ НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

Практычная работа

Заданне: пазнаёміцца з лічбавым рэсурсам “Кніга Беларусі XIV-XVIII стагоддзяў” і выканаць бібліяграфічны пошук.

Звярнуць увагу на тое, што гэта першы онлайнавы паўнатэкставы інфармацыйны рэсурс і ў яго функцыянаванні істотная роля належыць бібліяграфічным сродкам.

1. Выпісаць звесткі з раздзела “О проекте”. Якія з іх характарызуюць рэсурс у бібліяграфічным аспекце?
2. У раздзеле “Просмотр документов” прагледзець апісанні некалькіх кніг і адказаць на пытанні:
  - 2.1 якія метадавыя выкарыстоўваюцца для апісання кніг? (Прывесці назву метадавых).
  - 2.2 на прыкладзе 2-3 кніг указаць, да якога прадмету адносіцца іх змест, калі былі створаны, на якой тэрыторыі і мове, у якіх кнігасховішчах яны захоўваюцца.
  - 2.3 што паказвае Геалакацыя?
  - 2.4 прывядзіце прыклад сувязі кнігі з іншымі дакументамі? (элемент “Взаимоотношения документа», якое яго значэнне?)
3. Якія кніжныя выставы створаны ў межах рэсурса? Назавіце фармат метадавых апісання кніг.
4. Па якіх тыпаў запытаў прапануецца пошук?
5. На якім свабодным праграмным забеспячэнні падрыхтаваны рэсурс

КРЫНІЦЫ

1. Кніга Беларусі XIV-XVIII стагоддзяў [Электронны рэсурс] <http://belbook.nlb.by>.
2. Тэкст лекцыя па тэме “Кірункі развіцця бібліяграфіі ў Рэспубліцы Беларусь” (раздзел 2 ЭВМК “Бібліяграфічнасць. Гісторыя).

- Г) рэкамендацыйны паказальнік
5. Адзначце першы ў свеце друкаваны бібліяграфічны дапаможнік:
- А) “Кніга аб царкоўных пісьменніках” Іагана Трыценгемскага
Б) “Дыгесты”
В) “Бібліятэка” патрыярха Фоція
Г) “Французская бібліятэка” Антуана Дзю Вердзье
6. З якога года і хто пачаў рэгулярна выпускаць кірмашовыя каталогі кніг у Франкфурце-на-Майне?
- А) 1564 г. – Георг Вілер
Б) 1596 г. – Генінг Грасэ
В) 1598 г. – Эндрыю Маўнсел
7. Які жанр бібліяграфічных дапаможнікаў быў асноўным у Сярэднявеччы?
- А) гутарка аб кнігах
Б) біябібліяграфічны слоўнік
В) бібліяграфічны нарыс
Г) рэфератыўны зборнік
8. Калі тэрмін “бібліяграфія” ўпершыню быў прыменены для назвы бібліяграфічнага дапаможніка “Парыжская бібліяграфія” Л.Жакоба дэ Сен Шарля?
- А) XV ст.
Б) XVII ст.
В) першая палова XVIII ст.
Г) XIX ст.
9. Якія з пералічаных паказальнікаў адносяцца да нацыянальных рэтраспектыўных бібліяграфічных дапаможнікаў асобных краін XIX ст.?
- А) “Цэнтральны хімічны лісток” (Германія)
Б) “Польская бібліяграфія” К. Эстрэйхера
В) “Опыт Российской библиографии” В. Сопікава
Г) “Літаратурная Францыя” Ж. М. Керара
10. Тэарэтычныя пытанні бібліяграфіі ў Беларусі першым распрацоўваў і курс лекцый па агульнай бібліяграфіі ў Віленскім універсітэце ўпершыню чытаў _____ А.М. Багаткевіч _____
11. “Спіс кніг, што выйшлі ў Беларусі ад узнікнення кнігадрукавання да нашага часу” (1847 г.) склаў _____ М. Пелка-Палінскі _____
12. Хто адлюстравалі беларускія кірылічныя кнігі да XVIII ст. у працы “Гісторыя крыўскай (беларускай) кнігі”?
- А) А.К.Ельскі
Б) Я.Ф.Карскі
В) В.Ю.Ластоўскі
Г) П.А.Гільтэбрант
13. Які з органаў бягучай бібліяграфіі ў другой палове XIX ст. выходзіў штодзённа?
- А) “Бібліяграфія Францыі”
Б) “Біржавы лісток нямецкага кніжнага гандлю”
В) “Цыркуляр амерыканскіх выдаўцоў”
Г) “Англііскі каталог кніг”

14. У якой краіне працаваў у галіне рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі Ж.М.Керар?
 А) ЗША
 Б) Вялікабрытаніі
 В) Францыі
15. У якой краіне працаваў у галіне рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі Хасэ Тарыбіо Медына?
 А) Гана
 Б) Нігерыя
 В) Калумбія
 Г) Індыя
16. У якім годзе і кім быў створаны Міжнародны бібліяграфічны інстытут?
 А) 1895 г. – К. Геснер
 Б) 1901 г. – Э. Маўнсел
 В) 1895 г. – П. Атле, А.Лафантэн
 Г) 1726 г. – Х. Уілсан
17. К. Эстрэйхер унёс выдатны ўклад у стварэнне дапаможнікаў нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі?
 А) Вялікабрытаніі
 Б) ЗША
 В) Францыі
 Г) Польшчы
18. Выдатныя рэкамендацыйныя бібліяграфічныя дапаможнікі ў XIX – пачатку XX ст. склалі:
 А) М.А.Рубакін
 Б) М.М.Лісоўскі
 В) Х.Д.Алчэўская
 Г) В.Р.Анастасевіч
19. Якія з пералічаных гарадоў з'яўляюцца цэнтрамі па стварэнні органаў БНБ ў Германіі на сучасным этапе?
 А) Берлін
 Б) Дрэздэн
 В) Франкфурт-на-Майне
 Г) Лейпцыг
 Д) Дзюсельдорф
20. Дзе знаходзіцца цэнтр міжнароднай праграмы "УБУ/ММ" (UBCIM)?
 А) Нацыянальная бібліятэка Францыі
 Б) Нацыянальная бібліятэка Канады
 В) Нямецкая бібліятэка (Франкфурт-на-Майне);
 Г) Лейпцыг
21. У якой з пералічаных друкаваных крыніц БНБ спосаб групойкі дакументаў слоўнікавы?
 А) Кумулятыўны паказальнік кніг (ЗША)
 Б) Брытанская нацыянальная бібліяграфія
 В) Бібліяграфія Францыі
 Г) Мексіканская нацыянальная бібліяграфія
22. Хто ў Беларусі першым абараніў кандыдацкую і доктарскую дысертацыі па бібліяграфіі?
 А) І.Б. Сіманоўскі
 Б) Р.С. Матульскі
 В) Н.Б. Ватацы
 Г) В.Е.Лявончыкаў

23. Якая міжнародная арганізацыя распрацавала праграму "УБУ/ММ" (UBCIM)?
- А) ІФЛА
 Б) ЮНЕСКА
 В) ІСО
 Г) МСА
24. Якая міжнародная арганізацыя распрацавала праграму ЮНІСІСТ?
- А) ІФЛА
 Б) ФІД
 В) ЮНЕСКА
 Г) МСА
25. Нацыянальнае бібліяграфічнае агенцтва ажыццяўляе:
- А) фарміраванне бібліяграфічных даных аб публікацыях сваёй краіны;
 Б) прадстаўляе адкрыты доступ да рэсурсаў нацыянальнай бібліяграфіі;
 В) фарміруе нацыянальныя аўтарытэтныя даныя.
26. Дайце азначэнне паняцця "нацыянальная бібліяграфія" _____
27. Якая міжнародная праграма ахоплівае бібліяграфічныя рэсурсы (дапаможнікі) нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі?
- Памяць _____ свету
28. Які заканадаўчы акт забяспечвае паўнату ўліка выданняў у паказальніках БНБ?
- А) аб аўтарскім праве
 Б) пагадненне паміж выдавецтвамі
 В) аб абавязковым экзэмпляры
29. Які прынцып ўліка дакументаў у БНБ з'яўляецца аптымальным?
- А) комплексны (экстэрыёрка)
 Б) тэрытарыяльны/ тэрытарыяльна-дзяржаўны
 В) моўны
30. Якая групоўка матэрыялу ў друкаваных паказальніках (і іх электронных версіях) БНБ аптымальная?
- А) алфавітная
 Б) слоўнікавая
 В) сістэматычная УДК/Дзьюі
31. Якія дакументы ўлічваюцца па тэрытарыяльнаму/тэрытарыяльна-дзяржаўнаму прынцыпу?
- А) выдадзеныя за мяжой аб данай краіне
 Б) выдадзеныя на ўсіх мовах у данай краіне
 В) выдадзеныя на мове данай краіны за мяжой
 Г) выдадзеныя на дзяржаўнай мове ў краіне
32. Якія дакументы ўлічваюцца па моўнаму прынцыпу?
- А) выдадзеныя на тэрыторыі краіны на ўсіх мовах
 Б) выдадзеныя на адной мове ва ўсіх краінах

- В) выдадзеныя на тэрыторыі краіны на дзяржаўнай мове
33. Якія дакументы ўлічваюцца па прынцыпу экстэрыёркі?
 А) выдадзеныя за на любых мовах мяжой творы нацыянальных аўтараў
 Б) выданні на дзяржаўнай мове краіны, якія з'явіліся за яе межамі
 В) замежныя выданні, якія сваім зместам прысвечаны данай краіне
34. Па якія прынцыпе (ах) можна весці ўлік дакументаў у крыніцах БНБ?
 А) па тэрытарыяльна-дзяржаўнаму
 Б) па моўнаму
 В) па змястоўна-тэрытарыяльнаму
 Г) па ўсіх трох
35. У якіх паказальніках з найбольшай паўнатай адлюстроўваюцца нацыянальныя дакументы?
 А) у кнігагандлёвых бібліяграфічных паказальніках
 Б) у нацыянальных бібліяграфічных паказальніках
 В) краязнаўчых бібліяграфічных паказальніках
36. Які з відаў бібліяграфіі стварае аснову міжнароднай праграмы УБУ/ММ?
 А) нацыянальная бібліяграфія
 Б) галіновая навукова-дапаможная бібліяграфія
 В) кнігагандлёвая бібліяграфія
37. У якой краіне знаходзіцца бібліяграфічная фірма Баўкер?
 А) ЗША
 Б) Францыя
 В) ФРГ
38. З якога часу БНБ Вялікабрытаніі выйшла з межаў кнігагандлёвай бібліяграфіі?
 А) З канца XIX ст.
 Б) З сярэдзіны XX ст.
39. На аснове якога закона вядзецца ўлік дакументаў у нацыянальнай бібліяграфіі Вялікабрытаніі?
 А) аб аўтарскім праве
 Б) аб абавязковым экзэмпляры
 В) пагадненне паміж выдавецтвамі
40. З якога часу ў Францыі пастаянна вядзецца бягучы ўлік друкаванай прадукцыі органах БНБ?
 А) З пачатку XIX ст.
 Б) З пачатку XX ст.
41. Выдатны ўклад у стварэнне паказальнікаў тыпу “Science Citation Index” (навуковага цытавання) унёс
 А) Юджын Гарфілд
 Б) Фрэд Кілгур
42. Буйнейшая ў свеце бібліяграфічная БД “WorldCat” (сусветны каталог) створана:
 А) кампаніяй EBSCO Information Services

Б) онлайнавым камп'ютарным бібліятэчным цэнтрам OCLC

В) Бібліятэкай Кангрэса ЗША

43. Тэндэнцыі развіцця каталожнай бібліяграфіі на сучасным этапе:

А) стварэнне зводных электронных каталогаў

Б) функцыянаванне онлайнавых цэнтраў каталагізацыі, аптымізацыя каталагізацыйных працэсаў у асобных установах, магчымасць запазычвання бібліяграфічных запісаў

В) максімальнае зняцце лакалізаванасці каталогаў

Г) выкарыстанне ЭК для якаснага бібліяграфічнага аснашчэння электронных бібліятэк, рэпазітарыяў, электронных архіваў

Д) развіццё новых сэрвісаў для патрэб карыстальнікаў

Е) цэнтралізаваны выпуск картчак для каталогаў бібліятэк.

44. Тэндэнцыі развіцця нацыянальнай бібліяграфіі на сучасным этапе:

А) умацаванне нацыянальных бібліятэк як найбольш уплывовых і значных устаноў у сістэме нацыянальных бібліяграфічных агенцтваў

Б) існаванне некалькіх бібліяграфуючых цэнтраў нацыянальнай бібліяграфіі ў краінах з інтэнсіўнай і разнастайнай практыкай дакументавання ведаў

В) значнае скарачэнне / прыпыненне друкаваных выпускаў паказальнікаў бягучай БНБ

Г) актуалізацыя адлюстравання нацыянальных сеткавых інфармацыйных рэсурсаў

Д) інтэграванне БНБ і рэкамендацыйнай бібліяграфіі.

45. Орган БНБ “Летапіс друку Беларусі” выходзіць з:

А) 1924 г.

В) 1946 г.

Б) 1977 г.

46. Да якога часу ў Беларусі адносіцца фарміраванне сістэмы дапаможнікаў рэкамендацыйнай і навукова-дапаможнай бібліяграфіі?

А) канец XIX ст.

В) 1960-1980-я гг.

Б) міжваенны перыяд (1918 – 1941 гг.)

47. Нацыянальная бібліятэка якой краіны вядзе дзейнасць па рэкамендацыйнай бібліяграфіі?

А) Вялікабрытанія, Брытанская бібліятэка

Б) Францыя, Нацыянальная бібліятэка

В) Беларусь, Нацыянальная бібліятэка

Г) ЗША, Бібліятэка кангрэса

48. Галоўным прынцыпам беларускай бібліяграфіі ў 1920 – 1980-я гг. з’яўляўся:
А) Свабоднага доступу да інфармацыі   Б) Прынцып камуністачнай партыйнасці
49. Назавіце прозвішча бібліёграфа, якая падрыхтавала першыя нацыянальныя рэтраспектыўныя паказальнікі ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі (Дзяржаўнай бібліятэцы) у 1920-я гг.: _____ Ю. Бібіла
50. Назавіце дапаможнікі нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі Беларусі:
А) “Новыя кнігі. Па старонках беларускага друку”
Б) “Летапіс газетных артыкулаў”
В) “Газеты Беларусі. 1776 – 1975”
Г) “Кнігі Беларусі. 1517 – 1917”. Зводны каталог
51. Назавіце цэнтры нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі ў Беларусі:
А) Нацыянальная бібліятэка Беларусі
Б) Нацыянальная кніжная палата
В) ЦНБ імя Я.Коласа НАН Беларусі
Г) Прэзідэнцкая бібліятэка
52. З якой мэтай ствараюцца масівы аўтарытэтных даных?
А) Для дакладнай ідэнтыфікацыі паняццяў і рэальных аб’ектаў
Б) Для выяўлення ўсіх назваў адлюстраванага аб’екта і прысваення яму нарматыўнага наймення
В) Для замены ў каталогах, базах даных і бібліяграфічных дапаможніках загалоўкаў бібліяграфічных запісаў аўтарытэтнымі данымі
53. Дاپішыце галоўныя задачы міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва ў адпаведнасці з іх вызначэннем ІФЛА:
А) Аптымізацыя абмену бібліяграфічнай інфармацыяй, стварэнне сусветнай сістэмы бібліяграфічнай інфармацыі, забеспячэнне даступнасці да яе.
Б) _____
_____ (Павышэнне прафесійнай кваліфікацыі бібліятэчных і інфармацыйных кадраў)
В) _____
_____ Навучанне карыстальнікаў пошуку бібліяграфічнай інфармацыі, фарміраванне інфармацыйнай культуры _____

4.2 Графік самастойнай работы студэнтаў студэнтаў па дысцыпліне

Накірунак, тэма, заданне	Форма прадстаўлення	Кол-ць гадзін	Час прадстаўлення	Форма кантроля
1. Развіццё беларускай бібліяграфіі ў перыяд уваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі (канец XVIII – 1917 г.)	тэст	14	сакавік	праверка тэстаў
2. Дзейнасць выдатных бібліёграфаў XIX – першай паловы XX ст.	электронная прэзентацыя	16	сакавік красавік	Выступленні і паказ э/прэзентацыі на семінарах № 2-4
3. Развіццё беларускай бібліяграфіі з 1918 г. да сярэдзіны XX ст.	тэст	8	красавік	праверка работ, субяседаванне
4. Развіццё сістэмы дзяржаўнай (бягучай нацыянальнай) бібліяграфіі ў БССР (другая палова XX ст.)	пісьмовая работ	10	красавік	праверка работ, субяседаванне
5. Міжнароднае бібліяграфічнае супрацоўніцтва на сучасным этапе	рэферат ці электронная прэзентацыя	14	май	праверка работ, субяседаванне
6. Развіццё беларускай бібліяграфіі ў другой палове XX ст. (да 1990 г.)	тэст	12	май	праверка тэстаў

4.3 Метадычныя парады да СРС

Самастойная работа дапамагае арганізаваць раўнамерную дзейнасць студэнтаў па вывучэнні прадмета, больш глыбока і грунтоўна засвоіць яго, дасягнуць своєчасовага выканання заданняў, сачыць за індывідуальным рэйтынгам. Заданні па самастойнай рабоце накіраваны на выпрацоўку паглыбленага прафесіянальнага мыслення і гістарычнага аналізу.

Асаблівую ўвагу неабходна звярнуць на пошукавыя заданні. Яны маюць індывідуальны характар і больш высокі ўзровень складанасці, ацэньваюцца дыферэнцыраванымі адзнакамі.

Пры выкананні СРС па тэмах 3, 5 магчыма размяркаванне выкладчыкам варыянтаў самастойных індывідуальных заданняў, у якіх ёсць наступныя тыповыя заданні:

Развіццё віда бібліяграфіі.

Гэта заданне выконваецца ў выглядзе сціслага рэферата ці электроннай прэзентацыі.

1. Даць азначэнне віда бібліяграфіі.
2. каротка ахарактарызаваць гістарычныя ўмовы, у якіх разглядаецца развіццё віда. Напрыклад, пры асвятленні навукова-дапаможнай бібліяграфіі ў XX ст. у Беларусі, патрабуецца ўключэнне звестак пра стварэнне сістэмы ўстаноў вышэйшай адукацыі, уздым фундаментальных і гуманітарных навук, аб поспехах індустрыі.
3. Выявіць і пералічыць арганізацыйныя цэнтры (бібліятэкі і інш.), у якіх вялася работа па стварэнні крыніц бібліяграфічнай інфармацыі для інфармацыйнага забеспячэння грамадства ці асобных сфер.
4. Назваць імёны буйнейшых бібліёграфаў.
5. Прадставіць кароткую характарыстыку буйнейшых бібліяграфічных крыніц аналізуемага віда.
6. Зрабіць высновы аб ролі віда бібліяграфіі ў інфармацыйным забеспячэнні пэўнай грамадскай сферы ў канкрэтных гістарычных умовах. Вызначыць станоўчае і недахопы.

Характарыстыка бібліяграфічных рэсурсаў і паслуг на сайце бібліятэкі/інфармацыйнага цэнтра.

Гэта заданне выконваецца ў рэферате (вольным тэкставым пераказе) ці электроннай прэзентацыі.

1. У неабходных выпадках з дапамогай Google знайсці назву бібліятэкі на англійскай ці іншай мове, выкарыстоўваць электронны перакладчык.

Тэма: РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ Ў ПЕРЫЯД УВАХОДЖАННЯ БЕЛАРУСКІХ ЗЯМЕЛЬ У СКЛАД РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ (канец XVIII – 1917 г.

Варыянт 1.

1. Курс лекцый па агульнай бібліяграфіі у Віленскім універсітэце чытаў

2. Бягучая бібліяграфічная інфармацыя аб новых паступленнях кніг і нот у кнігарню Віленскага ўніверсітэта друкавалася на старонках перыядычнага выдання:

1. *«Губернскія ведамасці»*
  2. *«Літоўскі кур'ер»*
  3. *“Месянчнік полацкі”*
3. У бібліяграфічных паказальніках М.Пагодзіна, П.Гільтэбранта, Я.Карскага, прысвечаных старадрукаванай беларускай кнізе, былі адлюстраваны:
1. *Кнігі розных шрыфтоў*
  2. *Кнігі кірылічнага шрыфта*
  3. *Кнігі лацінскага шрыфта*
4. “Храналагічны паказальнік ўказаў і ўрадавых распараджэнняў па губернях Заходняй Расіі, Беларусі і Маларосіі за 240 гадоў з 1652 па 1892 г.” быў прыстасаваны для пошуку юрыдычных дакументаў пра Беларусь па прыметах:
1. *Храналагічнай (па гадах)*
  2. *Па прадметах*
  3. *Геаграфічнай*
  4. *Тапаграфічнай (месцах выдання заканадаўчых дакументаў).*
5. У газеце “Наша ніва” былі апублікаваны:
1. *Паказальнік А.І.Мілавідава “Апісанне славяна-рускіх старадрукаваных кніг Віленскай публічнай бібліятэкі (1491 – 1800)”*
  2. *Рэтраспектыўныя спісы беларускіх кніг канца XIX – пачатку XX ст.*
  3. *Рэкамендацыйна-бібліяграфічныя матэрыялы пераважна літаратурна-мастацкага зместу*
  4. *Матэрыялы выдавецка-кнігагандлёвай бібліяграфіі пераважна на творы беларускіх аўтараў*

Варыянт 2.

1. “Спіс кніг, што выйшлі ў Беларусі ад узнікнення кнігадрукавання да нашага часу”(1847 г.) склаў _____
2. Па ініцыятыве Г.Гродэка ў бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта пачалі складаць
  1. *Новы рукапісны алфавітны каталог*
  2. *Навукова-дапаможныя агляды літаратуры па беларусазнаўчых тэмах*
  3. *Бягучыя кнігагандлёвыя дапаможнікі*

3. Рэтраспектыўны ўлік выданняў на беларускай мове ў другой палове XIX – пачатку XX ст. спрабавалі здзейсніць, але не давялі да завяршэння

4. Дазвол друкаваць на беларускай мове спрыяў:

1. *З'яўленню бібліяграфічных матэрыялаў на беларускай мове*
2. *Стварэнню аддзелаў беларускай літаратуры і бібліяграфіі ў губернскіх бібліятэках*

5. У пачатку XX ст. значна павялічылася колькасць:

1. *Персанальных бібліяграфічных дапаможнікаў, прысвечаных беларускім гісторыкам, этнографам і фалькларыстам*
2. *Рэфератыўных навукова-дапаможных паказальнікаў.*

Варыянт 3.

1. Камітэт для размеркавання па-манастырскіх бібліятэк займаўся:

1. *Састаўленнем спісаў канфіскаваных уніяцкіх і каталіцкіх бібліятэк*
2. *Падрыхтоўкай каталогаў для школьных бібліятэк*
3. *Стварэннем каталогаў для бібліятэк праваслаўных манастыроў*

2. Навукова-дапаможныя бібліяграфічныя агляды літаратуры па беларусазнаўчых тэмах падрыхтавалі:

1. *А.Рыпінскі*
2. *К. Грум-Гржымайла*
3. *Р.Падбярэзскі*
4. *Г.Гродэк*

3. У бібліяграфічных дапаможніках П.Гільтэбранта, М.Пагодзіна старажытныя беларускія кнігі былі адлюстраваны на аснове:

1. *Чоткага вызначэння этнічнай беларускай тэрыторыі і беларускай мовы*
2. *Прынцыпа кірылічнага шрыфта і заходніх тэрыторый Расійскай дзяржавы*

4. У падрыхтоўцы крязаўчых бібліяграфічных матэрыялаў у другой палове XIX ст. удзельнічалі:

1. *Д.А.Бычкоў*
2. *Дз.І.Даўгяла*
3. *П.А.Туткоўскі*
4. *Е.Ф.Арлоўскі*

5. *Хто з беларускіх бібліяграфістаў лічыў, што пачаткам работы над любым даследаваннем павінна быць складанне бібліяграфічнага дапаможніка па яго тэматыцы?*

1. *П.А.Туткоўскі*

2. А.І.Мілавідаў
3. Я.Ф.Карскі

Варыянт 4.

1. Сярод друкаваных каталогаў у 1795 – 1864 гг. быў выдадзены каталог:
  1. *“Шчорсаўская бібліятэка графа Літавора Храптовіча” С.Пташыцкага*
  2. *“Ростись русских книг Минской губернской библиотеки для чтения”*
  3. *“Каталог библиотеки для чтения М.М.Штрика в Пинске”*
2. Біябібліяграфічныя матэрыялы пра беларускіх аўтараў-езуітаў адлюстраваны:
  1. *У слоўніку Дж.Браўна (1853 – 1856 гг.)*
  2. *“Аглядзе гукаў і форм беларускага маўлення” Я.Карскага (1885 г.)*
3. Складальнікамі друкаваных каталогаў Віленскай публічнай бібліятэкі былі:
  1. *Д.Сталынін*
  2. *Ф.Дабранскі*
  3. *М.Штрык*
4. У даследаванні “Беларусы” (Т.1) у главах 8 і 9 Я.Карскі выкарыстаў наступныя формы/метады бібліяграфічнай характарыстыкі дакументаў:

---

  5. Хто з беларускіх бібліёграфіаў лічыў, што для падрыхтоўкі агульных рэтраспектыўных дапаможнікаў дастаткова прыметы “тэкст на беларускай мове”?
    1. *Я.Ф.Карскі.*
    2. *Р.Зямкевіч*
    3. *А.І.Мілавідаў*

Варыянт 5.

1. А.Багаткевіч лічыў бібліяграфію:
  1. *Шырокай навукай, якая ахоплівае вывучэнне рукапісаў, тыпаграфскую, пераплётную і бібліятэчную справу*
  2. *Практычнай дзейнасцю на падрыхтоўцы бібліяграфічных паказальнікаў*
  3. *Навуковай галіной, якая вывучае бібліяграфічную дзейнасць*
2. Патлумачце, чаму ў першай палове XIX ст. бібліяграфічныя дапаможнікі складаліся пераважна на польскай і лацінскай мовах, а пазней і на рускай

---
3. Бібліяграфічны паказальнік “Палессе” складзены:
  1. *Рускім бібліёграфам З.М.Пенкінай*
  2. *Членам мінскага губернскага статыстычнага камітэта А.П.Смародскім*

4. Дапаможнікі нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі дакументаў на беларускай мове ў канцы XIX – першай палове XX ст. складалі:

1. Я.Карскі
2. Віленская публічная бібліятэка
3. В.Ластоўскі
4. Ю.Бібіла

5. Хто з беларускіх бібліёграфаў лічыў, што для адбору беларускіх тэкстаў у рэтраспектыўныя паказальнікі трэба кіравацца прыметамі беларускай мовы і этнічнай беларускай тэрыторыі?

1. Я.Ф.Карскі
2. А.І.Мілавідаў
3. І.Я.Спрогіс

Варыянт 6.

1. Бібліяграфічны нарыс “Да пытання пра распрацоўку старой заходнерускай гаворкі” (1893) падрыхтаваў _____

2. М.Я.Дубенскі і Е.Р.Раманаў былі складальнікамі:

1. *Рэтраспектыўных паказальнікаў артыкулаў з “Магілёўскіх губернскіх ведамасцей”*
2. *“Храналагічнага паказальніка ўказаў і ўрадавых распараджэнняў па губернях Заходняй Расіі, Беларусі і Маларосіі за 240 гадоў з 1652 па 1892 г.”*

3. Ці спрыялі тэрміны “заходнерускі друк” і “славяна-рускія выданні” поўнаму і дакладнаму выяўленню дакументаў на беларускай мове з ліку дакументаў кірылічнага шрыфта:

1. Так
2. Не

4. Упершыню тэрмін “Беларуская бібліяграфія” выкарыстаў у другой палове XIX ст. _____

5. Пералічыце віды беларускай бібліяграфіі ў 1864 – 1917 гг.

Варыянт 7.

1. Назавіце арганізацыйныя цэнтры беларускай бібліяграфіі ў 1795 – 1864 гг.

2. Як вызначаў А.Багаткевіч структуру бібліяграфіі?

3. Кнігагандлёвыя бібліяграфічныя матэрыялы, якія публікаваліся ў першай палове XIX ст., паказваюць, што беларускія чытачы аддавалі перавагу:

1. *Кнігам на замежных мовах, выдадзеным у краінах Еўропы*
  2. *Кнігам на рускай мове, апублікаваным у Расіі.*
4. “Спіс кніг, што выйшлі ў Беларусі ад узнікнення кнігадрукавання да нашага часу”(1847 г.) склаў:
1. *Я.Карскі*
  2. *М.Пелка-Палінскі*
  3. *А.Рыпінскі*
  4. *А.Ельскі*
5. У даследаванні Я.Ф.Карскага “Беларусы” (Т.1) главы 8 і 9 з’яўляюцца :
1. Аглядамі старажытнай беларускай літаратуры і літаратуры XIX ст.
  3. Спісамі лепшых кніг XIX ст. па актуальных пытаннях беларусазнаўства

Варыянт 8.

1. Укажыце гады, калі ў беларускай бібліяграфіі развівалася як практычная, так і пазнавальная бібліяграфічная дзейнасць _____
2. Памочнікамі бібліятэкара ў Віленскім універсітэце, якія вялі бібліяграфічную работу, былі выхадцы з беларускіх зямель:
  1. *К.Контрым*
  2. *А.Багаткевіч*
  3. *Ш.Жукоўскі*
  4. *М.Пелка-Палінскі*
  5. *С.Бакоўскі*
3. Хто з беларускіх бібліёграфаў можа прэтэндаваць на пачэсны тытул “бацькі беларускай бібліяграфіі” _____
4. Гады 1795 – 1802 гг. увайшлі ў гісторыю, як
  1. *Гады ўздыму беларускай бібліяграфіі*
  2. *Заняпаду беларускай бібліяграфіі*
5. У чым бачыў А.Багаткевіч “карысць бібліяграфіі” _____

Форма кантролю: праверка тэстаў

Тэма : ДЗЕЙНАСЦЬ ВЫДАТНЫХ БІБЛІЁГРАФАЎ XIX – першай паловы XX ст.

Заданне: прааналізаваць і абагульніць уклад выдатных бібліёграфаў у стварэнне крыніц бібліяграфічнай інфармацыі, арганізацыю бібліяграфіі ў краіне ці на міжнародным узроўні, методыку, тэорыю і іншыя напрамкі бібліяграфічнай дзейнасці. Кожны студэнт выяўляе літаратуру, прысвечаную персаналіі, адбірае асноўныя звесткі аб жыцці і дзейнасці бібліёграфа, рытуе рэферат ці электронную прэзентацыю. Матэрыял падбіраецца па спісе

літаратуры па курсу і шляхам самастойнага пошуку па крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі.

Прыкладны пералік персаналій:

Ан-Надзім	Алчэўская Х.Д.
Атле П.	Багаткевіч А.М.
Бестэрмен Т.	Геснер К.
Бібіла Ю.І.	Дзьюі М.
Здобнаў М.І.	Ватацы Н.Б.
Керар Ж.М.	Куфаеў М.М.
Зямкевіч Р.	Лафантэн А.
Лісоўскі М.М.	Лоранц О.
Карскі Я.Ф.	Медына Х.Т.
Кіпель В.	Няўстроеў А.М.
Пеньё Э.Г.	Рубакін М.А.
Сімон К.Р.	Ластоўскі В.
Сопікаў В.С.	Пелка-Палінскі М.
Торапаў А.Д.	Шнейдэр Г.
Сіманаўскі І. Б.	Уілсан Х.
Эванс Ч.	Эстрэйхеры

Форма кантролю: 1. Праверка электронных прэзентацый.

1. Выступленні і паказ на семінарах № 2-4.

**Тэма: РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯГРАФІІ з 1918 г.
да сярэдзіны ХХ ст.**

Заданне: падрыхтавацца да тэсціравання па тэме. Выкарыстаць літаратуру са спіса літаратуры па курсу.

1. Бібліяграфія ў БССР пачала развівацца на:

1.1. аснове прыватнай ініцыятывы

1.2. аснове дзяржаўнага забеспячэння і кіравання

2. Для пачатку арганізацыі бібліяграфіі ў БССР важнейшае значэнне мела:

2.1. Пастанова СНК БССР “Аб зацвярджэнні Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі і абавязковай рэгістрацыі ўсіх твораў друку, што выходзяць у межах БССР” ад 15.IX.1922 г.

2.2. Выкарыстанне УДК

2.3. Падрыхтоўка нацыянальных рэтраспектыўных паказальнікаў дакументаў, выдадзеных на тэрыторыі Беларусі.

3. Цэнтрам бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі БССР стала:

3.1. Кніжная палата

3.2. Урадавая бібліятэка

- 3.3. Бібліяграфічная камісія Інбелкульта
- 3.4. Бібліятэка БДУ
4. Першы нумар “Летапісу друку БССР” быў апублікаваны ў:
  - 4.1. 1924 г.
  - 4.2. 1926 г.
  - 4.3. 1928 г.
5. У паказальніках бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі ў міжваенны перыяд ўлічваліся:
  - 5.1. Кнігі
  - 5.2. Перыядычныя выданні
  - 5.3. Ноты
  - 5.4. Рэцэнзіі
  - 5.5. Газетныя і часопісныя артыкулы
6. Ці прымянялася ў 1930-я гг. у паказальніках бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі БССР групоўка матэрыялу па УДК?
  - 6.1. Так
  - 6.2. Не
7. Ці ўдзельнічала ДБ БССР у падрыхтоўцы дапаможнікаў нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі?
  - 7.1. Так
  - 7.2. Не
8. Нацыянальныя рэтраспектыўныя паказальнікі пад агульнай назвай “Летапіс беларускага друку” былі падрыхтаваны:
  - 8.1. Ю.Бібіла
  - 8.2. С.Дубінскім
  - 8.3. І.Сіманаўскім
  - 8.4. М.Каспяровічам
9. У 1920-я гг. стварэннем матэрыялаў рэкамендацыйнай бібліяграфіі займаліся:
  - 9.1. Агітпраадзел ЦК КПБ(б)
  - 9.2. Наркамасветы БССР
  - 9.3. Культадзел ЦСПСБ
  - 9.4. Дзяржвыд БССР
  - 9.5. Абласныя бібліятэкі
  - 9.6. Бібліяграфічная камісія Інбелкульта
10. “Крытыка-бібліяграфічны бюлетэнь” быў органам:
  - 10.1. бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі
  - 10.2. бягучай навукова-дапаможнай бібліяграфіі
  - 10.3. бягучай рэкамендацыйнай бібліяграфіі
11. ДБ БССР стала цэнтрам рэкамендацыйнай бібліяграфіі:
  - 11.1. 1924 г.
  - 11.2. 1932 г.
  - 11.3. 1935 г.

12. Хто з пералічаных бібліёграфіаў склаў буйныя навукова-дапаможныя паказальнікі?
- 12.1. І.Сіманоўскі
  - 12.2. С.Дубінскі
  - 12.3. А.Шлюбскі
13. М.Каспяровіч працаваў у галіне:
- 13.1. краязнаўчай бібліяграфіі
  - 13.2. нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі
  - 13.3. бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі
14. Бібліяграфічная камісія Інбелкульту была створана:
- 14.1. удасканалення бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі ў БССР
  - 14.2. для падрыхтоўкі дапаможнікаў рэкамендацыйнай бібліяграфіі
  - 14.3. для ўліку ўсёй беларускай бібліяграфічнай прадукцыі
  - 14.4. для бібліяграфічнага забеспячэння навуковай дзейнасці
15. Навукова-дапаможны паказальнік па археалогіі падрыхтаваў:
- 15.1. М.Каспяровіч
  - 15.2. С.Дубінскі
  - 15.3. А.Шлюбскі
16. У якіх беларускіх часопісах друкаваліся шматлікія бібліяграфічныя матэрыялы?
- 16.1. “Наш край”
  - 16.2. “Беларуская медычная думка”
  - 16.3. “Медыцынскі часопіс БССР”
  - 16.4. “Асвета”
17. Пытанні бібліяграфазнаўства распрацоўвалі:
- 17.1. І.Сіманоўскі
  - 17.2. Ф.Гаусман
  - 17.3. М.Каспяровіч
  - 17.4. А.Шлюбскі
18. Хто з бібліёграфіаў абгрунтаваў удзел ДБ БССР у рэкамендацыйна-бібліяграфічнай дзейнасці?
- 18.1. І.Сіманоўскі
  - 18.2. Ю.Бібіла
  - 18.3. У.Пракулевіч
19. Хто з бібліёграфіаў быў рэпрэсаваны?
- 19.1. Ю.Бібіла
  - 19.2. А.Шлюбскі
  - 19.3. С.Дубінскі
  - 19.4. У.Пракулевіч
  - 19.5. В.Ластоўскі
20. У дапаможніках спецыяльнай бібліяграфіі ў 1930-я гг.:
- 20.1. існаваў плуралізм у адлюстраванні літаратуры
  - 20.2. не было абмежаванняў у тэматыцы

20.3. тэматыка дапаможнікаў і адлюстраванне літаратуры былі падпарадкаваны задачам афіцыйнай прапаганды.

ЛІТАРАТУРА

1. *Гісторыя беларускай бібліяграфіі: тэксты лекцый для студ. II курса ФІДК і ФЗН: [Электронны рэсурс] / склад. Т.В.Кузьмініч, В.І.Саітава. – Электронная бібліятэка БДУКіМ.*
2. *Лявончыкаў, В.Е.* Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік / В.Е. Лявончыкаў. – Мінск : Вышэйш. шк., 1991. – С.101 – 137.
3. *Лявончыкаў, В.Е.* Дзейнасць Бібліяграфічнай камісіі Інстытута беларускай культуры / В. Лявончыкаў, Н. Карасцінская // *Бібліятэчны свет.* – 1997. – N 1 – С. 8–9.
4. *Сазонава, Т.А.* Бібліяграфічная дзейнасць В.У.Ластоўскага / Т.А. Сазонава // *Вопросы библиотековедения и библиографоведения: межвед. сб. Вып. 13.* – Мінск : Універсітэцкае, 1992. – С.93–101.
5. *Саітава, В.І.* І.Б.Сіманоўскі і тэарэтыка-арганізацыйныя праблемы развіцця бібліяграфіі / В.І.Саітава, С.В. Зыгмантовіч // *Бібліятэка і грамадства: матэрыялы навук.-практ. канф. / НБ Беларусі.* – Мінск, 1993. – С.68–75.

Форма кантролю СРС: 1. Праверка тэстаў.

Тэма: РАЗВІЦЦЁ СІСТЭМЫ ДЗЯРЖАЎНАЙ (БЯГУЧАЙ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ) БІБЛІЯГРАФІІ Ў БССР (другая палова XX ст.)

Заданне: Пазнаёміцца з развіццём сістэмы дапаможнікаў дзяржаўнай (бягучай нацыянальнай бібліяграфіі) ў БССР, выявіць і абагульніць метадычныя асаблівасці бібліяграфічнай прадукцыі. Уважліва прачытаць даныя на вокладках, тытульных лістах, змест. прадмовы да паказальнікаў; праглядзець структуру бібліяграфічных запісаў, іх групуюку, склад даведачна-метадычнага апарату. Неабходна пазнаёміцца з усімі дзяржаўнымі бібліяграфічнымі паказальнікамі, якія выпускаліся ў 1950-я гг. і з паказальнікамі 1970-1980-х гг. Высновы аб развіцці сістэмы паказальнікаў і іх методыцы фіксуюцца ў сшытках.

Схема аналіза

Заданні	1950-я гг.	1970-1980-я гг.	Высновы і заўвагі
---------	------------	-----------------	-------------------

Назва цэнтра дзяржаўнай (БНБ) бібліяграфіі			
Назвы дзяржаўных бібліяграфічных паказальнікаў, іх перыядычнасць і тыраж			
Дакументальныя аб'екты ўліку ў паказальніках дзяржаўнай бібліяграфіі			
Характарыстыка бібліяграфічных запісаў на асобныя выданні і матэрыялы з выданняў. Прыкладзіце прыклады бібліяграфічных апісанняў.			
Характарыстыка групыкі бібліяграфічных запісаў у паказальніках. Колькі раздзелаў у выкарыстоўваемых схемах?			
У якім раздзеле адлюстроўваліся самастойныя бібліяграфічныя выданні і ўнутрычасопісныя/			

унутрыкніжныя бібліяграфічныя дапаможнікі?			
Пералічыце дапаможныя паказальнікі, укажыце іх перыядычнасць. Як яны звязаны з бібліяграфічнымі запісамі ў дзяржаўных паказальніках?			

**Форма кантроля: 1. праверка пісьмовых работ,
2. субседаванне**

**Тэма: МІЖНАРОДНАЕ БІБЛІЯГРАФІЧНАЕ СУПРАЦОЎНІЦТВА
СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ**

Заданне: прааналізаваць стан і тэндэнцыі развіцця сучасных міжнародных інфармацыйных і бібліяграфічных праграм. Кожны студэнт рыхтуе рэферат ці электронную прэзентацыю па выбранай праграме, для чаго выяўляе крыніцы інфармацыі, аналізуе і абагульняе матэрыял. Тэма і форма прадстаўлення выбіраюцца па ўзгадненні з выкладчыкам.

Для выканання працы неабходна выявіць звесткі па спісе літаратуры па курсу і шляхам самастойнага пошуку па крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі, па рэсурсах Інтэрнет і інш. Важнае значэнне маюць дакументы і звесткі ЮНЕСКА і ІФЛА (<http://portal.unesco.org/>, <http://ifla.org/>).

Прапануюцца наступныя тэмы:

1. Міжнародная праграмы ЮНЕСКА і ІФЛА:
2. 1.Бібліяграфічныя аспекты праграмы “Інфармацыя для ўсіх” (“Information for All Programme”).
3. Бібліяграфічныя аспекты праграмы “Памяць свету” (“Memory of the World”).
4. Універсальны бібліяграфічны ўлік і Міжнародны MARC (UBCIM).
5. Універсальная перадача даных і тэлекамунікацыі (International Programme for the Development of Communication, IPDC).

6. Міжуродавая праграма супрацоўніцтва ў вобласці навуковай і тэхнічнай інфармацыі (UNISYST).

ЛІТАРАТУРА

1. *Вопросы библиографоведения*. Вып. 17. Библиографический учет и доступ в XXI веке. – М.: Пашков дом, 2009. – 404 с.
2. *Сухоруков, К.М.* Национальная библиография в трактовке ИФЛА и РКП / К.М.Сухоруков // Библиография. – 2007. – № 1. – С. 11–18.

- Форма кантролю СРС:** 1. Праверка электронных прэзентацый (пісьмовых работ).
2. Субяседаванне.

Тэма: РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІАГРАФІІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XX ст. (да 1990 г.)

Заданне: падрыхтавацца да тэсціравання па тэме. Выкарыстаць крыніцы са спіса літаратуры па курсу.

1. Галоўныя задачы бібліяграфічнай дзейнасці ў БССР ставіліся:
  - 1.1. Пастановах задачы бібліяграфічнай дзейнасці ў БССР
  - 1.2. У рашэннях Беларускай бібліятэчнай асацыяцыі
  - 1.3. Вызначаліся кіраўніцтвам асобных бібліятэк і іх метадычнымі і бібліяграфічнымі падраздзяленнямі.
2. Галоўным прынцыпам беларускай бібліяграфіі з'яўляўся:
  - 2.1. Свабоднага доступу да інфармацыі
  - 2.2. Прынцып камуністачнай партыйнасці
3. У 1960-1970-я гг. каардынацыя і кааперацыя бібліяграфічнай дзейнасці з'яўляліся:
  - 3.1. Новымі актуальнымі задачамі арганізацыі бібліяграфічнай дзейнасці ў Беларусі
  - 3.2. Памылкова абранымі кірункамі бібліяграфічнай дзейнасці (вынікам недасканаласці існуючага кіравання бібліяграфічнай дзейнасцю)
4. Назавіце галоўныя бібліяграфічныя цэнтры ў 1970-1980-я гг.:
  - 4.1. У галіне грамадска-палітычных, філалагічных навук, мастацтвазнаўства і краязнаўства –
  - 4.2. У галіне медыцынскіх навук і аховы здароўя –
  - 4.3. У галіне прыродазнаўчых навук –
  - 4.4. У галіне сельскагаспадарчых навук –
  - 4.5. У галіне фізічнай культуры і спорту –
  - 4.6. У галіне педагагічных навук і народнай адукацыі –
  - 4.7. У галіне тэхнікі і эканомікі ў 1960 – першай палове 1970-х гг. –
  - 4.8. З 1977 г. па тэхніцы і прамысловасці –

5. У якім годзе Кніжная палата стала самастойнай установай?
- 5.1. 1960 г.
  - 5.2. 1977 г.
  - 5.3. 1982 г.
6. У 1985 г. у “Летапіс друку БССР” быў уведзены новы бягучы дзяржаўны паказальнік:
- 6.1. “Беларуская ССР у друку СССР і зарубажных сацыялістычных краін”
  - 6.2. “Летапіс спецыяльных відаў дакументацыі і выданняў вузкага прызначэння”
  - 6.3. “Летапіс выяўленчага мастацтва”
7. Бібліяграфічны паказальнік “Кнігі Беларускай ССР” выдаваўся Кніжнай палатай з:
- 7.1. 1961 г.
  - 7.2. 1984 г.
  - 7.2. 1990 г.
8. У 1960-я гг. выйшлі нацыянальныя рэтраспектыўныя паказальнікі:
- 8.1 Нот (музычнай літаратуры)
  - 8.2. Кніг на рускай, польскай і яўрэйскай мовах, выдадзеных у 1917 – 1924 гг.
  - 8.2. артыкулаў з часопісаў.
9. Да ліку буйнейшых нацыянальных рэтраспектыўных дапаможнікаў перыяду адносяцца:
- 9.1. “Кніга Беларусі. 1517 – 1917.” Зводны каталог
  - 9.2. Штоквартальнік “Беларуская ССР у гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза. 1941 – 1945 гг.”.
10. У галіне бібліяграфіі мастацкай літаратуры плённа працавала бібліёграф:
- 10.1. А.П.Дземчанкава
  - 10.2. Н.Б.Ватацы
  - 10.3. М.А.Васілеўская
  - 10.4. М.Г.Крэканэ
11. Суаднясіце бібліёграфу і складзеныя імі навукова-дапаможныя бібліяграфічныя паказальнікі:

1. Н.Б.Ватацы	А. “Беларускі фальклор (1926 – 1933).
2. М.А.Васілеўская	Б. “Мастацкая літаратура Савецкай Беларусі. 1917 – 1968”
3. М.Г.Крэканэ, А.А.Сакольчык	В. “Беларуская этнаграфія і фалькларыстыка. 1945 - 1970”.
4. І.У. Саламевіч	Г. “Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феадалізм і капіталізм”
5. М.Я.Грынблат	Д. “Беларусь у друку ХІХ – пачатку ХХ стагоддзя.”

12. Ці пачаўся рэтраспектыўны бібліяграфічны ўлік бібліяграфічных дапаможнікаў?
- 12.1. Так
  - 12.2. Не
13. “Бібліяграфія беларускай савецкай бібліяграфіі. 1922. – 1961” (складальнікі Л.І.Збралевіч і С.У.Фядулава) – гэта:
- 13.1. рэтраспектыўны паказальнік бібліяграфічных матэрыялаў
  - 13.2. рэтраспектыўны паказальнік дакастрычніцкіх кніг на беларускай мове
  - 13.3. рэтраспектыўны паказальнік музычнай літаратуры
1. “Пытанні бібліяграфазнаўства і бібліятэказнаўства” – гэта:
- 14.1. міжведамасны зборнік навуковых артыкулаў
  - 14.2. рэтраспектыўны паказальнік паказальнік прац у галінах бібліяграфазнаўства і бібліятэказнаўства.

ЛИТАРАТУРА

1. *Гісторыя беларускай бібліяграфіі: тэксты лекцый для студ. II курса ФІДК і ФЗН: [Электронны рэсурс] / склад. Т.В.Кузьмініч, В.І.Саітава. – Электронная бібліятэка БДУКіМ.*
2. *Лявончыкаў, В.Е. Беларуская бібліяграфія. Агульны курс: падручнік / В.Е. Лявончыкаў. – Мінск : Вышэйш. шк., 1991. – С.138 – 231.*
3. *Отраслевые библиографии БССР / под общей ред. В.А.Фокеева. – Минск : Вышэйш. школа, 1979. – С.30 – 38.*

Форма кантролю СРС: 1. Праверка тэстаў.

4.4 ПЫТАННІ ДА ЭКЗАМЕНУ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ ФІДК І ФЗН

Пералік тэарэтычных пытанняў да экзамена па дысцыпліне “Бібліяграфазнаўства. Гісторыя”

для студэнтаў 2-га курса ФІДК і ФЗН (5-гадовае навучанне)

1. Асноўныя кірункі развіцця беларускай навукова-дапаможнай бібліяграфіі на сучасным этапе.
2. Асноўныя кірункі развіцця беларускай рэкамендацыйнай бібліяграфіі на сучасным этапе.
3. Асноўныя напрамкі развіцця бібліяграфіі ў арабскім свеце ў перыяд Сярэднявекі.
4. Асноўныя напрамкі развіцця бібліяграфіі ў Візантыі і Заходняй Еўропе ў перыяд Сярэднявекі.
5. Асноўныя тэндэнцыі развіцця навукова-дапаможнай бібліяграфіі ў свеце на сучасным этапе.
6. Асноўныя тэндэнцыі развіцця рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў свеце на сучасным этапе.
7. Бібліяграфічная дзейнасць сям’і Эстэрэйхераў па рэтраспектыўнаму ўліку польскага друку.
8. Бібліяграфія ў Заходняй Беларусі (1921-1939 гг.)
9. Дасягненні лічбавай нацыянальнай бібліяграфіі ў перадавых краінах (Вялікабрытанія, Францыя, Канада, Японія і інш.)
10. Задачы, змест, асноўныя этапы рэалізацыі міжнароднай праграмы УБУ/ММ (UBCIM).
11. Значэнне і асноўныя кірункі дзейнасці Міжнароднага бібліяграфічнага інстытута.
12. Інавацыйныя з’явы і працэсы ў развіцці сучаснай бібліяграфіі.
13. Развіццё беларускай бягучай нацыянальнай бібліяграфіі на сучасным этапе.
14. Развіццё беларускай каталожнай бібліяграфіі на сучасным этапе.
15. Развіццё беларускай рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі на сучасным этапе.
16. Развіццё бібліяграфіі беларускага замежжа ў другой палове XX – пачатку XXI ст.
17. Развіццё бібліяграфіі беларускага замежжа ў міжваенны перыяд.
18. Развіццё бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў свеце на сучасным этапе.
19. Развіццё каталожнай бібліяграфіі на беларускіх землях у перыяд Рэчы Паспалітай (XVI-XVIII стст.).
20. Развіццё каталожнай бібліяграфіі ў свеце на сучасным этапе.

21. Развіццё кнігагандлёвай бібліяграфіі ў Заходняй Еўропе ў XVI-XVIII стст., яе роля ва ўдасканаленні методыкі бібліяграфавання.
22. Развіццё краязнаўчай бібліяграфіі ў БССР.
23. Развіццё навукова-дапаможнай бібліяграфіі ў БССР.
24. Развіццё рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў БССР.
25. Развіццё рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі ў Расіі і СССР у XIX – XX стст.
26. Развіццё рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі ў свеце на сучасным этапе.
27. Развіццё рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі ў Францыі ў XIX – XX стст.
28. Развіццё тэарэтычных уяўленняў аб бібліяграфіі ў XIX – першай палове XX ст.
29. Развіццё ўніверсальнага бягучага бібліяграфічнага ўліку выданняў у Германіі ў XIX – XX ст.
30. Роля ІФЛА ў развіцці сучаснай бібліяграфіі.
31. Спробы міжнароднага бібліяграфічнага ўліку кніг ў перыяд Адраджэння. К. Геснер.
32. Стварэнне онлайнавага камп'ютарнага бібліятэчнага цэнтра (OCLC) і яго развіццё як міжнароднага цэнтра каталагізацыі. Сусветны бібліяграфічны каталог, яго сэрвісы.
33. Тэндэнцыі развіцця навукова-дапаможнай бібліяграфіі ў Еўропе і ЗША ў XIX – першай палове XX ст.
34. Узнікненне бібліяграфіі ў Старажытным свеце: грамадскія фактары, тэрытарыяльная распаўсюджанасць, тэрміналогія.
35. Узнікненне і развіццё асноўных відаў бібліяграфіі ў Старажытнасці.
36. Узнікненне і развіццё беларускай нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі (XIX – пачатак XX ст.).
37. Узнікненне і развіццё бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў Расіі ў XIX – XX стст.
38. Узнікненне і развіццё бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў Францыі ў XIX – XX стст.
39. Узнікненне і развіццё бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў Францыі ў XIX – XX стст.
40. Узнікненне і развіццё дзяржаўнай бібліяграфіі ў БССР.
41. Узнікненне і развіццё нацыянальнай бібліяграфіі ў Заходняй Еўропе ў XVI–XVIII стст.

42. Узнікненне навукова-дапаможнай бібліяграфіі ў Заходняй Еўропе ў XVI–XVIII стст.
43. Узнікненне тэарэтычных уяўленняў у беларускай бібліяграфіі і пачатак яе выкладання ў Імператарскім Віленскім універсітэце.
44. Формы прадстаўлення нацыянальнай бібліяграфіі ў лічбавым асяроддзі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

4.5 РЭЙТЫНГАВЫ РЭГЛАМЕНТ ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ “БІБЛІАГРАФАЖНАЎСТВА. ГІСТОРЫЯ”

Ранжыраванне відаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці студэнтаў па дысцыпліне

1. Наведванне лекцый – 2 балы.
(17 лекцый x 2 бала = 34 балы)
2. Наведванне семінарскіх заняткаў – 2 балы.
(4 семінары x 2 бала = 8 балаў)
3. Адказ на семінарскіх занятках – 10 балаў.
(4 семінараў x 10 балаў = 40 балаў)
1. Выкананне практычных работ – 10 балаў
(5 тэм x 10 = 50 балаў)
4. СРС – форма кантроля: пісьмовая работа, субяседаванне, выступленне на семінары – 10 балаў.
(6 работ x 10 балаў = 60 балаў)

Прэміяльныя балы

1. Актыўнасць на семінарскіх занятках – 6 балаў.
2. Аналіз манаграфічных крыніц і артыкулаў з выступленнем перад групай – 10 балаў.

Памяншальныя балы

1. Несвоечасовае (без уважлівай прычыны) выкананне заданняў па курсу – мінус 2 балы.
2. Адпрацоўка раней непадрыхтаванага семінара, практычнай работы па курсу – мінус 5 балаў.

4.6 КРЫТЭРЫІ АЦЭНКІ ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ, ЯКІЯ ВЫКАРЫСТОЎВАЮЦА ПА ДЫСЦЫПЛІНЕ

Для ажыццяўлення кантролю ведаў студэнтаў рэкамендуецца выкарыстоўваць наступны дыягнастычны інструментарый: заданні аткрытай формы з вольнай пабудовай адказа, праблемныя і творчыя заданні, якія прадугледжваюць эўрыстычную дзейнасць, вуснае апытанне ў межах семінараў, рубежнае апытанне па тэматыцы модуля, тэставая праверка ведаў студэнтаў па тэмах і раздзелах дысцыпліны, экзамен.

Крытэрыі ацэнкі ведаў студэнтаў

Адзін (1)	Адмова ад адказу ці адказ цалкам не адпавядае зместу пытання.
Два (два)	Студэнт у стане суаднесці пытанне з пэўным перыядам развіцця бібліяграфіі, але не мае ўяўлення аб агульных тэндэнцыях, з'явах, фактах, асобах.
Тры (3)	Студэнт вызначае храналагічныя межы пэўнага перыяду развіцця бібліяграфіі, асноўныя заканамернасці, характэрныя для гэтага этапу, але мае аб іх толькі агульнае ўяўленне і не ў стане растлумачыць іх сутнасць.
Чатыры (4)	Студэнт здольны датаваць тую ці іншую падзею (працэс) з гісторыі бібліяграфіі, вызначыць яе сутнасць, аднак не можа ахарактарызаваць асноўныя кірункі бібліяграфічнай дзейнасці ў гэты перыяд, назваць прозвішчы дзеячаў і бібліяграфічныя ўстановы.
Пяць (5)	Студэнт мае асэнсаванае ўяўленне аб пэўным перыядзе развіцця бібліяграфіі, дакладна датуе асобныя факты, але не мае сістэматызаванага ўяўлення аб іх змене, не здольны рабіць высновы аб заканамернасцях зараджэння і развіцця відаў бібліяграфіі, дзейнасці асобных бібліёграфаў.
Шэсць (6)	Студэнт здольны паказваць сацыяльна-культурнае асяроддзе развіцця бібліяграфічных з'яў, паслядоўна прасачыць арганізацыйную структуру бібліяграфіі, вызначыць асноўныя тэндэнцыі фарміравання відаў бібліяграфіі, асаблівасці бібліяграфічнай прадукцыі. Дапускае недакладнасці і асобныя фактычныя памылкі.
Сем (7)	Студэнт дастаткова поўна і дакладна ўзнаўляе праграмны вучэбны матэрыял на падставе спіса

	асноўнай літаратуры, але не здольны прасачыць узаема сувязі паміж працэсамі, з'явамі і падзеямі.
Восем (8)	Студэнт дасканала валодае вучэбным матэрыялам, добра ўяўляе арганізацыйную структуру бібліяграфіі на пэўным этапе яе развіцця, дае характарыстыку дзейнасці выдатных бібліёграфаў і бібліяграфічных цэнтраў, ведае найбольш значныя бібліяграфічныя крыніцы, самастойна аналізуе гістарычныя з'явы, працэсы, падзеі, пры гэтым дапускае нязначныя фактычныя і лагічныя памылкі.
Дзевяць (9)	Студэнт паказвае поўныя, дакладныя, грунтоўныя веды, лагічна і беспамылкова ўзнаўляе праграмы вучэбны матэрыял у межах асноўнай і большай часткі дадатковай літаратуры па курсе. Свабодна валодае паняццёвым апаратам, абгрунтоўвае вывады.
Дзесяць (10)	Студэнт творча валодае асноўным і дадатковым матэрыялам па гісторыі бібліяграфіі, здольны да глыбокіх высноў, паказвае ўменне выкарыстоўваць гісторыка-бібліяграфічныя і сумежныя веды пры аналізе развіцця бібліяграфіі, характарызуе праблемы сучаснай бібліяграфіі ў кантэксце прагрэсіўнага гістарычнага вопыту.

5. ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ 5.1 ВУЧЭБНАЯ ПРАГРАМА

Уводзіны

Прадмет, мэта і задачы «Бібліяграфазнаўства. Гісторыя» як часткі дысцыпліны «Бібліяграфазнаўства». Значэнне дысцыпліны ў сістэме прафесійнай падрыхтоўкі будучых спецыялістаў у галіне бібліятэчнай справы і бібліяграфіі. Гістарыяграфія і крыніцазнаўства.

Асноўныя перыяды гісторыі сусветнай бібліяграфіі. Месца і роля беларускай бібліяграфіі ў сусветным бібліяграфічным працэсе. Асноўныя перыяды гісторыі беларускай бібліяграфіі.

Сувязь з іншымі бібліяграфічнымі і сумежнымі дысцыплінамі.

Структура курса. Характарыстыка асноўных раздзелаў. Асноўныя формы і метады аўдыторнай і самастойнай работы студэнтаў. Выніковыя і праежжавыя формы кантролю.

Раздзел I. Бібліяграфія ў рукапісны перыяд развіцця тэкставых камунікацый (III тысячагоддзе да н. э. – XV ст. н. э.)

Тэма 1. Узнікненне бібліяграфіі ў Старажытным свеце (III тысячагоддзе да н. э. – пачатак I тысячагоддзя)

Асноўныя грамадскія фактары, якія абумовілі ўзнікненне бібліяграфіі ў Месапатаміі, Старажытным Егіпце, Грэцыі, Рыме, Кітаі. Выдзяленне бібліяграфічных тэкстаў як асобнай разнавіднасці старажытнай літаратуры, іх найменні ў мовах розных народаў як пачатак фарміравання бібліяграфічнай тэрміналогіі. Першапачатковы сэнс тэрміна “бібліяграфія”.

Суб’ект бібліяграфічнай дзейнасці, эвалюцыя яе аб’ектаў. Праяўленне адметных відавых і жанрава-тыпалагічных асаблівасцей бібліяграфічных матэрыялаў афіннай, латэнтнай, постэдзіцыйнай, каталожнай, нацыянальнай, персанальнай/біябібліяграфічнай, галіновай бібліяграфіі. Выкарыстанне каталогаў як сродка ўліку нацыянальных скруткаў у Кітаі. Каталог бібліятэкі Ашурбаніпала, бібліяграфічныя працы Калімаха і Іераніма Стрыдонскага як выдатныя помнікі культуры старажытнага свету. Метадычныя прыёмы бібліяграфавання.

Тэма 2. Бібліяграфія ў перыяд Сярэднявечаюя (другая палова першага тысячагоддзя – XV ст.)

Уплыў гісторыка-культурных з’яў Сярэднявечаюя на развіццё бібліяграфіі. Эвалюцыя яе суб’екта і аб’ектаў.

Асноўныя напрамкі развіцця бібліяграфіі ў Візантыі, арабскім свеце, Кітаі, Заходняй Еўропе, усходнеславянскіх землях. Развіццё відавога і жанрава-тыпалагічных складу бібліяграфічных прадукцыі. Бібліяграфічнае аснашчэнне візантыйскіх энцыклапедый і арабскіх рукапісаў. Удасканаленне каталожных форм, узнікненне зводных каталогаў манастырскіх бібліятэк. “Фіхрыст” ан-Надзіма як нацыянальны рэтраспектыўны паказальнік. Візантыйскія і заходнееўрапейскія бібліяграфічныя слоўнікі. Разнастайнасць мэт і метадаў бібліяграфавання ў рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможніках. Стварэнне бібліяграфічных матэрыялаў для юрыстаў, урачоў. Новыя з’явы ў методыцы складання бібліяграфічных дапаможнікаў.

Сэнс паняцця “бібліяграфія” ў сярэднявечавай Еўропе. Пачатак тэарэтыка-метадычнага асэнсавання бібліяграфіі (Чжэн Цзяо).

Раздзел II. Бібліяграфія ў перыяд кнігадрукавання як асноўнага сродка фіксавання і распаўсюджвання інфармацыі (канец XV – другая палова XX ст.)

Тэма 3. Бібліяграфія ў перыяды Адраджэння і Асветніцтва

Уплыў гісторыка-культурных з’яў на развіццё бібліяграфіі.

Узнікненне і развіццё ў Еўропе выдавецкай і кнігагандлёвай бібліяграфіі. Франкфурцкія і лейпцыгскія кірмашовыя каталогі. Зводныя каталогі. Кумулятыўныя кнігагандлёвыя каталогі (Вялікабрытанія).

Узнікненне нацыянальнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі ў краінах Заходняй Еўропы (Э.Маунсела, дзю Мэна і інш.). Стварэнне крыніц рэтраспектыўнай бібліяграфіі з міжнародным ахопам кніг (“Універсальная бібліятэка” К. Геснера і інш.).

Узнікненне прафесіянальных патрэбнасцей чытачоў як фактар развіцця спецыяльнай бібліяграфіі. Бібліяграфічная інфармацыя ў навуковых часопісах.

Развіццё тэарэтычных уяўленняў аб бібліяграфіі (А. Г. Камю і інш.). Пачатак выкладання бібліяграфіі як вучэбнай дысцыпліны.

Тэма 4. Узнікненне і развіццё бібліяграфіі на беларускіх землях у Вялікім Княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай

Зараджэнне і развіццё бібліяграфіі на беларускіх землях у IX – XII ст. Паскарэнне інфармацыйных працэсаў у XIII – XVI ст., стварэнне беларускамоўных помнікаў пісьменнасці, пачатак кнігадрукавання і іншыя фактары развіцця бібліяграфіі. Наватарскі ўклад Ф. Скарыны ў стварэнне латэнтных формаў бібліяграфічных матэрыялаў.

Развіццё каталожнай бібліяграфіі як асноўнага віда бібліяграфічнай дзейнасці. Эвалюцыя каталожных формаў бібліятэк розных тыпаў. Каталогі С. Кашуцкага.

Афіцыйныя рашэнні Адукацыйнай камісіі па стварэнні сеткі публічных бібліятэк і каталагізацыі іх фондаў. Бібліяграфічны змест патрабаванняў да прафесіі бібліятэкара.

Зараджэнне краязнаўчай бібліяграфіі на беларускіх землях.

Прычыны адставання беларускай бібліяграфіі ў параўнанні з бібліяграфіяй заходнееўрапейскіх краін.

Тэма 5. Развіццё агульнай бібліяграфіі ў свеце ў XIX – другой палове XX ст.

Асноўныя фактары і тэндэнцыі развіцця агульнай бібліяграфіі. Выпуск друкаваных каталогаў буйнейшых нацыянальных бібліятэк (Брытанскага музея, Бібліятэкі Кангрэса ЗША і інш.). Узнікненне першых крыніц бягучай нацыянальнай бібліяграфіі (Францыя, Расія). Пашырэнне бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў краінах Еўропы, Азіі і іншых рэгіёнаў у XIX – першай палове XX ст. Дзяржаўная бібліяграфія ў СССР. Стварэнне ў XIX ст. буйных крыніц рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі, роля прыватных складальнікаў (В.С. Сопікаў, К. Эстрэйхер і інш.). Развіццё кнігагандлёвай бібліяграфіі ў краінах Заходняй Еўропы і ЗША.

Развіццё нацыянальнай бібліяграфіі пасля Другой сусветнай вайны. Роля ІФЛА, ЮНЕСКА ў арганізацыі і ўдасканаленні бягучай нацыянальнай бібліяграфіі. Эвалюцыя аб'ектаў бібліяграфічнага ўліку і сістэмы паказальнікаў. Распрацоўка і ўкараненне міжнародных і нацыянальных бібліяграфічных стандартаў і фарматаў (UNIMARC і інш.). Удзел нацыянальных бібліятэк у стварэнні рэсурсаў рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі. Эвалюцыя тэарэтыка-метадычных падыходаў да падрыхтоўкі крыніц рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі. Прынцыпы іх стварэння у рашэннях ІФЛА (1986).

Буйнейшыя выданні рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі ў асобных краінах Еўропы, Азіі, Амерыкі.

Пачатак укаранення аўтаматызаваных тэхналогій у падрыхтоўку рэсурсаў агульнай бібліяграфіі.

Тэма 6. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі ў свеце ў XIX – другой палове XX ст.

Асноўныя фактары і тэндэнцыі развіцця навукова-дапаможнай бібліяграфіі ў XIX – першай палове XX ст. Дзейнасць навуковых арганізацый і устаноў па бібліяграфічным забеспячэнні галін навукі і вытворчасці. Стварэнне спецыялізаваных бібліяграфічных фірм. Бібліяграфічныя выданні Лонданскага каралеўскага навуковага таварыства. Узнікненне рэфератыўных часопісаў у краінах Заходняй Еўропы.

Развіццё навукова-дапаможнай бібліяграфіі пасля Другой сусветнай вайны. Стварэнне сістэм навукова-тэхнічнай інфармацыі (ВИНИТИ і інш.), бібліяграфічны кірунак іх функцыянавання. Інстытут навуковай інфармацыі (ISI), выпуск індэксаў цытавання навуковых публікацый. Удасканаленне методыкі навукова-дапаможнай бібліяграфіі. Узнікненне выбарчага распаўсюджвання інфармацыі (ВРІ).

Дасягненні рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў XIX – пачатку XX ст. у Расіі (Х. Д. Алчэўская, М. А. Рубакін). Рэкамендацыйна-бібліяграфічная дзейнасць у СССР. Рэкамендацыйнай бібліяграфія ў асобных краінах Еўропы і ЗША.

Тэма 7. Узнікненне і развіццё міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва ў другой палове XIX – XX ст.

Фактары ўзнікнення міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва.

Стварэнне Міжнароднага бібліяграфічнага інстытута і кірунку яго дзейнасці. Міжнароднае супрацоўніцтва ў галіне бібліяграфіі пасля Другой сусветнай вайны. Роля ЮНЕСКА, ІФЛА, ІСО, ФІД, рэгіянальных і нацыянальных бібліятэчна-бібліяграфічных арганізацый і устаноў. Рашэнні міжнародных канферэнцый і кангрэсаў па праблемах бібліяграфіі (Парыж, 1950; Варшава, 1957; Парыж, 1977 і інш.).

Асноўныя кірункі і вынікі супольнай дзейнасці па ўкараненні аўтаматызаваных тэхналогій бібліяграфавання і бібліяграфічнага абслугоўвання. Стварэнне і эвалюцыя міжнародных бібліяграфічных

стандартаў ІФЛА, фарматаў MARC. Узнікненне першых міжнародных карпаратыўных сістэм віртуальнага даведачна-бібліяграфічнага абслугоўвання.

Міжнародныя праграмы ІФЛА і ЮНЕСКА. Праграма “Універсальны бібліяграфічны ўлік і міжнародны MARC” (UBCIM). Бібліяграфічны характар праграм “Сусветная сістэма навуковай інфармацыі” (UNISYST) і інш.

Стварэнне онлайнавага камп’ютарнага бібліятэчнага цэнтра (OCLC) і яго развіццё як міжнароднага цэнтра каталагізацыі. Роля Ф. Кілгура.

Тэма 8. Бібліяграфія ў перыяд уваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX ст.)

Уплыў гісторыка-культурных з’яў на развіццё бібліяграфіі. Пераўтварэнні ў арганізацыйнай структуры беларускай бібліяграфіі на працягу перыяда. Дзеячы беларускай бібліяграфіі. Развіццё каталожнай бібліяграфіі. Спробы стварэння крыніц нацыянальнай бібліяграфіі (М. Пелка-Палінскі, Я. Ф. Карскі і інш.), рэкамендацыйнай і біябібліяграфічнай інфармацыі. Узнікненне бібліяграфічнай думкі і адукацыі (А. М. Багаткевіч).

Заняпад бібліяграфіі пасля падаўлення паўстання 1863– 1864 гг. і яе ўздым у апошняй чвэрці XIX – пачатку XX ст. Жанрава-тыпалагічны склад і змест навукова-дапаможнай бібліяграфічнай прадукцыі. Стварэнне бібліяграфічных матэрыялаў на беларускай мове ў пачатку XX ст. Бібліяграфічная інфармацыя на старонках “Нашай нівы”. Заняпад бібліяграфіі ў гады Першай сусветнай, Савецка-польскай і Грамадзянскай войнаў.

Тэма 9. Бібліяграфія ў БССР

Афіцыйныя рашэнні ўладаў аб развіцці бібліяграфіі ў рэспубліцы. Заснаванне Дзяржаўнай бібліятэкі БССР і кніжнай палаты пры ёй як дзяржаўнага бібліяграфічнага цэнтра. Бібліяграфічная камісія Інбелкульту. Сродкі масавай інфармацыі як канал стварэння і распаўсюджвання бібліяграфічнай інфармацыі.

Вядомыя дзеячы бібліяграфіі міжваеннага перыяду.

Узнікненне дзяржаўнай бібліяграфіі (“Летапіс беларускага друку”), стварэнне крыніц рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі. Развіццё навукова-дапаможнай, рэкамендацыйнай і краязнаўчай бібліяграфіі.

Страты беларускай бібліяграфіі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Аднаўленне арганізацыйных структур бібліяграфіі ў пасляваенны час, развіццё яе відаў. Пачатак каардынацыі і кааперацыі бібліяграфічнай дзейнасці бібліятэк

Беларусі. Удасканаленне арганізацыйнай структуры бібліяграфічнай дзейнасці ў 1960-1980-я гг., стварэнне сістэмы дзяржаўнай, навукова-дапаможнай і рэкамендацыйнай бібліяграфіі. Узнікненне ўстаноў навуковай інфармацыі і бібліяграфічныя кірункі іх дзейнасці.

Развіццё бібліяграфазнаўства. Узнікненне вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай бібліятэчна-бібліяграфічнай адукацыі.

Тэма 10. Развіццё бібліяграфіі беларускага замежжа ў XX ст.

Бібліяграфічная праца як неад'емная частка нацыянальнай, культурна-асветнай, навукова-даследчай дзейнасці беларускай інтэлігенцыі за межамі БССР.

Нацыянальныя рэтраспектыўныя дапаможнікі міжваеннага перыяду ("Белорусы" Я. Ф. Карскага, 2-я і 3-я часткі 3-га тому; "Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі" В. Ластоўскага).

Развіццё бібліяграфіі ў Заходняй Беларусі. Віленскі бібліяграфічны рэгіён, дзейнасць яго бібліяграфічных цэнтраў.

Асноўныя замежныя беларускія арганізацыі і ўстановы, якія займаліся бібліяграфічнай дзейнасцю пасля Другой сусветнай вайны (Беларускі інстытут культуры і навукі і інш.). Стварэнне нацыянальных рэтраспектыўных паказальнікаў перыёдыкі, кніжных выданняў, часопісных артыкулаў; навукова-дапаможных паказальнікаў. Вядучыя бібліёграфы беларускага замежжа.

Раздзел III. Бібліяграфія ў перыяд станаўлення і развіцця электронных (лічбавых) камунікацый (канец XX – пачатак XXI ст.)

Тэма 11. Сацыяльныя і тэхналагічныя фактары развіцця бібліяграфіі

Забеспячэнне свабоднага доступа да бібліяграфічнай інфармацыі ва ўмовах электроннай камунікацыі як праяўленне яе прынцыпаў. Дзейнасць ІФЛА, яе секцыі бібліяграфіі, рэгіянальных і нацыянальных прафесійных арганізацый (УДК кансорцыум, ALA, БАЕ і іншых) па вырашэнні сучасных праблем бібліяграфіі.

Вырашэнне праблем стварэння бібліяграфічных запісаў, бібліяграфічнага пошуку у лічбавым асяроддзі; бесперашкоднага абмену бібліяграфічнымі данымі, развіцця віртуальнага бібліяграфічнага абслугоўвання. Бібліяграфічныя стандарты і фарматы (FRBR, ISBD (кансалідаванае выданне), RDA, MARC 21 і інш.). Развіццё структуры метаданых (Дублінскае ядро і інш.), іх суадносіны са

стандартамі бібліяграфічнага апісання. Аўтарытэтны кантроль у прадстаўленні бібліяграфічнай інфармацыі. Прымяненне пошукавых сэрвісаў тыпу Discovery.

Праблема “бачнасці” і адкрытасці бібліяграфічных рэсурсаў. Індэксаванне электронных бібліяграфічных рэсурсаў пошукавымі сістэмамі Google, Bing, Яндекс і іншымі ў рэалізацыі функцыянальнага патэнцыялу і грамадскага прызначэння бібліяграфіі.

Бібліяграфічныя рэсурсы і сэрвісы ў сацыяльных медыя.

Тэма 12. Асноўныя тэндэнцыі развіцця агульнай бібліяграфіі

Развіццё каталожнай бібліяграфіі. Карпаратыўнасць у развіцця каталагізацыі на сучасным этапе. [WorldCat](#) як глабальная сетка даных аб бібліятэчных фондах і паслугах, сусветны электронны каталог. Онлайн-каталогі як метадамыя электронных бібліятэк (міжнародных, рэгіянальных, нацыянальных).

Пашырэнне аб’ектаў нацыянальнай бібліяграфіі (улік мультымедычных, сеткавых рэсурсаў), выпрацоўка прынцыпаў іх адбору. Варыятыўнасць прадстаўлення рэсурсаў бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ў асобных краінах (друкаваным і электронным рэжымах, у якасці онлайн-сэрвісаў), асаблівасці пошуку інфармацыі, сувязь з каталогамі і электроннымі бібліятэкамі.

Развіццё рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі. Рэтраспектыўныя БД нацыянальнага дакумента (Вялікабрытанія, Францыя, Аўстралія і інш.).

Інтэграцыйныя працэсы ў відах агульнай бібліяграфіі (бягучай і рэтраспектыўнай нацыянальнай; нацыянальнай і каталожнай; нацыянальнай, каталожнай і кнігагандлёвай).

Тэма 13. Асноўныя тэндэнцыі развіцця спецыяльнай бібліяграфіі

Развіццё бібліяграфічнага забеспячэння галін навукі і эканомікі. Тэматычныя і біябібліяграфічныя дапаможнікі як асноўны кірунак існавання друкаванай бібліяграфічнай прадукцыі. Спалучэнне друкаваных і электронных формаў існавання бібліяграфічнай прадукцыі (ВИНИТИ і інш.). Стварэнне бібліяграфічных і рэфератыўных БД. Бібліяграфічнае аснашчэнне поўнатэкставых БД. Бібліяграфічная інфармацыя ў сусветна вядомых ліцэнзаваных БД па галінах навукі, эканомікі, адукацыі, тэхніцы, медыцыне, культуры і інш. (Elsevier, EBSCO, ProQuest, Emerald і інш.). Карпаратыўнасць у

стварэнні метаінфармацыі спецыялізаваных электронных бібліятэк і рэпазіторыяў (HathiTrust і інш.).

Роля БД Scopus і Web of Science (WoS) для вызначэння эфектыўнасці рэйтынгаў навуковых часопісаў, даследчай дзейнасці навукоўцаў, устаноў навуковай і вышэйшай адукацыі.

Тэма 14. Кірункі развіцця бібліяграфіі ў Рэспубліцы Беларусь

Уплыў гісторыка-культурных умоў на развіццё бібліяграфіі. Абнаўленне нарматыўнай прававой базы бібліяграфічнай дзейнасці. Набыццё Дзяржаўнай бібліятэкай і Кніжнай палатай статусу нацыянальных бібліяграфічных цэнтраў. Галіновыя бібліяграфічныя цэнтры нацыянальнага ўзроўню. Бібліяграфічныя аспекты дзейнасці Беларускай бібліятэчнай асацыяцыі.

Камп'ютэрызацыя бібліяграфічнай дзейнасці. Электронныя каталогі і базы даных як асноўны напрамак развіцця бібліяграфічнай прадукцыі.

Дзейнасць Нацыянальнай кніжнай палаты Беларусі па бягучым і рэтраспектыўным бібліяграфічным ўліку. Бягучая нацыянальная бібліяграфія Беларусі ў электронным асяроддзі.

Дзейнасць НББ па развіцці нацыянальнай бібліяграфіі, распрацоўцы і рэалізацыі буйнейшых нацыянальных бібліяграфічных праектаў універсальнага зместу (Зводнага электроннага каталога бібліятэк Беларусі, Нацыянальнай БД аўтарытэтных запісаў і іншых карпаратыўных праектаў).

Развіццё навукова-дапаможнай бібліяграфіі. Генерацыя бібліяграфічных баз даных у бібліятэках розных тыпаў, іх інтэграванне ў інфармацыйную прастору; доступ да замежных БД. Асаблівасці развіцця рэкамендацыйнай бібліяграфіі.

Развіццё сістэмы віртуальнага бібліяграфічнага абслугоўвання.

Стварэнне нацыянальных рэтраспектыўных і навукова-дапаможных паказальнікаў цэнтрамі і дзеячамі бібліяграфіі беларускага замежжа.

5.2 АСНОЎНАЯ ЛІТАРАТУРА

1. Гісторыя беларускай бібліяграфіі : тэксты лекцый для студ. II курса ФІДК і ФЗН: [Электронны рэсурс] / склад. Т.В. Кузьмініч, В.І. Саітава. – Электронная бібліятэка БДУКіМ.
2. Головкин, С.И. Информационно-поисковые системы европейских библиотек середины XIX века / С.И.Головкин // Мир библиографии. – 2009. – № 4. – С.59 – 63.
3. Грузинова, Л.Б. Библиография. Раздел 2. Иностранная библиография: учебник / Л.Б. Грузинова. – М., 2003. – 284 с.
4. Кузьминич, Т.В. Национальная библиотека Беларуси как центр библиографической деятельности: современное состояние // Библиотековедение. – 2011. – № 2. – С.91 – 96.
5. Кузьмініч, Т.В. Гісторыя беларускай бібліяграфіі як кірунак сучаснага бібліяграфазнаўства: здабыткі і перспектывы / Т.В. Кузьмініч; В.І Саітава // Сучасныя інфармацыйныя тэхналогіі і сацыяльная значнасць бібліятэк: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, (Мінск, 29–30 кастр., 2003 г.) / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. – Мінск, 2004. – С. 42–46.
6. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская бібліяграфія. Агульны курс : падручнік / В.Е. Лявончыкаў. – Мінск : Вышэйш. шк., 1991. – 258 с.
7. Лявончыкаў, В.Е. Бібліяграфія беларускага замежжа пасля другой сусветнай вайны (1945–1991) / В.Е. Лявончыкаў, В.В.Бушуева // Вопросы библиографоведения и библиотековедения. – Минск, 1994. – Вып. 15. – С. 46–64.
8. Моргенштерн, И.Г. Что изучает история библиографии? / И.Г. Моргенштерн // Мир библиографии. – 2007. – № 4. – С. 2-5.
9. Национальная библиография в электронную эру : руководство и новые направления развития / пер. А. В. Теплицкая [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/39-ru.pdf>.
10. Саітава В.І. Бібліяграфія на беларускіх землях як частка інфармацыйных працэсаў у другой палове – XV – XVIII ст. / В.І.Саітава, Т.В.Страмужэўская // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нац. б-ка Беларусі.– Вып. 9. – Мінск, 2007. – С. 25–40.

11. Саітава В.І. Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.) : вучэбны дапаможнік / В.І.Саітава. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2005. — 129 с.
12. Саітава, В.І. Вытокі айчыннай бібліяграфічнай адукацыі і бібліяграфазнаўства: [аб А.М.Багаткевічу] / В.І.Саітава // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. – 2005. – №4 – С.97–105.
13. Семеновкер, Б.А. Эволюция библиографии как литературного жанра / Б.А. Семеновкер // Книга: исследования и материалы. Сб. 70. – Москва : Терра, 1995. – С. 52-70.
14. Семеновкер, Б.А. Эволюция информационной деятельности. Рукописная информация. Ч. 3 / Б.А. Семеновкер ; Российская гос. библиотека. – Москва : Пашков дом, 2013. – 192 с.

5.3 ДАДАТКОВАЯ ЛІТАРАТУРА

1. Вопросы библиографоведения. Вып. 17. Библиографический учет и доступ в XXI веке. – М.: Пашков дом, 2009. – 404 с.
2. Canadiana – национальная библиография Канады в цифровую эпоху // Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений. – 2009. – № 1. – С.21–26.
3. Андерсон, Д. Универсальный библиографический учёт: История, современное состояние и перспективы развития / Д. Андерсон // Библиотековедение и библиография за рубежом. – 1984. – Вып. 97. – С. 38–57.
4. Бавин, С.П. Рекомендательная библиография : состояние и перспективы / С.П. Бавин // Труды Международного библиографического конгресса. (Санкт-Петербург, 21–23 сент. 2010 г.). – Санкт-Петербург : Рос. нац. б-ка, 2012. Ч. I. – С. 447–454.
5. Базылева-Ланько, С.А. Использование свободного и проприетарного программного обеспечения в Национальной библиотеке Беларуси / С.А. Базылева-Ланько // Библиотека как феномен культуры : материалы III Междунар. конгресса, Минск, 21–22 окт. 2015 г. – Минск, 2015. – С. 129–135.
6. Бричковский, В.И. Основные направления развития системы научно-образовательных ресурсов открытого доступа в Республике Беларусь / В.И. Бричковский // Материалы III Международного конгресса «Библиотека как

- феномен культуры, Минск, 21–22 октября 2015г. / Национальная библиотека Беларуси ; составитель А.А. Суша. – Минск, 2015. – С. 140–145.
7. Бурн, Р. Универсальный библиографический учёт: теория и практика / Р.Бурн // Библиотековедение и библиография за рубежом. – 1989. – Вып. 121. – С. 3–9.
  8. Бушило, Л.Л. База данных «Ученые Беларуси» как инновационный корпоративный ресурс библиотек Беларуси / Лариса Бушило, Татьяна Кузьминич // Бібліятэчны свет. – 2013. – № 4. – С. 9–11.
  9. Гарфилд, Ю. Век создания указателей ссылок / Гарфилд Юджин // Международный форум по информатике. – 2013. – Т.38. 1. – С.25-28.
  10. Головкин, С.И. Библиографическая модель репертуара народного и детского чтения / С.И. Головкин // Библиография. – 2009. – N 1. – С. 48–54.
  11. Горячева, С.А. Библиографические тексты в Библии. Ч. 1. Ветхий Завет / С.А. Горячева // Книга : исслед. и материалы. – Сб. 89. – 2009. – С.156-178.
  12. Европейская библиотека и Европейская цифровая библиотека (Europeana) – особенности и отличия // Новости Междунар. Федерации библиотеч. Ассоциаций и учрежд. – 2011. – № 1. – С.50 – 51.
  13. Ермолич, Е.И. Государственная библиографическая информация Беларуси в электронной среде / Е.И.Ермолич // Библиография. – 2007. – №2. – С. 42-47.
  14. Здобнов, Н.В. История русской библиографии до начала XX века /до октября 1917 г. / Н.В. Здобнов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1955. – 607 с.
  15. Иванова, Е.В. Национальная библиография Беларуси в международном контексте/ Е.В. Иванова // Библиография. – 2005. – № 4. С. 17-26.
  16. Ильина, С.В. Авторитетные / нормативные базы данных в АБИС : учебное пособие / С. В. Ильина. – Минск : БГУКИ, 2012. – 96 с.
  17. Ильина, И.И. Электронный банк данных РКП: библиография и компьютерные технологии // Библиография. – 2010. - № 6. – С.3 – 9.
  18. Ильина, С.В. Национальные особенности корпоративной базы данных авторитетных/нормативных записей библиотек Беларуси / С.В.Ильина, Л.Л.Бушило // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: XV Международная конференция “Крым-2008” [Электронный ресурс]: доклады (Судак, Украина, 7–15 июня 2008 г.).
  19. Інфармацыйныя рэсурсы Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі: зб. артыкулаў / склад. Т. Кузьмініч. – Мінск : Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2008. – 202 с.

20. Кетт, Ю. Немецкая национальная библиография как открытые связанные данные: использование и возможности / Ю. Кетт, С. Бейер, М. Манеке, И. Янс, Л. ; сокр. пер. А. В. Теплицкой // Библиография. – 2013. – № 1. – С. 125–136.
21. Концепция информационного взаимодействия библиотек Беларуси: разработана в рамках Программы развития единой компьютерной сети Республики Беларусь (НИКС РБ) и утверждена на засед. Республ. библиотечного Совета при Министерстве культуры 3.03.2000 г./ Бел. библиотеч. ассоциация. – Минск : Красико Принт, 2001. – 47 с.
22. Кузьмин Е.И. О программе ЮНЕСКО «Информация для всех» / Е.И. Кузьмин, А.А. Демидов // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 1. – С.88–98.
23. Кузьминіч, Т.В. Бібліяграфічная праца навуковага таварыства па вывучэнні Беларусі ў кантэксце інфармацыйнай дзейнасці ў рэспубліцы (другая палова 20-х – пачатак 30-х гг. XX ст.) / Т.В. Кузьминіч // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі. – Вып. 8. – Мінск, 2006. – С. 204–228.
24. Кузьминич, Т.В. Взаимодействие библиотек Беларуси по организации национальной электронной информационной среды /Т.В. Кузьминич, С.А. Кремезная, О.А. Соболевская // Бібліятэчны веснік. – 2012. – № 4. – С. 89–96.
25. Кузьминич, Т.В. Внедрение компьютерных технологий в библиографическую деятельность Национальной библиотеки Беларуси / Т. В. Кузьминич // Труды Международного библиографического конгресса (Санкт-Петербург, 21—23 сентября 2010 г.) / Рос. нац. б-ка ; [науч. ред. : Н.К. Леликова и др. ; ред. : М.А. Бенина, Л.С. Гейро]. – СПб., 2012. – С. 219–225.
26. Кузьминич, Т.В. Динамическая модель национальной библиографии Беларуси: трансформация структуры в историческом аспекте / Кузьминич Т. В. // Бібліятэчны веснік / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. – Вып. 3 – С. 28–42.
27. Кузьминіч, Т.В. Нацыянальная бібліятэка Беларусі як цэнтр бібліяграфіі па айчыннай гісторыі / Т.В. Кузьминіч // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. – Мінск, 2004. – Вып. 6. – С. 6–20.
28. Кузьминич, Т.В. Ресурсы открытого доступа в структуре электронного контента библиотек Беларуси / Т. В. Кузьминич // Веснік Інстытута культуры Беларусі – 2012. – № 2. – С. 82–86.
29. Кузьминіч, Т.В. Творы па гісторыі Беларусі як крыніца выяўлення

- першапачаткова фіксаваных форм бібліяграфічнай інфармацыі / Т.В. Кузьмініч // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. – Мінск, 2001. – С. 5–22.
30. Левин, Г.Л. Национальная библиография. Структура. История. Перспективы / Г.Л. Левин // Мир библиографии – 1996. – №1. – С. 16–19.
31. Левин, Г.Л. Национальная библиография и библиография местных документов / Г. Л. Левин // Румянцевские чтения - 2013. Ч. 1 = The Rumyantsev readings - 2013. Part. 1 : материалы международной научной конференции (16-17 апреля 2013) : [в 2 ч.]. – С. 345-351.
32. Левин, Г.Л. Основные тенденции развития национальной библиографии в Российской Федерации / Г.Л. Левин // Библиотекосведение. – 2013. – № 4. – С. 37–42.
33. Левин, Г.Л. Ретроспективная национальная библиография: принципы учета, типология ресурсов / Г.Л. Левин // Книга. Исследования и материалы : сборник 99/ I-II. – Москва, 2013. – С.43 – 53.
34. Левин, Г.Л. Теоретические проблемы национальной библиографии / Г.Л. Левин // Книга. Исследования и материалы : сборник 95. – Москва, 2012. – С.14 – 46.
35. Леонов, В.П. Эволюционный синтез библиографии / В.П. Леонов. – Библиография. – 2011. – № 1. – С.20–29.
36. Литвинова, Н. Н. Проблемы внедрения поисковых сервисов типа Discovery в библиотеках / Н. Н. Литвинова // Библиотекосведение. – 2013. – № 6. – С. 41–45.
37. Лобанова, Э.Ш. Долгий путь эволюций форматов: От MARC I до MARC 21 Э.Ш. Лобанова // Библиотека. – 2003. – № 9. – С.55–57.
38. Лютова, К.В. Национальная библиография, издательская деятельность и библиотечное дело в странах Азии и Африки : сборник научных трудов / Ксения Владимировна Лютова, Татьяна Николаевна Холмовская. – Ленинград : БАН, 1985. – 117 с.
39. Лявончыкаў, В. Бібліятэчна-бібліяграфічная дзейнасць Аляксандра Ельскага / В. Лявончыкаў // Бібліятэчны свет. – 2001. – № 2. – С. 24–25.
40. Лявончыкаў, В.Е. Беларуская рэтраспектыўная бібліяграфія кніг / В.Е. Лявончыкаў. – Мінск : Вышэйш. школа, 1971. – 72 с.
41. Лявончыкаў, В.Е. Дзейнасць Бібліяграфічнай камісіі Інстытута беларускай культуры / В. Лявончыкаў, Н. Карасцінская // Бібліятэчны свет. – 1997. – N 1 – С. 8–9.
42. Пацек, Я. Ты хочеш мяня убить? Спрашывае нацыянальная библиография

- Интернет / Я Пацек, М. Крыницка ; пер. с пол. А.Д. Теплицкой [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://www.ifla.org/past-wlic/2012/215-pacek-ru.pdf>. – Дата доступа : 1.10.2016.
43. Рузиева, Ф. Из истории создания библиографических источников на территории Средней Азии / Ф. Рузиева // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2009. – № 3. – С. 72-73.
44. Сазонава, Т.А. Бібліяграфічная дзейнасць В.У. Ластоўскага / Т.А. Сазонава // Вопросы библиотековедения и библиографоведения: межвед. сб. Вып. 13. – Минск : Універсітэцкае, 1992. – С.93–101.
45. Саітава, В.І. Бібліяграфічная дзейнасць Н.Б. Ватацы / В.І. Саітава, С.В. Зыгмантовіч // Здабыткі дакументальныя помнікі на Беларусі / Нац. б-ка Беларусі. – Вып. 2. – Минск, 1997. – С.10–20.
46. Саітава, В.І. І.Б. Сіманоўскі і тэарэтыка-арганізацыйныя праблемы развіцця бібліяграфіі / В.І.Саітава, С.В. Зыгмантовіч // Бібліятэка і грамадства: матэрыялы навук.-практ. канф. / НБ Беларусі. – Минск, 1993. – С.68–75.
47. Семеновкер, Б.А. Библиографические памятники Византии / Б.А.Семеновкер. – Москва : Археогр. центр, 1995. – 222 с.
48. Семеновкер, Б.А. Эволюция информационной деятельности. Рукописная информация. Ч. 2 / Б.А. Семеновкер ; Российская гос. библиотека. – Москва : Пашков дом, 2011. – 336 с.
49. Сергеев, М.Л. Библиографические интресы Конрада Гесснера (1516-1565): к 500-лрнему юбилею цюрихского полигистора / М.Л. Сергеев // Библиография. – 1917. – № 1. – С.12-22.
50. Симановский, И.Б. Белорусская советская библиография. Ч.1. / И.Б. Симановский; Гос. б-ка БССР им. В.И.Ленина, Кн. палата БССР; [Ред.: В.С.Григорьев, А.П.Демченкова]. – Минск, 1965. – 195 с.
51. Симон, К.Р. История иностранной библиографии / К.Р.Симон. – М.: Изд-во ВКП, 1963. – 736 с.
52. Соколинский, Е.К. Проблемы национального репертуара печати и сводных каталогов Российской Федерации: монография / Е.К.Соколинский. – СПб. : Изд-во «Рос. нац. б-ки», 2007. – 400 с.
53. Сухоруков, К.М. Издательско-книготорговая библиография сегодня К.М. Сухоруков // Библиография. – 2008. – № 2. – С. 11–23.
54. Теймурихани, А. Будущее национальной библиографии Исламской Республики Иран: перспектива для пользователей / А. Теймурихани, С. Акбари-Дарян // Библиография. – 2014. – № 3. – С. 143–148.

55. Теплицкая, А. В. Библиографическая продукция национальных библиотек – членов Библиотечной ассамблеи Евразии в XXI веке / А. В. Теплицкая, Л. В. Жукова // Труды Международного библиографического конгресса. (Санкт-Петербург, 21–23 сент. 2010 г.) / Рос. нац. б-ка. Санкт-Петербург, 2012. Ч. I. – С. 53–64.
56. Теплицкая, А.В. Создание и использование национальных библиографий / А.В.Теплицкая // Библиография. – 2008. – №3. – С. 119–124.
57. Улашчык, М. З мінулага Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі і Кніжнай палаты // Улашчык, М. Выбранае. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2001. – С.387–400.
58. Фокеев, В.А. Очерк истории развития библиографоведения / В.А.Фокеев // Мир библиографии. – 2002. – № 5. – С.12–19; № 6. – С.7–9; 2003. – №1. – С.2–5.
59. Хомякова, И.Г. Первые международные библиографические организации и учреждения / И.Г.Хомякова // Библиография. – 2010. - № 2. – С.41 – 43.
60. Чигирева, Р.М. Некоторые вопросы развития белорусской библиографии в дореволюционное время / Р.М.Чигирева // Из истории белорусской библиографии и книжных фондов. – Минск, 1979. – С.29 – 38.
61. Национальная библиотека Беларуси [Электронный ресурс] [О библиографах НББ Антоне Адамовиче Соколычце, Клавдии Владимировне Пренц и др.] – Режим доступа: <http://forum.vgd.ru/post/1629/32429/p1986856.htm>.

**5.4 ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ
“БІБЛІЯГРАФАЗНАЎСТВА. ГІСТОРЫЯ” ДЛЯ СТУДЭНТАЎ 2-га курса ФІДК**

Нумар раздзела тэмы	Назва раздзела тэмы	Колькасць аудыторных гадзін				самастойная праца	Іншае	Форма кантроля ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі	Семинарскія заняткі	Лабараторныя заняткі			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Уводзіны	1						
Раздзел I. Бібліяграфія ў рукапісны перыяд развіцця тэкставых камунікацый (III тысячагоддзе да н. э. – XV ст. н.э.)								
1.	Узнікненне бібліяграфіі ў Старажытным свеце (III тысячагоддзе да н. э. – пачатак I тысячагоддзя н.э.)	1		2				
2.	Бібліяграфія ў перыяд Сярэднявекі (V – XV стст.)	1						
Раздзел II. Бібліяграфія ў перыяд кнігадрукавання як асноўнага сродка фіксавання і распаўсюджвання інфармацыі (канец XV – сярэдзіна XX стст.)								
4.	Бібліяграфія ў перыяды Адраджэння і Асветніцтва (XVI–XVIII стст.)	2		2				
5.	Узнікненне і развіццё бібліяграфіі на беларускіх землях у Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай (да 1795 г.)	2						праверка тэстаў
6.	Развіццё агульнай бібліяграфіі ў свеце ў новы і найноўшы час (XIX – сярэдзіна XX ст.)	6		2		3		Выступленні і паказ эл/прэзентацый на семінарах № 2-4
7.	Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі ў свеце ў новы і найноўшы час (XIX – сярэдзіна XX ст.)	2		2		3		Выступленні і паказ эл/прэзентацый на семінарах № 2-4
8.	Узнікненне і развіццё міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва	2						праверка

							эл/прэзентацый (пісьмовых работ), субсяседванне
9.	Бібліяграфія ў перыяд уваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX стст.)	2					праверка тэстаў
10.	Бібліяграфія ў БССР	4			4		праверка пісьмовых работ, субсяседванне
11.	Развіццё бібліяграфіі беларускага замежжа	1					
12.	Раздзел 3. БІБЛІЯГРАФІЯ Ў ПЕРЫЯД СТАНАЎЛЕННЯ І РАЗВІЦЦЯ ЭЛЕКТРОННЫХ (ЛІЧБАВЫХ) КАМУНІКАЦЫЙ (апошняя чвэрць XX – пачатак XXI стст.)						
13.	Прыярытэтныя кірункі развіцця бібліяграфіі ў краінах інфармацыйнага грамадства	2			4		
14.	Асноўныя тэндэнцыі развіцця агульнай бібліяграфіі	4	8				
15.	Асноўныя тэндэнцыі развіцця спецыяльнай бібліяграфіі	2	4				
16.	Асноўныя кірункі развіцця бібліяграфіі ў Рэспубліцы Беларусь	2	2				праверка тэстаў
	Усяго:	34	14	8	14	76	

**ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ
“БІБЛІАГРАФАЗНАЎСТВА. ГІСТОРЫЯ” ДЛЯ СТУДЭНТАЎ 2-га курса ФЗН (гадовае навучанне)**

Нумар раздзела тэмы	Назва раздзела тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін				Іншае
		Лекцыі	Практычныя заняткі	Семінарскія заняткі	Лабараторныя заняткі	
1	2	3	4	5	6	
	Уводзіны	1				
	Раздзел I. Бібліяграфія ў рукапісны перыяд развіцця тэкставых камунікацый (III тысячагоддзе да н. э. – XV ст. н.э.)					
1.	Узнікненне бібліяграфіі ў Старажытным свеце (III тысячагоддзе да н. э. – пачатак I тысячагоддзя н.э.)	1				
	Раздзел II. Бібліяграфія ў перыяд кнігадрукавання як асноўнага сродка фіксавання і распаўсюджвання інфармацыі (канец XV – сярэдзіна XX стст.)					
3.	Узнікненне і развіццё бібліяграфіі на беларускіх землях у Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай (да 1795 г.)	1				
4.	Развіццё агульнай бібліяграфіі ў свеце ў новы і найноўшы час (XIX – сярэдзіна XX ст.)	1	2			
5.	Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі ў свеце ў новы і найноўшы час (XIX – сярэдзіна XX ст.)	1		2		
	Раздзел 3. БІБЛІАГРАФІЯ Ў ПЕРЫЯД СТАНАЎЛЕННЯ І РАЗВІЦЦЯ ЭЛЕКТРОННЫХ (ЛІЧБАВЫХ) КАМУНІКАЦЫЙ (апошняя чвэрць XX – пачатак XXI стст.)					
	Прыярытэтныя кірункі развіцця бібліяграфіі ў краінах інфармацыйнага грамадства	2	2			
	Усяго	8	4	2		

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

5.5 Электронныя адукацыйныя рэсурсы

У мэтах паляпшэння нагляднасці лекцыйнага матэрыялу выкарыстоўваюцца электронныя прэзентацыі ў праграме Power Point па тэмах:

1. Узнікненне бібліяграфіі ў Старажытным свеце (III тысячагоддзе да н. э. – пачатак I тысячагоддзя н.э.)
2. Бібліяграфія ў перыяд Сярэднявекі (V – XV стст.).
3. Бібліяграфія ў перыяды Адраджэння і Асветніцтва (XVI–XVIII стст.).
4. Узнікненне і развіццё бібліяграфіі на беларускіх землях у Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай (да 1795 г.).
5. Развіццё агульнай бібліяграфіі ў свеце ў новы і найноўшы час (XIX – сярэдзіна XX ст.).
6. Развіццё спецыяльнай бібліяграфіі ў свеце ў новы і найноўшы час (XIX – сярэдзіна XX ст.).
7. Узнікненне і развіццё міжнароднага бібліяграфічнага супрацоўніцтва.
8. Бібліяграфія ў перыяд уваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX стст.).
9. Бібліяграфія ў БССР
10. Прыярытэтыя кірункі развіцця бібліяграфіі ў краінах інфармацыйнага грамадства.
11. Асноўныя тэндэнцыі развіцця агульнай бібліяграфіі.
12. Асноўныя тэндэнцыі развіцця спецыяльнай бібліяграфіі.
13. Асноўныя кірункі развіцця бібліяграфіі ў Рэспубліцы Беларусь.